БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
Ч.

З БІБЛІОТЕКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імени
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

ч. 22226

~~2226~~

26 10

Антін Крушельницкий.

РУСКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ ⊙ ⊙

4738

22226

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Львів. Бібліотека А.Н. УРСР

У ЛЬВОВІ 1911.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Ціна: 2 Кор. 20 сот.

Ш141.4-942.2

ІЛЮСТРАЦИЇ ВОЛОДИМИРА КОБРИНЬСКОГО.

467

НАКЛАД КНИГАРНІ Н. АЙЗЕНШТАЙНА В СТАНІСЛАВОВІ.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД В КНИГАРНІ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, РИНОК 10.

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 3069

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

ЗМІСТ.

		Стор.
I.	Молодій дитинї — Уляна Кравченко	1
II.	По щирости — Осип Федькович	2
III.	Заяць та жаби — народня сьміховинка	2
IV.	Кучерява груша — Гр. Ясиньский	2
V.	Бжола і мухи — Леонїд Глїбів	5
VI.	Кому труднїйш правитись — народня шутка	6
VII.	Не мої ноги — Степан Руданьский	8
VIII.	Дивовижна скрипка — Братя Ґрімми	8
IX.	Житє Славян у давнину — Микола Аркас	11
X.	Сьв. Андрей на київских горах — Василь Щурат	13
XI.	Хвалько — Езоп	14
XII.	Синиця — Леонїд Глїбів	14
XIII.	Перекази про давнїй Київ — Іван Левицкий	15
XIV.	Брат у брата на тому свїтї — народня казка	18
XV.	Осел і Лев — Іван Франко	21
XVI.	Смерть козака — Сидір Воробкевич	24
XVII.	Князь Олег і ворожбит — Михайло Слобода	26
XVIII.	Смерть — народня мазурска леґенда	31
XIX.	Страшний косар — Тарас Шевченко	33
XX.	В задушнї днї — Богдан Лепкий	33
XXI.	Скупий — народня сьміховинка	34
XXII.	Сьвітова подорож краплини води — Юрий Сїрий	34
XXIII.	Чом богато води в морі — народня сьміховинка	40
XXIV.	Медвідь у школї — Іван Франко	41
XXV.	Лисичка-сестричка і Вовк-панїбрат — народня казка	41
XXVI.	Сьвятослав — Василь Щурат	45
XXVII.	Князь-лицар — Микола Аркас	46
XXVIII.	Гріб у чужинї — народня пісня	50
XXIX.	Давнї українські пісні народнї і казки — О. Макарушка	50
XXX.	Кирило Кожумяка — народнїй переказ	52
XXXI.	Лисиця — Андрій Молодченко	55
XXXII.	Лис і Вовчиця в криниці — Іван Франко	58
XXXIII.	Три брати — народня казка	60
XXXIV.	„Ясне сонечко“ — І. Левицкий і М. Грушевский	64
XXXV.	Українське село в осени — Іван Франко	66
XXXVI.	Ярослав Мудрий — М. Грушевский	67
XXXVII.	Заповіт Ярослава Мудрого — М. Кононенко	68
XXXVIII.	Телесик — народня казка	69

XXXIX. Житє Русинів у старовину — Гр. Коваленко 74
XL. Перший сніг — Микола Чернявский 76
XLI. Тихо, легко і спровола — Богдан Лепкий 77
XLII. Рак і ворона — народня сьміховинка 77
XLIII. Чумак і пан — народня сьміховинка 78
XLIV. Гірка праця — Гр. Шерстюк 79
XLV. Заверуха — Богдан Лепкий 81
XLVI. Зимової ночи — С. Черкасенко 82
XLVII. Оборона Києва — М. Слобода 82
XLVIII. Бунтар Моті-Гюй — Р. Кіплїнґ 84
XLIX. Вайдевутіс — литовска леґенда 90
L. Моя любов до України — Іван Франко 93
LI. Записки Куропатви — А. Кримский 94
LII. Похід Ігоря на Половців — Б. Лепкий 98
LIII. Плач Ярославни — В. Щурат 100
LIV. Сьвятий Вечір на далекій півночи — Агот-Гємс-Сельмер . . 101
LV. На Сьвятий Вечір — Богдан Лепкий 104
LVI. Пісня сироти — народня пісня 105
LVII. Мати — Андерсен 105
LVIII. Мати — Петро Карманьский 110
LIX. У вивозї — Іван Франко 111
LX. Татарский попас — народня пісня 115
LXI. Старинний Галич — Антін Могильницкий 115
LXII. Калїчка — Стефан Ковалїв 116
LXIII. Зимою — Богдан Лепкий 120
LXIV. З Новим Роком — Іван Франко 120
LXV. Війна між Псом і Вовком — Іван Франко 121
LXVI. Хуртовина — Е. Амічіс 125
LXVII. Мірамаре — Василь Пачовский 130
LXVIII. Мурашка та полевий коник — М. Старицкий . . . 131
LXIX. Звертай — О. Білоусенко 132
LXX. Драбина — народня сьміховинка 133
LXXI. Богатий-бідний Л. Боровиковский 134
LXXII. Молоді лїта Йосифа Гайдна — Евген Міллєр 134
LXXIII. Визвіл невольників із „Чорної вежі“ — Любич-Кощуров . . 139
LXXIV. Козацкий бенкет І. Воробкевич 145
LXXV. Днїпро — Стефан Рудницкий 146
LXXVI. Пороги — Микола Чернявский 150
LXXVII. Значінє води для людского здоровля — Др. Герман Рідер . 151
LXXVIII. Чубова редута — Андрій Чайковский 153
LXXIX. Козак вибирає ся в похід — народня пісня 155
LXXX. Марш Сагайдачного — Микола Чернявский 156
LXXXI. Вибір гетьмана — Тарас Шевченко 158
LXXXII. Напад чати — Осип Маковей 160
LXXXIII. Татарский напад — народня пісня 168
LXXXIV. Весна — Іван Франко 168
LXXXV. Козацкий чура — народнїй переказ 169
LXXXVI. Нічний похід — Гнат Хоткевич 170
LXXXVII. Оциганив — Осип Руданьский 173
LXXXVIII. Кому зозуля кувала — народня сьміховинка 173
LXXXIX. Веснївка — Маркіян Шашкевич 174

XC. Дивувалась зима — Іван Франко 175
XCI. Гусїй — Богдан Лепкий 175
XCII. Метелик — Л. Волошка 179
XCIII. Олеся — Борис Грінченко 179
XCIV. Татари під Львовом 1675. р. з Читанки рускої 185
XCV. Похорон матери короля Яна Собеского — з Читанки рускої . 187
XCVI. У Страстний четвер — Василь Щурат 188
XCVII. Недобрий брат — українська леґенда 188
XCVIII. Як цїсар Йосиф орав — Бертольд Авербах 192
XCIX. Перший Великдень на волї — Іван Франко 192
C. Закладини Народного Дому — з Читанки рускої 194
CI. В сьвіт за очи — Олександер Колесса 198
CII. Рідна землиця — М. Пилиповичъ 199
CIII. Підбрехач — Григорий Квітка 204
CIV. Землї Запорожцїв — М. Комар 205
CV. Як Запорожцї живили ся з своєї землї — М. Комар . . . 207
CVI. Наш рідний край — С. Рудницкий 209
CVII. Рідний край — Микола Чернявский 211
CVIII. Де срібнолентий Сян пливе — Гр. Цеглиньский . . 211
CIX. Буковина — Ізидор Воробкевич 212
CX. Поділе — Леся Українка 212
CXI. Волинь — Олена Пчілка 213
CXII. Наша слава — Тарас Шевченко 213
CXIII. Балки на Українї — С. Рудницкий 213
CXIV. Село на Українї — Тарас Шевченко 215
CXV. Які тепер села на Українї — А. Молодченко 216
CXVI. Як живуть в українському селї — А. Молодченко . . . 216
CXVII. Вечір на Українї — Т. Шевченко 217
CXVIII. Білавка — Андерсен 218
CXIX. На службу — Мария Конопнїцка 221
CXX. Прогулька до Яремча — Генрик Ґонсьоровский 222
CXXI. Цїсарска сльоза — з Читанки рускої 231
CXXII. Серебренник — Володимир Кобриньский 232
CXXIII. Верба і зірка — З. Топелїус 234
CXXIV. Згадую про Вкраїну — В. Тарноградский 240
CXXV. Червона калино — Іван Франко 240
CXXVI. Смереко, смереко! — Марійка Підгірянка 241
CXXVII. Похвалка берези — народня пісня 241
CXXVIII. Турова круча — Пантелеймон Кулїш 242
CXXIX. Сонце — Юрий Сїрий 243
CXXX. Зелені сьвята — Николай Устиянович 247
CXXXI. Погідна ніч лїтна — Іван Франко 247
CXXXII. Калинова сопілка — народня казка 248
CXXXIII. Чорногора — Стефан Рудницкий 250
CXXXIV. На Чорногорі — Альфред Будзиновский 252
CXXXV. Громом розбита ялице! — Богдан Лепкий 259
CXXXVI. Церкви у Києві — Вадим Щербаківский 259
CXXXVII. В жнива — Богдан Лепкий 262
CXXXVIII. Притча — Василь Щурат 262

І. ПОЕЗИЯ.

А. Епічна поезия:

І. Казки. — Перекази. — Леґенди.

Стор.

1. Дивовижна скрипка — Братя Ґрімми 8
2. Брат у брата на тому сьвітї — народня казка 18
3. Три брати — народня казка 60
4. Телесик — народня казка 69
5. Мати — Г. Андерсен 105
6. Білавка — Г. Андерсен 218
7. Калинова сопілка — народня казка 249
8. Осел і Лев — Іван Франко 21
9. Лисичка-сестричка і Вовк-панїбрат — Іван Франко 41
10. Лис і Вовчиця в криниці Іван Франко 58
11. Записки Куропатви — А. Кримский 94
12. Війна між Псом і Вовком — Іван Франко 121

13. Кирило Кожумяка — народнїй переказ 52
14. Перекази про давнїй Київ — Іван Левицкий 15
15. Князь Олег і ворожбит — Михайло Слобода 26
16. Турова круча — Пантелеймон Кулїш 242
17. Козацкий чура 169

18. Смерть — народня мазурска леґенда 31
19. Вайдевутіс — литовска леґенда 90
20. Недобрий брат — українська леґенда 188

ІІ. Історичні оповіданя. — Історичні поеми.

21. Князь-лицар — Микола Аркас 46
22. Оборона Києва — Михайло Слобода 82
23. У вивозї — Іван Франко 111
24. Визвіл невольників — Любич-Кошуров 139
25. Чубова редута — Андрій Чайковский 153
26. Марш Сагайдачного — Микола Чернявский 156
27. Напад чати — Осип Маковей 160
28. Нічний похід — Гнат Хоткевич 170
29. Олеся — Борис Грінченко 179

Стор.
30. Похорон матери короля Яна Собєского 187
31. Як цїсар Йосиф орав — Бертольд Авербах 190

32. Сьв. Анд'рей на київских горах — Василь Щурат . . . 13
33. Сьвятослав — Василь Щурат 45
34. Заповіт Ярослава Мудрого — Мусїй Кононенко 68
35. Плач Ярославни — Василь Щурат 100
36. Старинний Галич — Антін Могильницкий 115
37. Смерть козака — народня пісня 24
38. Козацкий бенкет — І. Воробкевич 145
39. Вибір гетьмана — Тарас Шевченко 158
40. Перший Великдень на волї Іван Франко 192

III. Сьміховинки і Байки.

41. По щирости — Осип Федькович 2
42. Заяць та жаби — народня сьміховинка 2
43. Бжола і мухи — Леонїд Глїбів 5
44. Кому труднїйш правитись — народня шутка 6
45. Не мої ноги — Степан Руданьский 8
46. Хвалько — Езоп 14
47. Синиця — Леонїд Глїбів 14
48. Скупий — народня сьміховинка 40
49. Чом богато води в морі — народня сьміховинка 40
50. Рак і ворона — народня сьміховинка 77
51. Чумак і пан — народня сьміховинка 78
52. Мурашка та полевий коник — М. Старицкий 131
53. Драбина — народня сьміховинка 133
54. Богатий-бідний — Л. Боровиковский 134
55. Оциганив — Степан Руданьский 173
56. Кому зозуля кувала — народня шутка 173
57. Підбрехач — Григорий Квітка-Основяненко 204

IV. Нариси. — Побутові оповіданя. — Оповіданя віршом.

58. Сьвітова подорож каплини води — Юрий Сїрий 34
59. Перший снїг — Микола Чернявский 76
60. Калїчка — Стефан Ковалів 116
61. Звертай. — О. Білоусенко 132
62. Верба і зірка — Топелїус 234
63. Зелені сьвята — Н. Устиянович 248
64. Кучерява груша — Гр. Ясиньский 2
65. Гірка праця — Гр. Шерстюк 79
66. Бунтар Моті-Гюй — Р. Кіплїнґ 84
67. Сьвятий Вечір на далекій півночи — Агот-Гємс-Сельмер . . . 101
68. Хуртовина — Е. Амічіс 125
69. Гусїй — Богдан Лепкий 175
70. Рідна землиця — М. Пилипович 199

Стор.
71. Медвідь у школї — Іван Франко 41
72. Мати — Петро Карманьский 110
73. Мірамаре — Василь Пачовский 130
74. Козак вибираєся в похід — народня пісня 155
75. В сьвіт за очи — Олександер Колесса 198
76. На службу — Марія Конопнїцка 221
77. Цїсарска сльоза — з Читанки рускої 231

Б. Лїрична поезия.

78. Молодій дитинї — Уляна Кравченко 1
79. Страшний косар — Тарас Шевченко 33
80. В задушнї днї — Богдан Лепкий 33
81. Гріб у чужинї — народня пісня 50
82. Українське село в осени — Іван Франко 66
83. Тихо, легко і спровола — Богдан Лепкий 77
84. Заверуха — Богдан Лепкий 81
85. Зимової ночи — С. Черкасенко 82
86. Моя любов до України — Іван Франко 93
87. На Сьвятий Вечір — Богдан Лепкий 104
88. Пісня сироти — народня пісня 105
89. Татарский попас — народня пісня 115
90. Зимою — Богдан Лепкий 120
91. З Новим Роком — Іван Франко 120
92. Пороги — Микола Чернявский 150
93. Татарский напад — народня пісня 168
94. Весна — Іван Франко 168
95. Веснївка — Маркіян Шашкевич 174
96. Дивувалась зима — Іван Франко 175
97. Метелик — Людмила Волошка 179
98. У Страстний четвер — Василь Щурат 188
99. Рідний край — Микола Чернявский 211
100. Де срібнолентий Сян пливе — Гр. Цеглиньский . . . 211
101. Буковина — І. Воробкевич 212
102. Поділе — Леся Українка 212
103. Волинь — Олена Пчілка 213
104. Наша слава — Тарас Шевченко 213
105. Село на Українї — Тарас Шевченко 215
106. Вечір на Українї — Тарас Шевченко 217
107. Згадую про Вкраїну — В. Тарноградский 240
108. Червона калино! — Іван Франко 240
109. Смереко, смереко! — Марійка Підгірянка 241
110. Похвалка берези — народня пісня 241
111. Погідна ніч лїтна — Іван Франко 248
112. Громом розбита ялице! — Богдан Лепкий 260
113. В жнива — Богдан Лепкий 263
114. Притча — Василь Щурат 262

II. ПРОЗА

(оповідна і описова).

Стор.

115. Житє Славян у давнину — Микола Аркас 11
116. Лисиця — Андрій Молодченко 55
117. „Ясне сонечко“ — І. Левицкий і М. Грушевский 64
118. Ярослав Мудрий — М. Грушевский 67
119. Житє Русинів у старовину — М. Коваленко 74
120. Похід Ігоря на Половців — Богдан Лепкий 98
121. Молоді лїта Йосифа Гайдна — Е. Міллєр 134
122. Татари під Львовом в 1675 р. 185
123. Закладини Народного Дому 194
124. Як Запорожцї живили ся з своєї землї 207
125. Як живуть в українському селї — А. Молодченко 216
126. Прогулька до Яремча — Генрик Ґонсьоровский 222
127. На Чорногорі — Альфред Будзиновский 254
128. Днїпро — Стефан Рудницкий 146
129. Землї Запорожців — М. Комар 205
130. Наш рідний край — С. Рудницкий 209
131. Балки на Українї — С. Рудницкий 213
132. Які тепер села на Українї — А. Молодченко 216
133. Серебренник — Володимир Кобриньский 232
134. Чорногора — С. Рудницкий 251
135. Давнї українські пісні народні і казки — О. Макарушка 50
136. Значінє води для людского здоровля — Рідер 151
137. Сонце — Юрий Сїрий 243
138. Церкви у Києві — Вадим Щербаківский 260

ІЛЮСТРАЦИЇ.

Стор

1. Дїдусь і внук 4
2. Шуліка й курчата 7
3. Концерт звірів 10
4. Веснянка у Славян 12
5. Аскольд і Дир під Киевом 16
6. Брат у брата на тому сьвітї 18
7. Осел і Лев 23
8. Князь Олег і ворожбит 26
9. Смерть над могилою сирітки 32
10. Медвідь у школї 41
11. Стріча Сьвятослава з Цимісхієм 49
12. Кирило Кожумяка і змий 54
13. Лис над криницею 58
14. Побіда меншого брата 63
15. Ярослав висилає доньку до Франції 68
16. Телесик 72
17. Бунтар Моті-Гюй 88
18. Сьвятий Вечір 105
19. Смерть з дитиною на руках 109
20. Кітловина Тухлї (таблиця) 112
21. Пожертвованє Марія 130
22. Днїпро під Киевом 146
23. Ненаситецкий поріг 148
24. Днїпро випливає з порогів 149
25. Марш Сагайдачного (таблиця) 156
26. Бунчук, знамена, литаври 159
27. Високий Замок у Львові 194
28. Церков сьв. Юра і митрополича палата у Львові 195
29. Народний Дім у Львові 196
30. Запорожский зимовик 206
31. Запорожска Сїч на ріцї Підпільній 207
32. Вид балки 214
33. „Берди“ в Яремчи 222
34. Плай в Ґорґанах 223
35. Комори Довбуша 224
36. Русло Прута в Ямнї 225
37. Прут в Ямнї коло тунелю 226

Стор.

38. Ямна: Зелїзничий міст і вїзд до тунелю 227
39. Яремче: Вілля на збочи; міст на Прутї 228
40. Водопад Прута в Яремчи 229
41. Вид на Яремче з узгіря проти зелїзничого двірця 230
42. Тициян: Серебренник (таблиця) 232
43. Плями на сонцї 244
44. Соняшна пляма побільшена 245
45. Соняшна система (сонце, планети) 246
46. Верх Шпицї в Чорногорі 250
47. Плай на Говірлю 251
48. Говірля й козьміский котел 252
49. Озеро Шибенє під Чорногорою 253
50. Піп Іван і верх Ребра в Чорногорі 254
51. Чорногора над жерелами Дзембронї 255
52. Долина Кізї Улоги в Чорногорі 256
53. В нутрі Чорногори 257
54. Церков Печерскої Лаври в Києві 260
55. Михайлівский монастир в Києві 261

БИБЛІОТЕКА НТШ. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

I.

Молоді́й дити́нї.

Се́рденько чутє́м огрі́й,
Ум узбрі́й в нау́ку —
Ті́льки так найде́ш спокі́й,
Ща́стя запору́ку.

Си́ла, мо́лодість, краса́
До́вго не трева́є,
Хай знання́ струя́ жива́
Ду́шу укріпля́є.

Днї, хвили́ни ско́ро йдуть,
Та знання́ промі́нє
Розясни́ть й тоді́ ще путь,
Як прийде́ терпі́нє.

Ща́стя здрій?.... Се щи́рий труд
За́для Украї́ни;
Полюби́ свій рі́дний кут,
Не гляди́ все зми́ни.

Край свій і брати́в люби́ —
Ро́зкіш се правди́ва,
Не — зрадли́ві ча́ри-сни
Про дале́кі ди́ва.

Щоб не зна́ти го́ря скрут
І за пі́зні жалї,
Тут віддай любо́в і труд,
Ща́стє тут, не в да́лї.

Уля́на Кравче́нко.

II.

По щи́рости.

Оди́н госпо́дар прийшо́в із мі́ста, дає сво́му синко́ви медівни́к тай ка́же:

— На, Васи́льку, та поді́ли́ ся з Пе́триком по щи́рости!

— А то як ді́лять ся по щи́рости? — пита́є Василько́.

— О так, си́нку, — ка́же ба́тько, — як перело́миш медівни́к, то даси́ бі́льшу части́ну Пе́трикови, а собі́ ли́шиш ме́ншу. Се называ́єть ся по щи́рости.

— То да́йте Пе́трикови медівни́к, най він ді́лить по щи́рости! — ка́же хи́трий Василько́. *Осип Федько́вич.*

III.

За́яць та жа́би.

Одно́го ра́зу взяв ся за́яць про те ду́мати, що нїхто́ єго́ не бої́ть ся, що нїхто́ від него́ не втїка́, а сам він від усі́х тїка́є: і від медве́дя і від во́вка і від лиси́ці і від орла́ і від чолові́ка — від усі́х.

Та зажури́в ся тя́жко тай ка́же:

— От піду́ та втоплю́ ся.

Тай побі́г, — та бі́жить, бі́жить, не озира́ючись. Прибіга́є над во́ду, ті́льки хотї́в топи́ти ся, а жа́би на бе́резї сиді́ли та хлюп у рі́чку!....

Зради́в тоді́ за́яць:

— Нї, не буду́ топи́ти ся: є й таке́, що й мене́ бої́ть ся!

Наро́дня сьміхо́винка.

IV.

Кучеря́ва гру́ша.

Цілий ти́ждень сі́рих, одноманї́тних осі́ннїх днїв. Густи́й тума́н оку́тав зе́млю і не пуска́є на нї́ животво́рного со́няшнього промі́ня. Все яко́сь прити́хло, занїмі́ло і немо́в би скори́ло ся ду́мцї, що лї́то вже мину́ло й не ско́ро пове́рнуть ся те́плі, весе́лі лї́тнї днї.

На горо́дах, що все кра́сне лї́то пиша́ли ся висо́кими й розкі́шними со́няхами, густо́ю, зеле́ною ги́чкою карто́плї, си́зим ли́стєм капу́сти, та рі́жнокольоро́вим, як ки́лим, ботви́нєм бурака́, — тепе́р було́ поро́жно і непривї́тно. Лист на де́ревах пожо́вк і па́дав до до́лу.

Спорожнїлі у́лиці заме́рли, — не дзвенїли вже дзвінкі голосо́чки дїто́чі. Не пересипа́ли ся они́ пісо́чком, не строїли городкі́в, та не сади́ли з піску́ баштані́в.

Але́ ось одно́го дня ви́глянуло й засьвіти́ло я́сне со́нїчко і своїм те́плим та весе́лим промі́нєм оживи́ло надїї.

— А мо́же ще буде́ те́пло — мо́же ще лїто не скінчи́ло ся...

Із шко́ли ви́бігли школярі і розпоча́ли гра́ти в деркача́.

Ле́мент, сьміх, весе́лощі чу́ли ся в сьві́жому пові́трі осїннього со́няшнього дня.

Підбадьо́рене я́сним і те́плим сьві́тлом все немо́в ожи́ло.

Ку́ри на підсто́жинах дзьо́бали зе́рно й ве́село сокорі́ли, а біля́ них, нїби ли́цар яки́й, ходи́в пі́вень і го́лосно пія́в.

Де́рева мов переста́ли журити ся і пиша́ють ся своїм пожо́вклим ли́стом. Оси́ка, як у зо́лото вбра́на, библи́скує кругле́ньким, тремтя́чим ли́стєчком. Дуб пова́жно коли́ше могу́тнїми ві́тами і нїби то ка́же:

— Ще не ско́ро здола́є мене́ похму́ра о́сїнь, со́нце бли́сне — і я оживу́.

В садку́ библи́скувала я́блоня своїми червонобо́кими я́блочками і немо́в чека́ла, щоб прийшли́ лю́ди та зірва́ли з неї ті дару́нки, що она́ ви́кохала для них за лїто.

Садо́к ожи́в. З ха́ти повибіга́ли дїтки і ки́нулись до я́блонї — хто з ко́шиком, а хто з торби́ною. Пусту́ють, сьмію́ть ся і оди́н зпе́ред дру́гого поспіша́ють більше зірва́ти паху́чих я́блок.

Стари́й дїду́сь, підпира́ючись ко́стуром, пішо́в до садка́, щоб огля́нути молоді́ ще́пи та да́ти пора́ду свойо́му си́нови, що з робі́тниками обту́лював на зи́му молоді́ деревця́. Похожа́ючи по садко́ви, стари́й дїду́сь усьо́му дава́в поря́док: то підійде́ та розка́же, як кра́сше соло́му обвяза́ти, щоб зимови́й ві́тер єї не розки́дав, то на дїти́й гукне́, щоб, пусту́ючи, не поламали гиля́ і зно́ву піде́ да́лї, озира́ючи все хозя́йским о́ком.

Се́ред садка́ пиша́ла ся вели́ка кучеря́ва гру́ша. Буйне́ гиле́ єї розляга́лось ши́роко на всї бо́ки і, мов навми́сне, закрива́ло від со́нця молоді́ деревця́, що росли́ по́руч гру́шї. Ли́стє на гру́шї почало́ жовті́ти, але́ всеж она́ була́ найсьві́жі́йша в садку́. Дїду́сь підійшо́в до неї, подиви́в ся, подиви́в ся і, гукну́вши на робі́тників, звелїв спиля́ти гру́шу.

Підійшли́ два робі́тники з пи́лкою та соки́рами, нацю́кнули її і почали́ пиля́ти.

— Дїду́сю, дїду́сю! — почу́в ся переля́каний, тремтя́чий го́лос.

До дїду́ся біг, ду́же чого́сь стурбо́ваний, є́го внук, губля́чи по доро́зї на́рвані в ша́пку я́блока.

— Чого́ тобі́, Павлу́сю? — запита́в здиво́ваний дїд, — ти чого́сь зляка́в ся? Он, бач, і я́блока з ша́пки порозгу́блював.

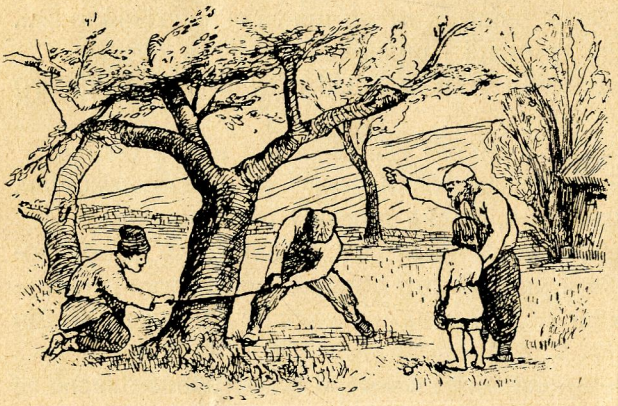

— На́що то, дїду́сю, робі́тники пиля́ть кучеря́ву гру́шу? Онаж така́ га́рна, найкра́сша в на́шому садку́. Скажі́ть їм, щоб не пиля́ли, — прохав стурбо́ваний Павлу́сь.

— Нї, Павлу́сю, хай пиля́ють, она́ неродю́ча, — відмо́вив дїду́сь.

— Хоч не родю́ча, та зате́ розкі́шна і вели́ка. Під не́ю лїтом так га́рно гра́тись у холодо́чку. Нащож єї пиля́ти?

— Мали́й ще ти все знать, — відказа́в є́му дїду́сь.

— Мали́й? Тож я торік був мали́й і учи́тель так говори́в і не приня́в до шко́ли. А тепе́р я вели́кий, бо вже і в шко́лу ходжу́.

Дїд усьміхну́в ся, а да́лї й гово́рить Павлусе́ви:

— Ну, коли́ ти таки́й уже́ вели́кий, то подиви́сь на оті́ мале́нькі ще́пи, що пообту́лювані соло́мою. Ті ще́пи ба́тько твій нащепи́в, а оті́ гру́ші та я́блонї, що пообма́зувані вапно́м, то я ще сади́в. З них ти їв до́брі грушки́ і до́брі я́блока; а скажи́, чи їв ти хоч одну́ гру́шечку з тіє́ї кучеря́вої, що так її́ жалку́єш?

— Нї, — тихе́сенько відмо́вив Павлу́сь.

— Так ото́ж, мій лю́бий Павлу́сю, і я з не́ї не їв і нїхто́ з не́ї не їв... не родю́ча она́. Я пести́в її́, доглядав, а она́ ті́льки глуши́ть інші плодю́чі де́рева та не дає́ їм рости́: відбира́є у них сьві́тло, висмо́ктує з під ко́ріня во́ду і че́рез не́ї со́хне все, що бли́зько не́ї росте́, а она́ все пиша́єть ся та розкошу́є. Кори́сти з не́ї нема́ нїя́кої — одна́ шко́да. Давно́ вже тре́ба було́ її́ спили́ти, а я все жалкував, гадав, що мо́же почне́ роди́ти; а тепе́р ба́чу, що че́рез не́ї ті́лько молоді́, плодю́чі деревця́ ги́нуть. Неха́й кра́сше она́ одна́ заги́не! Так завсї́ди бува́є з тим, хто нїко́ли нїко́му не дає́ кори́сти — чи то буде́

де́рево, чи люди́на, чи що інше. Відійди́, Павлу́сю да́лі, бо ба́чиш гру́ша вже хита́єть ся і незаба́ром упаде́.

Павлу́сь мо́вчки відійшо́в на́бік і заміслено поча́в диви́тись на кучеря́ву гру́шу, що мов переля́кано тремті́ла й тріща́ла від ко́ждого по́тягу пи́лки. *Гр. Яси́ньский*

V.

Бжола́ і Му́хи.

Хтось Му́хам набреха́в,
Що на чужи́нї кра́сше жи́ти,
Що слі́д усі́м туди́ лети́ти,
Хто ща́стя тут не мав.

Наслу́хались дві Му́хи то́го ди́ва
(Про се найбі́льше чміль гудів):
„Ту́т — ка́жуть — до́ля нещасли́ва,
Дурни́й, хто до́сї не летів!
Поки́ньмо, ку́мо, Украї́ну —
Неха́й їй хрін! —
Та помандру́ймо на чужи́ну
Аж до весе́лих тих доли́н,
Де до́ля кра́сшая вита́є
І мо́же пла́че, нас ждучи́...
Зими́ там, ка́жуть, не буває, —
Гуля́й, безпе́чно живучи́!“

Так одна́ Му́ха - цокоту́ха
Базі́кала з кумо́ю в двох, —
Коли́ погля́нуть на горо́х —
Сиди́ть Бжола́ та мо́вчки й слу́ха.

„Здорове́нькі були́!“ —
Оби́дві Му́хи загули́:
„От до́бре, що зустрі́лись з ва́ми...
А ну - те й ви збира́йтесь з на́ми!“

На се Бжола́ сказа́ла їм:
„Шкода́! Я рі́дну Украї́ну
Не проміня́ю на чужи́ну,
Неха́й се ща́стє вам самим!...
Мені́ шано́ба скрізь була́,
Бо я без ді́ла не тиня́юсь,

А вам —
Одна́ко що́ тут, що там:
Ви ні на ко́го не жалку́йте;
Обри́дно тут — туди́ мандру́йте
На вті́ху павука́м.“

Леоні́д Гліб́ів.

VI.

Кому́ трудні́йш пра́витись.

Брат із сестро́ю ча́сто спори́лись: кому́ з них роби́ти трудні́йш? Брат ка́же, що є́му́ трудні́йш у по́лі, а сестра́ — що їй трудні́йш до́ма. От раз лі́том і поміня́лись они́ робо́тами: сестра́ поїхала ора́ти, а бра́т оста́всь до́ма.

От, іду́чи ора́че́м, сестра́ й нака́зує бра́тови:

— Гляди́ж ти мені́, не проспи́ череди́, віджени́ коро́в у чередо́у, а ове́чок і теля́т у вата́гу; та гляди́, не запропасти́ курча́т із кво́чкою, нагоду́й їх; та щоб обі́д у те́бе поспі́в, по́ки прийду́ і буханці́в напечи́; та ма́сла сколоти́ і щоб сколо́тини були́: он там сухе́ про́со, то стовчи́ пшона́ на ка́шу.

Загада́ла усе́ й поїхала у по́ле. Брат по́ки зібра́в ся гна́ти скоти́ну, а вата́гу й чередо́у вже прогна́ли: тре́ба було́ бігом доганя́ти. Верну́в ся до до́му, та щоб шулі́ка не потаска́в курча́т, він позвя́зував їх ни́ткою, привяза́в до кво́чки і пусти́в на двір, а сам став по́ратись у пе́чи.

Ба́чив він, що сестра́ тоді́ і ді́жу́ мі́сить і пшоно́ товче́ на ка́шу, як то́пить ся у пе́чи, — от замісив він ді́жу́ і ста́в ра́зом у сту́пі пшоно́ товкти́; а щоб за одни́м за́ходом сколоти́ти і ма́сло, привяза́в до по́яса горщо́к із смета́ною, бач, з тако́ю га́дкою — що, як товкти́ меть ся пшоно́, то й ма́сло сколо́тить ся.

От ті́льки нача́в товкти́ пшоно́ в сту́пі, а кво́чка — кирр, кирр, а курча́та як запища́ть, — він із сту́пи та на двір гля́нути, чого́ они́, та зачепи́всь за лома́ку і простя́г ся — а горщо́к із смета́ною розби́всь.

Ди́вить ся він — аж здорове́нний шулі́ка ухо́пив курча́, а за ним потягли́сь і оста́ннї курча́та з кво́чкою, бо зв'я́зані були́ мі́цно, так усі́х і попе́р шулі́ка.

По́ки брат розгляда́в, куди́ поні́с шулі́ка кво́чку з курча́тами, тим ча́сом убра́всь каба́н у ха́ту, звали́в ді́жу́ з ті́стом, оно́ поплило́ по ха́тї, а каба́н глита́ є́го́ на весь рот, а дру́гий каба́н по́рає́ть ся біля́ пшона́ в сту́пі, — а тут і в пе́чи пога́сло.

Загада́в ся брат, стої́ть та ду́ма, що є́му роби́ти, а вже давно́ — обі́дня пора́. От уже́ і сестра́ поверну́лась із по́ля.

Прийхала сестра́ у двір, зирк — кво́чки нема́. Мерщі́й розпрягла́ шка́пу, та в ха́ту, тай пита́ бра́та:

— Де кво́чка з курча́тами?

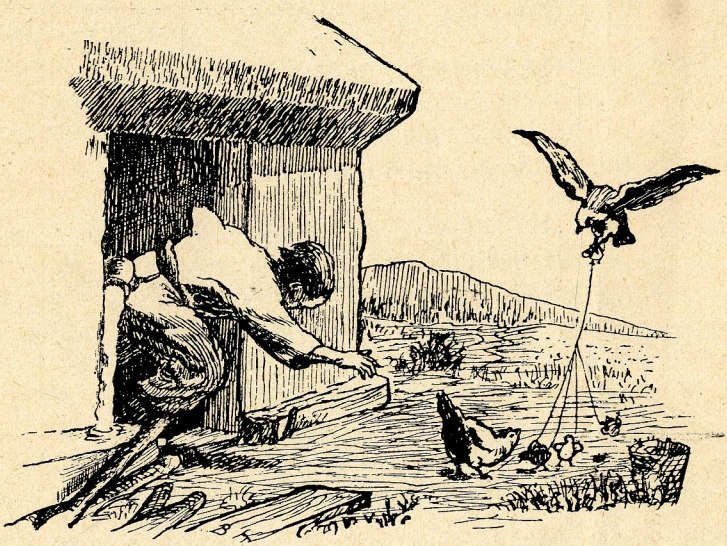

— Де? Шулі́ка ухо́пив. Я позвя́зував курча́т тай поприпина́в до кво́чки, щоб шулі́ка не схо́пив яко́го, або́ щоб не порозбіга́лись, аж шулі́ка налетів, таки́й здорове́нний, що й кво́чку поні́с і курча́т.

— А обі́дати нава́ри́в?

— Нава́ри́в!... Коли́ і в пе́чи пога́сло!

— Ма́сло сколо́тив?

— Е, сколо́тив тобі́! Побі́г за кво́чкою, спіткну́в ся, а го́рщик розби́в ся і смета́ну соба́ки поїли.

— Та що се у те́бе ті́сто по ха́тї?

— Та бі́сові кабани́! Я ки́нув ся за кво́чкою, а они́ у ха́ту: оди́н дїжу́ ви́вернув, дру́гий пшоно́ в сту́пі поїв.

— Так ти, ба́чу, все поробив?

— Еж, поробив! Поро́биш за си́ми і́родовими шулі́ками та кабана́ми.

— А яж зора́ла, що ти сказа́в, та, бач, у яку́ ще пору́ верну́лась.

— Еге, там одно́ ді́ло, а тут, ач скі́льки наказа́ла: і те зроби́ і дру́ге зроби́; деж його́ усе́ упо́рати?

— А яж упо́раю ко́ждого дня. От то-тож і є! Не спор, не кажи́, що жінка́м нїчо́го роби́ти.

Наро́дня шу́тка.

VII.

Не мої но́ги.

Се́ред лїса, се́ред га́ю
У недї́лешнїй обі́д
Заснув мужи́к у чобо́тях,
Проки́нув ся без чобі́т.

Проки́нув ся, протє́р о́чи,
Разі́в кі́лька позїхну́в,
Разі́в кі́лька бо́сі но́ги
З подивлї́нєм поверну́в.

„Не мої се, — ка́же, — но́ги,
Присяга́ю, на чім сьві́т,
Бо мої в чобо́тях бу́ли,
А сї — бо́сі, без чобі́т.“

Степа́н Руда́ньский.

VIII.

Дивови́жна скри́пка.

Жив собі́ музи́ка. Взяв він яко́сь свою́ скри́пку і пішо́в у лїс. Су́мно єму́ ста́ло на самоті́; ви́тяг він із торби́ни скри́пку і ду́має:

„Попробу́ю загра́ти, мо́же хто прийде́ на го́лос скри́пки та розва́жить мене́ й буде́ мені́ за това́риша.“

І він загра́в... та так загра́в, що луна́ пішла́ на весь лїс:

„Су́мно менї́ тиня́ти ся
В лїсї́ самото́ю,
Хотї́в би я зустрі́ти ся
З душе́ю живо́ю.
Ти, скри́понько, гу́чно грай,
Това́риша викрика́й!“

Як ось із лїса вихо́дить сі́рий Вовк.

— Нї, тако́го това́риша менї́ не тре́ба, — ду́має музи́ка. А Вовк підхо́дить до нього́ й гово́рить:

— Нїко́ли ще я не чув тако́ї чудо́вої музи́ки. Навчи́, бра́тику, й мене́ гра́ти.

— Навчи́ти мо́жна, — відмовля́є музи́ка, — на скри́пці гра́ти ді́ло не му́дре, аби́ ті́льки ти роби́в усе́ те, що я звелю́.

— Гара́зд, — ка́же Вовк, — буду́ тобі́ слухня́ний, як до́брий у́ченик свойо́му вчи́телеви.

Музи́ка поба́чив недале́ко розко́лений пеньо́к, підійшо́в до нього́ тай ка́же:

— Клади́, Во́вче, пере́дні ла́пи в розко́лину.

Вовк положи́в, а музи́ка вхо́пив камінюку та Во́вка по ла́пах. Ка́мінь заско́чив у розко́лину і прищикну́в оби́дві ла́пи. Подиви́в ся музи́ка на Во́вка, засьмія́в ся і пішо́в да́лі.

Поблука́в він ще по лі́сі і знов є́му су́мно ста́ло; ви́тяг він із торби́ни свою́ скри́пку і ну гра́ти туж саму́ пі́сеньку. Як ось ізза́ куща́ вила́зить Лиси́ця й гово́рить:

— Голу́бчику, музи́ко, навчи́ й мене́ гра́ти га́рно на скри́пці!

— До́бре, — ка́же музи́ка, — я тебе́ ви́вчу, але́ ти пови́нна роби́ти все те, що я звелю́.

Лиси́ця згоди́лась. Пішли́ они́ по лі́сі й ви́йшли на вузе́ньку сте́жку, де з обо́х бо́ків росла́ молода́ та гнучка́ лі́щи́на.

Музи́ка нагну́в одно́ деревце́ з право́го бо́ку, а дру́ге з лі́во́го тай ка́же:

— Ну, Лиси́чко, дава́й праву́ ла́пу.

— Лиси́ця да́ла. Він привяза́в праву́ ла́пу до верхі́вя зігну́тої лі́щи́ни, то оно́ ви́прямилось і потягло́ Лиси́цю вго́ру. Поки́нув її так музи́ка і пішо́в да́лі.

До́вго тиня́в ся він по лі́сі й знов су́мно є́му ста́ло ходи́ть самото́ю; ви́тяг він скри́пку і поча́в гра́ти.

Коли́ ось ізза́ де́рева За́йчик скік-скік до нього́.

— Ду́жеб я хотів навчи́тись музи́чити. Навчи́ мене́, чолові́че до́брий!

— Гара́зд, — відмо́вив музи́ка, — я тебе́ ху́тко навчу́, але́ обіця́й, що буде́ш менї слухня́ний.

За́яць пообіця́в.

Музи́ка ви́няв із кише́нї до́вгий мотузо́чок, привяза́в оди́н кіне́ць до оси́ки, а дру́гим кінце́м За́йця за ши́ю тай ка́же:

— Ну, Ку́ций, оббіжи́ круго́м де́рева разі́в два́йцять і буде́ш музи́кою!

За́яць оббі́г круго́м де́рева два́йцять раз і так затя́г ся мотузко́м, що був не в си́лі й поворухну́тись. А музи́ка тим ча́сом уже́ був десь дале́ко в лі́сі.

Ще бі́льший сум наполя́г на музи́ку. Взяв він свою́ скри́пку, повів смичко́м і она́ так жа́лібно загра́ла, що селяни́н-дрово-

ру́б ки́нув свою́ соки́ру і пішо́в музи́ці назу́стріч. Музи́ка зрадів і гово́рить:

— Наси́лу моя́ скри́пка ви́кликала мені́ спра́вжнього това́риша!

І поча́в він розповіда́ти про тих зві́рів, що є́му зустріча́лись і що він з ни́ми зроби́в. Заміслив ся дровору́б, почу́вши такі́ ре́чі, а да́лі й ка́же:

— Коли́ хо́чеш, музи́ко, почу́ти від ме́не пра́вду, то я тобі́ скажу́ ось що: Нерозу́мно ти зроби́в із ти́ми зві́рями, бо они́ж тобі́ нїчи́м не нашко́дили тай тобі́ж нїя́кої кори́сти з то́го не буде́. На́слїдком твоє́ї нерозу́мної і́грашки буде́ те, що нїчи́м неви́нні звірі помру́ть із го́лоду.

Сказа́в і пішо́в геть від музи́ки.

До́вго ворсо́бив ся сі́рий Вовк, гриз зуба́ми пеньо́к, рвав ся, що є сили, наре́шті ви́рвав ся і побі́г навздогі́нці за музи́кою. Поба́чила є́го зда́лека прив'я́зана Лиси́ця і кричи́ть:

— Во́вчику-бра́тику, відвяжи́ мене́ скорі́йш! Злий музи́ка насьмія́в ся наді мно́ю.

Вовк ми́ттю перегри́з лїщи́ну, розвяза́в Лиси́ці ла́пи і они́ в двох побі́гли наздогана́ти музи́ку, щоб помсти́тись над ним за є́го лихи́й вчи́нок. Бі́гли они́, бі́гли і наткну́лись на Ку́цого За́йчика. Бідола́шний За́йчик так затя́г ся мотузко́м ко́ло оси́ки, що ті́лько-що ди́хав і тихе́нько пища́в:

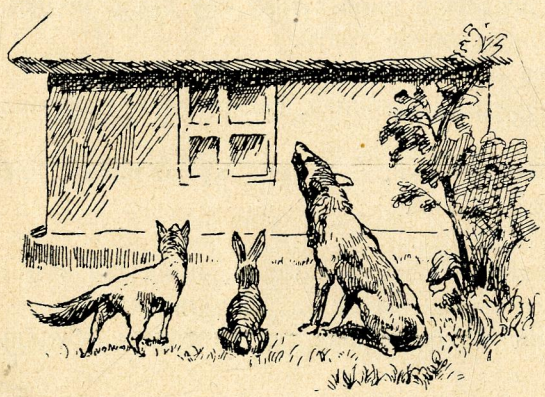

— Розвяжі́ть, голу́бчики, — мене́ музи́ка обдури́в.

Лиси́чка у мить перекуси́ла мотузо́к і они́ вже в трьох побі́гли доганя́ти музи́ку.

Тим ча́сом музи́ка прийшо́в до до́му, положи́в скри́пку на поли́цю, а сам поліз на пі́ч спа́ти.

Вже й пі́вніч надхо́дить, а музи́ка не мо́же засну́ти: Во́вчик, Лиси́ця та За́йчик є́му з ду́мки не схо́дять.

Як ось під вікно́м Вовк із Лиси́цею ра́зом поча́ли вить, а За́яць пища́ти:

„Гей, музи́ко, злий без мі́ри!
Під вікно́м у те́бе зві́рі.

Нас хотíв ти погубúти,
Ми прийшлú тебé будúти.
Будéм нíчку всю співáти,
Тобí спáти не давáти.

А за сíéю пíснею й скрúпка на полúці самá загрáла та так жáлібно, що у музúки аж сéрце заболíло і він не знав, куди́ єму́ дíтись, щоб не чуть сьóго жалібнóго гóлосу звірíв і скрúпки.

Не спав він усю́ ніч.

Дíдýсї кáжуть, що пóки жив на сьвíтї той музúка, під вікнóм у ньóго що-нóчи булó чýти сю жалібнý пíсню.

Братя Грімми.

IX.

Житé Славя́н у давнину́.

Украíньский нáрід налéжить до велúкого славя́ньского плéмени, що засéлювало зéмлї на усíм простóрі Східнóї Евróпи: від Лáби і Одри аж до Днїпрá і Вóлги.

Славя́ни булú лю́ди смúрні, тúхі і роботя́щі, у похóдах винóсливі, у бóях сьмíливі і міцні́, при тім привíтливі і свободолю́бні. Брáнців або́ невóльників своїх онú не ду́же сúлували до робóти і чéрез якúйсь час або́ пускáли на вóлю, або́ приймáли до своїх громáд, як вíльних людúй. Славя́ни любúли музúки, спíви і тáнцї, — булú нарóд ду́же весéлий.

Хоч у них і булú князї, усї дíла і вся́ку справу рішáли і робúли місцéві в і ч а або́ рáди. На сї рáди схóдили ся тíльки старí лю́ди, — онú усíм і верховóдили і усьóму давáли поря́док.

Лю́ди тодї займáли ся потрóхи хлїборóбством, бжільни́цтвом, вихóвували худóбу, а найбíльш жúли із ловéцтва та рибáльства, бо вся́кої дичúни по лїсáх та степáх булá страшéнна сúла, а рúбу по рікáх та óзерах мóжна булó нáвіть, кáжуть, рукáми брáти.

Земля́ дóвго булá недíлена і хозяювáли тодї спíльно велúкими семя́ми: синú не дїлúли ся, жúли рáзом, а порядкувáв господáрством хтось із найстáрших або́ меткíйших.

Славя́ни вíрували, що усíм сьвíтом прáвить богáто богів; уся́кі сúли природи почúтували онú, як якóгось бóга.

Чи почи́тували їх усї Славя́ни, чи мо́же ті́льки одні́ Поля́ни, що ме́шкали над Днїпро́м, де тепе́р є мі́сто Ки́їв, про се ми докла́дно не зна́ємо. Бог гро́му і бли́скавки був у них найста́рший бог і зва́в ся П е́ р у н, єго́ вели́ка дерева́на по́стать із срібною голово́ю і золоти́ми ву́сами стоя́ла на горі́ у Ки́єві. Бог со́нця і сьві́тла звав ся Д а ж - б о г, бог не́ба — С в а́ р о г, бог огню́ — Х о р с. Бог, що оборо́нює худо́бу від уся́кого ли́ха, зва́в ся В о́ л о с. Бог ві́тру — се у них був С т р и - б о г, бог весни́ — Я р и́ л о, боги́ня сме́рти — Мар е́ н а, боги́ня ща́стя, весни́ і краси́ — Л а́ д о.

Окрі́м сих ста́рших богів бу́ли ме́нші. Так Славя́ни ві́рували, що у воді́ живу́ть русалки́, у по́лї — мавки́ і польовики́, у лї́сї — лї́совики́, у хата́х — домовики́, у болота́х — дї́дьки́.

Сьвяткува́ли Славя́ни сере́дину зими́ сьвя́том Колядо́ю; як прийде́ весна́, співа́ли веснянки́ і слави́ли Яри́ла та Ла́ду; се́ред лї́та сьвяткува́ли Руса́лчин ти́ждень, а найбі́льший день у лї́тї звав ся Купа́йло.

Весня́нка (гаївка) у Славя́н.

Храмі́в або́ церко́в та жерцї́в - служи́телїв тим бога́м у Славя́н не було́, — у ті часи́ лю́ди ста́вили жерто́вники сим бога́м по лїса́х; ко́ло тих жерто́вників збира́ли ся і моли́ли ся, а хто хотї́в, прино́сив тим бога́м же́ртви, а задля то́го рі́зали на жерто́вниках уся́ку худо́бу.

Мертви́х або́ зако́пували в зе́млю, або́ пали́ли на вели́кому о́гнищі і по́піл збира́ли у гле́чики; ті гле́чики ста́вили на сто́впа́х, на роздоро́жу. Значни́х поки́йників хова́ли ду́же пи́шно; з ни́ми живце́м зако́пували у я́му, або́ пали́ли на висо́кому о́гнищі їх жіно́к слуг і ко́ний, ста́вили стра́ву й уся́чину для

потре́би уме́рлих на тім сьві́тї; поки́йника вбира́ли у найкра́сше убра́нє. Після́ то́го, як похова́ють поки́йника, на моги́лї є́го справля́ли три́зну, — се те, що тепе́р зве́ть ся по́минки: пирува́ли, ї́ли, співа́ли пісе́нь, потім танцюва́ли і боро́лись.

Мико́ла Аркас.

X.

Сьв. Андре́й на ки́ївских го́рах.

Благослове́нная давно́
цвисти́ ще му́сиш Украї́но!
Твої́м Днїпро́м несло́ судно́
сьвяту́ апо́стольску дружи́ну.

І ки́ївских висо́ких гір
діткну́ли ся сьвятї́ї сто́пи.
І понесли́ ся з них в прости́р
слова́ апо́стола Сино́пи:

„Благословлю́ вас, го́ри, днесь!
Коли́сь над ва́ми го́род ста́не,
що, ди́вуючи сьві́т уве́сь
Госпо́днїм во́їном воспря́не[1]).

„І вас, степи́, благословлю́!
Коли́сь прославите́сь ви лю́дом,
що тру́дом вчи́нить з вас рілю́
і запану́є вла́сним тру́дом.

„І за́здрих на чуже́ добро́,
він прожене́, бо буде́ в си́лї."
Амі́нь! — загомонї́в Днїпро́
й поні́с до мо́ря сріб'ні фи́лї.

І всїв сьвяти́й Андре́й в судно́
що понесло́ є́го й дружи́ну.
Благослове́нная давно́
цвисти́ ще му́сиш Украї́но!

Васи́ль Щура́т.

---

[1]) проки́неть ся; повста́не.

XI.

Хвалько́.

Оди́н бога́тий пани́ч ви́брав ся був у по́дорож по сьві́тї. По яки́мсь часї́ верну́в ся він до роди́нного мі́ста й оповіда́в знайо́мим всїля́кі небили́цї про свої́ приго́ди. А вже найбі́льше чвани́в ся він небува́лими ді́лами, що їх довершив у рі́жних сто́ронах сьві́та. Неоди́н недо́сьвідний слуха́ч ві́рив єго́ брехня́м, але́ розу́мні лю́ди похи́тували недові́рчиво голова́ми.

Раз оповіда́в він таке́:

— Коли́ я був на остро́ві Ро́дос, то ви́конав я таки́й незвича́йний скок, що всї приглядачі́ лише́ ро́ти роззя́вили з дивно́го ди́ва. Тисячі́ наро́да чу́дували ся мо́му ско́кови, а нїхто́ на́віть не зва́жив ся ско́чити так, як я!...

— І се мо́же бу́ти пра́вда? — спита́в оди́н із слухачі́в.

— Ну, як менї́ не ві́рите, то поспита́йте ме́шканцїв Ро́доса, а они́ вам ска́жуть, — відпові́в хвалько́ бундю́чно.

— Слу́хай! — сказа́в на се той. — Ми ві́римо тобі́ на сло́во, то нащо́ нам твоїх сьві́дків? Але́ ходи́ ти з на́ми за мі́сто, на майда́н та покажи́ нам свій сла́вний скок. Ти уяви́ собі́, що се остро́в Ро́дос тай повтори́ свою́ шту́ку.

Хвалько́ скрути́в ся і не знав, що на се сказа́ти. Вкінцї́ наду́мав ся і відпові́в:

— Та я зроби́в би се, але́ сьогодня не ма́ю коли́...

І ми́ттю щез, як камфо́ра.

Слухачі́ засьмія́лись ємý в слї́д, а оди́н із них промо́вив:

„Не ві́р, що хвалько́ плете́...
Хай дока́же ді́лом те!“

Езоп.

XII.

Сини́ця.

Сини́ця сла́ву розпусти́ла,
Що хо́че мо́ре запали́ть,
Що мо́ре, бу́цїм то, згори́ть, —
Така́, бач, є у не́ї си́ла.
За ві́тром сла́ва полетї́ла
По всїх усю́дах і кутка́х,
По байрака́х і по садка́х,
Дале́ко — аж за си́нє мо́ре...
Усї́м, хто був на мо́рі, го́ре;

Ану́ — до бе́рега тїка́ть
Од проклятýщої Сини́ці.

Як назлїта́лось то́ї пти́ці,
Як назбира́ло ся звірíв,
Люди́й —
Диви́ти ся на чудасíю!...
А пересу́дливі жінки́
Побра́ли ще й ложки́,
Бо ма́ли ту надíю,
Як мо́ре ста́не закипа́ть,
Щоб ю́шки до́бре посьорба́ть,
Яко́ї й зро́ду не сьорба́ли.

От, ждуть они́, стоя́ть,
„От - от уже́ почне́ кипíть,“ —
Хто не́будь ни́щечком мовля́є, —
„Ось ци́тьте, за́раз запала́є...“

А мо́ре все собí гуля́є,
І не кипи́ть і не гори́ть.

Так щож Сини́ця? — Та мовчи́ть!
І запали́ть не запали́ла,
А тíльки сла́ви наробúла
Та з со́рому й схова́ла ся куди́сь.
За сю́ю капостну дурни́цю
Пола́яли Сини́цю
Тай розíйшли́сь.

Яка́ж в сíй ба́йці, бра́тя, си́ла?
А та: нїко́ли не хвали́сь,
По́ки гара́зд не зро́биш дíла.

Леонíд Глíбів.

XIII.

Пере́кази про да́внїй Ки́їв.

Зпоміж усíх украíньских міст найбíльше і найславнíйше мíсто був Ки́їв. Зда́вна, з непа́мятних часíв, ще коли́ люди́ не зна́ли зелíза або́ мíди, а роби́ли собí спи́си чи соки́ри з ка́меня, жи́ли не в ха́тах, а по пече́рах, — ви́дко, що тут жи́ло бога́то люди́й. А се тому́ пе́ред усíм, що тут схо́дили ся дві вели́кі рíки: Днíпро́ і Десна́.

Над рікóю булó лéкше прогодувáти ся — чи ри́бою, чи звіринóю, рікá булá найкрáсшою дорóгою для тодї́шнїх люди́й. Шляхів булó тодї́ ще не богáто тай небезпéчно булó подорожувáти ни́ми з óгляду на числéнні розбишáцкі ватáги, що складáли ся з люди́й, які́ не налéжали до нїя́ких рóдів, абó яки́х свої́ попрогóнювали за всїля́кі прови́ни. Они́ волочи́ли ся по сьві́тї, нападáли на подорóжнїх, відбирáли їм добрó, а то й убивáли. А їздá водóю й лéкша булá й безпечнї́йша. Тому́ в отсьóму мі́сцї були́ найбі́льші осéлї і то осéлї люди́й найбогáтших і тут гуртувáв ся весь торговéльний рух.

Коли́сь між зли́вом сих рік, на незміри́мих простóрах, жи́ли тут лю́ди здáлека від сéбе у свої́х хýторах. З часóм зайшли́ у сї стóрони три брати́: Кий, Щек і Хори́в і побудувáли тут мі́сто, якé після́ і́мени найстáршого брáта назвáли К и́ є в о м. Згóдом посéлювало ся тут щорáз бі́льше люди́й, наймáли собі́ дружи́ни, вибирáли князї́в, які́ прáвили ни́ми та вели́ всї їх дї́ла.

Далéко на пі́вніч від Ки́єва був поді́бний гóрод — Новгорóд. Панувáв там князь Рю́рик, яки́й мав дýже сильнý дружи́ну і запанувáв над тим мі́стом.

Оповідáють, що в тій дружи́нї були́ два ватáжки: Аскольд і Дир. Ось они́, невдовóлені віднóсинами у свойóму краю́, поки́нули Новгорóд. Рáзом із свої́ми дружи́нами бурлакувáли они́ яки́йсь час по сьві́тї, шукáли крáсшої дóлї, а все звертáли свої́ óчи на Візáнтию, де бажáли затягнýти ся до грéцкого ві́йска. Пливýчи Днїпрóм, доби́ли ся они́ до Ки́єва. Не знáли они́ про те мі́сто нїчóго, тож здивувáли ся немáло, коли́ поди́бали єгó

34944

на своїй дорóзї. Тут довíдали ся про єгó заснóванє, довíдали ся й про те, що Кияни мýсять платúти данúну чужóму плéмени — Хозáрам. От онú порáдили Киянам приняти їх обóх до сéбе.

— Нáша дружúна, — казáли онú, — не нїжна, не боязкá. Вúросла під зúмним вíтром пívночи, загартóвана в боротьбí та відвáжна, як лев, зумíє боронúти вас від Хозáрів. А ви за те дозвóльте нам жúти при сóбі та дáйте нам спромóгу удéржати себé й нáшу дружúну!

Кияни згодúли ся. Аскольд і Дир остáли в Кúєві, а за свою оборóну брáли від Полян данúну. З часóм їх значíнє збільшúло ся. Кияни потребувáли їх пóмочи і помáлу Аскольд і Дир стáли князя́ми й правдúвими володаря́ми Кúєва.

А тим чáсом у їх вітчинї у Новгорóдї князь Рюрик помéр і полишúв малéнького сúна Ігоря. В íмени малолїтнього став панувáти над Новгородя́нами Рю́риків свояк Олег.

Олег був сúном знатнóго боя́рина. Вже зáмолоду єгó мрíєю булó вслáвити ся велúкими дїлами. Тепéр уже́ за тїсно булó ємý сидїти в далéкому Новгорóдї. На своїм улю́бленім ворóнім конú вганя́в ся він степáми, шукáв пригóд у глибóких лїсáх, ставáв до боротьби з дúкими звірями.

Смерть кíлька разíв заглядáла ємý в óчи, але він усé знав зарáдити собí, а єгó ворóний кóник винóсив єгó із найстрашнíйших небезпéк. Кінь був сьвíдком єгó геройских вчúнків, спільнúм товáришем дóлї й недóлї — тож полюбúв єгó Олег та привязáв ся так, що однóго дня не провíв без нього.

Колú стáв володарéм Новгорóда в íмени малолїтнього Ігоря, почýв він, що єгó молодéчі мрíї здíйснúли ся. Він мав свою дружúну, мав під своєю рукóю й орýдою дружúну новгорóдских боя́р — тепéр він змóже вúлетїти орлóм з далéкого тїснóго Новгорóда та погуля́ти по вóлї.

Він зібráв богáто вíйска, взяв із собóю малéнького Ігоря — пішóв воювáти й підбивáти зéмлї. Здобýв кíлька míст по дорóзї і опинúв ся пéред Кúєвом.

Там сáме тодї панувáли Аскольд і Дир. Олег знáв, що з нúми справа не лéгка, а бодáй не так скóро змóже справити ся з нúми, як із князя́ми-володаря́ми інших земéль. Ось він і взяв ся на хúтрощі.

Звелїв своїй дружúнї схováти ся в човнáх, а сам післáв до Аскольда і Дúра пóслів, немóв то приїхали варя́жскі купцї і хóчуть бáчити ся з своїми земляка́ми. Не догáдуючи ся нїчóго лихóго, вúйшли обá князї над бéріг Днїпрá. Онú ще й радїли, що побáчать своїх землякíв.

I.

Львівська державна наукова бібліотека № 3069

Львів. Бібліотека 2 Ак. УРСР

Та тут Олег ви́йшов про́ти них, єго́ дружи́на ви́скочила з човні́в — ви́летїли дві стрі́ли з метки́х лу́ків і оба́ князї́ повали́ли ся на зе́млю, а за хви́лю й ду́ха віддали́.

Ле́гке ді́ло було́ для Олега розпра́вити ся з ки́ївскою дружи́ною. Бачучи́ тако́го хоро́бого ли́царя, Кияни піддали́ ся єму́ й Олег увійшо́в до Ки́єва та став князюва́ти у нього́му.

За Іва́ном Леви́цким.

XIV.

Брат у бра́та на то́му сьві́тї.

Давно́ се ді́ялось, ду́же давно́ і не дейнде, а в на́шій таки́ землї́, жи́ли собі́ два рі́дні брати́ — Оста́п та Іва́н. Жи́ли они́ на одні́м ба́тьківскім ґрунто́вищі і ду́же поважа́ли й люби́ли оди́н одно́го, — жи́ли, як оди́н. Але́ж тяжка́ па́ньска пра́ця та надоку́чливі сїпаки́ осаву́ли не дава́ли їм жи́ти по лю́дскому: як день бо́жий, так і на пра́цю, як день бо́жий, так і тїпають.

Не ви́держав ста́рший брат Оста́п тако́го тяжко́го житя́ — вмер бідола́ха. Похова́ли єго́ як слїд по зако́ну. Оста́в ся на все двори́ще госпо́дарем ме́нший брат Іва́н. Тя́жко єму́ само́му прихо́дить ся; сумує, бува́ло, та вбива́єть ся за Оста́пом, — та що поді́єш, — така́ вже бо́жа во́ля. Живе́ ото́ собі́ Іва́н оди́н та сльо́зи ллє, бідола́ха, сьвіт єму́ не ми́лий, сум се́рце шматує че́рез таке́ пеке́льне житє́, — нема́є єму́ щи́рої пора́доньки нї від ко́го.

Одно́го ра́зу сиди́ть він отта́к за столо́м, схили́вши го́лову на ру́ки, сумує й ду́має: що роби́ти й чим собі́ житє́ забогара́дити[1]).

— А, дай, — ду́має, — одружу́сь! — Хоч одна́ душа́ буде́ рі́дна.

Отта́к він поміркува́в собі́ тай засла́в старости́в до яко́їсь убо́гої, але́ж із че́сного ро́ду, сирі́тки. Сирі́тка зго́дила ся пити́ за него́ за́між і подава́ла рушники́. Все вже було́ полаго́джено на весїлє́.

У суббо́ту пе́ред ве́чером, по́ки ще молода́ бі́гала з дру́жками по рі́днї та кли́кала на весїлє́, Іва́нови спа́ло на ду́мку пити́ до бра́та Оста́па на гробо́вище і покли́кати єго́ на весїлє́. Пішо́в ото́ він на гробо́вище тай узя́в із собо́ю жо́лудя, щоб посади́ти єго́ ко́ло бра́тового гробка́ на спо́мин про своє весїлє́. Дійшо́в він до гробо́вища, здійня́в ша́пку, перехрести́в ся й пішо́в про́сто

[1]) чим собі в житю помогти́ (Бога ра́ди).

до гробка́, де похо́ваний був Оста́п. Перехрести́в ся й тут і посади́в жо́лудя в нога́х; да́лї підійшо́в до возголо́вя і сти́ха промо́вив, заliва́ючись слїзьмѝ:

— Бра́те мій єди́ний, прошу́ тебе́ на весїлє́ до се́бе, — обри́дло вже жи́ти одино́ким, безрі́дним бурла́кою.

Ті́льки промо́вив сї слова́, як гріб розкри́в ся й Іва́н поба́чив там сво́го бра́та Оста́па.

— Іди́ сюди́, бра́те! — промо́вив до него Оста́п. — Та побала́каємо тро́хи.

Увійшо́в Іва́н до Оста́па в гріб і слїдко́м за ним земля́ заступи́лась. Озирну́в Іва́н навкруги́ себе́ і є́му́ ясні́сїнько ста́ло, що Оста́п не в трунї лежи́ть, а живе́ собі́, мов чернє́ць той у ке́лії. Засьвіти́в Оста́п сьві́чку воскову́, посїда́ли оби́два ко́ло сто́лу, тай поча́ли розпи́тувати оди́н одно́го, як кому́ живе́ть ся. Розказа́в Іва́н Оста́пови, яке́ то пеке́льне є́го́ й лю́дске жите́ на бі́лому сьві́тї. До́вго слу́хав Оста́п о́повідь бра́тову та все кива́в голово́ю, а як уже́ Іва́н переста́в говори́ти, брат є́му́ й ка́же:

— Нїкче́мне, неправди́ве ва́ше жите́ на бі́лому сьві́тї, по бо́жому не так пови́нно ся жи́ти, — ось послу́хай кра́сше, як у нас тут живу́ть та як пови́нні й ви жи́ти...

Узя́в Оста́п із поли́чки яку́сь товсту́-претовсту́ кни́гу тай поча́в її чита́ти. І... Го́споди! Як то там га́рно воно́ пи́ше: „Оди́н одно́го лю́бить, оди́н одно́му допомога́є, нї бога́тих, нї вбо́гих, нї ду́жих, нї безси́лих тут нема́є — усї рі́вні, всї брата́ми нази́ва́ють ся...“ І ще бога́цько, бога́цько де́чого звідті́ля́ він вичи́тував. Чита́є він сю кни́гу, а Йван — не кажи́, що присмокта́ло є́го́ — й відірва́ти ся нїя́к не мо́же та все слу́хає.

Згорі́ла одна́ сьві́чечка, Оста́п засьвіти́в дру́гу тай знов до читаня взя́в ся. Згорі́ла й дру́га сьві́чечка, а Оста́п і пита́є Іва́на:

— Чи не час тобі́ йти вже до госпо́ди, бо вже давно́ се дїється ся.

— Нї, бра́те, послу́хаю ще хоч тро́хи твоє́ї кни́ги, хай хоч здає́ть ся менї́, що й я живу́ між си́ми до́брими людьми́ й на сьо́му сьві́тї.

Догорі́ла й тре́тя сьві́чечка, а Оста́п усе́ чита́є. Підійня́в ся Іва́н із сті́льчика. Вклони́в ся Оста́пови тай ка́же:

— Слу́хав би без переста́ну, бра́те, тво́го чита́ня, але́ж час менї́ й до госпо́ди вибира́тись, бо там мене́ дожида́ють.

Попрощáвсь Івáн із Остáпом, земля́ розступи́лась і Йван ви́йшов на зе́млю. Не встиг він і назáд озирну́ть ся, а зáмість тих двери́й, що з них вихо́див він, тíльки гробо́к стоя́в. Подиви́всь Івáн навкруги́ се́бе й помíтив, що в ногáх бра́тового гробка́ лежи́ть здорове́нний і товстеле́зний, уже́ трюхля́вий дуб.

— Ото́ ди́во! — поду́мав Івáн. — Ішо́в сюди́, ду́ба не було́, а тепе́р он яки́й лежи́ть, — хто се привíз єго́ сюди́?

Роздиви́в ся кра́сше, — аж і пень із сьо́го ду́ба ще стирчи́ть у ногáх Остáпового гробка́.

— Чи не з то́го жо́лудя сей дуб, що я посади́в отсе́ вчо́ра, як прихо́див прохáти Остáпа на весíлє? — поду́мав знов Івáн.

Поду́мав отáк Івáн, поду́мав, поди́вував ся тай пішо́в до госпо́ди. Ідучи́ до до́му диви́в ся він навкруги́ се́бе й знов дивува́в ся, що за ока́зия, мов не те село́ ста́ло — нíчо́го й нíко́го не пíзнає.

Дíйшо́в Івáн до сво́го дво́ру, зирну́в — і тут щось не так: те мíсце, де був єго́ двíр, але́ж не та хáта, не ті повíтки́ й не ті лю́ди тут живу́ть, яки́х він лишáв, ідучи́ до бра́та. Ви́йшли з хáти якíсь чужí, незнайо́мі лю́ди тай питáють Івáна:

— Чого́ тре́ба?

— Якто чого́ тре́ба? — Аджеж се мій двíр, моя́ бáтьківщина! Хиба́ забу́ли, що я вчо́ра уве́чері ходи́в до бра́та на гробки́ прохáти до се́бе на весíлє? Хиба́ вже забу́ли про ме́не, про Йвана?

Ди́влять ся лю́ди на Йва́на тай диву́ють ся з єго́ рíчий.

— Та що се ти нам, чоловíче до́брий, го́лову моро́чиш? Було́ се колúсь, розка́зують старí лю́ди, що брат бра́та ходи́в на гроби́ прохáти до се́бе на весíлє, але́ж сьо́му вже мабу́ть більш трьох соте́нь лíт мину́ло, як се дíялось. Схамени́ ся, чоловíче до́брий, бо з те́бе все село́ буде́ сьмія́ти ся, коли́ буде́ш таке́ плескáти, — ка́жуть Івáнови лю́ди.

Почáв Івáн ще казáти лю́дям сим, що се єго́ дворúще з дíда, з прадíда, і що він тíльки вчо́ра ходи́в на гробо́вище покликáти бра́та на весíлє, але́ж — куди́ тобí — сьмію́ть ся з Івáна всí, мов з божевíльного.

Покрути́в ся отáк Івáн, — нема́ єму́ пристано́вища, нíхто єго́ не прийма́є і пішо́в він знов на гробо́вище до бра́та.

— Пусти́, бра́те, знов до се́бе, бо на сім бíлім сьвíтї нема́ вже менí мíсця — нíхто́ вже мене́ не прийма́є!

І зно́в розступи́лась земля́ над трупо́ю Оста́повою, ввійшо́в туди́ Іва́н, земля́ заступи́лась і з то́го ча́су вже ніхто́ й ніко́ли не ба́чив Іва́на на бі́лім сьві́тї.

Ка́жуть би то, що ото́ скі́льки сьвічечо́к згорі́ло, по́ки чита́в Оста́п у ке́лії ту́ю кни́гу, сті́льки по сто ро́ків мину́ло з то́го ча́су, як Іван до бра́та прийшо́в. А дуб, що лежа́в уже трюхля́вий ко́ло гробка́ Оста́пового, — се з то́го само́го жо́лудя, що Йван посади́в там, як прихо́див кли́кати Оста́па до се́бе на весі́ле́.

Наро́дня ка́зка.

XV.

Осе́л і Лев.

Був собі́ ра́з Осе́л. За бога́то є́му ста́ло пра́ці і батогі́в у госпо́даря.

— Дава́й, — ду́має, — втечу́ в лі́с і буду́ жи́ти на во́лї! Буду́ собі́ па́сти ся по лі́сї і хто мені́ що зро́бить? І, не ду́мавши до́вго, втік від госпо́даря тай у лі́с. До́бре є́му там. Пасе́ть ся, де хо́че, не ро́бить ні́чо́го, ніхто́ єго́ не бє, — відко́ли жие́, ще тако́го добра́ не зазна́в. Аж раз ди́вить ся, йде Лев, страшни́й-престрашни́й, тай про́сто на не́го.

— Ну, — ду́має собі́ Осе́л, — аж тепе́р уже́ по ме́нї буде́!

Але́ по́ки Лев дійшо́в до не́го, він яко́сь тро́ха опамята́в ся і поміркува́в собі:

— Ану́, мо́же я єго́ деяк здурю́?

Тай як стоя́в, бух на зе́млю, ляг собі́ й лежи́ть, мов і га́дки не ма́є. Надхо́дить Лев і кричи́ть уже́ зда́лека:

— Ей ти, хто ти там? Як ти сьмі́єш лежа́ти? Чому́ не вста́неш і не покло́ниш ся менї́?

А Осе́л, мов і не чу́є. Лежи́ть собі́ та тілько до́вгими у́хами кла́пає.

Надійшо́в Лев і знов кричи́ть:

— За́раз уста́нь і поклони́ ся менї́!

— А хтож ти таки́й? — пита́є Осе́л.

— Ти ще й пита́єш ся? — кричи́ть грі́зно Лев. — Хиба́ ти не зна́єш, що я Лев, над усі́ми звірями цар?

Осе́л не встаючи́, підві́в го́лову і ви́тріщив на не́го о́чи.

— І що ти за дурни́ці бала́каєш? — промо́вив він. — Ти цар над усі́ми звірями? Хто тобі́ се сказа́в? Ма́єш то на письмі́? Хто тебе́ обира́в на царя́? Ну, говори́!

Лев став, мов чоло́м о сті́ну стукну́в ся.

— Хто менї се сказáв? Та всї менї се кáжуть, що я над звірями цар. Хибáж се непрáвда?

— Пéвно, що непрáвда. Не мóже тóму бýти прáвда, бо цар над усїми звірями не хто, а я.

— Ти? — здивувáв ся Лев. — А ти хибá мáєш се на письмї?

— Пéвно, що мáю! Ади, подивú ся ось тут!

І він устáв на рівні нóги і обернýвши ся зáдом до Льва, показáв єму своє зáднє копито, на якім булá прибúта новісїнька, блискýча підкóва.

— Бáчиш? Се моя́ царскá печáть. Якби ти був цар, то й ти мав би такý.

— Отó дúво! — промóвив Лев. А я про те й не подýмав нїкóли. Мабýть твоя́ прáвда. Але стій! Давáй, будéмо трібувáти ся. Ходїмо в лїс, хто за годúну налóвить бíльше звірíв, той будé правдúвий цар.

— Дóбре, нехáй і так будé, — промóвив Осéл, і з сим розійшлú ся.

Лев побіг по лїсї; бíгав, бíгав: тут зловúв серну́, там зáйчика, там знóв якýсь звіринý — за годúну мав щось пять чи шість штýк. Берé те все й волóчить до Ослá.

А Осéл тим чáсом що рóбить? Пішóв собí на широ́ку поляну, де сóнїчко я́сне сьвітúло і насéред лукú кúнув ся на зéмлю, нóги геть відкúдав, óчи зажмурúв, язúк вúсолопив на пів лíктя, — сказáв би хто: згúнув тай згúнув. А пóнад поляною все я́струби лїтáють, ворóни, кáнї, сорóки, галкú, вся́ка погáна птúця. Бáчуть онú, лежúть неживúй Осéл тай усї гýрмою до нéго. Зрáзу здáлека заскáкували, а там бáчуть, що не рýшаєть ся, то й почáли по ньóму скакáти, дзьóбати єго́ язúк та óчи. А Осéл нїчóго, тíлько як котрá пташúна нáдто блúзько надлїзе, а він клап її зубáми, абó стук її ногóю — вбє тай ховáє під сéбе та так хúтро, що дрýгі й не бáчуть. Не минýла годúна, а він ужé надусúв їх з пів копú. Тодї схóпив ся на нóги, як не стреплеть ся, як не рикнé, а птáхи всї в рóзтїч. Осéл забрáв усю́ побúту пташню́ тай несé на те мíсце, де мáли зійтú ся зі Львом. Прихóдить на те мíсце небáром і Лев із дóбичею, а Осéл ужé там.

— Ну, що, — кáже Лев до Ослá і покáзує єму́ свою́ дóбичу, бáчиш кíлько я наполювáв?

— Ну тай дурнúй же ти, небóже, — кáже Осéл і кóпнув єго́ звірíв ногóю. — Такúх звірíв я міг би був наловúти зо дві кóпі. Та що онú вáрті! А ти подивú ся на моїх! Я тíлько такúх ловúв, що в повíрті лїтáють. Анý попрóбуй ти!

— Нї, я такóї штýки не втну, — відповíв Лев. — Аж тепéр бáчу на прáвду, що ти над звíрями цар, а не я! Вибачáй менї, що я так нечéмно говорúв із тобóю!

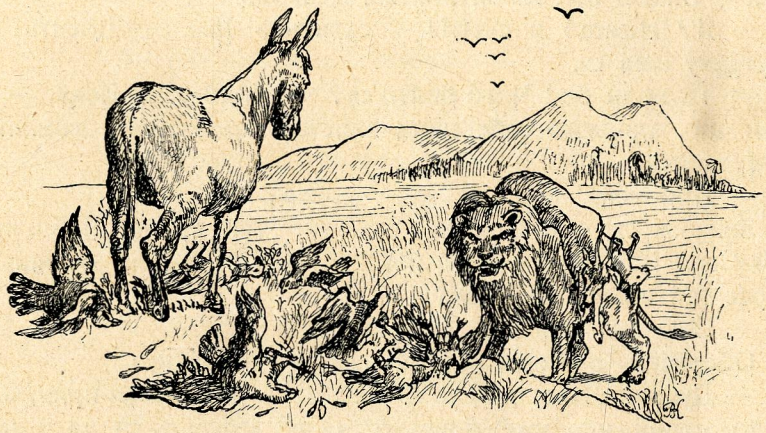

— А вúдиш! — промóвив гóрдо Осéл. — Завсїди трéба бýти чéмним, бо анýж наскóчиш на старшóго від сéбе, а тодї що будé? От і тепéр я міг би тобí зáраз за кáру зробúти смерть, алé вибачáю тобí, бо ти з дурнотú се зробúв, а не із злóї вóлї. Ідúж тепéр і пильнýй ся на дрýгий раз!

І Лев пішóв похнюпившись та підібгáвши хвіст, немóв би хто вилляв на нéго бóчку зúмної-презúмної водú. Чи блúзько, чи далéко, здибáє в лїсї Вóвчика-брáтика.

— Здорóві булú, найяснїйший цáрю! — кáже Вовк і клáняєть ся низéнько.

— Ет, ідú, не сьмій ся з мéне! — кáже сýмно Лев. — Якúй я тобí цар.

— Як то нї? — скрúкнув Вовк. — Хтож би сьмів інáкше казáти?

— Мовчú, брáтику, — шéптом говóрить до нéго Лев. — Тут недалéко є правдúвий цар. Як почýє, біда будé й тобí й менї.

— Правдúвий цар? — дивувáв ся Вовк. — Що за дúво? Якúй же тут є правдúвий цар крім тéбе?

— Є, є! — з перéстрахом шептáв Лев. — Я сам єгó бáчив. Там такúй страшнúй! А що за сúла! Нáвіть тих звірíв лóвить, що в повíтрі лїтáють. Бóгу дя́кую, що менé живóго пустúв.

— Ну, що ти говóриш! — дивувáв ся Вовк. — Дúво дúвне! Знáю сей лїс не від нúнї, але нїя́к не придýмаю, хто би се міг бýти. Як же виглядáє той новúй цар?

— Одно́ сло́во — страшни́й! — говори́в Лев. — Уха оттаки́, голова́, як коно́вка, а на за́дній нозі́ царська́ печа́ть.

— Ніяк не вгада́ю, хто се мо́же бу́ти? — клопота́вся Вовк. — Зна́єш що, ходи́, покажи́ менї єго́!

— Я? Нізащо́ в сьві́тї! — скри́кнув Лев. — Доси́ть уже́ раз страху́ наїв ся.

— Та ходи́ бо! Чого́ боя́ти ся? — заохо́чував Вовк. — От, зна́єш що, привяжи́ себе́ своїм хвосто́м до мойо́го, сьмілїйше нам буде́ йти!

— Про ме́не, — ка́же Лев, — неха́й і так буде́.

Звяза́ли ся оба́ хвоста́ми до ку́пи тай пішли́. Ви́йшли на го́рбик над полянку, що на нїй пас ся Осел. Лев зупини́в ся, зазира́є тай ше́пче до Вовка:

— Ось він! Ось він! Подиви́ ся!

Оберта́єть ся Вовк, зазира́є тай як не кри́кне:

— Дурни́й Льве, таж се Осли́ське! — А Льво́ви причу́ло ся, що то нови́й цар уже́ бли́зько, як не злака́єть ся та в но́ги! Че́рез пенькй, че́рез яркй, що було́ ду́ху! Дер, дер, да́лї втоми́в ся, став тай озирну́в ся.

— А що, Во́вче, бли́зько вже той нови́й ца́р?

Але Вовк ті́лько язи́к ви́вісив. Як був привя́заний до льви́ного хвоста́, так і волі́к ся за ним усю́ доро́гу і давно́ вже ду́ха спусти́в.

— А ви́диш, — ка́же до не́го Лев, — ти каза́в, що нови́й цар не страшни́й, а як поба́чив єго́ бли́зько, то з само́го страху́ поме́р! *Іва́н Фра́нко.*

XVI.

Смерть козака́.

„Лети́, мій ко́ню, на вздого́ни!
Не да́й, щоб кру́ки і воро́ни
коза́чі о́чи пи́ли,
бо стрі́лка гру́ди провертї́ла
і кров черво́на почурі́ла, —
вже бли́зько до моги́ли.

В рука́х у ма́ми вме́рти хо́чу; —
як сльо́зи ма́ми ра́ну змо́чуть,
поду́жаю ще мо́же...
Прощайтеж ви, степи́, моги́ли,
де на́ші ли́царі спочи́ли;
прощай же, Запоро́же!“

Коза́к, верта́ючи із бо́ю,
у гру́дях з ра́ною тяжко́ю,
з коне́м так розмовля́в ся,
а кінь, мов со́кіл, гна́в степа́ми,
щоб па́на занести́ до ма́ми,
бо той вже в низ схиля́в ся.

Капли́ця над Днїпро́м стоя́ла,
она́ хрести́ й три вежі ма́ла:

„Тут, ко́ню, я спочи́ну.
Ти бе́регом паси́ трави́чку,
я вступлю у малу́ капли́чку,
помо́лю ся хвили́ну.

Помо́лю ся і Ма́ти Бо́жа
менї́ ране́ному помо́же,
бо до́брі лїки зна́є;
Она́ люди́й ратує з мо́ря,
Она́ у се́рце, по́вне го́ря,
спокій і рай влива́є.“

Ледви́ зайшо́в коза́к в капли́цю,
упа́в без си́ли на земли́цю,
і ляг, зложи́вши ру́ки:

„Пречи́ста Дївонько, Маріє,
ратуй Ти се́рденько, бо мліє,
терплю́ тяже́нькі му́ки.“

Мина́є ні́чка, не верта́є
коза́к, а кінь траву́ спаса́є...
Що з козаче́ньком ста́лось?
Він до Пречи́стої моли́в ся
і вже не встав, як повали́в ся,
бо се́рденько зівя́ло.

В сїдлї, в уздї сей кінь до ни́нї
у я́сні но́чи там в доли́нї
трави́чку все спаса́є
і козаче́нька молодо́го,
в лиску́чій збро́ї па́на сво́го,
все жде і визира́є.

В-одно́ ірже і не діжде́ть ся,
лиш го́мін по степу́ несе́ть ся
до ра́нньої зірни́ці.
Як день наста́не, кінь щеза́є —
пові́й зеле́ний закрива́є
му́ри з руї́н капли́ці.

Сидір Воробке́вич.

XVII.

Князь Олег і ворожби́т.

Князь Олег став ла́годити ся у вели́кий похі́д — та пе́ред ві́дїздом забажа́в дізна́ти ся, яка́ до́ля суди́ла ся є́му в да́льшому житю́. От він прикли́кав до се́бе ворожбитів, аби́ розпита́ти їх про се. Бога́то річи́й віщува́ли они́ є́му: сла́ву, бога́тство, ща́стє, вік до́вгий — та наконе́ць прийшо́в старе́нький ворожби́т, а князе́ви надоку́чило вже їх гово́ренє, вже на коня́ сїда́в, коли́ заде́ржали єго́ ви́слухати ще сьо́го оста́ннього віщо́ваня. А ворожби́т підійшо́в до коня́, погла́див єго́ по ши́ї, а да́лї взяв князя́ за ру́ку:

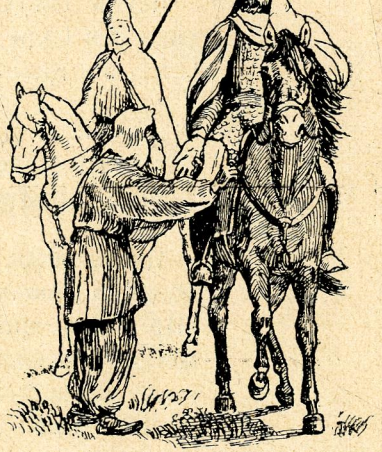

— Кня́зю! — мо́вив він, — до́лї своє́ї ти не мине́ш... Від то́го, що наймилї́йше тобі́, ти зги́неш. Сей кінь, твій побрати́м, това́риш до́брий, буде́ причи́ною твоє́ї сме́рти— се так тобі́ суди́ло ся. Але тобі́ жи́тиб іще́! Ще бога́то ді́ла ти ма́єш зроби́ти. Тож поки́нь сво́го коня́, лиши́ єго́ й не наближа́й ся нїко́ли до нього.

Су́мно говори́в про се ста́рик, навія́в су́му й на цїлу́ Олегову дружи́ну. А князь сам засьмія́в ся ті́льки, кри́кнув на воро́ного та понї́с ся дале́ко в сте́п, що нїхто́ здогони́ти єго́ не міг.

Три днї не верта́в князь, уже́ й побо́ювала ся дружи́на за нього, шука́ли єго́ — не найшли́. Тре́тього дня над ве́чір він сам верну́в, покли́кав дворя́н і відда́в їм сво́го воро́ного.

— Проща́й това́ришу! Та не гнївай ся, що так я віддя́чив тобі за твою щи́ру дружбу́. Не зга́дуй ли́хом сво́го па́на, що є́му нез тобо́ю суди́ло ся ходи́ти! — проща́в коня́.

Сумно іржав за ним вороний, немов відчував, що бачить свого пана в останнє. Олег велів доглядати єго, шанувати, а сам скочив на другого, та подав ся з своєю дружиною славидолї добувати.

Тодї він задумав велике дїло. З усїх земель зібрав він велике війско, казав побудувати богато кораблїв і Днїпром, а далї Чорним морем поплив аж до Царгорода. Греки замкнули ся в містї і готували ся до оборони перед сим несподїваним ворогом. А Олег не тратив часу. Полишаючи запертих у містї в спокою, він нищив усе та палив довкола Царгорода і коли вже цїла околиця була знищена, він підступив з усїх сторін під місто.

А грецкі царі, ще не вспіли за той час приготовити ся до війни, тим більше, що й війска у містї не богато було, а стягнути зпоза мурів не могли. От тодї й бачили царі, що не можуть они міряти себе до такого хороброго противника. Они зібрали раду рішати, що дїяти.

Зібрали ся усї найвисші урядники грецкі і мужі наймудрійші і придумали хитру штуку. Велїли наладити велику силу смачних наїдків і напитків, приправити отрую і вислали все те до Олега до табору, а враз послали і послів просити про мир.

— Не бити ся нам із тобою, князю, а мирити ся, — казали посли до Олега. — Наші володарі пересилають отсе вам і вашому славному війску троха харчів, аби ви підкріпили ся після довгого походу із своєї вітчини до нашої землї та після боротьби, яку звели в околиці. Поживайте на добро, а наші царі небаром прийдуть до вас, аби віддати вам поклін, побенкетувати ще спільно та мирно погодити ся з вами.

Та не подобали ся Олегови сї облесні слова послів; не вірив він у прихильність і вічливість Греків. І страви ті величаві і напитки усякі видали ся ємў підозрілі.

Він заказав своїй дружинї й доторкати ся чого небудь, віддалив усїх слуг та кухарів, що прийшли з тим добром а послів завернув назад.

— Не мирити ся прийшов я до вас, тільки воювати вас. Тай до бенкету найдуть ся свої люди, а не потреба менї бенкетувати з чужинцями. Ось ви вертайте до своїх володарів тай кажіть їм, питайте ся, чи хочуть они воювати із нами, чи здають ся добровільно?

Завела надїя Греків — хитрий плян не повів ся. І даром они радїли вже, що так легко збудуть ся Олега та єго війска.

Немали́й стра́х налетї́в на мі́сто, коли́ по́сли верну́ли ся й переда́ли слова́ Олега.

І зібра́ли ся знов на ра́ду й ура́дили окупи́ти ся Олегови й єго́ важко́му мече́ви. Зібра́ли бога́то добра́ уся́кого, післа́ли Олегови гости́нця і проси́ли присла́ти по́слів до мі́ста умо́вити ся про мир. Олег післа́в туди́ свої́х по́слів, які пола́годили в єго́ і́мени все дї́ло.

По́сли зажада́ли бога́то гроший на ко́ждий корабе́ль, на ко́жде руске мі́сто, а да́лї таке́, щоб украї́ньским купця́м мо́жна було́ торгува́ти у Царгоро́дї, та так, щоб че́рез шість недї́ль они́ могли́ бра́ти у Гре́ків без пла́ти харч, скі́лько і що ті́льки схо́чуть: вина́, хлї́ба, мя́са й о́вочів.

Гре́ки приста́ли на все, ще й му́сїли да́ти Русинам на доро́гу харчі́в тай усьо́го, що ті́льки ті забра́ти могли́ на кораблї́.

Поверта́ючи Олег приби́в на воро́тах Царгоро́ду свій щит на знак, що підби́в сей го́род. Се лиши́ло ся на до́вго в па́мяти Гре́ків — они́ не надї́яли ся нїко́ли, що бу́дуть кори́ти ся тако́му слабо́му у свої́х початка́х проти́вникови.

II.

А Олегова дружи́на верта́ла на ра́дощах із свої́м князе́м на Украї́ну. Кораблї́ розне́сли ся по цїло́му Днїпро́ви, лили́ ся меди́, ви́на — луна́ла пі́сня весе́ла, пі́сня побі́ди... Не було́ жури́ на корабля́х. Шовко́ві па́руси, добу́ті в Царгоро́дї, порозпи́нані на корабля́х, захища́ли дружи́ну від со́нічних промі́нїв — весе́ле житє́ відганя́ло ску́ку до́вгої по́дорожи, а пири розвесе́лювали ум.

Ра́дість лила́ ся у край, а Олег усьо́му душе́ю.

— Се він, пан наш, волода́р! — луно́ю коти́ли ся о́клики дружи́ни по Днїпрови́х хви́лях. — Се він собі́ сла́ву, нам до́лю добува́є!

— З тобо́ю, наш кня́зю, ми на всьо гото́ві! Веди́ нас! Нема́ си́ли, яка́б нам стоя́ла на доро́зї і нас спини́ла!

І знов греміла пі́сня, та шовко́ві па́руси з ві́тром шепотї́ли — мина́ли за дня́ми днї, короти́ла ся доро́га.

А Олег, душа́ всьо́го, чим да́лї — сидї́в у свойо́му човнї́, щось не весели́в ся з своє́ю дружи́ною. Схили́в го́лову в доли́ну, мутни́ми очи́ма спогляда́в у Днїпро́ві хви́лї та ду́мав, міряв ду́мкою незмі́рні просто́ри. То занесла́ єго́ ду́мка дале́ко на пі́вніч, до Новгоро́да, до єго́ вітчини́. І ба́чить він себе́ мали́м

хло́пцем — коли́ то єго́ жите́ таке́ щасли́ве було́, безжу́рне, а ці́лим заня́тем єго́ було́ заби́ти ся у лїс, звіри́ну яку стрі́лити, то у ріці́ ри́бу здоро́ву спійма́ти.

Пригада́ує собі́, як ба́тько єго́, боя́рин новгоро́дский, боро́ти ся єго́ учи́в — як ско́ро він ору́дував тяжки́м мече́м — ось тим сами́м, що й тепе́р при єго́ бо́ці. Се дїдівский ще́, стари́й та вели́кий та до́брий. Руба́є й не заво́дить. Това́риш найпевні́йший. А на зга́дку това́риша — прийшо́в єму́ на ду́мку єго́ кінь лю́бий. А враз і нагада́в ті приго́ди числе́нні, що їх у спі́лці зазна́ли. І жаль стисну́в єго́ се́рце за до́брим дру́гом. Що він там до́ма? Нудьгу́є за мно́ю мій ко́ник ві́рний...

Тут на га́дку прийшло́ найнові́йше: Гре́ки, сьві́тла побі́да — доне́слись до єго́ уши́й о́клики дружи́ни: Неха́й живе́ наш князь! З тобо́ю, кня́зю, ми й на смерть гото́ві!

Та не ті́шили Олеґа сї слова́. Він зверну́в го́лову в дру́гий бік та знов поники́ла она в тяжкі́й заду́мі...

Чого́ж сумува́в князь? Чи ще ма́ло єму́ було́ всього́? Він і сам не знав собі́ розясни́ти. Мав усього́ дово́лї — а се було́ єму́ ма́ло, зроби́в ді́ла бога́то — здава́лось єму́, що всьо, що заду́мав, сповня́ло ся єму́ — а все мав яке́сь невлови́ме бажа́нє, яко́го не міг збагну́ти.

Пе́рший раз утї́шив ся він щи́ро, коли́ пе́ред єго́ очи́ма замаячі́ли му́ри Ки́єва.

— Я до́ма! — сказа́в він собі́, хоч дотепе́р він усе́ до́мом своїм называ́в степ розло́гий, степ безкра́їй, лїсову́ пу́щу непроходи́му, та чо́вен на бурхли́вій хви́лї Чо́рного мо́ря. А ни́нї до́мом назва́в він Ки́їв, свій двір і прислу́гу у нього́му.

Загра́ли музи́ки, ви́сипались слу́ги вита́ти князя́ з похо́ду. Збира́ли до́бичу з кораблі́в, сла́вили єго́ та викли́кували єго́ імя́.

А Олег, як до́брий госпо́дар, прийшо́в, огляда́є, обзира́є все, випи́тує ся, хвали́ть — то знов бі́гає по всїм усю́дам.

— А кінь мій, — запита́в нара́з та погля́нув на слу́жбу. — Деж він? Покажі́ть єго́.

Замо́вкли слу́ги. Зни́кла ра́дість із їх лиць. Они́ зна́ли: Князь до́брий тай о́стрий. А они́ самі́ вби́ли воро́ного! З любо́ви до князя́, побо́юючись, аби́ князь, коли́ ве́рне з похо́ду, не наверну́в ся до нього́ та сме́рти не нажи́в собі́.

— Деж мій кінь? Чому́ мовчите́? — спита́в князь. — Деж ви скри́ли єго́?

І ви́йшов пе́ред князя́ слуга́ стари́й, ста́ре́нький при́ятель єго́ ба́тька. І поклони́в ся князе́ви до ніг.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

— Не гнівай ся, князю, — оправдував ся, — не наша вина. Згинув твій кінь вороний, занедужав і згинув з туги за тобою, наш князю.

Сумом вкрило ся лице Олега.

— Деж він? Покажіть єго!

— Давно се вже, князю, відповів знов слуга. — Закопаний він у полї та давно вже — два роки минуло, кости лиш із нього остали...

— Дай поглянуть на кости. Веди, де они?

І повели князя в поле, найшли місце, де закопали коня й відкрили яму. У ямі справдї тільки кости білїли.

Прикро було князеви дивити ся на останки свого любимця. Ступив кроком у яму і, придивляючи ся костям, обточеним червами, хитав головою.

— Ото пережив ти мене, вороний! — жалував ся він. — І ошукав ти мене, ворожбите! Де твої слова! А я, дурний, повірив їм, та дав згинути марно свому товаришови і не в лицарскій смерти, як ворону пристало, але як товарині!

Із пересердя копнув ногою череп коня, що покотив ся аж у другий бік ями.

Та в тій самій хвилині висунула ся із черепа чорна гадюка, вкусила князя в ногу, заки ще він міг спамятати ся, і щезла назад між кістьми коня.

Розбігли ся слуги Олега, спровадили лїкарів, ворожбитів із усїх усюдів, аби ратувати єго від смерти — та дарма! Що они не робили, як не зашептували та перемовляли, якими мастями не мастили, які зїля не прикладали, — не помогло. Отруя дїлала що раз сильнїйше — князь умирав.

Тодї прийшов ізнов той ворожбит, що перед чотирма роками віщував ему смерть від коня. І він хотїв зблизити ся до Олега та намастити єго чудесною мастию.

Та не допустив єго Олег до себе.

— Не треба менї твого лїку, старче! Нехай сповнить ся твоє віщованє. А моя смерть нехай буде карою для мене за те, що побояв ся смерти від ворона, хоч він тілько разів спас мене від неї.

А другого дня вірні слуги та приятелї оплакували князя, та понесли єго на вічний спочинок. І поховали єго на горі високій, устелили могилу, аби звідтам міг дивити ся на свій Київ, і споглядати у Новгород — свою вітчину, та у Царгород — вершину своєї слави... *Михайло Слобода.*

XVIII.

Смерть.

Як заболі́ло се́рце Найви́сшого Тво́рця на люди́й за їх перворо́дний гріх, то й посла́в він на зе́млю смерть. Нема́, мабу́ть, на сьві́тї тако́ї люди́ни, що не зазна́лаб, як та смерть виглада́є: ко́ждому она́ при́кро загля́нула в ха́ту і коcо́ю своє́ю підтя́ла когось з єго́ улю́блених бли́зьких. Та не ко́ждому мо́же відомо, звідкіля́ она́ взя́ла ся і кого́ з че́ляди своєї Найви́сший Тво́рець ви́брав і післа́в на таку́ ганебну робо́ту.

А стало́ ся оно́ так: Коли́ одного́ ра́зу, Бог скли́кав усїх своїх Ангелів, щоб їх огля́нути, була́ там між ни́ми одна́ дїва-Ангелиця, — всїм краса́м краса́. І коли́ Госпо́дь скли́кав усїх, она́ забари́лась, бо са́ме тодї чеса́ла свої до́вгі ко́си, придивля́ючись у краплинку роси́, що зави́сла була́ на хма́рочцї ко́ло само́го Бо́жого Престо́лу.

Коли́ почу́ла та красу́ня Ангел-дїва Бо́жий по́клик, то й поду́мала собі́: „Не підуж я з нече́саними ко́сами: неха́й почека́ють!“

А тре́ба сказа́ти, що ко́ждому Бог дав час, щоб міг, як слїд, прибра́тись та причепу́ритись; тїлько она так загуля́ла ся та так їй ко́си були́ розтрі́пались, що ніяк не всти́гла ста́витись на Бо́жий по́клик.

Але Бог на́че нїчо́го про се не знав; сказа́в усїм іншим Ангелам свою́ во́лю і розісла́в їх по цїло́му сьві́тї. На оста́нку кли́че ту красу́ню-Ангелицю. А зна́ла она́, що Бог не лю́бить, як хто бари́ть ся єго́ слу́хати, тож, не всти́гши заплести́ коси́, як стоя́ла з гребінце́м у руцї і з розпле́теним воло́сєм, так і прили́нула, але́ не була́ спокі́йна, а злість і гнів ма́ла на се́рцї.

Гля́нув тїльки Бог на неї і все до глубини́ і наскрізь поба́чив. Не пита́в він єї нїчо́го, тїльки сказа́в:

— Лети́ у сьвіт, на зе́млю і вели́кі жнива́ буде́ш там роби́ти невпи́нно, без спочи́нку. Від ни́нї смерть буде́ш!

І враз з єї кругле́нького та го́жого ли́чка відпа́ло все тїло, о́чи позападали, зу́би закла́нцали у го́лих ще́лепах; до́вгі ко́си перетвори́лись у бі́лу пла́хту, а гре́бінь перетвори́в ся у косу.

І як їй Бог звелїв, так полетїла она́ і лїта́є до́сї по сьві́ту широ́кому. Чи весна́ зеле́ним ки́лимом покрива́є поля́ й лани́, чи о́сінь все покри́є імло́ю та тума́ном, чи моро́з кри́гою скує все і снїг всю зе́млю заси́пле, — смерть не пита́є: ко́сить тай ко́сить...

Хотїлаб мóже й спочúти, сердéшна, та кудúб онá не постýкала, скрізь пéред нéю двéрі зачиняю́ть, кудúб не загля́нула — скрізь плач та стóгін, сльóзи та сум страшéнний, скрізь тúхо чи гóлосно кленýть її, небóгу...

І загóрнеть ся онá у свою́ бíлу плáхту, перекúне кóсу чéрез плечé, кланцнé зубáми у гóлих щéлепах тай летúть дáлї і дáлї... Раз над вéчір у весняній імлї тиня́лась онá по сьвíтї і так булá тя́жко зморúлась на своїх жнивáх, що захотїлось їй непереможно хоч на хвилúнку спочúти.

Та, деж спочúти? Нїхтó єї приймáти не хотїв. Онá побáчила велúкий цвúнтар і сúла людúй там булá; кóло кóждої могúлки стоїть хтонебýдь на вколїшкáх, — тúхо так булó, тíльки над кóждою могúлою тúхо плáче хто абó зітхáє. Однá тíльки, однїсенька могúла булá, що кóло нéї не булó нїкóго; і вінóчка на нїй не булó і нїчúї óчи там не плáкали, нїчúї устá молúтви не шепотїли. Тим чáсом над цвúнтарем повíяв вíтер холóдний, аж лю́ди всї кóло могилóк здрігнýлись.

То смерть булá спинúлась над сирíтскою могúлою. Спинúлась на хвилúнку, зітхнýла, а потíм обгорнýвшись бíлою плáхтою, перекúнула косу чéрез плечé тай полинýла дáлї і дáлї...

Полетїла дáлї чинúти Бóжу вóлю. Алé що рóку на Провідну́ недїлю прилїтáє онá на цвúнтар. І тодї є однá такá хвилúнка, однá-однїсенька коротéнька хвилúнка, що нїхтó тодї на цїлóму сьвíтї не вмирáє.

Смерть плáче тодї над сирíтскою могúлою.

Народня мазýрска леґéнда.

XIX.

Страшни́й коса́р.

По́над по́лем іде́,
Не поко́си кладе́,
Не поко́си кладе́ — го́ри;
Сто́гне земля́, сто́гне мо́ре,
Сто́гне та гуде́.

Косаря́ у ночі́
Зустріча́ють сичі́.
Тне коса́р, не спочива́є,
Нї на ко́го не вважа́є,
Хоч і не проси́.

Не блага́й, не проси́!
Не клепа́є коси́,
Чи то при́город, чи го́род,
Як бри́твою стари́й го́лить
Усе́, що даси́.

Мужика́ й шинкаря́,
Сироту́ кобзаря́...
Приспі́вує стари́й, ко́сить,
Кладе́ го́рами поко́си,
Не мина́ й царя́.

І мене́ не мине́,
На чужи́нї зотне́,
За реші́ткою зада́вить,
Й хреста́ нїхто́ не поста́вить
І не помяне́!

Тара́с Шевче́нко.

XX.

В заду́шнї днї.

Прийду́ть заду́шнї днї. Ро́дичам ді́ти,
Бра́тови се́стри і дру́гови дру́ги
Оста́ннї ки́нуть на моги́лу цьві́ти,
Як до́каз па́мяти, любо́ви й ту́ги.

Наста́не нiч і цьві́ти муть каза́ти
Мерця́м про сьві́т, котри́й они́ лиши́ли,
І про люди́й, котри́х суди́лось зна́ти,
За́ки їх смерть загна́ла до моги́ли.

І ско́рше буде́ час для них мина́ти
На тій розмо́ві ти́хій і серде́чній,
І ме́нше ску́чно буде́ їм лежа́ти
В тій те́мряві глубо́кій, безконе́чній...

Богда́н Ле́пкий.

XXI.

Скупий.

Оди́н чолові́к лежи́ть у ночи́ тай ка́же:

— Які́ сї́ богачі́ скупі́! Якби мені́ бога́тство, — яб усї́м дава́в.

Ті́льки се проказа́в, а щось є́му подає́ у вікно́ гама́н тай ка́же:

— На́ отсе́й тобі́ гама́н, у йо́му оди́н червіне́ць. І ти є́го́ відті́ля́ ви́тягни, — гля́неш — іще́ буде́. І так, скі́льки хо́чеш! А як натя́гаєш, тоді́ ві́днеси́ є́го́ і вки́нь у рі́чку.

Він узя́в, тя́гав гро́ші три днї́, здоро́ву ку́пу натя́гав. А жа́лко нести́ в рі́чку та нїчо́го роби́ти — понї́с.

Несе́ та все тяга́ та хова́є. Дійшо́в до рі́чки, поглядї́в, — є червіне́ць. Він є́го́ ви́няв, поглядї́в, — іще́ є.

І жа́лко є́му ки́дати і він усе́ тя́гав і дотягав ся, що ко́ло них і вмер, а гамана́ не вки́нув у во́ду. Наро́дня сьміхо́винка.

XXII.

Сьвітова́ по́дорож краплї́ни води́.

(Оповіда́є краплї́на води́).

З по́другами, з краплї́нами жи́ла я ві́льно у вели́кому мо́рі-океа́нї. Гуля́ли ми та ба́вились, вікн цїлі́ го́йдали ся та в хви́лях усе́ сплїта́ли ся. Почу́ємо ті́льки, що десь ві́тер зашуми́ть зда́леку і вже всї тремтимо́, радї́ємо. Іноді, кача́ючись на ри́бонці, запли́ва́єш Бог зна як глибо́ко, а вчу́єш той згук і поспіша́єш на гору́, щоб з краплї́нками по́дружками за ру́ченьки побра́ти ся та з вітра́ми погра́ти ся.

Дму́хають вітри́ над на́ми, лоско́чуть нас, розбу́ркують, затремтимо́ ми ра́зом, затанцю́ємо, го́рами-х в и́ л я м и здійма́ємось, важки́ми бурна́ми поко́тимось. За ві́тром все поспіша́ємо, аж по́ки зустрі́немо на шля́ху денебу́дь ске́лю або́ бе́рег.

Уда́римось усї ра́зом, засьміємо́сь, розско́чимось і зно́ву в мо́ре-океа́н пове́рнемо. Приста́немо до і́нших, що в таки́й же гурт-хви́лю вже зібра́ли ся і за на́ми поспіша́ють. Бємо́сь із ни́ми об ске́лю, або́ об бе́рег і зно́ву наза́д поверта́ємо.

І так час до́вго йшов.

Яко́сь то в со́няшний день гуля́ла я з по́дружками; ми гана́ли ся за чо́внами, до стерна́ чіпля́ли ся і плили́ дале́ко. Було́ я́сно, со́няшно і так га́рно на пове́рхнї, що не хотї́ло ся спуска́тись у глубину́.

Нїма́ ти́ша і́нколи пору́шувалась скиглї́нєм ча́йки, що лїта́ла над на́ми та чого́сь шука́ла.

— Щасли́ві! — промо́вила одна́ подру́женька.

— Хто? — спита́ла я.

— А оті́ пта́шки, що висо́ко і ві́льно лїта́ють у пові́трі. А ми в океа́нї мабу́ть і звіку́ємо й не поба́чимо, що за ним дї́єть ся.

— А так, а так, подру́женько, — зітхну́ла я. Хоч тут оно́ і ве́село, а всеж таки́ хотї́ло сяб полину́ти за пта́шками.

— А зна́єш що, голу́бонько, попро́симо ми ча́йку жалі́бницю, хай она́ піднїме́ нас у пові́трє і понесе́ за мо́ре в далечі́нь.

І ста́ли ми хвилюва́тись та ча́йку проси́ти:

— Голу́бонько, білогру́да, візьми́ і нас у пові́трє та ви́неси за мо́ре в чужі́ краї́, дале́кії.

— Не мо́жу вас поне́сти в чужі́ краї́ дале́кії, бо ма́ю недале́ко від бе́рега своє́ гнїздо́ з мале́нькими дїточка́ми. Не мо́жу я лиши́ти їх, бо пла́кати муть за не́нькою. Звернї́ть ся ви до со́нечка, оно́ вам допомо́же підня́ти ся, звернї́ть ся ви до ві́тру, він вас понесе́.

А со́нечко в той час так ве́село сия́ло, що аж слїпи́ло нас.

— Попро́буєм, — сказа́ли ми і ста́ли проси́ть золоте́ со́нце, щоб допомогло́ нам підня́тись у пові́трє.

— Що дня мілїо́ни вас підійма́ю я свої́ми промі́нями золототка́ними і ви то́го не ба́чите і ви то́го не зна́єте.

— А ти, ласка́ве со́нечко, і нас сього́дня підійми́.

— До́бре, — промо́вило со́нце.

Пригрі́ло промі́нє со́няшне і ми почу́ли, як неви́димо зня́ли ся з води́ і поча́ли підійма́ти ся.

II.

— Ага́, мої́ подру́женьки, а я вже лину́ в пові́трє.

— І ми, і ми, — почу́ла я навкруги́.

Гля́нула, а навкруги́ нїко́го не ви́дно, ті́лько й чу́ти голоси́.

Ми розпа́ли ся, розпли́ли ся, на мале́сенькі, неви́димі крапли́ночки розси́пались, у п а́ р у перетвори́ли ся.

До́вго лину́ли ми в пові́трі в гору́, до́вго стоя́ли над океа́ном, було́ в пові́трі ти́хо і га́рно. Вже со́нечко з пі́вдня зверну́ло, як пові́яв леге́нький вітре́ць і погна́в нас, неви́димок, з то́го мі́сця, де ми були́.

— Ану́ лише́нь в доріженьку, подру́женьки, — сказа́ла одна́ краплі́на. Летї́ть, та не губі́ть своїх части́ночок.

— Всї будемо трима́тись ку́пи, — почу́ли ся голоси́.

І полину́ли ми на кри́лах ле́гкого ві́тру в невідомі краї, в далечі́нь ще нечу́вану. До́вго летї́ли ми над океа́ном, та все тї́шились тим, що зня́лись з є́го пове́рхнї, що ві́льні тепе́р. Не зна́ли, бач, то́го, що краплі́на в повітрі ві́льною не мо́же бу́ти, а лети́ть туди́, куди́ ві́тер несе́.

Над ве́чір уже́ поба́чили ми, що океа́н лиши́в ся за на́ми. Нато́мість внизу́ посла́ла ся чудо́ва доли́на, вкри́та зеле́ними ки́лимами, поцяткова́ними ріжноба́рвними квітка́ми.

Вже со́нечко захо́дило, як ми почу́ли, що хо́лодом нас обхо́плює, та тя́гне щось до землї. Спуска́ємось, радїємо, бо хо́четь ся поба́чити зблиз́ька чарі́вну, зеле́ну скатерти́ну. Як зайшло́ со́нце, ми почу́ли, що на́ші части́ночки одна́ до дру́гої пригорта́ють ся. Я зно́ву почала́ ба́чити себе краплі́нкою, а де́неде й і́нших подру́женьок.

— Подру́женьки, краплі́ноньки, заночу́єм тут на шовко́вій трави́цї, — сказа́ла одна́ краплі́на.

— Заночу́єм, заночу́єм!

Все бли́зше та бли́зше почали́ ми до не́ї спуска́ти ся і наре́штї розмісити́ли ся, де хто міг. Хто на листо́чку, хто на стебели́нцї, а я щасли́ва впа́ла на голо́вку яки́йсь рожево́й квїточцї і від уто́ми шви́дко засну́ла.

III.

На дру́гий день я проки́нула ся, гля́нула навкруги́ і здивува́ла ся.

Со́нечко вже зійшло́ й опови́ло пасма́ми своїх про́мінїв усю́ доли́ну.

— Як лю́бо тут менї, — зітхну́ла я і щільнї́йше притули́ла ся до квїточки.

— Лю́бо й менї, краплі́ночко, — промо́вила квїтка, — та шко́да, що не до́вго зі мно́ю ти зоста́неш ся. Що но́чи ма́йже хтонебу́дь із вас ночу́є тут, а прийде́ день, змина́єтесь і ли́нете в доріженьку.

— А я не хо́чу ще лину́ти, менї й тут га́рно, — сказа́ла я.

— То не від те́бе зале́жить.

— Аджеж від ме́не зале́жало прийти́ до те́бе на спочи́нок, на ні́ченьку, лю́ба квїточко?

— Нї, серде́нько: як наступи́в ве́чір, похолоді́ло в пові́трі, а неви́димі твої́ части́ночки притисну́лись одна́ до дру́гої від хо́лоду бли́зше, те саме́ з твої́ми подру́женьками зроби́ло ся і всї ви перетвори́ли ся з па́ри неви́димої зно́ву в краплинкы́. А потім р о с о́ ю впа́ли на ки́лим трави́ та квіто́к. Переночува́ли ви тут, спочива́єте, по́ки пригрі́є со́нечко, а там зно́ву оно́ розігрі́є вас і зно́ву па́рою ле́гкою ви підійме́тесь і в дорі́женьку дале́ку поли́нете.

Розка́зує менї се кві́точка, а со́нце все ви́сше та ви́сше підбива́ється ся. Єго́ промі́нє все більш та більш тепли́ть мене́. І почу́ла я, що зно́ву підійма́ю ся в пові́трє ле́гкою неви́димкою, а ра́зом зі мно́ю і всї мої подру́женьки.

Висо́ко, висо́ко підня́ли ся ми, а ві́тер ті́льки то́го й ждав, підхо́пив нас і поні́с на своїх гру́дях. Летимо́ ми — радіємо, нови́ми краєви́дами втіша́ємось. А на зу́стріч нам щось ве́личнє висо́вується бі́лою стїно́ю — перепо́ною стано́вить ся.

Ще не вспи́гли ми гара́зд наблизи́тись, а вже відчу́ли, що хо́лодом звідті́ль ди́ше. А наблизи́лись — аж жахну́ли ся: бі́ла мертва́ скатерти́на під на́ми розісла́ла ся.

— Ой, хо́лодно, сестричкы́! Збира́йте ся всї до ку́пи, прискорімо свій ле́т, щоб ху́тше поминути сю бі́лу скатерти́ну.

Поспіша́ли ми, губи́ли свої части́ни, на швидку́ в мале́нькі капли́ночки зібра́ли ся, одна́ до дру́гої протисну́лись і важки́м т у м а н о́ м понад снїгови́ми го́рами розісла́ли ся. Не летимо́, а ко́тимось, бо важки́ми всї зроби́ли ся.

А з снїгови́х гір до нас голоси́ ли́нуть, у го́стї до се́бе кли́чуть.

— Прийдїть до нас, голу́боньки, перетворі́ть ся в бі́лі пухкі́ капли́ночки, буде́м тут жи́ти, з вітра́ми гра́ти ся, гуля́ти між го́рами. Ми бі́лі та вродли́ві, таки́ми й ви ста́нете.

— Хто се до нас так гово́рить? — спита́ла я.

Призна́тись — у ме́не була́ вели́ка охо́та зроби́тись пухко́ю, бі́лою крапели́нкою та мене́ перестерегла́ одна́ по́друга.

— Лети́, — ка́же, — звідсї́ль як найшви́дше, не сїда́й тут на відпочи́нок, а то як ся́деш, то на ві́ки тут мертво́ю зіста́неш ся. Оте́ бі́ле покри́вало, що заку́тує го́ри висо́кі, склада́ється з крапели́нок. Они́ були́ такі́ ві́льні, як і ми. Лїта́ли в пові́трі. Перелїта́ючи че́рез го́ри, они́ сї́ли відпочи́ти, перетвори́ли ся в снїг і тут на ві́ки мертви́ми лиши́ли ся.

Як почу́ла я се — аж здрігну́ла ся. До ві́тру з блага́нєм вда́ла ся, щоб ви́нїс ско́рше з сїєї мертво́ї пусте́лї.

Повіяв вітер, покотив нас хвилями понад горами, вкритими снігами. Поминули гори й опинили ся високо, високо над рівними полями. А чим вище в повітрі — тим холодніше. Не можемо на холоді ми бути невидимими. Частини наші одна до одної линуть. Зібрали ся ми в краплину знову, одна до другої притиснулись, чорною пеленою над землею розіслали ся, навіть сонце собою закрили. Вітер гнав нас усе далі та далі і називав нас х м а р а м и. Ми в хмару перетворили ся. І стали такими важкими, що не могли вже в повітрі тримати ся.

— Ой, лишенько, подруженьки, я падаю — закричала одна. За нею друга, третя так прокричала і до землі полинули.

І я не могла вдержати ся і теж полетіла на землю. А поруч за мною летіли мілїони таких краплинок, як і я. Падали ми на ниву, засіяну хлібами і чули, як ростинки, радіючи, казали:

— Д о щ и к, д о щ и к на поживу нам із хмароньки падає.

Се нас они звали дощиком, се нам они так радісно всьміхали ся. Опісля я довідалась, що ми дуже бажані всім ростинам, що без нас они і жити не можуть та про се не будуть оповідати, а будуть провадити далі про свою подорож.

IV.

Падали ми дощем на землю. Деякі в суху землю всмоктували ся, обіймали корінє ростин та напували їх водою. Я упала на стеблину та так і пробула там, аж поки пригріло сонце, а потім знову в повітрє піднята ся, декілька разів росою на землю падала, щоб переночувати і знов полинути з подругами. Декілька разів густим туманом над долинами розстеляла ся з іншими, а рано з вітром линули ми в гору, там збирали ся в хмари дощеві, слухали гуркоту грому, та підперезували ся пояскáми блискавиці. Довго, довго перелїтала я над землею з місця на місце.

Раз високо, високо я залетіла з іншими і там такий холод був, що ми всї зразу покадзюбли, закамянїли — здавало ся; поробили ся міцними та білими кулькáми. Деякі поодинцї, а деякі склали ся до купи і здавали ся такими великими, що аж страшно було дивити ся. І тут не могли ми вдержатись. Полетїли на землю. Зашелестїли в повітрі, з розгону падали на ниви, що вже колоскáми проти неба красувались.

— Ой, горенько, гинемо! — почули звідусюди жалібні голоси. — Не бийте нас, а змилуйтесь.

То колоски нас благали, падали і своєю вагою торощили на гамуз ростини. Богато хлїба тодї ми знищили: Люди ходили і плáкали та казали:

— Го́споди! І на́що ти посила́єш на нас таку́ на́пасть? На́що г р а́ д о м ни́щиш Ти на́ші ни́ви, тру́ди на́ші кріва́ві.

Шко́да нам було́ і люди́й і расти́н та неви́нні ми в то́му, бо тож ві́тер загна́в нас у таку́ височ'інь, де хо́лод скува́в нас у зе́рна гра́ду.

До́вго лежа́ли ми бі́лим покрівце́м та слу́хали тяжкі́ лю́дські жа́лї. А пригрі́ло со́нце і розта́ли ми та струмочка́ми швидки́ми покоти́ли ся з горбі́в. Хоті́ло ся скорі́йше втекти́ від то́го го́ря, що ми наробили. Розігна́ли ся ми на похи́лому рівчачку́, а звідті́ля попа́ли в рі́чку.

В рі́чці тій ми одна́ з дру́гою стріча́ли ся та розка́зували одна́ одні́й про свої по́дорожі. Були́ такі́, що всю зе́млю вже облїта́ли і під земле́ю побува́ли, а бува́ли й такі́, що крім мо́ря та річо́к нїчо́го й не ба́чили.

І так непомі́тно, розмовля́ючи, увійшли́ ми в вели́ку рі́ку. По нїй пли́ли важкі́ пароплави, човни́; в воді́ гра́ла ся ри́ба, табуна́ми скрізь пла́вала. До́вго прожи́ли ми в рі́чці, по́ки дібра́ли ся до вели́кого мо́ря. Оно́ менї́ ду́же нага́дувало мої рі́дні мі́сця в океа́нї, але́ просто́ру тако́го вже не було́. Скі́лько часу́ пробула́ я в мо́рі — не зна́ю. Бога́то там було́ га́рного, а всеж таки́ мене́ мани́ло в по́дорож, як уже́ раз скоштува́ла її!

Що дня з блага́нєм до со́нця я звертала ся, щоб ви́несло мене́ звідті́ль.

І со́нце зми́лувалось. Зно́ву я полину́ла з подру́женьками в повітрі і поне́сла ся над земле́ю. Тільки ди́вним нам зда́ло ся, що повітрє і над земле́ю було́ холо́дне і деб ми не пролїта́ли, скрізь земля́ була́ вкри́та зелено́ю пелено́ю. А ві́тер несе́ нас та співає: зима́, зима́!

Хо́лодно скрізь було́ і су́мно. На ніч ми осїли ся на го́лих де́ревах в одно́му лїсї краплинками. Проки́нули ся ра́нком і не пізна́ли сво́го пристано́вища. Де́рева всї вкри́ли ся бі́лими квітка́ми. Здава́в ся лїс яки́мсь казкови́м, зачаро́ваним. А тож ми й прибра́ли єго́ та уквітча́ли, бо, осївшись тут краплинами, перетвори́ли ся від хо́лоду в і н е́ й. Днів зо два пиша́в ся на́шим убра́нєм та вилискував ся про́ти со́нця. А потім, ох, аж стра́шно згада́ти!

Дмухну́в ві́тер, не́бо вкри́ло ся хма́рами. Зашуміло, загуло́. Посипали ся снїжинки́, як рій бжіл із не́ба. Засипало снїгом яри́, на рівних мі́сцях вставали го́ри — гуляв ві́тер, грав ся із снїгом, х у р т о́ в и н у робив над земле́ю.

Мене́ й деяки́х подру́г зірва́ло з де́рева і зане́сло до яко́їсь ха́ти і там положи́ло в кучугу́ру під ти́ном.

— Оттут уже нам і смерть, — сказа́ла сусі́дка подру́женька.

— Оттут мабу́ть ми й вік свій звіку́ємо, як ті бі́дні, що ляглй на го́рах висо́ких, — дода́ла я.

Там проле́жали ми до весни́.

Весно́ю со́нечко пригрі́ло. Розтопи́ло нас. Де́які про́сто в повітрє полину́ли, а я з по́дружками в зе́млю всмокта́ла ся. В землї ми до́вго в низ ішлй. Усяки́ ґрунти́ перехо́дили і наре́шті дібра́ли ся до тако́го, що не змоглй вже просмокта́ти ся. Зібра́ло ся нас тут бога́то; невели́чким струмо́чком по похи́лому ґру́нтї потеклй під земле́ю. По доро́зї зустріча́ли ми бога́то своїх ро́дичів, переліва́ли ся в вели́кі підзе́мні о́зера, з о́зер нахо́дили ви́хід і да́лї поспіша́ли. Наре́шті одно́го дня почу́ли ми, як пере́днї зашуміли і ра́дісно закрича́ли:

— Сестричкй, ско́рше сюдй! Сьві́тло, сьві́тло!

Побі́гли ми, а на зу́стріч нам так і сяє день, зно́ву слїпить. То була́ дїра́ в горі, жерело́, і ми крізь нього́ зно́ву на Бо́жий сьві́т ви́рвались із те́много ца́рства, зпід землї. Потеклй ми згорй бистрим струмо́чком і попа́ли зно́ву в рі́чку, а з рі́чки мене́ якийсь риба́лка ви́тяг із ри́бою і ви́кинув на бе́резї.

Ота́к я й опинйла ся на кві́тцї.

А тепе́р зно́ву кли́че мене́ со́нечко у по́дорож, зно́ву полину́ я по бі́лому сьві́тови.

Краплйна водй невидимою па́рою зня́ла ся з кві́тки і полетї́ла у повітрє.

Юрий Сїрий.

XXIII.

Чом бога́то водй в мо́рі?

Погна́в чоловік до мо́ря напува́ти волів. Не пють волй тієї водй, а він усе́ приверта́ їх до не́ї, а да́лї й ка́же:

— Що за біс? Чом онй не пють? Здає́ть ся вже й пораб? Ке-лиш сам напю́сь!

Ухо́пив раз — соло́на, хлисну́в удру́ге — мов і соло́на і гірка́.

— Е, ка́же чоловік, — тим же є́ї й бога́то, що є́ї нїя́кий біс не пє!

Заня́в волів від мо́ря і погна́в у і́нше мі́сце напува́ть.

Наро́дня сьміхо́винка.

XXIV.

Медві́дь у шко́лї.

Чи зна́єш, бра́те, як уча́ть
Медве́дя танцюва́ти?
На бля́ху на зелїзную
Веде́ його́ вожа́тий.

Під то́ю бля́хою ого́нь
Розпа́лює пома́лу,
А скри́пкою збуджа́ в душі́
Любо́в до іде́алу.

Медві́дь реве́, а скри́пка гра;
Та ось з ни́зу пригрі́ло, —
На за́днї ла́пи зво́дить він
Своє́ могу́тнє тїло.

А скри́пка ско́чно гра тай гра,
А ву́йко здер голо́вку,
То праву́ за́дню підійма́,
То лїву́ без уго́вку.

Дрібнїйше, шви́дше, скри́пка гра
Рего́четь ся, то пла́че,
І бля́ха ду́жше гріє, й він
Дрібнїйше, шви́дше ска́че.

Сей та́нець памята́є вже
До сме́рти бідола́ха;
В одно́ зілля́в ся скри́пки тон
І розпале́на бля́ха.

Зілля́лись нерозри́вно так,
Що скри́пку як почу́є,
То за́раз в ла́пах запече́,
І за́раз він танцю́є.

Іва́н Фра́нко́.

XXV.

Лиси́чка-сестри́чка і Вовк-панїбра́т.

Як був собі́ дїд та ба́ба... от раз у недїлю ба́ба пекла́ пиріжки, повибира́ла їх, поскладала́ в ми́ску тай поста́вила на вико́нцї, щоб прохоло́ли. А Лиси́чка бігла попри ха́тку та так

нюши́ть но́сом; коли́ чу́є, — пиріжки́ па́хнуть. Підкра́лась до вікна́ тихе́нько, вхо́пила пиріжо́к моторне́нько тай пода́лась. Ви́бігла на по́ле, сі́ла, ви́їла ма́чок із пиріжка́, а туди́ напха́ла сьмітє́чка, — ступи́ла тай біжи́ть.

От, біжи́ть, а хло́пці това́р женуть до води́.

— Здоро́ві були́, хло́пці!

— Здоро́ва, Лиси́чко - сестри́чко!

— Проминя́йте менї бичка́-третячка́ за маковий пиріжо́к!

— Деж таки́ бичка́ за пиріжо́к!

— Та він таки́й соло́дкий, що аж-аж-аж!...

Таки́ найшла́ одно́го, — проминя́в.

— Гляді́ть же, — ка́же, — хло́пці, не їжте пиріжка́, аж по́ки я зайду́ в лїс.

Тай побі́гла і бичка́ го́ном погна́ла. Ті підожда́ли, по́ки покри́лась у лїсї, тодї до пиріжка́, — аж там сьмітє́чко...

А Лиси́чка тим ча́сом пригна́ла ся з бичко́м у лїс, привяза́ла бичка́ до ду́ба, а сама́ пішла́ руба́ти де́рево на саночки́. Руба́є тай ка́же:

— Руба́й ся деревце́, криве́ й праве́! Руба́й ся деревце́, криве́ й праве́!

Наруба́ла де́рева, зроби́ла саночки́, запрягла́ бичка́, сі́ла тай їде.

Аж біжи́ть Вовк - панїбра́т.

— Здоро́ва була́, Лиси́чко - сестри́чко!

— Здоро́в, Во́вчику - бра́тїку.

— А де се ти взя́ла бичка́-третячка́ та саночки́?

— От, — деж там? Бичка́ зароби́ла, саночки́ зроби́ла тай їду.

— Ну, то підвези́ж і мене́!

— Куди́ я тебе́ візьму́? Ти менї й саночки́ поламаєш. Чим же я тодї дрове́ць привезу́?

— От таки́, — чого́ я поламаю? Я лего́нький. Ся́ду я Лиси́чко - сестри́чко, бо притоми́всь. Я помале́ньку.

— Та вже сїда́й, нїде́ тебе́ дїти.

От Вовк тодї убра́всь зовсїм у саночки́, та тїльки сїв, а санки́ трісь-трісь-трісь!... Так і розпа́лись!...

Дава́й тодї його́ Лиси́чка ла́яти:

— А щоб тобі добра́ не було́, прокля́тий Вовцюга́не! Що се ти менї нароби́в?...

Ла́яла його́, ла́яла, а тодї:

— Іди́ж тепе́р та руба́й де́рево на санча́та!

— Якже йогó рубáти, Лисúчко-сестрúчко, колú я не вмію і не знáю, якóго дéрева?

— А, кáпосний Вовцюгáне! Як санчáта ламáти, так знав, а як дéрево рубáти, то й нї!... Кажú: рубáй ся деревцé кривé й правé! рубáй ся деревцé кривé й правé!

Пішóв Вовк. От, увійшóв у лїс тай почáв:

— Рубáй ся дéрево кривé й кривé! рубáй ся дéрево кривé й кривé!

Нарубáв, — тя́гне до Лисúчки. Гля́нула та, аж онó такé корячкувáте, що й на пáлицю в плуг не вúбереш, не то на полозóк до санчáт. Давáй она єгó знóву лáяти:

— Нащóж ти такóго нарубáв?

— Колú онó такé рубáєть ся!...

— А чом же ти не казáв так, як я тобí велїла?

— Нї я так сáме й казáв: рубáй ся дéрево кривé й криве!

— Ну й дурнúй же ти якúй, — і до тóго недотéпний!... Сидúж тут, бичкá поглядú, а я самá підý нарубáю.

Пішлá онá!

А Вовк сидúть сам собí та так йомý хóчеть ся їсти. Почáв він перекидáти, що булó в саночкáх, — нї немá нїдé нїчóго. Дýмав, дýмав....

— Зїм бичкá тай утечý!...

Проїв дїрку в бичкá, з серéдини все вúїв, а тудú горобцїв напустúв і солóмою заткнýв, а бичкá під тúном постáвив і пáличкою підпéр. Тодї сам на втéки...

Прихóдить Лисúчка до бичкá, аж у йóго з бóку вíхоть стремúть. Лисúчка хап за той вíхоть, а звідтіля́ горобцї фррр!... Онá за пáличку, тíльки узя́ла її, а бичóк гуп — і впав!

— Ну стрівáй же ти, проклятий Вовцюгáне! Яж тобí се згадáю!

Тай побíгла шляхóм.

Біжúть, колú се їде вáлка чумакíв із рúбою. Онá впáла сéред шляхý і нóги одкúдала, — притаїлась, мов неживá. Чумакú зáраз її й побáчили:

— Дивíть ся, хлóпці, якá здорóва Лисúця лежúть!

Обступúли її, перевертáють... Трéба взя́ти, — дїтям шапочкú будýть. Скúнули її на зáднїй віз тай знóву рýшили.

Ідýть попереду, а Лисúчка-сестрúчка бáчить, що онú не дúвлять ся, — давáй кúдати рúбу з вóза. Кидá тай кидá по рúбці на шлях, усе кидá... Чумакú поїхали собí далї, а онá позбирáла ту рúбку, сїла під копúцею тай їсть.

Зирк, — аж Вовк - панібра́т біжи́ть.

— Здоро́ва була́, Лиси́чко - сестри́чко!

— Здоро́в.

— А що се ти ро́биш, Лиси́чко-сестри́чко!

— Ри́бку їм.

— Дай же й мені!

— От так! Я сті́льки моро́чилась, лови́ла тай віддам йому́! Піди́ сам собі́ налови́!

— Та я́кже я нало́влю, коли́ не вмію? Хоч навчи́, як її лови́ти!

— Та я́кже лови́ти? Піди́ до ополо́нки, встроми́ хвоста́ в ополо́нку та сиди́ тихе́нько тай прика́зуй: лови́ ся, ри́бко, вели́ка й мале́нька!... То она́ й нало́вить ся.

— Спаси́бі за нау́ку!

Побі́г Вовк мерщій на рі́чку та до ополо́нки та хвіст в ополо́нку...

— Лови́сь, — ка́же, — ри́бко, вели́ка та все вели́ка! Лови́сь, ри́бко вели́ка та все вели́ка!

Не хо́четь ся йому́ мало́ї. А моро́з на дворі́ таки́й, що аж шкварчи́ть. Лиси́чкаж бі́га по бе́регу та все:

— Мерзни́, мерзни́, во́вчий хвіст! Мерзни́, мерзни́, во́вчий хвіст!

А Вовк:

— Що ти Лиси́чко-сестри́чко ка́жеш?

— Та тож і я ка́жу: лови́ ся, ри́бко, вели́ка й мала́!

— Ану й я так: лови́ ся, ри́бко, вели́ка та все вели́ка!

Ворухну́в Вовк хвосто́м — ва́жко вже. А Лиси́чка:

— Ото́ вже ри́бка поча́ла чепля́ть ся.

Тро́хи зго́дом:

— Ану́, Во́вчику, тягни́!

Вовк як потя́г, а хвіст уже́ прикипі́в до ополо́нки, — не ви́тягне. А она́ його́ ще й ла́є:

— А ка́посний Вовцюга́не, що ти наробив?! Бач, каза́в: лови́ ся, ри́бко, все вели́ка та вели́ка, — от вели́ка начепля́ла ся, тепе́р і не ви́тягнеш. Тре́баж тобі́ по́мочи да́ти, — побіжу́, покли́чу.

Тай майну́ла на село́.

Біжи́ть село́м тай гука́:

— Іді́ть, лю́ди, Во́вка бить! Іді́ть, лю́ди, Во́вка бить!

Як назбіга́ло ся люди́й!... Хто з соки́рою, хто з ви́лами, з ці́пами, а баби́ з рогача́ми, з кочергами! Як поча́ли они́ то́го бідола́ху Во́вка пері́щити!...

А Лиси́чка тим ча́сом уско́чила в одну́ ха́ту, — ні́ко́го нема́, хозя́йка побі́гла на рі́чку Во́вка би́ти і дїжу́ немі́шану поки́нула, Она́ взя́ла ума́зала го́лову та спи́ну в тї́сто... та в по́ле... Коли́ ди́вить ся, — Вовк наси́лу лїзе, — до́бре да́ли йому́ серде́шному. Она́ за́раз така́ зроби́лась, ті́льки тю́па, сто́гне... А Вовк поба́чив її:

— А, — ка́же, — така́ ти! Наробила ти менї добра́, що й хвоста́ збув ся!

А она́:

— Ой, Во́вчику-бра́тїку, — хиба́ж то я? Хиба́ж ти не ба́чиш, що з ме́не й мо́зок тече́, так мене́ попоби́ли, що й го́лову провали́ли менї. Во́вчику-бра́тїку підвези́ мене́!

— Та я й сам нездужаю.

— Та в те́бе ж ті́льки пів хвоста́ нема́, а менї й го́лову провали́ли. Ой-ой-ой, не дійду́ до дому́!...

— Та сїда́й уже́, — нема́ чого́ з тобо́ю роби́ти.

Вона́ вила́зить йому́ на спи́ну, вмо́щуєть ся та так сто́гне. Повіз її Вовк.

От она́ їде та все прика́зує:

— Би́тий небу́ть везе́! Би́тий небу́ть везе́!

— Що ти Лиси́чко-сестри́чко, ка́жеш?

— Та то я ка́жу: би́тий бу́ть везе́.

А сама́ знов ни́щечком:

— Би́тий небу́ть везе́!...

От довіз її до ха́тки:

— Устава́й, Лиси́чко, доїхали!

Она́ тодї плиг із Во́вка та:

— Би́тий небу́ть привіз!

Вовк до неї, хотїв її зуба́ми, а она́ в ха́тку тай зачини́ла ся. Не влїзе Вовк. А она́ ще визира́є в вікно́ тай дражни́ть:

— Би́тий небу́ть привіз!...

Ту́пцяв ся Вовк, ту́пцявсь коло лиси́ччиної ха́тки, — не влїзе.

— Не кля́та Лиси́чка!... Оттак піддури́ла!...

Тай потя́г до до́му.

А Лиси́чка живе́ та кури́й ло́вить.

Наро́дня ка́зка.

XXVI.

Сьвятосла́в.

А чия́ж то сла́ва?
Чи не Сьвятосла́ва?

Від Балка́ну до Дуна́ю
залуна́ла сла́ва.

Зняв ся чо́рний во́рон,
кра́че над Босфо́ром:
гей ти ца́рю цариградский,
буде́ тобі́ со́ром!

Цар скликає ра́ду
на вели́ку зра́ду:
йдуть посли́ до Сьвятосла́ва
з міста Цариграду.

„Кня́же Сьвятосла́ве,
в те́бе ві́йско бра́ве!
добува́є собі́ че́сти
а князе́ви сла́ви.

„А наш цар не те́мний,
шле покли́н дозе́мний.
Ба́чить, що з тобо́ю би́тись
був би труд даре́мний.

„Кі́лько в те́бе во́їв,
ті́лько тобі́ збро́ї,
ті́лько тобі́, кня́же, бу́де
па́рчі дорого́ї.

Чу́є се́рце кня́же
хи́тре ді́ло вра́же.
Де́сять ти́сяч ві́йска ма́є,
два́йцять ти́сяч ка́же.

Не мина́є дни́на —
лиха́я годи́на!
Зажури́лась в Сьвятосла́ва
сьмі́лива дружи́на.

Йде сто ти́сяч ца́рських
во́їнів лица́рських;
завмира́є се́рце в гру́дях
в сьмі́ливих, боя́рських.

Ба́чить князь трево́гу
се́ред ві́йска сво́го:
„Бра́тя! Хо́че хто втіка́ти,
не держу́ ні́кого.

„Та втекти́ ні́ку́ди.
Гре́ки ста́ли всю́ди.
Вра́жі стрі́ли бють у пле́чі
лі́пше, ні́ж у гру́ди.

„Во́ля, чи невоо́ля —
не втекти́ нам з по́ля:
со́ромом себе́ покри́ти —
незави́дна до́ля!

„А коли́ поля́жем
під напо́ром вра́жим,
то вітчині́ у спа́дщині
сла́ву перека́жем.

„Ра́дьтеж між собо́ю.
Я іду́ до бо́ю.
А все ві́йско ка́же: „Кня́же!
Ги́немо з тобо́ю!“

Почала́сь крів а́ва
з Гре́ками розпра́ва.
Побі́дою вінча́ла ся
сла́ва Сьвятосла́ва.

Васи́ль Щура́т.

XXVII.

Князь-ли́цар.

Зпосе́ред руских володарі́в X. віка́ найбі́льш хоро́брим князе́м явля́ть ся Сьвятосла́в, син Ігоря і Ольги.

Вже зма́лку пока́зував він, що ста́не одни́м із князі́в, при яки́м сусі́ди Украї́ни, го́ловно полудне́ві півди́кі степові́ кочевики́, неду́же то й вели́ку відва́гу ма́тимуть настава́ти на не́ї. По сво-

йо́му ба́тькови унаслі́див ту вда́чу. Не люби́в ми́ра, спо́кою, а все бажа́в приго́д і воє́н. Від мало́го хло́пця вправля́в ся у тім, мав свою́ дружи́ну, з не́ю подава́в ся дале́ко від Ки́єва, а всї єго́ боротьби́ та побі́ди на поме́нших ворога́х, яки́х дово́дило ся є́му на своїй доро́зї стріча́ти, дава́ли найкра́сшу надїю, що се буде́ гі́дний оборо́нець і до́брий волода́р Украї́ни.

І не завів він сїєї надії. Коли́ ви́ріс, засїв на ки́ївскому престо́лї, та дале́кий був від то́го, аби́ сидї́ти на князївско́му столї́ й розпоря́дки дава́ти. Єго́ престі́л був се́ред розло́гих україньских степів, а лі́жко єго́ князївске́ під во́льним, голу́бим не́бом Украї́ни. А найлюбі́йше для не́го почу́ванє, коли́ той престі́л єго́ окружа́ли ворогй, а сон найсоло́дший, коли́ вколиса́ла єго́ воє́нна сурма́, та бря́зкіт ору́жя.

— Йду до вас! — Із си́ми слова́ми посила́в він по́слів до своїх проти́вників, бо уважа́в се за негі́дне ли́царя напада́ти на них несподї́вано. А ті слова́: „Йду до вас!“ — були́ нераз сильні́йші, чим ти́сячі хоробрих жовні́рів — таки́й страх наво́дили на во́рога.

Коли́ Сьвятосла́в став князе́м, завів попе́ред усього́ поря́док на самі́й Украї́нї. Покори́в усї збунто́вані пле́мена, звоюва́в їх і наложи́в на них дани́ну. Та се й не бога́то тру́ду забра́ло є́му. За голосне́, за страшне́ було́ єго́ ім'я́, аби́ хто до́вго опира́в ся є́му. А Сьвятосла́в не міг сидї́ти бездї́льно у Ки́єві. Здав поря́док у князївстві на грома́ду, а сам пішо́в да́лї у похо́ди.

І пішо́в дале́ко над Дуна́й, де ме́шкали Болга́ри, і завою-ва́в їх. А болга́рска земля́ до то́ї ми́ри сподо́бала ся є́му, що він поки́нув Ки́їв і ста́в жи́ти в Переясла́вци на Дуна́ю. Ки́їв оста́в без князя́ — оста́ла там ті́льки Ольга з єго́ дїтьми́. Се дода́ло нові́ї відва́ги сусї́дам. На Ки́їв напа́ли Печенї́ги і то в таки́й ски́лькости, як нїко́ли пере́дше — хотї́ли ви́користати непрису́тність князя́. Кия́ни після́ли звї́стку про се Сьвятосла́вови, а самі́, як могли́, борони́ли ся.

Але́ за слаба́ була́ се оборо́на про́ти так числе́нного во́рога. І хто зна́є, що було́ би ста́ло ся з Ки́євом, коли́б не пі́дступ воєво́ди Пре́тича, яки́й на вдога́д розпусти́в був ві́стку, що Сьвятосла́в наближа́єть ся. І хоч яка́ була́ си́ла Печенї́гів, си́ла сло́ва „Сьвятосла́в“ була́ бі́льша. Мов задерев'і́ли на сю чу́тку, кі́лька днів стояли під Ки́євом безра́дно й бездї́льно — а за той час Сьвятосла́в спра́вдї надійшо́в із ві́йском та за одни́м у́даром розби́в ві́йско печенї́жске та загна́в єго́ дале́ко в сте́п.

Та знов не хотїв оста́ти в Ки́єві.

— Не лю́бо менї́ тут жи́ти! — каза́в він до своєї ма́тери і боя́р, — а ми́ло менї́ жи́ти в Переясла́вци. Там середина моєї землї. Туди́ з усїх сторі́н зво́зять уся́ке добро́: від Гре́ків зо́лото, ви́на, о́вочі — від Че́хів, Угрів сріблó та ко́нї, — з Украї́ни шу́би дорогі́, віск і мід. Усе́ я там ма́ю. Тому́ пустї́ть мене́ від се́бе. Не забу́ду я вас нїко́ли і хоч дале́ко, ду́мкою я все при вас. Як о́ка в голові́ і як душі́ своєї я берегти́ вас му аж до сме́рти.

А за той час, як Сьвятосла́в був у Ки́єві, Гре́ки підбунтува́ли Болга́р і ті зворохо́били ся про́ти нього́.

Не міг Сьвятосла́в дарува́ти Гре́кам се́ї нару́ги. Зібра́в свою́ дружи́ну і пішо́в на них похо́дом. Але́ тяжка́ була́ се боротьба́. Гре́ків було́ чи не в деся́теро бі́льше, як Русинів. Та не зляка́ло се Сьвятосла́ва, хоч уся́ єго́ дружи́на дрожа́ла із страху́.

— Щож ста́ли ви? — кри́кнув він до своєї дружи́ни. — Атже тепе́р уже́ му́симо боро́ти ся. Нїку́ди нам ді́ти ся від во́рога. А кра́сше полягти́ тут, чим со́рому набра́ти ся! За мно́ю, моло́дцї. А коли́ моя́ голова́ поля́же, тоді́ робі́ть, як зна́єте!

Ки́нула ся українська дружи́на на во́рога, ки́нула ся на оста́ннїй бій на жите́ й смерть і — побіди́ла.

Після́ боротьби́ скла́дено уго́ду і тоді́ то князь Сьвятосла́в схотїв поба́читись із гре́цким царе́м Цимісхієм.

Цар ви́їхав на бе́рег Дуна́ю з вели́ким по́чтом; оде́жа на ньо́му і на всїх, що були́ з ним, була́ ду́же дорога́ і вся сия́ла самоцьві́тним камі́нєм, сріблом та зо́лотом.

Назу́стріч є́му́ ви́плив чо́вен, а на є́му́ була́ невели́чка ку́па люде́й; усї́ гребли́ весла́ми і князь теж, че́рез що єго́ не мо́жна було́ відра́зу розпізна́ти. Як чо́вен підї́хав, князь ки́нув весло́ і встав. Він був зодя́гнений у про́сту бі́лу соро́чку, — тро́хи білї́йшу, ніж у дружи́нників.

Побала́кавши з царе́м, він відї́хав і незаба́ром з усїм ві́йском ру́шив до Ки́єва.

Болга́ри тим ча́сом да́ли звї́стку Печенї́гам, що Сьвятосла́в верта́єть ся до до́му з невели́чкою дружи́ною і везе́ з собо́ю бога́то уся́кого добра́. Печенї́ги, почу́вши про се, засї́ли по Днїпрови́х поро́гах і ста́ли дожида́ти єго́ там. Довї́дав ся про се Сьвятосла́в і посла́в сво́го воєво́ду Свене́льда степо́м до Ки́єва, щоб привів до него ві́йсько, а сам із своє́ю невели́чкою дружи́ною оста́в ся зимува́ти за поро́гами.

Ско́ро не ста́ло в дружи́ни харчу́ і они́ поїли усї свої ко́нї, а про Свене́льда і чу́тки не було́. Тоді́ Сьвятосла́в зібра́в свою́

дружи́ну і на ра́дї положи́ли — проби́тись крізь Печенїгів. Але́ Печенїгів була́ вели́ка си́ла і они́ із своїм князе́м ки́нули ся на Сьвятосла́вову дружи́ну. Го́дї було́ й ду́мати про оборо́ну.

Звернув ся тодї Сьвятосла́в до своєї дружи́ни в оста́ннє:

— Бра́тя мої! дружи́нники мої до́брі! — мо́вив він. — Бога́то сьві́та сходи́ли ви зо мно́ю, бога́то вороґів перебили! Дя́кую вам, що ві́рні менї були́ до отсе́ї хви́лї. Тепе́р я звільня́ю вас від сьо́го, робі́ть ко́ждий про се́бе, що хо́чете. Спаса́йте жите́, утїка́йте. Яж оста́ну тут. Не гада́в і не хотїв я нїко́ли вмира́ти іна́кше. І ся смерть на боєві́м по́ли для ме́не найкра́сша.

Не договори́в серде́шний. Із важки́м своїм мече́м ки́нув ся на во́рога, та в тій хви́лї сам повали́в ся, проби́тий бе́злїчю воро́жих стрїл.

За Мико́лою Аркасо́м.

XXVIII.

Гріб у чужи́нї.

Стої́ть я́вір над водо́ю,
В во́ду похили́в ся;
На козака́ приго́донька,
Коза́к зажури́в ся.

Не хили́ ся я́вороньку,
Ще ти зелене́нький,
Не жури́ ся коза́ченьку,
Ще ти молоде́нький!

Не рад я́вір хили́ти ся,
Вода́ ко́рінь ми́є;
Не рад коза́к жури́ти ся,
Та се́рденько ни́є.

Ой пої́хав на чужи́ну
Коза́к молоде́нький,
Орі́хове сі́де́лечко
І кінь ворonéнький.

Ой пої́хав на чужи́ну
Та там і заги́нув,
Свою́ рі́дну Украї́ну
На ві́ки поки́нув.

Каза́в собі́ наси́пати
Висо́ку моги́лу,
Каза́в собі́ посади́ти
В го́ловах кали́ну.

Буду́ть пта́шки прилїта́ти
Кали́ноньку їсти,
Буду́ть менї́ приноси́ти
Від роди́ни ві́сти.

Наро́дня пі́сня.

XXIX.

Да́внї украї́ньскі пі́снї наро́днї й казки́.

Нико́льцьо ба́чив, що в єго́ шкільній чи́танцї не всї у́ступи виглядаю́ть однако́во: де́які з них спи́сані таки́м ладо́м, як ми щоде́нно бе́сїдуємо; і́нші знов спи́сані так скла́дно, що мо́жна їх співа́ти. Учи́тель называ́в такі у́ступи поезиями або́ ві́ршами і научи́в хло́пчиків в кля́сї де́які з тих ві́ршів співа́ти.

Нико́льцьо цїка́вий як звича́йно, спита́в ся ба́тька, чи у да́внїх Украї́нцїв були́ такі́ поезиї або́ ві́рші. Він дивува́в ся, чому́ ба́тько не говори́в є́му про се до́сї.

— Були́, Нико́льцю, — відпові́в ба́тько цїка́вому си́нови, — але́ тих ві́ршів не пи́сано. Наро́днї співаки́, що не уміли звича́йно нї чита́ти нї писа́ти, склада́ли га́рні пі́снї, співа́ли їх самі́ при зву́ках банду́ри, а від них виу́чували ся і́нші лю́ди.

Так перехо́дили ті пі́снї з уст до уст; нїхто́ їх не спи́сував, але́ неоди́н собі́ їх стя́мив і співа́в ду́же ра́до. А пі́снї ті були́ ду́же цїка́ві і ле́гко мо́жна їх було́ спамята́ти. Цїка́ві они́ були́ тому́, бо в них опи́сували ся вій ни́ давних украї́ньских князїв, а ле́гко було́ їх спамята́ти, бо они́ були́ зло́жені га́рною живо́ю

зрозумі́лою мо́вою, яко́ю говори́в тоді́ сам про́стий на́рід. Наро́дні співаки́ не зна́ли церко́вної мо́ви, яко́ю писа́ли учені́ мо́нахи, епи́скопи, князі́; они́ склада́ли пі́сні наро́дньою мо́вою, яко́ї їх матери зма́лку научи́ли. Тому́ на́рід розумі́в свої́х співакі́в, слу́хав ра́до їх пісе́нь, виу́чував їх і передава́в із ро́ду в рід.

— Тай було́ чого́ послу́хати! — говори́в да́лі ба́тько до заці́кавленого Нико́льця. — Одна́ пі́сня гово́рить тобі́, як князь у зо́лото вбра́ний ви́їхав на би́строму коні́ воюва́ти з невірними, грабе́жними наро́дами, що напада́ли на украї́ньску зе́млю. Князь і́де на пере́дї, за ним і́дуть єго́ дружи́нники, всі в сталеви́х панцира́х, на го́ловах шело́ми, в рука́х до́вгі спи́си, при бо́ках мечі́. Всьо то сия́є, блисти́ть ся до со́нця. Переї́хав князь із своїми відва́жними ли́царями на воро́жу зе́млю і став воюва́ти „в чи́стім по́ли.“

Мов звір ди́кий, як лев, як тур ки́нув ся князь пе́рший на ворогі́в, руба́є й ко́ле, а за ним так само́ ро́блять єго́ войо́вники. До́вго трева́є така́ боротьба́: цїлий день проли́ваєть ся кров. Наста́ла ніч; завзя́ті войо́вники переста́ли би́тись, але́ дру́гого дня вже із схо́дом со́нця боротьба́ почина́є ся нано́во. І от уже́ побіди́в князь ворогі́в: невірні порозбіга́лись на всї сто́рони, лиши́вши „чи́сте по́ле“ зали́те кро́вю, засте́лене тру́пами. Князь із своїми ли́царями весели́ть ся побі́дою і ді́лить ся з ни́ми до́бичию; що найкра́сші рі́чи бере́ собі́, а ре́шту ді́лить на рі́вні ча́сти між своїх войо́вників.

В і́ншій пі́снї гово́рить ся знов про яко́гото незвича́йного чолові́ка силача́, що свою вітчину́ увільни́в від ди́ких потво́рів, смо́ків, вели́ких змиїв, вужі́в, або́ розбі́йників, що жи́ли по лїса́х та роби́ли па́кости спокі́йним лю́дям. Таких люди́й-силачі́в князї́ прикли́кували до се́бе і дава́ли їм кра́сні нагоро́ди за їх прислу́ги для вітчини́.

Нера́з виправля́ли ся князї́ із своїми дружи́нами воюва́ти за мо́ре. Пливу́ть они́, пливу́ть вели́кими чо́внами по Чо́рному мо́рю — аж тут бу́ря зрива́є ся, не́бо затягну́ло ся чо́рними хма́рами, сьві́та бо́жого не ви́дно, ви́хор ви́є, хви́лї мо́рскі то підно́сять ся в го́ру, то спада́ють у доли́ну, ки́дають човна́ми, мов трісочка́ми; неоди́н чо́вен тоді́ розби́в ся, неоди́н чолові́к потону́в.

Такі́ то страшні́ поді́ї опи́сували ся в да́вних украї́ньских наро́дних пі́снях. Пра́вда, що ці́кáві лю́ди му́сїли їх ду́же ра́до слу́хати і перейма́ти.

Були́ тако́ж і і́нші пі́сні, де не говори́ло ся про вій ни́ давних князі́в і їх дружи́нників. У де́яких пі́снях сла́влено давних пога́ньских богів і такі́ пі́сні спі́вано на пога́ньскі сьвя́та, де́які спі́вано на весі́лях, на похоро́нах; були́ пі́сні обжинко́ві, були́ й такі́, що в них си́роти й бі́дні лю́ди жа́лують ся на свою́ тяжку́ до́лю. Як Украї́нці приня́ли Христо́ву ві́ру, то в давні пога́ньскі пі́сні повкладда́ли бога́то спо́минів про Христа́, Ма́тїр Бо́жу і христия́ньских сьвятих.

— Я сказа́в тобі́ вже, Нико́льцю, — мо́вить да́лї ба́тько, — що всї давні украї́ньскі пі́сні були́ зло́жені живо́ю наро́дньою мо́вою. Дода́м ще тобі́, що наро́дньою мо́вою розповіда́ли ся тако́ж в давних часа́х казки́ про змиїв із сїмо́ма голова́ми, про закля́ті королі́вни, про золоті́ я́блока, про де́рева із дияма́нтовим ли́стєм, про журавлі́в і бу́зьків, що говори́ти вмію́ть, про дванайцять розбі́йників а трина́йцятого вата́жка, про ба́бу Язю, про воро́жку, що ме́шкає в те́мнім лї́сї се́ред непроходи́мих боло́т у хатчи́нї на ку́рячій ні́жцї, про чо́рних соба́к та котів, про чуде́сні персте́нї та золоті́ черевички, що лю́дям бога́тство прино́сять, про хло́пчика закля́того на ди́кім остро́ві се́ред мо́ря, скляні́ го́ри і т. і.

З розши́ренєм христия́ньства на Украї́нї наро́днї казки́ збогати́лись ви́думаними оповіданями біблі́йними старо́го й ново́го завіта та оповіданями з житя́ сьвяти́х.

Оста́п Мака́рушка.

XXX.

Кири́ло Кожумя́ка.

Коли́сь був у Ки́єві яки́йсь князь-ли́цар і був ко́ло Ки́єва змий і що ро́ку посила́ли є́му дань; дава́ли або́ молодо́го па́рубка, або́ дї́вчину. Ото́ прийшла́ черга́ вже й до дочки́ само́го князя́. Нї́чого роби́ть; коли́ дава́ли городя́ни, тре́ба й є́му дава́ти. Посла́в князь свою́ дочку́ в дань змиє́ви.

А дочка́ була́ така́ га́рна, що й сказа́ти не мо́жна. То змий її й полюби́в. От она́ до него прилести́лась тай пита́єть ся раз у него:

— Чи є, — ка́же, — на сьві́тї таки́й чолові́к, щоб тебе́ поду́жав?

— Є, — ка́же змий, — таки́ у Ки́єві над Днїпро́м. Як зато́пить ха́ту, то дим аж під небеса́ми сте́лить ся, а як ви́йде над Днїпро́ мочи́ти ко́жі (бо він Кожумя́ка), то не одну́ несе́, а дванайцять ра́зом, і як набря́кнуть они́ водо́ю в Днїпрі́, то я візьму́ тай

учеплю́сь за них, чи ви́тягне то він їх? А то є́му́ байду́же: як поцу́пить, то й мене́ з ни́ми трохи́ на бе́рег не ви́тягне. От то́го чолові́ка ті́льки менї́ й стра́шно.

Князї́вна і взя́ла собі́ те́є на ду́мку і ду́має, якби їй ві́сточку до до́му пода́ти і на во́лю до ба́тька доста́тись? А при нїй не було́ нї душі́, ті́льки оди́н го́луб. Она́ згодува́ла єго́ за щасли́вої годи́ни, ще як у Ки́єві була́. Ду́мала-ду́мала, а да́лї й написа́ла до панотця:

— Отта́к і так, — ка́же, — у вас, пано́тче, є у Ки́єві чолові́к, на імя́ Кири́ло, на прі́звище Кожумя́ка. Блага́йте ви єго́ че́рез стари́х люди́й, чи не схо́че він із змие́м поби́ть ся, чи не ви́зволить мене́ бі́дну з нево́лї! Блага́йте єго́, пано́тченьку і слова́ми й подару́нками, щоб не обиди́в ся він за яке́ незвича́йне сло́во! Я за него і за вас буду́ до ві́ку Бо́гу моли́ть ся.

Написа́ла так, привяза́ла під крильце́м го́лубови тай ви́пустила в вікно́. Го́лубок зли́нув під не́бо тай полетї́в до до́му, на подві́рє до князя́. А ді́ти са́ме бі́гали по подві́рю тай поба́чили го́лубка.

— Тату́сю, тату́сю! — ка́жуть, — чи ба́чиш — го́лубок від сестри́цї прилетї́в?

Князь пе́рше зрадї́в, а да́лї поду́мав-поду́мав тай засумува́в:

— Сеж уже́ прокля́тий і́род згуби́в, ви́дно, мою́ дити́ну!

А да́лї приману́в до се́бе го́лубка, глянь, аж під крильце́м ка́рточка. Він за ка́рточку. Чита́є, аж дочка́ пи́ше: так і так. Ото́ за́раз покли́кав до се́бе всю старши́ну:

— Чи є таки́й чолові́к, що назива́єть ся Кири́лом Кожумя́кою?

— Є кня́зю. Живе́ над Днїпро́м.

— Якжеб до него приступи́ти, щоб не обиди́в ся та послу́хав.

Ото сяк-так пора́дились тай післа́ли до него сами́х стари́х люди́й. Прихо́дять они́ до єго́ ха́ти, відчини́ли пома́лу две́рі зо страхо́м тай злака́лись. Ди́влять ся, аж сиди́ть сам Кожумя́ка до́лї, до них спи́ною і мне рука́ми дванайцять кож, ті́лько ви́дно, як коливає оттако́ю бі́лою бородо́ю! От оди́н із тих післа́нців — „кахи́!“

Кожумя́ка жахну́в ся, а дванайцять кож ті́лько трісь, трісь! Оберну́всь до них, а они́ є́му́ в по́яс:

— Оттак і так: присла́в до те́бе князь із про́сьбою...

А він і не ди́вить ся і не слу́хає: розсе́рдив ся, що че́рез них та дваная́цять кож порва́в.

Они́ знов дава́й єго́ проси́ти, дава́й єго́ блага́ти. Ста́ли навко́лїшки... Шкода́! Проси́ли-проси́ли тай пішли́, пону́ривши го́лову.

Що тут роби́ти меш? Сумує князь, сумує і вся старшина́.

— Чи не посла́ти нам ще́ моло́дших?

Після́ли моло́дших — нїчо́го не вдїють і ті. Мовчи́ть та сопе́, на́че не є́му ка́жуть. Так розібра́ло єго́ за ті ко́жі.

Да́лї схаменув ся князь і після́в до него мали́х дїти́й. Ті як прийшли́, як поча́ли проси́ти, як ста́ли навко́лїшки та як запла́кали, то й сам Кожумя́ка не ви́терпів, запла́кав тай ка́же:

— Ну, сеж уже́ для вас я зроблю́.

Пішов до князя́.

— Дава́йтеж, — ка́же, — менї дваная́цять боч о́к смоли́ і дваная́цять возів конопе́ль!

Обмота́всь коно́плями, обсмоли́в ся смоло́ю до́бре, взяв була́ву таку́, що мо́же в нїй пуд де́сять тай пішо́в до змия́.

А змий є́му й ка́же:

— А що, Кири́ло? Прийшо́в бить ся, чи мири́ть ся?

— Де вже мири́ть ся? Бить ся з тобо́ю з і́родом прокля́тим!

От і поча́ли они́ бить ся — аж земля́ гуде́. Що розбіжи́ть ся змий та вхо́пить зуба́ми Кири́ла та так ку́сок смоли́ й ви́рве,

що розбіжи́ть ся, то так жмуто́к конопе́ль і ви́рве. А він є́го́ здорове́нною булаво́ю як улу́пить, то так і вжене́ в зе́млю.

А змий, як ого́нь гори́ть, — так є́му́ жа́рко і по́ки збіга́є до Дніпра́, щоб напи́ть ся, та вско́чить у во́ду, щоб прохоло́дить ся тро́хи, то Кожумя́ка вже й обмота́всь коно́плями і смоло́ю обсмоли́всь.

Ото́ виска́кує з води́ прокля́тий і́род, і що розжене́ть ся про́ти Кожумя́ки, то він є́го́ булаво́ю ті́лько луп!, що розжене́ть ся, то він знай є́го́ булаво́ю тілько луп та луп! аж луна́ йде. Би́лись-би́лись, — аж ку́рить ся, аж і́скри ска́чуть. Розігрі́в Кири́ло змия́ ще лу́чше, як кова́ль леміш у го́рнї: аж пу́рхає, аж захлипа́єть ся прокля́тий, а під ним земля́ ті́лько сто́гне.

А тут у дзво́ни дзво́нять, моле́бні пра́влять, а по го́рах наро́д стоїть, як неживи́й, сцїпи́вши ру́ки, жде, що то буде́! Коли́ж змию́ка — бубу́х! аж земля́ затряслась. Наро́д, стоя́чи, по го́рах, так і сплеснув рука́ми:

— Сла́ва Тобі́, Го́споди!

От Кири́ло, вби́вши змия́, ви́звolив князївну і віддав князе́ви. Князь уже́ не зна́в, як є́му́ й дя́кувати. Та вже з то́го часу́ і поча́ло зва́ть ся те уро́чище Кожумя́ками.

Наро́днїй пере́каз.

XXXI.

Лиси́ця.

У лі́сї, по́між товсти́м корі́нєм старо́го ду́ба, щось ви́гребло в землї вели́ку та глибо́ку нору́, а звідті́ль попід земле́ю попрориває́ло на всї бо́ки узе́нькі ні́рки на двір, ви́дно було́, що се робило́ щось розу́мне та хи́тре, бо мабу́ть навми́сне нари́ло сті́лько ні́рок на двір, щоб на випа́док яко́ї бі́ди́ ле́кше мо́жна було́ утіка́ти. А ви́гребли ту нору́ дві лисиці — ба́тько та ма́ти, — жи́ли они́ там із своїми дітка́ми. Лисиня́та були́ ще мале́нькі і на́вить слїпі. Ма́ти пести́ла їх, годува́ла молоко́м і не ки́дала ані на хвили́ну; та на що й кида́ть, коли́ ба́тько сам приноси́в їй їжу́: ри́бу, пти́цю, кріликів, миши́й, жаб.

Лисиня́та потро́ху підроста́ли і вже ста́ли диви́ть ся на сьвіт бо́жий. Ба́тько то́го ті́лько й жда́в: з то́го часу́ він став менш та менш заглядати в нору́, так, що ма́тери все частїйш та частїйш дово́дилось бі́гать по харч. Аж ось ба́тько і зовсім поки́нув свою́ сїмю́ і пішо́в гаса́ть по лі́су. Кру́то прийшло́сь бі́дній лиси́ці: і самі́й їсти хо́четь ся тай дітки підросли́, — їм само́го поко́рму ма́ло, тре́ба годува́ть мя́сом. Та ті́льки те го́ре, що самі́ они́

ще не вмію́ть єго́ добува́ти, она́ пови́нна їм носи́ти. Але́ як їх самі́сїньких поки́нути у норі́? Та не пу́хнуть же їм із го́лоду, тре́ба щось ду́мати.

От лися́ця і ви́ткнула з нори́ свою́ о́стру мо́рдочку, тай роздивля́єть ся, чи нема́ де побли́зу люди́й, або́ яко́ї страшно́ї звірю́ки; подиви́лась, подиви́лась, ви́лїзла з нори́ і пру́дко побі́гла свої́ми коро́ткими, тоне́нькими ніжка́ми, а до́вгий хвіст, мов помело́, аж по землї́ воло́чить ся. Аж ось на лїщи́нї угле́дїла вона́ пти́чку; лися́ця зра́зу притаїлась, да́лї простягла́сь по землї́ тай полїзла тихе́сенько по че́реві.

Сиди́ть пта́шка на гїлцї та знай собі́ виспі́вує, а лися́ця тим ча́сом все бли́зше та бли́зше підла́зить та так тихе́сенько, що пти́чка її й не ба́чить і не чу́є. Схамену́лась бідола́ха ті́льки тоді́, як лися́ця зра́зу стрибну́ла до не́ї і пійма́ла її своїми о́стрими зуба́ми. Принесла́ лися́ця пти́чку до се́бе в нору́ і попере́ду навчи́ла дїто́к, як її обскубти́, а да́лї розірва́ла на шматки́ і погодува́ла лисиня́т.

Тро́хи зго́дом лися́ця зно́в побі́гла у лїс, наловила́ миши́й і позноси́ла до до́му. Ми́ши були́ ще живі́, ті́льки лися́ця так їх попридуши́вала, що они́ ле́дви ди́хали, а тїка́ть — то вже нї! От і почала́ лися́ця вчить дїти́й, як тре́ба лови́ти миши́й. Шпа́рко ки́дались на їх лисиня́та, хапа́ли ла́пами і кі́гтями, мов гра́ли в ковї́нку[1]). Як ті́лько ми́ш поворухне́ть ся, лисиня́та гурто́м на не́ї, підкида́ють її, ду́шать, скубу́ть. До́вгоб промучились бі́дні ми́ши, якби ма́ти не порозрива́ла їх і не погодува́ла лисиня́т.

Що дня води́ла ма́ти дїто́к із нори́ погуля́ть на траві́, та погрі́ти ся на со́нцї і ра́зом вчи́ла їх лови́ть малі́ньких звірків.

Раз побі́гла лися́ця до пле́са, де пло́дились ди́кі качки́ і ви́хопила з одно́го гнїзда́ аж тро́є каченя́т і вже зібра́лась бі́гти до до́му, коли́ се тро́хи не над сами́м у́хом щось як торохне́!...

Гульк лися́ця, аж недале́ко стої́ть стріле́ць із соба́кою. Мов опа́рена пусти́лась она́ бі́гти, а соба́ка поба́чила та за не́ю. Бі́жить лися́ця, землї́ під собо́ю не чу́є; се́рце бє́ть ся, мов ви́скочить хо́че, так і гада́ла вже она́, що не мине́ соба́чих зубі́в.

Аж нї! Добі́гла до нори́ і ху́тко схова́лась; соба́ка й собі́ за не́ю та ба: нора́ ду́же вузе́нька — не пролїзти соба́цї! Довге́нько просто́яла соба́ка над норо́ю та все га́вкала, аж ви́ла; тро́хи

[1]) ковінка-палиця з загнутим кінцем. — Дїточа ігра, при якій ковінкою підкидаєть ся кусник дерева або каменець.

зго́дом прийшо́в стріле́ць, оглядів гарне́нько нору́, а да́лі подиви́в ся круго́м, щоб запримі́тити мі́сце, гукну́в на соба́ку тай пішли́ собі.

Дру́гого дня лиси́ця знов побі́гла по їжу́, а дїти́й поки́нула самих. На сей раз їй довело́сь стягти́ здорове́нного о́куня з не́вода, що риба́лки ви́тягли з води́. Біжи́ть она́ до до́му з ри́бою: вже й нора́ недале́ко, коли́ се гля́нула она́ туди́ і в неї від страху́ аж воло́сє ду́бом ста́ло! Щож она́ поба́чила, що так перелякалась? А ось що: всї лисиня́та повилази́ли з нори́ і гра́ють ся у траві, а близе́нько за кущем стоїть стріле́ць і ці́лить ся з рушни́ці.

Бі́дна лиси́ця! Не хо́четь ся, щоб є́ї вби́ли тай дїто́к жаль: побіжи́ она́ до них, то вже, знай, убю́ть! Не очу́нялась она́ ще з переля́ку, як стріле́ць стрільну́в і влучи́в одно́ лисиня́, хоч і не вбив. Всї лисиня́та з пи́ском та кри́ком стрибну́ли у нору́, а лиси́ця і собі з ни́ми тай схова́лась, бо стріле́ць не вспів зарядити рушни́цю, а соба́ка не піймала, хоч бу́ло й попро́бувала. Стріле́ць пішо́в собі, піймавши обли́зня.

З то́го часу́ лиси́ця зроби́лась ще бі́льш сторожка́, щоб не ско́їлось знов тако́го ли́ха. Она́ на́віть хотїла перебра́тись в і́ншу нору́, щоб втїкти́ від стрільця́, але́ дїти ста́ли вже здоро́ві і в неї не ста́лоб си́ли їх перене́сти.

Мину́ло лїто, наста́ла о́сїнь, со́нце більш хова́лось у хма́рах, нїж гріло; раз-у-раз ста́ли йти дощі, тай похолоді́ло: пти́ці полетїли у вирій, а звіря́тка похова́лись у свої те́плі норки́ і лиси́ці нера́з дово́дилось голодува́ть із дїтка́ми. Раз она́ цїлїсенький день нїчо́го не їла, окрім я́блок, що натаска́ла з яко́гось садка́; от над ве́чір побі́гла пошука́ть чогонебу́дь смачнїйшого.

Біля́ рі́чки па́слась ота́ра; хотїла була́ она́ стягти́ ягня́тко — та не посьмі́ла, бо вже яко́сь їй дово́дилось за се про́бувати рогів. Кра́сше помандрува́ть на село́ та піймати́ пі́вня або́ ку́рку, мо́же нїхто́ не поба́чить. От і побі́гла; біжи́ть тай біжи́ть, коли́ чу́є, щось ду́же смачни́м запа́хло; ста́ла она́ і нюха, коли́ ди́вить ся, аж на гі́лці ви́сить здоро́вий шмато́к мя́са. Зрозумі́ла лиси́ця, що тут щось непе́вне, бо з яко́ї таки́ ре́чі ви́сїти є́му у лїсї? А їсти хо́четь ся, аж шку́ра боли́ть, до села́ ще дале́ко.

До́вго она́ вертїлась ко́ло де́рева та все поглядала на смачни́й шмато́к, а да́лі не втерпі́ла, підско́чила, щоб єго́ вхопить тай попа́ла ла́пою у сильце́. Ки́дається ся бі́дна на всї бо́ки, щоб ви́рвати ла́пу, та ба: до́бре її схопили зелїзні пру́ти. Ду́мала

она́, дума́ла тай наду́мала: шарну́ла зуба́ми, відгри́зла ла́пу тай побі́гла на трьох.

До́вго лиси́ця зали́зувала ра́ну на нозї і затира́ла трабо́ю та піско́м, щоб не йшла кров. Че́рез кі́лька дні́в нога́ заго́їлась, і лиси́ця вже бі́гала на трьох нога́х, мов на чотиро́х.

А лисиня́та тим ча́сом до́вго чека́ли ма́тери і жа́лібно пища́ли: ви́голодувавшись у ніч, пішли́ они́ ра́нком самі́ шука́ть собі́ їди́. Але не до́вго бідола́хи тиня́лись по сьві́ту без ма́тери: хитрува́ти так, як ма́ти, они́ ще не навчи́лись, а че́рез те не пройшло́ й десятка́ дні́в, як усі́ они́ зги́нули. Інші з го́лоду та хо́лоду подо́хли, і́нші пійма́лись у зу́би вовка́м, а одно́го вбив таки́ й стріле́ць. *Андрі́й Молодче́нко.*

XXXII.

Лис і Вовчи́ця в крини́ці.

При цимбро́ваній крини́ці
Ви́сїли два ведра́ з кри́ці
На валу́, на ланцюсї.

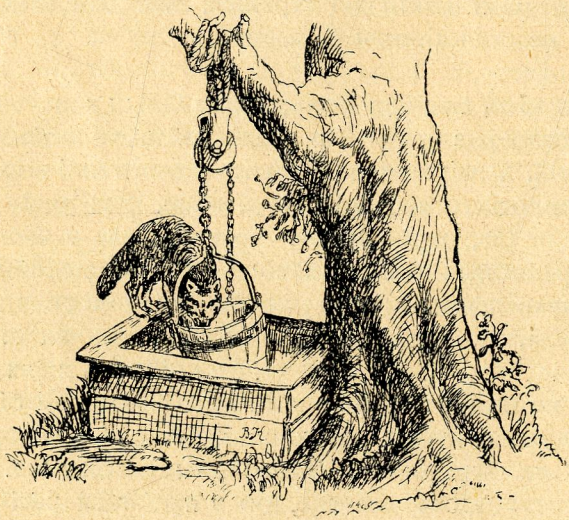

Лис води́ хотї́в напи́ть ся —
Скік в ведро́, щоб в низ спусти́ть ся,
Дру́геж зви́сло на версї.

Ну, пє во́ду і смаку́є,
І нара́з собі́ міркує:
„Бо́же, щож се я вчини́в!
Вниз я зі́хав, але́ в го́ру
Хтож мене́ підтя́гне в по́ру?“
Бі́дний з жа́ху аж зави́в.

Тре́баж тій бі́дї лучи́ть ся,
Щоб той плач єго́ Вовчи́ця
Вчу́ла, йду́чи беріжко́м.
До крини́ці зазира́є...
„Ли́се, що там є?“ — пита́є
Своїм нїжним голоско́м.

Лис мій сква́пно забала́кав:
„Ах, тїту́сю, ри́би, ра́ків
В тій крини́ці осьде гук!
Пів годи́ни тут лапа́ю,
Пів ведра́ вже ось їх ма́ю,
Тай наївсь, нена́че струк!“

Ну, а се вже вам не та́йно,
Що Вовчи́ця, як звича́йно,
Стра́х голо́дная була́.
Як про ри́бу й ра́ки вчу́ла,
За́раз у ведро́ стрибну́ла
Тай з ним шусть! у низ пішла́.

В низ пішло́ ведро́ Вовчи́цї,
В верх пішло́ зо дна крини́цї
Те ведро́, де Лис сидїв.
„Ну, тїту́сю, будь здоро́ва!
Я спішу́ до Маґеро́ва!“ —
Кри́кнув Лис, як в ве́рх летїв. —

„Сла́вну ти вдала́ драби́ну:
Я йду в го́ру, ти в доли́ну;
Так то в сьвїтї все веде́сь.
Риб там не знайде́ш, небо́го,
Та поду́мать мо́жна до́вго,
Як діста́ть ся в го́ру днесь!“

Іва́н Франко́.

XXXIII.

Три брати́.

Було́ собі́ три брати́! От, ме́нший усе́ не так ро́бить, як лю́ди. То ті брати́ на него все ка́жуть: ду́рень! Ду́рень тай ду́рень — так уже́ всі є́го зву́ть. То ті розу́мні брати́ в хозя́йстві поря́док даю́ть, а ду́рня посила́ють вівцю́ па́сти.

От, посі́яли ті брати́ лан пшени́ці. Зійшла́ та пшени́ця, поча́ла рости́. І вна́дило ся щось в ту пшени́цю: що ніч то так і ви́толочить. Ста́рший брат і ка́же:

— Піду́ я на ніч на по́ле — мо́же піймаю́ те, що толо́чить.

Ото й пішо́в. Прийшо́в, сі́в на межі́... Дожида́в, дожида́в — ні́ко́го нема́... тай заснув... Проки́нув ся вра́нці, гля́нув на по́ле, — аж зно́ву є шко́да. Ну, пішо́в він до до́му без ні́чо́го, ка́же:

— Хиба́ж є́го́ вло́виш, коли́ таке́, що й не поба́чиш?

На дру́гу ніч уже́ середу́щий ка́же:

— Я піду́.

Ото пішо́в. Прийшо́в, сі́в на межі́... Дожида́в, дожида́в — ні́ко́го нема́... він і засну́в. Прокида́єть ся вра́нці, гля́нув на по́ле — аж ви́толочено зно́ву. Пішо́в і сей до до́му нездоби́хом.

— Де є́го́, — ка́же, — піймáти!

А ме́нший брат ка́же:

— Аж ну, я піду́, — чи не вловлю́?

Брати́ в сьміх, аж за животи́ беру́ть ся:

— Коли́ ми не влови́ли, а то щоб ти, ду́рню, піймáв!

А він не послу́хав їх. Настига́є ніч, убра́в ся він тай пішо́в. Прийшо́в на по́ле до терні́в, нарама́в терну́. Сі́в і круго́м себе́ терно́м колю́чим обложи́в. Сидів, сидів, а ніч те́мна, скрізь ти́хо, — став є́го́ сон знемага́ти. Тільки задрима́в, похили́в ся та на колючки́, — так ура́з і проки́нувсь. І так що-ра́зу: що ста́не дрима́ти, похи́лить ся, то є́го́ колючки́ й уко́лять, — він і проки́неть ся.

Коли́ се так глухо́ї но́чи чу́є він — бі́жи́ть щось, аж земля́ гуде́. Прибіга́є кінь таки́й, що так у него з очи́й і́скри й си́плять ся. Прибі́г і почáв па́сти ся. От па́рубок підла́зить до него, підла́зить... Та як ухо́пить тоді́ за гри́ву, — так і ско́чив на него! Як зірве́ть ся кінь, як понесе́!... Земля́ гуде́, ві́тер шуми́ть... а па́рубок жене́ є́го́, щоб ще́ ду́жше біг. За одну́ ніч уве́сь сьві́т уздо́вж і впо́перек ме́нший бра́т тим коне́м пробі́г... Тоді́ вто́ми́в ся кінь, верну́в ся зно́ву на те по́ле тай ка́же па́рубкови:

— Отепе́р уже́ ти мій пан, а я твій кінь. Тепе́р же мене́ пусти́ по широ́ких степа́х па́сти ся, а ско́ро тобі́ тре́ба мене́ буде́, то ті́льки ви́йди в по́ле, гукни́ та сви́сни, то за́раз я ко́ло те́бе буду́.

От є́го́ па́рубок і пусти́в, а сам верну́в ся до до́му. Брати́ сьмію́ть ся:

— А що, піймав, ду́рню? Жени́ кра́сше вівцю́ па́сти, а то вку́чила без те́бе.

Він їм нїчо́го не сказа́в, пігна́в ту́ю вівцю́ па́сти... А вже пшени́цю з то́го часу́ нїхто не толо́чив.

Коли́ се пішла́ чу́тка по всьо́му короле́вству, оповіщує коро́ль, що хто доско́чить коне́м до короле́вни та зніме́ з не́ї пе́рстїнь, то той візьме́ є́ї за се́бе і короле́вство то́му цар віддасть, бо синів у него не було́. А та́я короле́вна то така́ га́рна, така́ вро́длива була́, що й по сьвітах є́ї за красу́ зна́ли. А короле́вна та сидїла у висо́кому тере́мі на висо́кій горі́. От, пішла́ по всьо́му короле́встві чу́тка, — всї хо́чуть короле́вни доско́чити. І брати́ ста́рші повибира́ли ко́ний та ла́годять ся й собі́ їхати туди́ короле́вни добува́ти. А ме́нший брат і ка́же:

— Мо́же би й я поїхав?

Брати́ аж розсе́рдились:

— Куди́ тобі́ ду́рневи! Геть за́раз на по́ле вівцю́ па́сти!

Ви́рядили є́го́ в по́ле вівцю́ па́сти, а самі́ до короле́вни поїхали.

Пігна́в ме́нший бра́т вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле, як сви́снув, як гукну́в, — аж земля́ гуде́, — біжи́ть кінь. Прибі́г, — так і́скри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же є́му́:

— Неси́ мене́ до короля́.

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь. — Зазирни́ менї в праве́ у́хо!

Той як зазирну́в та ста́в таки́й у́браний пи́шно та га́рно. Пита́є тоді́ кінь:

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! Якже тебе́ не́сти? — чи пона́д земле́ю, чи о половині дере́в, чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — пона́д земле́ю!

Сїв він, кінь як поні́с є́го́! — аж земля́ гуде́! Наздогна́ли они́ братів та попри них як ви́хор! От, добіга́є ме́нший бра́т, — аж там гора́ висо́ка, кручова́та, а на тій горі́ тере́м зо́лотом ся́є, а на рундуку́[1]) пи́шна та га́рна короле́вна сиди́ть — висо́ко-висо́ко.

[1]) ґанок.

А круго́м на́роду си́ла: і селя́ни й городя́ни і пани́, й козаки́, й мужики́ — всї зібра́ли ся подиви́ти, що то оно́ буде́, хто́ палати короліївни доско́чить. Та хтож би доско́чив! Що розжене́ть ся яки́й їзде́ць, то й до полови́ни гори́ не ви́хопить ся, — та наза́д. Коли́ се їде ме́нший брат: як розігна́в ся єго́ кінь, як стрибне́, — ма́ло — ма́ло не до тере́ма доско́чив тай наза́д.

Лю́ди в крик:

— Хто се? хто се?

Нїхто́ єго́ не пізна́в. А ме́нший бра́т і не припини́в ся, заверну́в ся тай зник зпере́д очи́й.

Верну́в ся він на по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— От так плигну́в — ма́ло не до тере́ма!

А ме́нший брат ка́же:

— Мо́же то я?

Дак брати́ в сьміх:

— Ах ти ду́рень, ду́рень! Таке́ ви́гадає пі́втора лю́дского, що й ку́пи не держи́ть ся!

От, дру́гого дня зно́ву брати́ їдуть до короліївни, а ме́ншого бра́та ви́рядили вівцю́ па́сти. Пігна́в він вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле, — як сви́снув, як гукну́в — аж земля́ гуде́: біжи́ть кінь. Прибі́г — так і́скри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же єму́:

— Неси́ мене́ до короля́!

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь, — я́кже тебе́ не́сти? Чи пона́д земле́ю, чи о полови́нї дере́в, чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — о полови́нї дере́в!

Сїв він, кінь як поні́с єго́, — аж земля́ гуде́! Наздогна́ли они́ братів та попри них як ви́хор. От добіга́є ме́нший брат до тере́ма, а там зно́ву наро́ду-наро́ду — як хма́ри!... А короліївна ще гарні́йша, ще пишні́йша висо́ко-висо́ко в золото́му тере́мі. Як стрибну́в кінь, — доско́чив до рундука́, не доско́чив до короліївни. Лю́ди в крик:

— Хто се? хто се?

Нїхто єго́ не пізна́в. А він і не припини́в ся та наза́д і зник зпере́д очи́й.

Ме́нший брат верну́в ся на по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— От так плига́! За мали́м не доско́чив!

А ме́нший брат:

— Мо́же то я?

Брати́ ті́льки засьмія́лись.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

От тре́тього дня вже в оста́ннє ста́рші брати́ ї́дуть до коро́лівни, а ме́ншого зно́ву з вівце́ю ви́рядили. Пігна́в він вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле, — як сви́снув, як гукну́в — аж земля́ гуде́, біжи́ть кінь. Прибі́г — так і́скри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же є́му́:

— Неси́ мене́ до короля́!

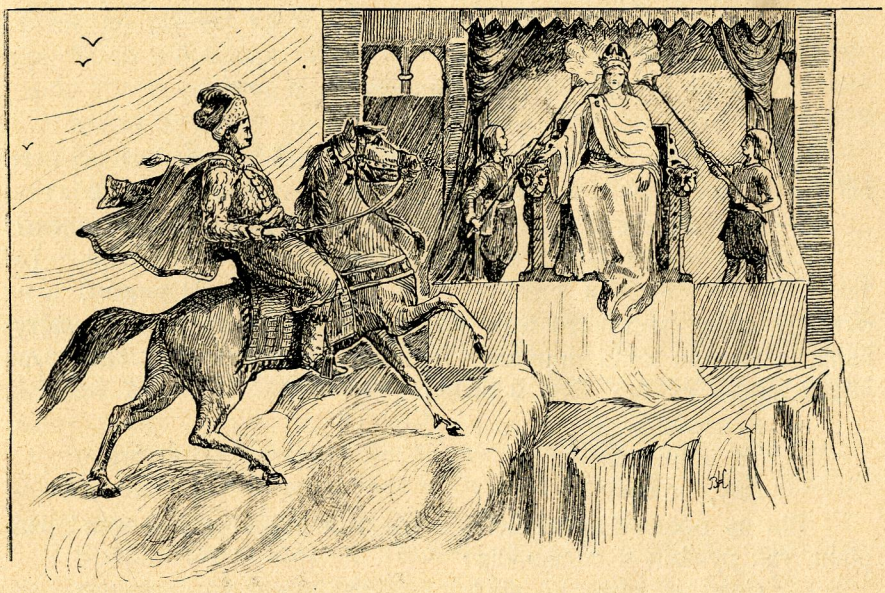

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь, — я́кже тебе́ не́сти? Чи пона́д земле́ю, чи о полови́нї дере́в, чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — пове́рх дере́в!

Сі́в він, кінь як поні́с є́го́, — аж земля́ гуде́. Наздогна́ли они́ брати́в та попри них як ви́хор. От, добіга́є ме́нший брат аж до короля́, а там тако́го на́роду, що ще й не було́: з усього́ королі́вства лю́ди зійшли ся подиви́ти ся, що то буде́ — чи доско́чить той їзде́ць королі́вни. Вже нїхто́ й не про́бує скака́ти, — ба́чуть, що не змо́га, всї ті́льки й дожида́ють то́го, що вчо́ра за мали́м не доско́чив. А королі́вна, як со́нце пи́шна та га́рна, висо́ко-висо́ко ся́є.

Коли́ се враз прибіга́є ме́нший брат, — як ви́хор між людьми́ проско́чив та в гору́ — ско́чив, до королі́вни доско́чив, пе́рстїнь з руки́ зняв тай наза́д. Лю́ди таки́й крик та ше́лест зроби́ли:

— Хто се? хто се?

Всї й пита́ють ся, а нїхто́ не зна́є. А він і не припини́в ся, заверну́в ся тай зник зпере́д очи́й.

Поїхав він у по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. А пе́рстїнь наді́в на па́лець і ганчі́ркою завяза́в, щоб не ви́дко було́. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— Таки́ доско́чив! От так ли́цар!

А ме́нший брат:

— Мо́же то я?

А брати́ є́му:

— Чи не згуби́в ти й оста́ннього ро́зуму?

От, дру́гого дня на́каз від короля́, щоб збира́ли ся до него всї — і старе́ й мале́ й калїшне́. Брати́ й гово́рять між се́бе:

— Як нам вести́ ду́рня? Со́ром! Та тре́ба вести́: зве́лено!

От, як зібра́лись усї в двір, а там столи́ понакри́вані — їжі́ тако́ї бога́то. Коро́ль став гости́ти люди́й ме́дом і вино́м, а на оста́нцї ста́ла частува́ти всїх королївна. Частува́ла она́, частува́ла, а на при кінцї прийшла́ й до ме́ншого бра́та. Той бере́ ча́рку лїво́ю руко́ю. Она́ й пита́:

— А правóю чого́ж ти не бере́ш?

— Та збив па́лець.

— Ану́, покажи́!

Він як розвяза́в па́лець, — так той пе́рстїнь і засия́в! Царі́вна так рука́ми й сплесну́ла:

— Сеж, — ка́же, — він!

Привели́ єго́ до короля́!... Ну, тут уже́ королеви нема́ чого́ робити, тре́ба за ме́ншого бра́та дочку́ віддава́ти. За́раз їх звінча́ли та таки́й бенке́т счини́ли!... А брати́ сидя́ть на то́му бенке́тї та диву́ють ся: був ду́рень, а тепе́р королéнко...

Наро́дня ка́зка.

XXXIV.

„Ясне со́нечко.“

Після́ сме́рти князя́ Сьвятосла́ва засїв на ки́ївскому престо́лї єго́ син Володимир, що пере́дше князюва́в у Новгоро́дї. Як ко́ждий руский князь, так і він му́сїв зра́зу позбу́ти ся всїх свої́х вну́трішнїх ворогів, які́ спиня́ли єго́ у володі́ню. Се тре́ба було́ зроби́ти мечем і хоч Володимир не ду́же то й бажа́в сього́, му́сїв чима́ло кро́ви проли́ти, зака́ міг засїсти спокійно на престо́лї і порядкува́ти держа́вою.

Та не був се князь, яки́й тільки про грани́цї краю́ стара́в ся. Загада́в він да́ти Україні де́що бі́льше, нїж щора́з то по-

ши́рювати єї просто́ри та побі́льшувати дани́ни. Він заду́мав заве́сти на Україні Христо́ву ві́ру.

Як ті́льки зачу́ли про се чужі́ наро́ди, ста́ли посила́ти до Володимира свої́х по́слів і захва́лювати перед ним свою́ ві́ру. Приходили Гре́ки, приходили Ні́мці, але приходили й Жиди́ і Ту́рки та Володимир не хотів сам ріши́ти ся. Він післа́в свої́х по́слів до рі́жних країв, щоб они́ самі́ розгля́нули ся в ко́ждій ві́рі. Коли́ єго́ по́сли прийшли́ на своїй мандрівці наре́шті у Царгоро́д і там зайшли́ до це́ркви на Слу́жбу Бо́жу, поріши́ли, що ні в яко́му хра́мі не почува́ли себе́ так га́рно, як тут. Гре́цка ві́ра подо́бала ся їм найбі́льше з усі́х. Поверну́вши до Ки́єва, розповіли Володимирови все, що ба́чили й вихва́лювали ду́же гре́цку ві́ру.

Та на разї Володимир був заня́тий вели́ким похо́дом на гре́цке мі́сто Корсу́нь у Кри́мі. Він завоюва́в се мі́сто та післа́в до гре́цких цїсарів у Царгоро́д по́слів із про́сьбою, щоби́ они́ віддали́ за нього́ свою́ сестру́ Анну. Та не згоди́ли ся на се гре́цкі цїсарі́.

— На́ша сестра́ христия́нка, а ти погани́н! — відповіли они́, — як мо́жемо тобі́ її віддава́ти? Ти прийми́ хрест, тоді́ й душу́ свою́ спасе́ш і сестру́ на́шу діста́неш.

Володимир згоди́в ся. Царі́вна забра́ла з собо́ю сьвяще́ників і поплила́ до Володимира у Крим. Тут він охрести́в ся і повінча́в ся з не́ю, забра́в сьвяще́ників з собо́ю й поверну́в на Україну.

Прибу́вши до Ки́єва, він вели́в охрести́ти наперед усі́х своїх близьких, а да́лї взяв ся за пригото́ванє до хресту́ цїло́го наро́да. Сьвяще́ники ходи́ли й поу́чували наро́д у новій ві́рі, а Володимир ни́щив пога́ньскі божи́ща, вали́в ідо́ли і сьвятї́ де́рева. Коли́ здебі́льша було́ всьо пригото́ване, зібра́в Володимир усі́х, хто хоті́в хрести́ти ся, над Днїпро́м і тут усї охрести́ли ся.

Та не всї так ле́гко приня́ли нову́ ві́ру. Були́ й такі́, що утїка́ли в лїси́, в степи́ і там до́вго хова́ли ся, побо́юючи ся, аби́ Володимир си́лою не принево́лив їх до не́ї. Го́ловно лю́ди, що ме́шкали пода́льше Ки́єва, боронили ся про́ти нової ві́ри, і тре́ба було́ до́вшого часу́, за́ки Христо́ва ві́ра приня́ла ся й посе́ред них.

А Володимир ста́вив тим ча́сом церкви́ по го́родах і се́лах, привози́в із гре́цких міст іко́ни і кни́ги та все спрова́джував із Гре́ції та Болга́рії нови́х сьвяще́ників. Із заве́деném христия́ньства

почала шири́ти ся на Украї́нї просьві́та, поча́ли проявля́ти ся за́вязки письменьства́.

У Ки́єві заснува́в Володимир пе́ршу шко́лу, де вчи́ли ся дї́ти бога́тих городя́н. Таки́м спо́собом Ки́їв стає́ за Володимира о́гнищем ново́ї ві́ри, церко́вного житя́ і нау́ки.

Володимир не пра́вив держа́вою самові́льно із своє́ю дружи́ною, — він склика́в на нара́ди поважнї́йших люди́й, ста́рших, і то не ті́лько з Ки́єва, але тако́ж з і́нших го́родів. Ся у́часть грома́ди в упра́ві держа́вою роби́ла Володимира люби́мцем цї́лого наро́да.

За єго́ вели́кі заслу́ги назива́ли єго́ суча́сні „ласка́вим князе́м“, „я́сним со́нечком“, а істо́рия перехо́вує па́мять про ньо́го під по́чесною на́звою: Володимира Вели́кого.

За І. Левицким і М. Грушевским.

XXXV.

Украї́ньске село́ в осени́.

Дріма́ють села. Ясно ще
осї́нне со́нце ся́є,
та хо́лодом осї́нним вже
в пові́трі потяга́є.

Темнозеле́нії садки́
дріма́ють вже без пло́ду
і ти́хо грі́ють ся хатки́
і ве́рби гнуть ся в во́ду.

Сонли́во рі́чечка пливе́
згаче́на конопля́ми,
а всї плоти́, зарі́нки всї
обста́влені горстка́ми.

Мов ве́жі й ба́шти до́брії
стоги́ та оборо́ги
стоя́ть і стережу́ть село́
від го́лоду й трівóги.

Дрімли́во в по́ле йде орач, —
щеж ве́ремя не ско́ре, —
і звільна під озимину́
пухку́ю зе́млю о́ре.

Коро́ви си́ті на стерни́
лежа́ть і ремиґа́ють,
а пастухи́ бу́льби печу́ть,
коло́ огню́ гуля́ють.

Ще лїс не сто́гне тим вели́ким,
осї́нним, до́вгим то́ном
і ще стріло́ю ла́стівка
звива́єсь над заго́ном.

Тиша́, спокі́й, — мов розлило́сь
дрімо́ти со́нне мо́ре, —
здаєть ся: задріма́ло десь
у не́трах лю́те го́ре.

О, не будї́ть єго́, хмарки́,
доще́м холо́дним жи́во;
і ти, осї́нний ві́тре, спи,
не рви ся так гнївли́во!

Неха́й той люд пото́млений
хоч тро́ха відпочи́не,
неха́й та зго́рблена спина́
ярмо́ важке́є ски́не!

Хай він, що був волóм весь рік,
робúв, немóв машúна,
почýє в сóбі дух живúй,
пізнá, що й він людúна.

І хай, мов пе́рла, в ум єгó
запа́де на свобóдї
хоч часть тої поéзиї,
що розлилáсь в природ́ї.

Іван Франко.

XXXVI.

Ярослав Мудрий.

По Володимирі зістало ся богато синів. Они сидїли по ріжних землях і почали між собою сварити ся й воювати ся. Сьвятополк, що сидїв у Києві, почав убивати й виганяти братів із своїх гóродів, щоб зібрати всї землї до купи в свої руки, як то зробив був свого часу єго батько. Але єго переміг брат Ярослав і з часом забрав у свої руки майже всї землї, які за Володимира належали до Києва.

Подібно як батько, Ярослав богато старав ся для церкви і духовеньства, для осьвіти і книжности. За єго часів були вже на Українї письменники, які вміли складати ріжні поученя так гарно, як тільки вміли найлїпші письменники: такий був сьвященик Іларіон, потім поставлений митрополитом у Києві.

Ярослав старав ся також, аби людям не було кривд від княжих бояр і урядників. До наших часів переховав ся збірник законів під назвою „Руска Правда“. Там списано, як суди мали судити й карати за Ярослава; між ними є й устави видані Ярославом для урядників, що їздили по селах і гóродах: що они мали брати від людий на своє прогодованє, а більше того не сьміли.

Київска держава була велика і славна за Ярослава, як і за єго батька. Мало не з усїми більшими володарями тодїшними Ярослав був посвоячений. Сам він мав жінкою доньку шведского короля, єго син був жонатий з візантийскою царівною, одна донька була віддана за француского короля, друга за норвежского; сестру свою Ярослав видав за польского короля, а угорский король теж був жонатий з українською княжною.

Ріжні сусїди, як їм трапляла ся біда, шукали схоронища й помочи у Ярослава. Так богато помагав він польскому королеви, бо той не міг дати собі ради: в єго землях були все великі бунти.

Та слава й сила рускої держави не постояла довго по Ярославі. Але хоч і внала она, то богато по ній доброго слїду лишило ся на довгі віки. Лишила ся християньска наука й віра,

Ярослав висилає свою доньку до Франциї.

церква й духовеньство, письменьство й однакова книжна церковно славяньска мова по всїх землях. Лишив ся один княжий рід, з якого ріжні землї довго потім мали собі князїв, уважаючи, що то їх питомі володарі; лишило ся спільне імя руске. Лишило ся однакове право і закони, однаковий лад у громадї, в управі, однакові власти. Богато приподобило ся у тім часї до себе житє по ріжних українських краях і они почули себе тодї близшими одні до одних.

Тому та стара, київська держава має велику вагу в нашій істориї. *Михайло Грушевский.*

XXXVII.

Заповіт Ярослава Мудрого.

Умираючи, князь Ярослав
Заповіт своїм дїтям покинув,
Щоб Україна, край наш сьвятий
У руках у синів не загинув.
В заповітї тому написав Ярослав

Коротеньке, та мудреє слово:
— „Ви любіте ся, дїтки мої,
Та шануйте один ви одного:
Та щоб згода між вами була,
Вас бо ненька одна породила,
І тодї вас нїщо не злома,
Й не здола вас ворожая сила.
Колиж буде незгода у вас,
То загинете ви, мої дїти,
Та загубите й край дорогий, —
Буде лихо тяжке він терпіти.

М. Кононенко.

XXXVIII.

Телесик.

Жили собі дїд та баба. Вже й старі стали, а дїтий нема. Журять ся дїд та баба:

— Хто нашої смерти догляне, що в нас дїтий нема?

От баба і просить дїда:

— Поїдь, дїду, в лїс, вирубай там менї деревинку та зроби колисочку; то я положу деревинку в колисочку тай буду колихати: от, буде менї хоч забавка!

Дїд спершу не хотїв, а баба все просить та просить; послухав він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку... Положила баба ту деревинку в колисочку, — колише й пісні співає:

Люлї-люлї, телесику,
Наварила кулешику, —
І з ніжками, і з ручками,
Буду тебе годувати!

Колихала-колихала, аж поки полягали они ввечері спати. Устають уранцї — аж з тої деревинки та став синок маленький. Они так зрадїли, що Боже! Тай назвали того синка Телесиком.

Росте той синок тай росте, — і такий став гарний, що баба з дїдом не навтїшають ся з него.

От, як підріс він то й каже:

— Зробіть менї, тату, золотий човник і срібнеє веселечко: буду я рибку ловити та вас годувати!

От, дїд зробив золотий човник і срібнеє веселечко, спустили на річку, — він і поїхав. То отсе він їздить по річці, ловить рибку та годує дїда й бабу, наловить та віддасть — і знову поїде. А мати єму їсти носить. Тай каже:

— Глядиж, сину, як я кликати му, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі!

От, мати наварила єму снїдати, принесла до берега тай кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Телесик почув.

— Близше, близше, човнику, до бережка, — сеж моя матїнка снїдати принесла!

Пливе... Пристав до бережка, наїв ся, напив ся, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибки ловити...

А змия й підслухала, як мати кликала Телесика та прийшла до берега тай давай гукати товстим голосом:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він чує...

— Тож не моєї матїнки голос! Пливи, пливи човнику далі! Пливи, пливи човнику далі!

Махнув весельцем, — човник і поплив. А змия стояла-стояла тай пішла від бережка геть.

От, мати Телесикова наварила єму обідати, понесла до бережка тай кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Він почув.

— Близше, близше, човнику, до бережка! Сеж моя матїнка менї обідати принесла:

Приплив до бережка, наїв ся, напив ся, віддав матери рибку, що наловив, відіпхнув човник і поплив знову...

А змия приходить до берега та знов кличе товстим голосом:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він почув, що то не материн голос та махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі! — Човник і поплив далі.

Змия бачить, що нїчого не вдіє та пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! скуй менї такий тоненький голосок, як у Телесикової матери!

Коваль і скував. Она пішла до бережка й стала кликати:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він думав, що то мати:

— Близше, близше, човнику, до бережка, — тож менї моя матїнка їсти принесла!

Тай приплив до бережка. А змия єго мерщій ухопила з човна тай понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Змиючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила; она ввійшла у хату.

— Змиючко Оленко, натопи піч так, щоб аж камінє розпадало ся та спечи менї Телесика, а я піду гостий покличу та будемо гуляти.

Тай полетїла кликати гостий.

От Оленка натопила піч так, що аж камінє розпадаєть ся, а тодї й каже:

— Сїдай, Телесику, на лопату!

А він каже:

— Колиж я не вмію, — як сїдати?

— Та вже сїдай! — каже Олена.

Він і положив на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та нї бо: сїдай зовсїм!

Він положив голову:

— Оттак може?

— Та нї бо, нї! Сїдай увесь!

— А якже? Хиба так? — Тай положив ногу.

— Та нї бо, — каже Оленка, — нї! Не так!

— Ну, так покажиж, — каже Телесик, — бо я не знаю як.

Она й стала показувати та тільки сїла, а він за лопату тай укинув її в піч і заслінкою піч затулив; а сам замкнув хату, вилїз на превисочезного явора тай сидить.

От змия прилїтає з гостями.

— Змиючко Оленко, відчини!

Не чуть.

— Змиючко Оленко, відчини!

Не озиваєть ся.

— От вража Оленка, — вже десь повіялась.

От, змия сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змия заслінку, виняла з печи тай їдять, — думали, що Телесик. Попоїли добре, повиходили на двір тай качають ся по дворі.

— Покочу ся, повалю ся, Телесикового мясця наївшись!

А Телесик із явора:

— Покотіть ся, поваліть ся, Оленчиного мясця наївшись!

Они слухають... „Де се?“ Та знов:

— Покочу ся, повалю ся, Телесикового мясця наївшись!

А він знову:

— Покотіть ся, поваліть ся, Оленчиного мясця наївшись!

От тоді:

— Що оно таке?

Давай шукати, давай дивить ся тай угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора тай почали єго гризти. Гризли-гризли, аж зуби поламали, — а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю, ковалю, покуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і покував. Они як почали знову... От-от уже перегризуть... Коли летить табун гусий. Телесик їх просить:

— Гуси-гуси, гусенята!
Возьміть мене на крилята,
Та понесіть до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні возьмуть.

А змиї гризуть-гризуть... Аж летить знов табун гусий. Телесик і просить:

— Гуси-гуси, гусенята!
Возьміть мене на крилята,
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!

Так і сї єму кажуть!

— Нехай тебе задні возьмуть.

А явір аж тріщить. Відпочинуть змиї тай знов гризуть, відпочинуть тай знов... Аж летить ще табун гусий.

Телесик так їх просить:

— Гуси-гуси, гусенята!
Возьміть мене на крилята,
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А сї кажуть:

— Нехай тебе заднє возьме!

Тай полетїли.

Сидить сердешний Телесик, — от-от явір упаде, от-от доведеть ся пропасти! Коли се летить собі одним одно гуценя: відбилось — на силу летить. Телесик до него:

Гуся-гуся, гусенятко!
Возьми мене на крилятко,
Та понеси до батенька,
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!

— Сїдай! — каже оно тай ухопило єго на крила. Та втомилось сердешне та так низько несе. А змия за ним, — чи не вхопить єго, — женеть ся. Та таки не наздогнала. От оно принесло тай посадило Телесика на причілку знадвору, а само ходить по двору, пасеть ся.

От, сидить Телесик на причілку тай слухає, що в хатї робить ся. А баба напекла пиріжків та виймає з печі й каже:

— Се тобі, дїду, пиріжок, а се менї пиріжок:

А Телесик знадвору:

— А менї?

То се она знову вийма пиріжки та:

— Отсе тобі, дїдусю, пиріжок, а се менї!

А Телесик знов:

— А менї?

Они й почули: Що се:

— Чи ти чуєш, дїду, щось наче гукає?

— Та то, — каже дїд, — мабуть так учуваєть ся.

Та знов баба:

— Се тобі, дїдусю, а се менї!

— А менї? — з причілка Телесик.

— Отже таки озиваєть ся! — Говорить баба та зирк у вікно, — аж на причілку Телесик. Они тодї з хати та вхопили єго та внесли в хату та такі раді!...

А гусятко ходить по двору, то мати й побачила:

— От гусятко ходить. Піду впіймаю та заріжу.

А Телесик каже:

— Нї, мамо, не ріжте, а нагодуйте єго! Колиб не оно, то яб у вас і не був.

От, они нагодували єго й напоїли і під крильця насипали пшона. Так оно й полетїло.

От вам казочка, а менї бубликів вязочка.

Народня казка.

XXXIX.

Житє Русинів у старовину.

Про житє українських племен у давнину маємо доволї скупі відомости.

І так про Полян лїтописець каже, що они мали звичай добрий і смирний. Они орали землю, ходили на промисли лїсові та водяні, вели торговлю з близькими і далекими народами. Здатні були до війни, били ся завзято і немилосерно.

Деревляни та Сїверяни описують ся в лїтописи як народ ще напів дикий, мало культурний. Та ми знаємо, що й там уже в X. та XI. столїтях орали землю, сїяли усякий хлїб: просо, овес, ячмінь, горох, а трохи пізнїйше — жито, пшеницю. У степу (у Полян та степових Сїверян), розумієть ся, хлїборобство мало ще більше місця. Окрім того люди держали худобу: рогату, коний, дрібну худобу і домашню птицю (курий).

В тодїшньому хозяйстві (около X. віка) велике місце мали водяні, а найбільш лїсові промисли. Люди полювали на звірів, щоб здобувати дорогі футра, (бобри, куни, горностаї та інші), ловили диких гусий, лебедїв; неводами і вудками ловили рибу. В лїсах знаходили дикі пчоли по дуплах і брали там мід; старі дуплинасті дерева звали ся бортями, через се і промисл сей звав ся бортним. Робили й нарочно дупла в лїсовому дереві, щоб селили ся пчоли. Були й справжнї пасїки з улиями.

Мід, як і футра йшли і на продаж і на подать; тодї торгували здебільшого: медом, воском, футрами, вивозили сей товар у чужі землї. З меду готували смачні та кріпкі напитки. Ще й до недавного часу декуди понад Десною можна було почути, як числять і складають цїни не на гроші, а „на куни“ (скірки куниць, якими колись давали податок і платили замість гроший).

Наші предки за тих часів уміли вже прясти, ткати, виправляти скіри, робити глиняні начиня, кувати зелїзо і робити з него

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

знаряди. Декуди вміли й здобувати зелізо, випалюючи єго з руди. Виробляли також усячину з бронзи, міди, срібла, іноді й золота і те все знаходимо в стародавних могилах, насипаних за тих часів.

Одежу носили й пани і прості люди одного покрою; тільки пани шили одежу з дорогої чужоземної материї, а прості люди — виробляли самі собі полотно і сукно.

Одежа не дуже відрізняла ся від тої, що й тепер ще носять по закутинах України: в Чернигівщині, на Волиньскому Полісю та в горах у Галичині. Носили довгу, білу сорочку, на випуск, вишивану заполочю, — підперезану поясом; нешироκі штани; чоботи, або постоли, — ремінні, або личані. На голові шапка, капелюх, з загнутими краями, обшитими футром і з суконним верхом. Поверх сорочки надівали свитину, а поверх неї — плащ. Для прикраси носили, головно жінки, усякі срібні та золоті цяцьки: сережки, ланцюжки на голові й на шиї, обручі і т. і.

Хати робили невеликі, прості; в лїсовій сторонї ставили їх високі на два поверхи, а біля хати приліплювали кошари, комори. В степу робили х и ж і, виплетені з лози або очерету та обмазані глиною, або з е м л я н к и, підкопані трохи під горою в землї. В хатах (хижах, землянках) робили печи — просто з глини, без цегли; не скрізь і не зразу почали для диму робити при печі димар (комин), декуди ще й досї не роблять, так, що дим стелить ся по всїй хатї.

Щоб мати захист від ворогів, робили городки: насипали вал, ставили частокіл, а в серединї попід валом робили невеликі хатки, ставляючи їх тїсно одну біля другої. Туди й ховали ся під час потреби з усїм скарбом і худобою. Городища ті були невеликі; їх і тепер богато ще знаходить ся на Українї.

Окрім тих малих городків розсїяних по всїй землї, верстов може на шість один від другого, — скоро появились і виросли більші го́роди: Київ, Переяслав, Чернигів, Любеч і інші.

Сюди приїздили купцї з чужих земель (з царства хазарского, від Арабів, Греків, Варягів), скуповували футра, мід, віск, а продавали свої товари: усякі вироби, дорогу материю, збрую і т. і.

І наші люди почали возити на продаж свої товари — і до Арабів і до Греків.

Зимою скрізь збирали, скуповували, або вимінювали по селах, чи по хуторах і городках скіри, мід, віск, звозили до берега

ріки, ладили великі човни, а на весні сплавляли те все до Чернигова, Любеча, а далі до Києва. Звідси вирушали в далеку дорогу аж до Чорного моря, яке звало ся тоді Руским морем, до Царгорода, або й до дальших країв. Там провадили свої товари, накуповували дорогих східних товарів і вертали ся до дому. Так само торгували і з Хазарами й дальшими народами.

Де не можна було проїхати з одної ріки в другу, там перетягали човни по сухому, (ті місця звали ся волоками), а товар переносили на плечах. Торговля давала великий прибуток, через те де далі ставало все більше купців; го́роди розростали ся, їх мешканці богатіли, звикали до розкошів, веселого житя.

Торговля з культурною грецкою землею привчала і наших людий заводити у себе деякі звичаї чужоземні, красше будувати будинки, носити дорогу одежу і т. д. В грецкій сторонї тоді давно вже панувала християньска віра; наші люди, часто стрічаючись з християнами, звикали до них, тай самі іноді ставали християнами. *Г. Коваленко.*

XL.

Пе́рший снїг.

Нена́че вдови́ця в жало́бі сумнiй — вся чо́рна лежа́ла земля́ непривíтна. А тмя́нєє не́бо диви́лось на не́ї, мов ду́мало ду́му про до́лю є́ї.

І враз з висо́кости зірва́лась снїжи́нка, прудка́ і весе́ла, нена́че дити́на. Метну́лась до до́лу. У го́ру зняла́ ся. Леге́сеньким пу́хом пливе́ над земле́ю. І па́дає ра́птом на не́ї:

— Ха-ха!...

Упа́ла й сьмiє́ть ся. І та́не вiд сьмiху: так ве́село з не́ба на зе́млю злїта́ть!

За пе́ршою дру́га снїжи́нка слїдку́є. Нена́че мете́лик пурха́є і вєть ся і сти́ха на зе́млю на чо́рну ляга́.

— Тай якже я пру́дко сюди́ долетїла!...

А тре́тя, пухка́я, спуска́єть ся ва́жко, мов кри́лами має голу́бонька бiла:

— Ой-ой, упаду́ я!... Ой-ой, не вдержу́ ся!... Ого́!... тай упа́лаж, у саму́ калю́жу!

— Летїмо, летїмо за ни́ми у слїд! Ану, хто скорiйше!... — гука́ють зпiд не́ба весе́лi, вродли́вi моро́зовi дїти.

Метну́лись юрбо́ю і в низ полетїли. За ни́ми вслїд дру́гі. Все бiльше і бiльше...

Сную́ть ся й пурха́ють, жарту́ють і вю́ть ся, збива́ють ся вку́пу, уку́пі летя́ть. І вмить всї у ро́зтїч розбїглись мов їскри, — ті вго́ру зняли́ ся, ті впа́ли на зе́млю.

А з не́ба все бїльше і бїльше лети́ть дїти́й жартовли́вих у бїлій оде́жі, у ку́черях бїлих, з я́сними очи́ма.

І бїдна вдови́ця тим дїтям зрадїла. Проя́снїло в нёї похму́ре чоло́. А да́лї всьміхну́лась тихе́сенько - ти́хо:

— Летїть, мої лю́бі, летїть, мої ми́лі, усїх пригорну́ вас до ло́на мого́!

І дїти сьміють ся, пурха́ють і вють ся, і з не́ба на зе́млю летя́ть і летя́ть.

Микола Чернявский.

XLI.

Ти́хо, ле́гко і спрово́ла.

Ти́хо, ле́гко і спрово́ла
Бі́лий сні́г паде́, як з си́та;
Вже ці́ла́ земля́ довко́ла
Ним прикри́та.

Забілїли ся дібро́ви;
Со́сни, бе́рести і ду́би
Вже діста́ли для обно́ви
Бі́лі чу́би.

Порівна́лись лю́дскі ни́ви;
Кри́вди в по́дїлї не слїдно.
Всю́ди ти́хо, мовчали́во,
Всю́ди бі́дно.

І гроби́ там під горо́ю,
Що їх смерть так пи́льно ри́є,
Ві́тер бі́лою габо́ю
Рі́вно кри́є.

Вже мабу́ть і ту доро́гу,
Що по нїй ми хо́дим бу́ло,
Снїгом занесло́ небо́гу
І заду́ло.

Богдан Лепкий.

XLII.

Рак і ворона.

Летїла ворона понад морем, дивить ся, — лїзе рак. Она хап єго тай понесла через лиман у лїс, щоб, сївши денебудь на гилї, гарненько поснїдати. Бачить рак, що приходить ся пропасти тай каже вороні:

— Ей, вороно, вороно! Знав я твого батька і твою матїр: славні люди були!

— Угу, — відповідає ворона, не роззявляючи рота.

— І братів і сестер твоїх знав, — каже рак, — що за добрі люди!

— Угу, — гугнить ворона, а рака кріпенько держить.

Та вже хоч они й гарні люди, — каже рак, — а тобі не рівня. Мені здаєть ся, що й на сьвітї нема розумнїйшої над тебе.

— Еге! — крякнула ворона на весь рот тай упустила рака в море.

От тим то, як кого одурять хвалою або лестивою мовою, то люди кажуть: „Упустив рака з рота.“ А як кого остерігають, то кажуть: „Гляди! не пусти рака з рота!“

Народня сьміховинка.

XLIII.

Чумак і пан.

Один чумак везе сїно, а напротив нього їде пан. І питає пан чумака:

— Що ти везеш?

А чумак каже:

— Шпаки.

— Як шпаки? Се сїно!

— Нї, пане, не всї: котрі старші, то повтїкали.

— З якого ти села?

— Була, пане, і сова в другім дуплї, але вилетїла.

— Хто ваше село держить?

— Так, пане, наше село держить ся: пліт до плота, рів до рова — і нїкуди не посуваєть ся.

— Хто став тримає?

— Палї та гребля.

— А до кого ся гребля належить?

— До ставу, — каже чумак.

— А той став до кого належить?

— До греблї.

— Я тебе питаю, — хто у вас найстарший?

— У нас, пане, є вийтова мама, така стара, що не може їсти й хлїба, а варять їй мамалигу.

— Кого ви боїтесь?

— В нашім скарбі є такий здоровий бик, що єго боїть ся старе й мале.

Пан розсердив ся і каже до візника:

— Батогом єго!

Візник хотїв ударить, а чумак вчепив ся до коний і кричить:

— Гвалт!

Пан виймає сто золотих і говорить:

— Відчепи ся, сатано!

Чумак узяв сто золотих і пішов шукати другого такого. Їде чумак до міста торгувати і здибає єго той самий пан.

— Чоловіче! Чи не чути тут де вівса купити?

Чумак бере пана за руку і веде до свого воза, вилїзає на свій віз і нюхає:

— Не чути, пане.

— Алеж бо ти розумний!

Пан ще розумнїйший, бо дав менї сто золотих.

Пан пізнав чумака і пішов від нього, не кажучи єму нїчого.

Народня сьміховинка.

XLIV.

Гірка праця.

Холодна зимова ніч насунула ся на убоге підгороднє село. Було ще не зовсїм пізно, але на улицях нїкого не було видно: лютий мороз позаганяв усїх у хати і, гуляючи по волї, заглядав у вікна, та своїм холодним диханєм заморожував вікняні шибки, немов бажаючи затулити те промінє сьвітла, що довгими смугами простягало ся від вікон аж до самого шляху.

Недалеко за селом видно було великий го́род, осяяний сьвітлом лїхтарів. Звідти доносились ріжні згуки, гуркіт, гомін, гудки на фабриках. Сї згуки здавались далекими, чужими для села й оно, не зважаючи на них, немов би дрімало в нічній зимовій задумі.

На розї села, в невеличкій старенькій хатинї ладилась до вечері семя убогого кравця Семена Косиці. На однім кінцї стола лежав нарізаний житник та стояла миска з солоними огірками, а на другім кінцї кравцював старий Косиця. На полу бавилось ляльками двоє невеличких дївчаток, а серед хати у великій балії віджимала паньске білє худа та висока кравцева жінка — Маруся.

До столу нїхто не сїдав, бо ждали до вечері Галю, старшу дочку кравцеву, що увесь день була на тютюновій фабрицї і до дому верталась о шестій годинї.

Ось у вікно хтось постукав.

Косичиха залишила білє і пішла відчиняти двері.

У хату увійшла, загорнена легко, височенька, але дуже тонка дївчинка — років чотирнайцяти. Се була Галя.

Дїти позлазили з полу, підбігли до Галї і почали її шарпати та жалувати ся одна на одну за зіпсованє ляльок.

— Та цитьте, я вам нових нароблю, — говорила, роздягаючись, Галя.

— Менї зроби аж дві, — говорила старша дївчинка Настуся.

— А менї тли, — домагала ся Хима.

— Богато, богато пороблю, — говорила Галя, бажаючи заспокоїти дїтий. Обличє в неї було змарнїле, худе і мало якусь немов би аж зеленовату краску. У почервонїлих очах сьвітила ся якась засмученість, а під очима чорнїли дві смуги.

Роздягшись, она сїла коло стола і схилила ся на руку.

— Чого ти, Галю, така засмучена? — запитала мати.

— Сьогодня знов покарали.

— За що?

— В мене сьогодня дуже болїла голова і я не встигла набити трийцяти ящиків тютюну, а яж так старалась... Голова трохи не луснула від болю.

— На скількож тебе покарали?

— На пів корони.

— От люди! — заговорив Косиця. — Дївчина хора, з останньої сили працює, а они ще карають грішми. Чим же ти тут винна?

Галя тілько плечима здвигнула і нїчого не відповіла. Єї червоні очи стали ще червонїйші і вкрили ся сльозами, що одна по одній котили ся по вкритому тютюновою пилюгою обличю і полишали на ньому тоненькі брудні смуги. Слабі, впалі груди захитали ся і почув ся довгий вибух кашлю.

— Не варт, дочко, плакати, сльозами лихови не зарадиш. Така вже наша гірка доля. От менї за пошитє не платять, а в нас скоро не стане нї топлива, нї їди, то не починатиж і менї плакати. Вмивай ся та будеш вечеряти, що Бог дав.

— Я вечеряти не буду, в мене дуже голова болить, я ляжу спати.

— Та хоч трошки попоїж, а то зовсїм заслабнеш; повечеряй, а потім і ляжеш.

— Можеб ти, дочко, завтра не пішла на фабрику, відпочилаб трохи, — заговорила мати.

— Не можна, мамусю, не піти, наложать кару, скажуть: „принеси сьвідоцтво від лїкаря“, — а деж я те сьвідоцтво возьму, колиж і лїкареви треба платить. Нї, треба йти. Я за нїч пересплю.

— Ну, то будемо вечеряти тай лягай хутше спати. Може за ніч полекшає.

Батько зібрав хутенько з стола шитво, дїти миттю опинились за столом і з нетерплячкою чекали початку тої вбогої вечері.

Галя трошки попоїла, немов відбуваючи яку повинність, тай відійшла від стола.

Після вечері мати поклала дївчаток спати, а сама знову почала піджимати паньске білє.

Косиця пришивав рукави до чамарки[1]).

Дїти незабаром поснули і в хатї запанувала тиша. Косиця й єго жінка пильнували коло своєї роботи, але по їх обличях похмурних видно було, що сумні думи снували в своїх головах.

Обоє думали про Галю.

Гаразд они розуміли, що праця на тютюновій фабриці шкодлива для Галиного слабого здоровля, але що подієш? Як запобігти лихови? Галя що місяця приносила із фабрики трийцять корон; без того зарібку їм і на сьвітї не жити.

Жалко, дуже жалко старим Косицям своєї донечки, так би отсе й не пустити єї на фабрику, але подумають про своє убожество, подумають і про саму Галю — тай не знають, чи красше їй сидїти дома та зазнавати і холоду і голоду, чи красше працювати на фабриці і за те мати щодня шматок хлїба, а то й до хлїба.

— Можеб ми з весною залишили Галю дома — якось тихенько заговорила Косичиха — тодї поменшають видатки, то якось перебємось.

— З весною... та коли ще та весна буде — не підводячи голови промовив, зітхаючи, Косиця.

І знову мовчанка, довга, сумна мовчанка, що переривалась іноді тихим стогоном Галї та вибухами кашлю...

Гр. Шерстюк.

XLV.

Заверуха.

Заверуха, снїг і метелиця,
А до того темрява страшна.
Полем, снїгом балуєть ся, бєть ся,
Бідна жінка, безсильна, стара.

[1]) Верхня одїж збирана з заду.

Ось втеряла слїд перед собою,
І не знає, де шлях, де приют...
Щаслив, хто має дах над головою
І теплий кут...

Час, як вітер жене понад нами,
Заверухою мчать ся лїта;
І не счулись, а вже перед нами
Простягла ся холодна зима,
І не счулись, а вже по надїях,
Вже могила однїський приют...
Щаслив, хто в споминах знайде і в мріях
Свій теплий кут!

Богдан Лепкий.

XLVI.

Зимової ночи.

Цїлу нічку хуртовина
Виє, плаче під вікном.
З ляку мучить ся дитина
Та все боре ся із сном.

— „Мамо, мамо, чуєш — плаче
Десь на дворі на шляху!
Мамо, мамо, чуєш — скаче
Щось на хатї, на даху?

Чуєш? — в двері до нас стука!...
Мамо, мамо, не пускай!“
— „Боже, Боже, яка мука!...
Спи, дитино, спочивай...

Дїд-мороз на хатї ходить,
Стука в двері й під вікном
Пісню дїтям він заводить,
Щоб спочили тихим сном.

Завтра встанеш рано-рано
І побачиш сам його:
Він в віконечко загляне
На голубчика мого.“

Цїлу нічку хуртовина
Виє-плаче під вікном...
Довго мучилась дитина
І заснула тихим сном.

С. Черкасенко.

XLVII.

Оборона Києва.

За той час, як Сьвятослав перебував у Переяславци, на Київ напали Печенїги. Они обступили місто кругом так, що годї було вибратись із Києва, нї до нього прибути. Ольга замкнула ся перед Печенїгами в містї; треба було боронити ся та се було тяжко, бо не було людий.

Якийсь час можна було перебути в облозї, але чим далї, ставало що раз гірше, бо з дня на день меншало поживи, а далї Киянам заглянув голод добре в очи.

Був, що правда, за Дніпром воєвода Претич, який зібрав невеличку горстку війска, але бояв ся нападати на Печенїгів, бо їх було дуже богато.

Кияни плакали, ломили руки — та даром. Вкінцї зібрали ся, пішли до Ольги у двір. В ноги їй впали — кланяли ся.

— Не княгиня ти нам була, Ольго — казали они — а мати рідна. І як мати берегла ти нас та спасла від неодного лиха. Ратуй нас тепер! Змилосерди ся над нами, нашими дїтьми! — і сльози котили ся по їх лицях.

Заболїло в Ольги серце — та щож она порадить їм? Чиж їй лекше? Чи те саме не грозить їй та внукам? Та щож она стара, немічна вдїє?

Але не відбирала їм надії.

— Ідїть, дїти, до домів, не журіть ся — говорила — я подумаю. Не може згинути руский го́род і народ у ньому.

А у вечері того дня Ольга вийшла з двору, зайшла у найдальший конець Києва, найшла там невеличку хатину. Постукала; з хати вийшов молодий хлопець.

— Я за тобою, сину — заговорила Ольга — велике дїло маю для тебе. Маєш спасти нас усїх і Київ від Печенїгів. Зробиш се?

— Я готов! — відповів твердо хлопець.

Пішли. Ольга щось то довго шептала єму, а далї вткнула в руку уздечку, сама відчинила маленьку фіртку у мурі та випустила єго.

А хлопець сьміливо подав ся у табор Печенїгів. Тільки буцїм то чогось шукає довкола.

До нього наблизили ся Печенїги.

— Не бачив хто мого коня? — спитав у них хлопець. (Умів говорити їх мовою).

Печенїги завернули та полягали спокійні знов у свої шатра. Не прочували, що й ворог може знати їх бесїду, уважали єго за свого.

А хлопець перейшов помалу цїлий табор Печенїгів, минув єго і наблизив ся до Днїпра. Тут скорійш скинув із себе одежу і кинув ся в Днїпро, аби переплисти на той бік. Печенїги спостерегли, що се не був свій, стали стріляти за ним та хлопець уже був далеко, переплив Днїпро та станув перед Претичем.

Розповів єму, що Кияни хочуть віддати Печенїгам місто, коли він завтра не прийде їм з підмогою. Претич післав уже

давно гінців до Сьвятослава і сподівав ся, що в кождій хвилї може він уже показати ся з військом. Тому згодив ся вранці підплисти з другого боку під Київ та перевезти з Києва Ольгу з внуками та людий.

Та коли тільки показав ся на Днїпрі з своїми човнами і коли затрубіли на човнах у труби — Печенїги перелякали ся. Їм здавало ся, що се Сьвятослав наближає ся й они стали утїкати. А печенїжский князь звернув ся до Претича:

— Хто се прибуває до Києва? — спитав.

— Люди з того боку Днїпра! — відповів єму Претич.

— Чи ти князь може? — спитав уже наляканий Печенїг.

— Нї, я тільки княжий дружинник, але за годину вже буде тут і князь із військом — дурив єго Претич.

Печенїг відступив ся, за хвилю прислав Претичеви дарунки та заявив, що він не хоче бити ся з Сьвятославом, а з єго дружинниками хоче жити в приязни.

Претич післав і від себе дарунок Печенїгови та тїшив ся, що так легко позбув ся ворога.

Потім Печенїги покинули Київ і розтаборили ся подальше у степах.

Між тим надійшов і Сьвятослав із військом та, не зважаючи на ті приятельскі відносини Печенїгів до Претича, пігнав ся за ними та загнав їх ще далї в степи. *Михайло Слобода.*

XLVIII.

Бунтар Моті - Гюй.

Колись в Індиї один плянтатор кави наважив ся викорчувати лїс і засїяти замість него поле під каву. Він вирубав лїс та випалив зруб, остались тільки одні пеньки. Користуватись при корчованю порохом чи динамітом дуже дорого, а звичайний огонь затягує справу. Найкрасше допомагає при сїй роботї цар звірів — слон. Коли в него є кли, то він вириває пеньки клами, або витягає мотузом.

Через се плянтатор наняв слонів, де одного, де два чи три разом і взяв ся до роботи. Найкрасший слон належав до найгіршого погонича — в Індиї їх звуть карнаками — Дізи. А слона того звали Моті-Гюй, що в перекладї означає: „перлина-слон.“ Він належав виключно тільки до свого хозяїна, що рідко буває в Індиї — тим більш, що такого слона міг позаздрити Дізї й сам цар.

На тому зрубі, що тепер корчували корінє, в день на спочинок не ставали; плата була дуже висока, не можна було вередувати та гаяти час. Цілий день Діза сидів на вязах у Моті-Гюя і поводив ним, коли Моті-Гюй виривав корінє своїми чудовими клами, або тяг за конець мотуза, накиненого на єго дужі плечі. Дізаж лоскотав єго поза ухами і говорив єму, що він цар поміж слонами.

У вечері Моті-Гюй ковтав призначені єму триста фунтів зеленої трави та кварту араку; Діза вечеряв у купі з ним, і сидячи коло слона, співав пісні аж до того часу, коли треба було йти спати.

Раз що-тижня Діза водив Моті-Гюя до річки. Слон вивертався на мілині, а Діза ходив сюди-туди по ньому з кокосовою щіткою та з бруском мила. Моті-Гюй дуже добре розумів усї штурханці і знав, що після кождого штурханця треба робити. Діза оглядав єму ноги й очи, підіймав уха: чи нема там де болячок, чи не починають часом болїти очи... Після сього они обидва вертали з берега: Моті-Гюй, чорний і блискучий, ішов, помахуючи пятиаршинною гилякою, що держав у хоботї, а Діза волїк ся за ним, співаючи своїх пісень та розчісуючи довге, мокре волосє.

Взагалї час проходив мирно. Але якось одного разу Дізї забажалось счинити гучний бенкет.

Отож прийшов до хозяїна, заплакав і каже єму:

— У мене померла мати.

— Онаж бо померла місяців зо два перед сим, коли ми робили на іншому полї і тому либонь буде з рік, як померла ще раз — відповів хозяїн, що добре знав звички тубольців.

— Тепер померла у мене тїтка, яка була менї за рідну матїр — промовив Діза і заголосив ще дужше. — Після неї зостало ся вісїмнайцятеро дїтий - сиріток без шматка хлїба і годувати їх доведеть ся менї — додав Діза, гупаючи головою об землю.

— А хто тобі подав сю звістку? — запитав хозяїн.

— Почта — відповів Діза.

— І що ти верзеш? На сїм тижнї почта до нас і зовсїм не приходила. Іди лишень ставай до роботи.

— У моєму селї лютує якась страшна пошесть і вже всї мої жінки віддали Богови душу! — і Діза заголосив на сей раз уже зовсїм щиро.

— А покличте-но сюди Кігума — гукнув хозяїн.

Прийшов Кігум, односелець Дізи.

— Кігуме! Є в сего чоловіка жінка?

— У него? — здивовано спитав Кігум. — Нї, нема! Та в нашому селї нї одна дівчина й оком на него не схоче кинути. Они, певне, швидше пішлиб за его слона, нїж за него.

Кігум реготав ся, а Діза плакав і стогнав.

— Ти дуже розминув ся з правдою, хлопче — сказав хозяїн. — Іди до роботи!

— Ну, коли так, то я тепер скажу щиру правду — з запалом промовив Діза. — Я працюю тут уже два місяцї. Тепер мене закортїло погуляти до схочу, алеж не тут, а далеко десь від сього чудового поля. Тут я не хочу нїкого турбувати.

Хозяїн усьміхнув ся.

— Дізо! — сказав він — на сей раз ти говорив правду і я пущу тебе, як тільки твій Моті-Гюй працювати ме без тебе. Тиж бо знаєш, що він тільки тебе самого й слухає.

— Хай же пошле тобі небо ще сорок лїт житя. Я піду всього на десять деньочків. І як тільки они минуть — присягаю ся тобі вірою й душею — я вернусь. Щож до сеї перерви, то чи не дозволив би менї мій найповажанїйший хозяїн покликати сюди Моті-Гюя?...

Хозяїн дозволив і Діза голосно свиснув. На его посвист ізза дерева в туж мить виткнув ся величезний хобот і зявив ся слон, що перед тим розкидав пісок.

— Проміне моєї душі, оборонче мій, горо сили, вислухай мене, мій голубе!... — сказав Діза і став перед слона.

Моті-Гюй нашорошив ся і хоботом витав погонича.

— Я піду в мандрівку — казав Діза.

— Моті-Гюй зрозумів відразу. Его очи весело заблищали, бо він любив всякі подорожи не менш за свого господаря. Тай щеб так? По дорозї так зручно було красти всякі смачні річи.

— Але ти зостанеш ся тут і будеш працювати.

Очи Моті-Гюя зараз глянули зовсїм інакше. Він страшенно не любив корчувати пеньків, бо они збавляли єму зуби.

— Я піду на десять день, моя зіронько! Витягни передню ногу — і я се тобі вирахую, як слїд!...

Діза взяв ломаку і десять разів ударив по мягкому копитї слона. Моті-Гюй заревів і почав дріботїти ногами.

— Десять день — говорив Діза — ти будеш працювати і корчувати пеньки під доглядом отсего Кігума. Ну возьми Кігума і посадови его собі на шию.

Моті-Гюй зігнув конець свого хобота. Кігум став на нього і слон посадив собі на шию нового керманича. Діза подав Кігумови важкий зелїзний заострений кий.

Кігум ударив по величезній голові Моті-Гюя, той аж загарчав із болю.

— Мовчи, бовдуре! Сих десять день Кігум буде твоїм карнаком. А тепер попрощай ся зо мною, любимче душі моєї. Пане ти мій, царю ти мій! Перлино всїх слонів, лїлеє всього табуна! Бережи своє здоровлє, будь же розумний та прощавай!...

Моті-Гюй обхопив своїм хоботом Дізу і двічи підняв єго понад землею: він завсїди таким способом прощав ся з своїм паном.

— Ну, тепер він буде робити — сказав Діза плянтаторови. — Чи можна вже менї йти?

Хозяїн хитнув головою і Діза зник у лїсї, а Моті-Гюй пішов робити своє дїло.

Кігум поводив ся з ним дуже ласкаво, але все таки слон почув себе нещасним і пригнобленим. І хоч Кігум давав єму ласощів і лоскотав єго під підборідєм, Моті-Гюй, що по своїй вдачі був такий же бурлака, як єго господар Діза, бажав жити як ранійш, тоб-то волочити ся і приймати бійку та дикі пестощі Дізи. Тим часом Моті-Гюй виконував свою роботу гаразд так, що плянтатор навіть дивував ся.

А Діза йшов та йшов собі в сьвіт за очи, поки не зустрів весїля своїх одноплеменців. Тодї він пристав до них; загуляв із весїльними й забув про все на сьвітї.

Прийшов ранок уже й одинайцятого дня, а Діза не вертав ся. Коли того дня на Моті-Гюя хотїли, як звичайно, надягти мотуз, він озирнув ся навколо, розправив плечі і, не звертаючи нї на кого уваги, пішов геть, нїби мав на думцї якусь важну справу.

— Гей, ти, назад вернись! — кричав Кігум. — Назад, дурна голово, посади мене на свою шию! Вернись, красо долин, окрасо всеї Індиї, — вернись бо, кажу тобі, а то я позбиваю тобі твої копита!

Моті-Гюй лагідно похитав головою, але слухати не схотїв. Тодї Кігум побіг за ним і піймав єго мотузком. Слон випнув вперед уха і Кігум, який добре розумів, що се означає, хоч і силкував ся ласкавими словами вмилостивити слона, почував себе досить нїяково.

— Не пустуй, прошу тебе — промовив він — краще іди, чортів сину, до роботи.

— Гррр! — гаркнув слон і знов насторочив уха вперед: потім цілком байдужно, вирвавши добру корінину, пішов поміж пеньки, наче глузуючи з інших слонів, які тільки що взяли ся до роботи. Моті-Гюй мав такий вигляд, як доглядач, що, засунувши руки в кишені та довбаючи в зубах, похожає поміж робітниками.

Кігум пішов повідомити про се хозяїна, і той вийшов на поле, страшенно ляскаючи товстим гарапником. Слонови не подобав ся рішучий вигляд „білого чоловіка“ і він, прискаючи, пігнав єго геть полем, аж поки не загнав на піддашки будинку. Потім Моті-Гюй відійшов і потряс ся від задоволеня так, як се вміють робити тільки слони, коли вигадають собі якусь забавку.

— Ну, ми єму за се віддячимо! — сказав хозяїн. — Єго треба так покарати, як тільки можна покарати слона. Дайте лишень Калї-Нагови та Назимови по доброму ланцюгови, аршинів по пять і звелїть їм дати прочуханку бунтареви. Нехай кождий вдарить єго разів по двайцять.

Кала-Наг — що означає „чорна гадюка“ — і Назим були найбільшими слонами на сьому полї крім Моті-Гюя і на них лежав обовязок виконувати строгі кари над винуватими слонами. Річ у тім, що чоловік не міг нїчим гаразд дошкулити слонови.

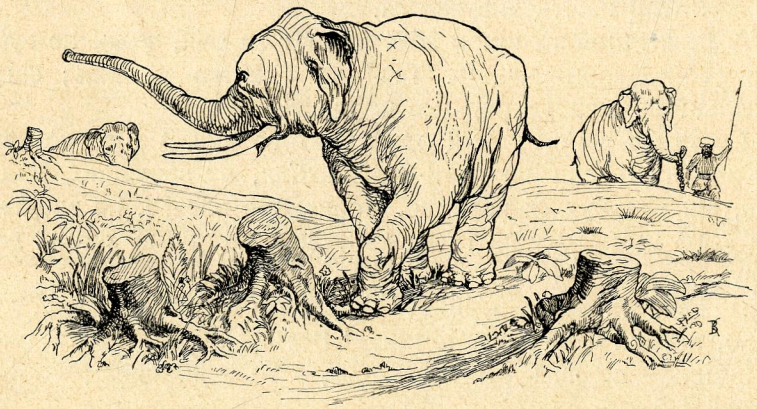

Они взяли в хоботи по ланцюгу і пішли до Моті-Гюя, силкуючись зайти з обох боків. Моті-Гюй протягом свого трийцятидевятилїтнього віку ще не був битий нїколи тай тепер зовсїм не бажав покушати ланцюгів. Він зупинив ся, насторожив ся, махаючи головою то в один то в другий бік та виглядаючи, деб знайти найдошкульнїйше місце на гладких боках Кала-Нага,

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

щоб глибше застромити єму свої кли. У Кала-Нага клів не було і тільки самий ланцюг визначав єго владу; але то була непевна збруя і через те Кала-Наг прудко відскочив від Моті-Гюя і почав удавати, нїби ланцюга принїс на забавку. Назим також зараз повернув ся і пішов назад, бо сього ранку він не почував себе здатним до боротьби. Таким чином Моті-Гюй остав ся не битий; плянтатор залишив свій замір покарати бунтаря і він вільно блукав по зрубови без дїла.

Коли слон не схоче робити і не є на привязї, то він дуже страшний. Моті-Гюй ходив, хляскав хоботом старих приятелїв по спинах і нїби питав ся в них, чи дуже їм подобає ся корчованє пеньків; міркував собі про ріжні дурниці, про безперечні права слонів на довший відпочинок і вештаючись сюди й туди, він до заходу сонця дратував усїх інших слонів; а потім пішов до загону, де слонам давали їсти.

— Ти не схотїв працювати — суворо сказав Кігум — то й не їсти меш. Ти дикий слон, а не порядна скотина. Іди собі геть до лїса.

Саме тодї Кігумова дитина рачкувала по землї біля хати і простягала товстенькі рученята до слона, що заступив їй сьвітло. Моті-Гюй добре розумів, що в Кігума нема на сьвітї нїчого дорожшого над дитину. Він загнув свій хобот маленьким гачком і дитина з радісним криком кинула ся до него. Слон в одну хвилину підняв дитинча в гору і високо держав єго над головою батька.

— Ой, Божеж мій! — зарепетував Кігум. — Я дам тобі дванайцять найсмачнїйших булочок, намочених у ромі і двістї фунтів сьвіжої сїчки з цукряного очерету, тільки постав обережно на землю мою крихточку, мою душу і моє житє.

Моті-Гюй відразу обережно спустив дитину і поставив її поміж своїми величезними ногами, якими міг обняти цїлу Кігумову хатинку і став чекати вечері. Під той час, коли він їв, дитина втекла. Моті-Гюй наїв ся і знову став згадувати Дізу.

Величезне тїло слона не потребує довгого відпочинку. Звичайно спати чотири-пять годин для слона цїлком досить: дві години перед півночию він лежить на одному боцї і дві години після півночи на другому. Решту ночи він їсть, ходить та щось міркує.

Опівночи Моті-Гюй раптовно кудись помандрував, бо єму спало на думку, що Діза міг лежати денебудь у темному лїсї

хорий і за ним нїкому було доглянути. До ранку він проблукав поміж кущами, ревучи та ляскаючи ухами. Потім зійшов на низ до річки і почав гукати з того місця, де звичайно колись єго мив Діза, але й там не було нїякої відповіди. Дізи слон не знайшов, а тільки стурбував усїх слонів на хуторі та мало не до смерти перелякав циганів у лїсї.

У досьвіта Діза вернув ся на плянтацию. Він був страшенно змучений і бояв ся, що буде мати велику неприємність за опізненє. Алеж, коли побачив, що все на місцї, що цїлий і хутір і плянтация, то в нього полекшало на душі. Тай було чого боятись, бо Діза добре знав дещо про бунтарску вдачу свого Моті-Гюя.

Він увійшов, низько кланяючись і виправдуючись на всї боки. Моті-Гюй тим часом снїдав, бо нічна блуканина добре єго змучила.

— Ну, поклич свого слона — сказав плянтатор.

Діза якось чудернацко крикнув, як звичайно кричать карнаки. Моті-Гюй почув, хто єго кличе і прийшов у туж мить. Слони нїколи не бігають, але ходять іноді дуже швидко. І тепер Моті-Гюй зявив ся перед дверима плянтаторского будинку ранійш, нїж Кігум встиг запримітити, що слона не було в оселї.

Діза кинув ся до свого любимця й почав єго обнимати. Здавалось, що чоловік і скотина плакали з радощів, обнимаючи один одного після довгої розлуки та обдивляючись, чи не трапилось за той час якого лиха.

— Ну, тепер ми підемо на роботу, — сказав Діза.

Моті-Гюй нїжно обхопив єго своїм хоботом, посадив собі на вязи і повіз на плянтацию, де они й почали викорчовувати найбільші пеньки.

А плянтатора так здивувала вся отся подія, що він навіть забув і гнївати ся на Дізу та єго бунтаря.

Редіярд Кіплїнґ.

XLIX.

Вайдевутіс.

Осїнна, похмура, змінчива днина. По небі пересувають ся великі плахти поторганих хмар, то знов заяснїє клапоть чистого, голубого неба і сонце кине на землю сніп ясних промінїв.

Перед нами пуща віковічна, прастара, темна, вколисана шумом вихрів. Велитнї дуби, буки царюють тут всесильно, суворі смереки розростають ся широко, струнке ялиці стріляють д горі, як банї церков.

А долї великі трави, папороти, свербиус, терни й яловець, високі стіжки муравлиск, колоди-порохна трупів дерев.

Спів птичок замовк уже, тільки краканє ворони лунає в повітрі, як лихе віщованє; руді білиці скачуть по гилях; по пухкім моху повзають струнки вужі, а вихор гуде якусь грімку пісню, грізну, сувору, як заповіт зими.

То знову всьо вмовкає — тишина, ясне сонце.

По плаях пущ і поміж деревами пересувають ся гурти людий, одїтих в кожухи, полотяні одяги або скіри звірят. Сунуть поважно, без гамору і крику зі спокоєм на обгорілих лицях, узброєні в луки, булави, хоч не йдуть до бою.

На Ромнове веде їх шлях, до старої сьвятинї в Литві, тут на прускій землї [1]).

На царинцї видно її при сьвятому дубі, що нїби батько пущі розложив рамена й благословить нові поколїня й опікою окружає все, що тут живе, і поїть сьвятою росою із свого листя.

Сьвятиня збудована з великих бервен соснових ковбків та модрини, якої не нищать хроби. Не висока, не дуже простора, виглядає поважно, як старик, що сїв на суд поміж дїтий.

Не дивувати ся, що Литовцї з трівогою і пошаною глядять на сей храм своїх богів — не мали досї іншого, а тут зібрано найстарші божества, витесані з дерева або виковані з каменя. Стоять одні під дубом, інші в серединї сьвятинї, де горить вічний огонь, бережений пильно жрицями.

Але крім сьвятого дуба й храму можна щось більше оглядати сьогодня на царинцї: великий і могутнїй костер, костер із сухих дров і смоляних гиляк, костер, на якому Литовцї палять тїла мерців.

Хтож згорить сьогодня на ньому тут перед храмом?

Непевність і страх захоплюють душі Литовців: їх полководець, їх князь — атже він жиє?

Ах, жиє Вайдевутіс, стоїть перед сьвятим дубом побіч Кріве Крівейте, брата й архижреця, з яким укупі стілько славних дїл довершив!

— Нехай живе Вайдевутіс! — залунав грімкий оклик із тисячий вдячних грудий, що на вид князя відотхнули радісно і спокійно.

Він старик, біле волосє спливає єму з чола, біла борода вкриває грудь, на здоровому лицї і зморщини і близни, але рука кріпка ще і ворог лякає ся єго.

---

[1]) Сьвятиня в Ромнове була найстарша на Литві і мала найбільше значінє і славу

Якже мав би не страхати ся, поборений? Якже мав би не лякати ся непобідженого? Якже мав би не тремтїти перед героєм, якого благословили боги?

Доки він жиє, народ проживає спокійно. Атже він увільнив свій край від данини, страшної данини, яку із власних дїтий платила Литва грізним сусїдам з полудня. Він се зробив — він побідив ворога.

— Нехай живе Вайдевутіс! — загреміло вдруге. — Нехай живе сто лїт, без краю, нехай єго рамя не тратить своєї сили, нехай володїє на віки, як батько і полководець!

Кріве Крівейте приказав мовчанку: зачав ся сьвятий обряд, пісні, жертви — і віщованя.

„Полудневий ворог нїколи не відзискає раз утраченої данини із крови литовскої.“

„Але північний ворог грізний. — Зломаний відродить ся знову, а здавлений знову відживе. Північний ворог отвирає раз у раз голодну пащеку і богато треба їй крови!“

„А що буде? — Дим темний, кров, згарища — не видно нїде сонця й синяви небес: боги затаюють будучину.“

Народ слухав занїмілий, стрівожений. Отже північний ворог, що єго так хоробро покорив Вайдевутіс, віджиє знов?

А хтож буде їх боронити?

Нараз Вайдевутіс дав знак, що хоче говорити. Всьо втихло.

— Хто вас боронив, братя мої, і беріг? Хто вирвав вас із кігтїв грізного сусїда? Хто влив силу в ваші груди і руки? Хто мене прислав, аби я повів вас до бою? Хто побіду вам дав? — Хто може її дати в будучині?

— Боги! Боги є панами нашої долї, в їх руках наша загибіль або житє, в їх руках наша будучина.

— Так, доки боги не відвернуть від нас своєї ласки, нема нам що журити ся, бо хтож зможе оперти ся богам? Тож до богів звернїм свої очи і серця, в їх силї всьо, їм принесїм жертви, а они не відвернуть ся від свого люду.

— А щож ми можемо їм дати?

— Слухайте, братя! Воля богів зложила в моїй груди силу, що я вас нею беріг довгі лїта. — Сю силу я віддам богам самохіть. — Воля богів дала нам здоровлє й житє — я хочу тепер сї сьвяті дари принести їм у жертві. Не маю нїщо більше, що я міг би їм віддати.

— А отсе мій брат, що єму боги дали житє і мудрість. — І він хоче сї дари принести їм ужертві за будучину свого народа.

— Прийміть їх, боги безсмертні!

На царині залягла глуха тишина: ще не розуміли слів воєводи.

Але отсе братя беруть ся за руки і йдуть оба в сторону костра. Хор жреців зачинає обрядові похоронні пісні, на кострі заірзав кінь. — Отже се правда?

Так, отсе ідуть по ступнях спокійно, як би входили до мешканя богів. Жреці несуть уже сьвятий огонь, голосільниці заголосили з усіх сил і стогін перелетів по цілій царині:

— Вайдевутіс! Вайдевутіс! — заплакала товпа. А братя стояли вже на верху костра: в білих одягах, з довгими білими бородами, в зелених вінках, із усьмішкою на лиці і великим блеском в очах.

— За будучину Литви прийміть, боги, наше житє в жертві! — сказали разом, підводячи руки до неба.

Підложено огонь.

На царині залягла нїма тишина: богам не можна жалувати жертви.

Тільки вітер дув сильно, перекидав полумінь, рвав чорний дим і розмітував іскри; то знов із могутньою силою підносив стовп огню д горі.

Аж затих спів жреців і плач жінок-голосільниць; там, де стояв костер, огонь блистить у попелї, а духи великих мужів відлетїли в таємні краї вічности. Литовска леґенда.

L.

Моя любов до України.

Она так гарна, сяє так
Сьвятою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любови, щирости, спокою.

Она так гарна, а про те,
Так нещаслива, стілько лиха
Знесла, що квилить лихо те
В єї кождіській пісни стиха.

Її пізнавши, чиж я міг
Не полюбить її сердечно
Не відречи ся власних втїх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чиж би міг
Я Божую єї подобу
Згубити з серця мимо всїх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чиж перечить ся любов
Тій другій, а сьвятій любови
До всїх, що ллють свій піт і кров,
До всїх, котрих гнетуть окови?

Нї, хто не любить всїх братів
Як сонце Боже, всїх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, кохана Україно!

Іван Франко.

LI.

Записки Куропатви.

Гніздо, в якому я виклюнула ся з яєчка, було на ниві: татко та мама збудували єго в невеличкій ямці.

Як гарно було навкруг нашої оселї! Зелені стебельця жита, голубі волошки й інші пестрі квітки при найменшому вітрі хитали своїми головками. Тисячі комашок, з яких ми готували собі такий смачний обід, літали, лазили та плигали побіля нас.

Я була найстарша в сімї тай їла більш від усіх. Татуньо і мамуня раділи, як я росту та гладшаю.

— Дивись — сказав татко одної днини — в нашої старшенької доньки замість дитинячого пуху починає вже рости пірє!

— Які радощі та втіха! — відказала мама. Бідолаха, она й не передчувала тодї, яка нещаслива пригода впаде на всїх нас незабаром за кілька день.

Збіже, де було звите наше кубло, взяло достигати. Повні колоски хилили ся до долу, стовбури жовтїли, цьвіти повідцвитали.

— Курр-курр-курр... Скоро розпічнуть ся жнива — завважала якось мати. — Коби швидше дїти попідростали, щоб можна було відлетїти. А то попадемо ся в руки женцям!

Ми не зрозуміли слів: „жнива“, „руки“, та „женцї“, та все таки бажали й самі, щоб мерщій підростати.

Одного дня на зорі почув ся на шляху якийсь незвичайний, віддалений гомін.

— Т-е-р-т!... — кликнула ненька, а се значило: Женцї!

Гук усе зближав ся.

Зиркнувши на перелякане обличє мамунї та на єї дріжачі крильця, котрими она нас пригортала, ми зміркували, що нам грозить небезпека.

— Спробуй хоч ти підлетїти! — збентежено шепотїла менї мати.

Я змогла ся тай махнувши своїми молодими крилечками відлетїла на декілька ступенїв від гнїзда.

— Бач! лови! куропятко! — гукнув людский голос.

Я щільно притиснула ся до землї, сподіваючи ся, що може мене не помітять, бо моє пірє було полове, під барву землї.

— Р-и-п-р-и-п-р-и-п! — розпучливо зарепетували батько та ненька.

Що було зо мною потім, не памятаю. Коли я стямила ся, я відчула, що знаходжу ся в тїсному, темному гнїздї — то була міцна, чорна, широка рука селянина-женчика, що мене кудись нїс.

Менї було невигідно й болючо. Нарештї селянин трошки розсунув свої пальцї так, що поміж ними зробилась щелинка. Я залюбки просунула туди свого дзьобика та одно око.

Ми входили у велике подвірє.

— Чого тобі треба? — сердито спитав ся хтось у мужика.

— Викосив маленьку куріпочку та несу подарувати паннї Лесї.

— Ану, покажи! Е! Ще й пірєчком не підросла гаразд — здохне!

Селянин понїс мене далї. Ми увійшли в господу. Нас перестріло кілька гарно одягнених дїтий.

— Ой, яка гарненька куропаточка.

— Ой, що за втїшна! — одноголосно закричали они, обдивляючи мене зі всїх боків.

Я почала переходити з рук до рук.

— Диви: спинка сїренька та геть уся в чорних і рудих плямках і смужках.

— А на білому животикови чорна-руда пляма, неначе підкова.

— Ніжки бурі!

— Дзьобик сїрий!

Мене голубили, цїлували, притуляли до своїх рожевих щічок, та знов цїлували. Через усе те менї сильно закрутила ся голова і я примкнула очи.

— Ох, она натомила ся й хоче спатоньки! Лишіть її! — сказала моя панї, Леся, загорнувши мене в пелену; она віднесла мене до своєї мами.

— Я вже тобі, Лесю, богато разів казала, що пташки не люблять, щоб їх цїлувати. Як що ти бажаєш, щоб куріпочка зостала ся живенька, то роби так, як я тобі пораджу: в нас є книжка Брема про звірят, подивись у нїй, чим люблять куропатви живитись тай що ранку перемінюй воду й корм. Далї не муч єї, не цїлуй. Она в тебе виживе осїнь та зиму, а на весну ми її випустимо в поле, де она знайде собі пару, зівє кубелечко й понаносить яєчок.

— Справдї? так? — радісно крикнула моя панї і взяла підгопцювати мене в своїй пеленї.

Я залюбки підлїтала. Менї й самій стало весело на гадку, що весною, я знов поверну в поле й у мене буде власне гнїздечко.

Від найпершої днини я стала загальна любимиця в домі. Не тільки сама Леся та її малі гості кохали мене, ба навіть бабуся-няня — і та не інакше кликала мене, як: ціпонька, куропятонька. Як бачите, менї жило ся не погано.

Раз якось нехотячи зачепила я крилом за щось дуже брудне та товсте. Я озирнулась: „Кухарска книжка“ — стояло на заголовцї. З цїкавости я взяла перегортати єї картки тай остовпіла.

Я саме попала на роздїл: „Куропатви“. Там було надруковано:

„Смажені куропатви.“

А дальше: „Сос із куропаток“:

„Зарізавши та обпатравши, розрізати вподовж спинки, покласти на пательню, присмажити на сильному огнї, потім обгорнути петрушкою задля окраси і т. і., і т. і.

Яково було менї читати усе те?

Бачучи милуванє Лесї, єї подружок та геть усїх, хто жив у хатї, та споминаючи своє житє в полї, я було покладала, що всї куропята або живуть собі сумирно у своїх гнїздах або, якщо дістають ся в неволю, то до таких добрих людий, як Леся та єї мати. Менї й у голову не приходило, що можна впіймати куропатву на те, щоб її зарізати та спражити на сильнім огнї!...

Я сховала ся в кутку і, загорнувши дзюбик попід крильце, задумалась. Коли прийшла Леся, она почала скрізь шукати мене, а я трусила ся всїм тїлом і боялась навернути ся людям на очи. Менї так і вбили ся слова: „зарізати, обпатрати та спражити на сильнім огнї.“

Вже пізно в вечері відшукала мене Леся і напів ласкаво, напів сердито почала мене лаяти. Она занесла мене до свого покоїка і примостила в кошикови.

Коли знову зазеленїла трава і дерева стали одягати ся листєчком, я була вже цїлком дорослою куропатвою.

— Ох, чом я тепер не в полї з моїми братями та сестрами? — подумала я, цибнувши якось на відчинене вікно.

Ярке весняне сонце грало ся на зеленїючих деревах. Воробцї радісно цьвіріньокали; в повітрі пахло молодою травою.

— Леся добра і я дуже її кохала, — гадала я, — але як менї бажає ся опинитись тепер на волї, в полї!...

Несподївано вчула я дзвінкий голосок якоїсь незнайомої менї куропатви. Я здрігнула ся і відгукнула ся до неї таким самим радісним криком.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА

— К-у-р-у-к! К-у-р-у-к! — залунала відповідь, котра в перекладі на людску мову значила: — Здорова була, моя любонько! Ходи до нас, у нас тепер весело. Я нашукав собі чудове місце задля кубла. К-і-є-р-р-е-к-к! К-і-є-р-р-е-к-к! Хочеш, ходім зо мною! Мати меш мягке гніздечко, де ти покладеш яєчка. З них потім повилуплюють ся маленькі куропятка. Ми вкупі годуватимем їх і навчатимем. Ходи!

Не памятаю, як я виплигнула з вікна тай подала ся в поблизькі кущі. Голова менї ходором ходила, серце радісно лускотїло.

— Ой-ой-ой! А деж моя куріпочка? Я її покинула тут, на вікнї, — плачучим голосом говорила Леся.

— Атжеж я тобі казала, що, коли надійде весна, то треба буде її випустити на волю. Ще перед тижнем варто було се зробити. Ми забули ся, так тепер она сама пішла від нас... — Оттак гамувала Лесю єї мама.

Леся гірко плакала. Я чула те і менї стало її шкода.

— А може вернути? — подумала я. Та знов почула:

— Мила моя! Ідиж бо! Я здибав велике муравлище; в нїм богато смачних білих яєчок, пообідаймо вкупі... Ідиж бо, любко моя!

Я прожогом пустила ся бігти по саду просто до сусїдного ланка, звідки лунав нїжний голос, що кликав мене.

Лесина мамуня казала правду.

Тепер у мене є своє тепле гніздечко на ниві. Оно вимощене мягкими стебельцями. В кінцї квітня я поклала в ньому девятеро яєчок. Всї они скидались на маленьку грушку; они були гладенькі, ледви блискучі, блїдої, зелено-буро-сїрої краски. Я на них висидїла аж три тижнї. Під конець того часу менї повилїзало все пірє на череві.

Увесь той час я вставала тільки на те, щоб пошукати собі корму. Мій чоловік був дома: він стеріг гніздо.

Коли з яєць почали виходити молоді куропятка, они були дуже вродливі. Сїрий пушок, що вкривав їх тїлечко, був плямистий та смужкастий. Першоїж таки днини навіть не зовсїм обсохнувши від яєчного білка і з шматочками яєчної шкаралущі, що поналипала їм на спинї, они зручно взяли бігати круг кубла.

— Т-ю-п-е-г-и-р-р!... т-ю-п! — гукнуть они менї інколи. Тодї я спокійно виходжу з ними і, підтягнувши шию та зїгнувши спинку, нашукаю їм їди. Батько охоронює їх від лихих птахів та звірят.

Треба вам сказати, що в нас є велика сила ворогів: шуліки та соколи полюють на нас старих, ворони випивають наші яйця та хапають наших молодят. Сими днями ми думаємо перейти на картоплище, бо хліб достигає; швидко вже поприходять сюди женці і можуть нас зруйнувати.

Тепер менї один клопіт: чим ми годувати мем ся в зимі? Чоловік мене потїшає — каже, що вже торік він вивчив ся зручно нишпорити в снїгу та знаходити попід ним ті зернята, що позоставали ся на полї.

Отож, аби не було дуже лихої зими та аби не попасти під рушницю стрільця, то в весну знов гарно заживемо.

А. Кримский.

LII.

Похід Ігоря на Половців.

В XII. віцї войовнича і дика орда Половців, що розсїла ся на широких просторах від Уралю до Дунаю, починає занадто дошкулювати Українї. Відновлюють ся завзяті війни українських князїв із Половцями, в яких вславив ся головно київский князь Сьвятослав Всеволодович.

Він забрав ся до справи гідно, зібрав значне військо, а на поміч прийшли єму віддїли Ярослава Осьмомисла гень аж з далекого Галича. Лїтом 1184. і весною 1185. р. побідив Сьвятослав Половців, забираючи самого хана з синами та богатьома князями у неволю.

В ті походи кликав Сьвятослав також Ігоря Новгородского та інших князїв сївєрских, але они відмовили ся, кажучи, що за далека дорога, і що землї своєї не можуть так лишити... А опісля коли Сьвятослав та молодий князь-герой Володимир Глїбович вславили ся в боротьбі з Половцями, сївєрским Ольговичам стало зависно й они задумали на свою руку попробувати щастя.

— Хибаж ми не князї? — казали. — Добудемо і собі слави та затьмимо походи Сьвятослава.

Відтак, не кажучи нїчого Сьвятославови, вибрав ся Ігор в похід із своїм сином Володимиром, з братаничем Сьвятославом Ольговичем Рильским, із чернигівским боярином Ольстином Олексичем та з Ковуями.

Був початок мая. Сонце зачало добре припікати. У князїв були товсті конї й они звільна тільки могли посувати ся степами. Їхали тихо. Коли наближали ся до Донця, побачили сонїшню

затьму і затрівожили ся, а деякі хотїли вертати ся домів. Але Ігор додав їм відваги й они йшли дальше.

По дорозї стрінули ся з Всеволодом, князем трубчевским і курским, що йшов іншими шляхами. Злучивши ся разом, ішли цїлу ніч половецким степом, а на другий день рано, в пятницю, виїхали їм на стрічу стрільцї половецкі, що розложили ся були над рікою Сююрлиєм.

Прийшло до битви, з якої Ігор вийшов побідником. Єго війска заняли половецкий табор, набрали невільників і всякого добра та перехвалювали ся, що загнали ся так далеко, як нїхто перед тим.

Але на другий день, в суботу, стали з усїх сторін висувати ся полчища половецкі, як чорні хмари, та обступати хоробру Ігореву дружину.

Половцям помагав вітер і спека. Русини не звичнї анї до степової жари, анї до вітру, що віяв просто в очи, стали знемагати.

А найпаче спрага дуже їм докучила. Щоб дібрати ся до води, позлїзали з коний і бороли ся пішки. Ігора ранено в лїву руку. Так минула субота.

В неділю рано почав ся бій наново. Але чернигівскі Ковуї не вдержали і пустили ся навтїкача. Ігор зняв шолом, щоб можбуло єго пізнати, і хотїв навернути втїкачів. Але дарма. Тим часом Половцї відтяли єго від війска і се рішило бій. Полонено Ігоря, Всеволода і богато дружини, а ще більше полягло в тій страшенно завзятій боротьбі. Заледви 15 Русинів спасло ся, щоб подати звістку про погром.

Саме тодї Сьвятослав збирав нові воєнні сили, щоб в третє вибрати ся на Половцїв. В Чернигові довідав ся про сумну долю Ігоревого походу і заплакав, видячи, до чого веде незгода князїв. Не тратячи завзятя хотїв іти спасати Ігоря, але не міг зібрати потрібної помочи. Тим часом половецкі хани напали на Украйну, грабували її та вибирали данину. Мало хто ставив їм гідний опір. Хиба молодий Володимир Глїбович, котрого при оборонї Переяслава ранено трома копіями...

Ігор перебув у неволї до весни слїдуючого року. Поводили ся з ним Половцї доволї оглядно, як із людиною висшої культури. Позволили навіть держати свого сьвященика і їздити з соколами на лови. Тільки придали єму сторожу, щоби не втїк.

Дехто з близших намовляв вправдї Ігоря до утечі, але Ігор не хотїв. Аж коли доповіли єму, що Половцї, як вернуть ізпід Переяслава, то вбють єго — зважив ся спробувати щастя. І повелось.

При помочи вихрещеного Половчанина Лавора, вихопив ся з шатра, переїхав на другий беріг ріки і пігнав степами. По одинайцяти днях дібрав ся до Донця, а звідси до свого Новгорода. Опісля поїхав до брата Ярослава в Чернигові та до Сьвятослава в Києві. І князї і нарід тїшили ся Ігорем та готовили ся до відплати. *Богдан Лепкий.*

LIII.

Плач Ярославни.

Ярославни голос чути;
вже о досьвітнїй годинї
проквиляє Ярославна,
як зазулька на чужинї:

„Я зазулькою полину,
по Дунаю полечу я,
мій рукав, рукав бобровий
у Каялї омочу я;
омочу єго в Каялї,
втру князеви мому рани,
втру кріваві, втру на тїлї,
що від жару й вітру вяне!“

Ярославна плаче рано,
умиває ся слезами,
на валу в Путивлї плаче,
промовляючи словами:

„Ой ти вітре, ти вітрило!
чому вієш, господине,
так насильно, так завзято?
Чому, віючи з чужини,
лиш ханові стрілки мечеш
із чужиноньки чужої
на своїх невтомних крильцях
на моєго лади вої?
Мало ще тобі гуляти,
йти в підоблачні простори,
леліючи колисати
кораблї на синїм мори?
Чомуж, вітре-господине,
розвіяв ти по ковилї[1])
мої радощі єдині,
мої радощі й весїлє?“

Ярославна плаче рано,
умиває ся слезами,
на валу в Путивлї плаче,
промовляючи словами:

„Ой, ти Днїпре-Словутичу!
ти пробив собі в простори
через землю половецку
камяні, могучі гори.
І леліяв ти на собі
Сьвятославові дружини
до Кобякового полку.
Прилелїй же, господине,
прилелїй до мене ладу,
мого ладу і коханє,
щоб я слїз моїх не слала
аж на море на заранї!“

Ярославна плаче рано
умиває ся слезами,
на валї в Путивлї плаче,
промовляючи словами:

[1]) степова трава.

„Сьвітле і тресьвітле сонце!
всїм і тепле ти і красне.
І чомуж ти, господине,
на ладинї вої власне
кинуло палким промінєм?
Чому гнеш ти їм жаждою
луки у безводнім поли,
тули стулюєш тоскою?“

Василь Щурат.

LIV.

Сьвятий Вечір на далекій півночи.

Нарештї надійшов Сьвятий Вечір! Усе зладжене, чисте, гарне назверх і навнутр.

В кухнї аж сяє по стїнах сьвіжо, ясно витерте мосяжне і мідяне начинє. Кухонний стіл застелений гарними червоними і білими скатертями; на них лежить смачний, запашний домашний хлїб, а з пивницї виносять солене мясо, студжені ноги й інші різдвяні присмаки. І ось показує ся на столї все те, над чим ми так довго мучили ся, і всї радїють, що будуть споживати овочі власного труду.

Кімнати прибрані сьвяточно. Сьвіжі, нїжні занавіси висять над вікнами, мов легкі весїльні серпанки — з кождїського кута пахне чистотою. Всї свої гарні скатерти і подушки, які на буддень заховані, виймила мама сегодня празника ради. Мамочка похожає довкола, порядкує то се то те.

Вчера вечером внесли ялинку в хату. Татко став її прибирати, бо мама була така утомлена, що йно могла сидячи приглядати ся усему. В мами на Різдво завсїгди тілько роботи і так богато знайомих навідує ся до неї, а з кождим треба трохи поговорити; а се забирає чимало часу. Очивидно, кождий мусить ще дістати щось до дому. А відтак тілько пакетів зладити і сьвяточний стіл накрити і короткі стишки всїм пописати! Аж десь коло третої в ночи гасить мама лямпу і прилягає спочити. А сегодня рано, в день Сьвятого Вечера, може кождий лежати, як довго захоче і каву може пити в ліжку.

Се одинокий день у роцї, коли таке лїнивство дозволене — зате й смакує оно подвійно солодко.

Години до осьвіченя ялинки мабуть найдовші в цїлім роцї. Усе, за що возьмуть ся малі дївчатка, так борзо навкучить; нїщо їх не цїкавить. Усї думають тільки про деревце і про радощі, які їх дожидають.

Наконець лишила ся вже йно година і дїти біжать на гору передягнути ся. Се йде, як у танцї.

Внизу на сали татко і мама засьвічують сьвічечки і тїшать ся не менше від малих дїточок. Річ певна, що ялинка величава — так чудово прибрав її татко сего року. Кождого Різдва здає ся нам, що нїколи ще так гарно не було. Що року прибуває якась нова прикраса — сим разом безлїч малих хоругвок напричуд вбирає ялинку. Все готово! Двері відчиняють ся.

— Ходїть! — кличе мама всьміхаючись.

Немов дрож перейшла усїх.

— Вже! —

І нараз настає торжественна мовчанка. Несьміло всьміхаючись входять дїти до середини, але на вид сияючої красоти зупиняють ся нїмі, осліплені.

Та оно не треває довго! Не мине хвилина — аж гуде комната від радісного хору голосів; одно перекрикує друге, неможливо що порозуміти — гамір, як у пташарнї.

О Господи, яка втїха! І які несподїванки! Тато і мама сидять разом на софі і тїшать ся дїточою ликуючою радостию.

Непохитно певна річ, що ялинка чарівна!

Промінє блеску і сьвітла, море пишноти і красок. Сям і там поміж галузками знимає ся на тонесеньких ниточках ангел — тут мерехтять коробочки з рїжнобарвного паперу, ланцухи вють ся довкола цїлїсенького дерева, а іскраві ледові соплї і позолочені шишки звисають легко з найвисших гильок. А там ген у горі, на самому шпилї, сьвітить велика блискуча звізда з малим гарним Ісусиком по серединї.

— Ах, диви ся, мамо! — кличе Бобо, стрибаючи і гуляючи довкола ялинки. — Тут ось цїлїське різдвяне порося — і медвідь із чоколяди! Глянь! і півмісяць! Ах, яке гарне, мале, біле дївчатко сидить туть поміж гильцями — а ось золотий пташок і райский птах! Ах, які они любі, коли так на своїх крильцятах знимають ся в гору!

Але найгарнїйша за все сама таки висока ялинка. Ялинку бачимо ми тільки на Сьвятий Вечір і она приносить нам запашні привіти від великих, суворих лїсів там на полудни.

Її присилають нам остатною почтою з полудня, з Норвегії. Нї одної вітки з неї не змарнуємо; коли за висока і треба її в горі підшибнути, то галузками замаюємо усї комнати. А як уже деревце виносять, тоді малі дївчатка збирають шпильки в коробочки, щоби вряди-годи понюхати — се нагадує їм потрохи Різдво і великі лїси на полудни.

Але нишком очи всїх линуть в сторону сьвяточного стола, що виглядає так приманчиво, завалений пакетиками — цїла гора для кождого.

По серединї стола красує ся незвичайно елєґантний, елєктричний трамвай, повен гарненьких, малих ляльок. В домі ляльок мають очивидно також деревце і так там сьвяточно і ясно, як і в нас. Малі дївчатка вимили перед Різдвом цїлий дім ляльок із внутра і зверха, поприбирали усюди і заложили сьвіжі занавіси.

А всї ті пакети і малі скриночки прийшли від бабунї, тїточок і всїх наших приятелїв, які не забувають на нас у день Різдва. Вкінци аж потопаємо в паперах! Один крик одушевленя перебиває другий:

— О, яка гарна! Якраз такої краватки я давно собі бажала! А диви нарукавники — ах, кохана бабуня! Боже ласкавий, така величезна скриня усяких ласощів від тети Августи! А від тети Фаннї запинки і ляльки і ножик для Боба! Ніж! О — яка втїха!

Бобо просто занїмів із захвату. Але мама думає, що се небезпечна, убійча забавка і порішає нишком заховати ніж, поки Бобо не підросте. Милий Боже! Єму всего лише пять років — в тім віцї ходити з ножем при боцї! Не дай Боже чого і моглоб скласти ся нещастє!

Одначе татко іншої думки: нехай хлопець вчить ся завчасу обходити ся з ножем, він уже буде обережний, наколи вріже ся з декілька разів. І на превеликий острах мами привязує ніж із піхвою до споденят Боба і там висить він досї — але знаменна річ, Бобо не врізав ся ще нїколи. Через якийсь час опісля, коли мама на весну мала їхати на полудне, прийшов до неї Бобо і каже:

— Хочеш може, щоби я відложив ніж, як довго тебе не буде?

І відтак пожертвував свої гордощі і свою втїху і зложив небезпечний знаряд до татової комоди. Він хотїв, щоби мама спокійно відїздила і не трівожила ся ізза ножика. Щоби маму потїшити, він зрік ся на весь час любої забавки. Чи не було се гарно і сердечно з боку такого малого хлопчини?

Веселих Сьвят! З Різдвом Христовим! Гаразд!

Пишний мід і різдвяні тїста і яблока й оріхи на столї, а розяснені, веселі лиця довкола стола — так, тепер ми справдї чуємо,

що настав Сьвятий Вечір, коли мід і тїста надходять! Ониж належать до Сьвятого Вечера.

І ми вдаряємо в склянки і проголошуємо тоасти в честь усїх домашних і усїх дорогих нашому серцю там на півночи і на полудни.

А на конець, мов весела пісня подяки, гремить по сали народний гимн:

„Так, ми любим землю сю!“ Без сего не обійде ся нї один Сьвятий Вечір. І на голос дорогих звуків піднимаємо ся з місць з пошани перед піснею і перед поетом, що дарував нам її, як висказ усеї нашої любови до вітчини.

Ми чуємо, що привязані невимовними почуваннями до сеї землї з тисячию осель довкола по горах і по долинах, по містах і в кождїськім самотнім фйордї, де малий і великий з дїточою радостию і в сердечнім мирі сьвяткує, як ми сегодня „Сьвятий Вечір.“

Агот Гємс-Сельмер.

LV.

На Сьвятий Вечір.

Смеркає ся. Ослизний день
Між мурами конає.
В печи червоний блис огень,
А в сїнях вітер грає.

Той тихий і сумний настрій
Несе мене сьвітами,
І я лечу на крилах мрій
До батька і до мами.

. . . . . .

Снїжок паде, як срібний пух,
Мороз малює квіти;
Накритий стіл, в кутї дїдух,
Пустують в сїни дїти.

Знайшли собі свистун-оріх
І свищуть в перегони;
Лящить в устах дїточий сьміх,
З дзвінницї дзвонять дзвони.

Гей, кілько то минуло лїт!
А я так добре чую
Кожухів шелест, скрип чобіт,
І щиру пісню тую.

Далекий сьвіт, великий час,
Пливуть лїта рікою,
А я все памятаю вас,
Як йдете з колядою.

Ще й нинї чую, як Юрко
Співає: „Бог предвічний!“,
Як сопраном пищить Федько,
Баском реве Зарічний.

Скрипливий, наболїлий спів,
Такий, як хлопскі груди,
Та хто єго раз зрозумів,
До смерти не забуде!

Ще й нинї виджу, як Федір
„Вінчованє“ голосить.
Втворились двері на розтвір
І батько в хату просить.

І починає ся річна
У пан-отця гостина.
Цїле село єднає ся,
Немов одна родина.

Засїли ґазди на лавках,
Найстарший на покутю.
Тріщать склянки в сильних ру-
[ках;
На стелю мечуть кутю.

Говорять... А слова летять
Молитвою до Бога.
Та чи дійдуть, чи долетять?
Щаслива їм дорога!

Далекий сьвіт, великий час,
Пливуть лїта рікою,
Гей! Що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?

Чи ще живий Федір, Юрко,
І мій сусїд Зарічний?

Чи й нинї, як колись, давно,
Співають: „Бог предвічний?“

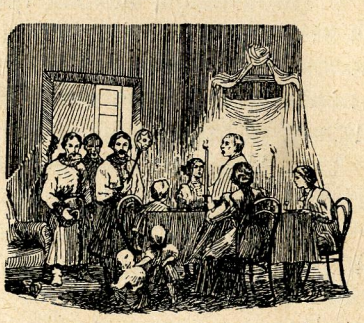

Чи й нинї мерегтять зірки
Над хаткою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужно за тобою!

Богдан Лепкий.

LVI.

Пісня сироти.

Мати наша, мати!
Деж тебе узяти!

Хиба тебе мати,
Тай намалювати...

Намалюю матїр
На божничку в хатї.

На божничок гляну —
Матїр ізпомяну.

Назад оберну ся —
Сльозами заллю ся.

Народня пісня.

LVII.

Мати.

Мати сидїла над колискою коло свого дитяти. Як она тяжко журила ся, як бояла ся, що оно вмре! Личко в нього зовсїм зблїдло, оченята заплющені, ледви-ледви дух оно зводило і тільки іноді так тяжко дихало, нїби зітхало...

І матери все болячійше ставало дивити ся на маленьке сотворінєчко.

Несподївано постукано в двері, і в хату ввійшов старий чоловік; на ньому була нїби повстина, що коний покривають; повстина бо гріє, а єму того й треба було: на дворі була хо-

лодна зима, все було вкрите снїгом та кригою, а вітер так і різав обличє.

Побачивши, що дїд тремтить із холоду, а дитина задрімала на хвилинку, мати відійшла від колиски налити гостеви кухоль молока і поставити в піч, щоб нагріло ся. А дїд сїв до колиски і почав колихати дитину. Мати сїла біля дїда, глянула на хору дитину, послухала, як она важко дише і взяла її за руку.

— Правдаж, оно не вмре? — сказала мати. — Господь не відойме єго в мене?!

Дїд — а сеж і була Смерть — якось дивно кивнув головою, нїби то „еге“, нїби то й „нї.“

Мати схилила голову і сльози покотили ся з очий... Скоро голова єї обважнїла — она бідолашна вже три днї й три ночи не стуляла очий... Сон зміг її, але тільки на хвилинку; она зараз же кинула ся і затремтїла з холоду.

— Що се? — скрикнула она, озираючи ся навкруги: дїда не стало в хатї, та не було й дитини; дїд забрав її.

У кутку шипів старий годинник; свинцева вага спустила ся до помосту... Гуп! і годинник став.

Бідолашна мати вибігла з хати, голосно кличучи своє дитя.

На снїгу сидїла жінка в довгому, чорному убраню і сказала матери:

— Смерть була в твоїй хатї і я бачила, як она зникла з твоєю дитиною. Она лине прудчійш від вітру і нїколи не вертає того, що раз узяла.

— Тільки скажи менї, кудою она пішла! — сказала мати. — Тільки покажи менї стежку і я знайду її.

— Я знаю, кудою она пішла, але не скажу тобі, аж поки ти не переспіваєш менї всїх пісень, яких співала своєму дитяти. Я дуже люблю їх і вже нераз їх чула, бо я Ніч, і я бачила, як ти плакала, співаючи їх.

— Я переспіваю Тобі усї, всї! — відповіла мати. — Тільки не забаряй мене тепер! Менїж треба наздогнати Смерть, знайти своє дитя!

Ніч мовчала, і мати, ламлючи руки і заливаючи ся слїзьми, почала співати. Богато переспівала она пісень, ще більше вилила слїз. Нарештї Ніч сказала:

— Іди праворуч, просто в темний бір сосновий: туди полинула Смерть із твоїм дитятем.

Мати пішла. Дійшовши до перехресної стежки серед бору, она спинила ся. Кудиж тепер іти?

Край перехресної стежки стояв голий кущ терну без листя, без квітів; булаж холодна зима і він мало не ввесь узяв ся зверху кригою.

— Чи не йшла туди Смерть із моїм дитятем.

— Ішла, — сказав терновий кущ. — Але я не скажу, кудою она пішла, аж поки ти не нагрієш мене на своїх грудях, коло свого серця. Я мерзну і скоро ввесь кригою вкрию ся.

Она міцно притиснула єго до своїх грудий. Острі шпички глибоко вгородили ся їй у тїло і на грудях буйними краплями зачервонїла кров... А терновий кущ увесь зазеленїв і зацвив у холодну зимову ніч — так тепло біля серця в тяжко зажуреної матери.

І терновий кущ показав їй, кудою йти.

Мати пішла і стежка довела її до великого озера. Але на ньому нїде не було видко ні корабля, ні човна. Озеро замерзло зверху тоненькою кригою; іти по кризї не можна було, бо крига не здержалаб; алеж і брести крига заваджала; тай глубоке було дуже озеро. А матери треба було перехопити ся через нього, щоб іти далї шукати дитини. І мати припала до озера устами, щоб випити єго; нїяка людина не змоглаб сього вчинити, але нещасна мати вірила в чудо.

— Нї, з сього нїчого не буде! — сказало озеро. — Давай красше так погодимо ся. Я збираю перлини, але таких ясних та чистих, як твої очи, ще й не бачило. Коли ти годиш ся виплакати їх у мене, то я перенесу тебе на той беріг до великої теплиці, де Смерть викохує свої квіти й дерева: там кожда ростина — людске житє.

— О нїчого я не пожалую віддати, аби знайти своє дитя! — сказала, плачучи, мати. Заплакала ще дужше й очи єї впали в озеро і стали двома дивно гарними перлинами. Озерож підхопило матїр і мов на крилах перенесло її на другий беріг, де стояв величезний дивний будинок. Не можна було розібрати, чи то гора уся в чагарнику та в печерах, чи то будівля. Та бідолашна мати не бачила того нїчого — онаж бо виплакала свої очи.

— Деж менї найти Смерть, що забрала моє дитя? — промовила мати.

— Она ще не вертала ся! — відказала стара садівничка, що доглядала теплиці. — Але як ти знайшла сюди стежку, хто тебе сюди справив?

— Господь! — відповіла мати. — Він зглянув ся надо мною, зглянь сяж і ти! Скажи, де мені шукати моє дитя?

— Та яж єго не знаю, — сказала жінка, — а ти слїпа. Сеї ночи привяло богато квіток та дерев і Смерть незабаром прийде їх пересажувати. Тиж знаєш, що в кождої людини є своє дерево житя, або своя квітка — се зважаючи на те, яка ти людина. Як глянути, то всї ті дерева й квітки зовсїм нїби звичайні ростини, але в кождій із них бєть ся серце. І дитяче сердечко бєть ся. Піди, послухай коло ростин: може й пізнаєш, в котрій бєть ся серце твоєї дитини. Але щож ти мені даси, як я тобі нараю, що треба далї робити?

— Нїчого мені тобі дати! — відмовила нещасна мати. — Але я пішлаб задля тебе на край сьвіта.

— Ну, там мені нїчого не треба! — сказала жінка. — Ти красше віддай мені свої довгі чорні коси. Ти сама знаєш, які они гарні, а я люблю гарні коси. А я віддам тобі за них свої сиві — се всеж красше, нїж зовсїм без нїчого.

— Тай тільки всього? — сказала жінка. — Я й з радостию віддам тобі свої коси.

І она віддала старій жінцї свої чудові чорні коси, а собі взяла єї сиві.

Потім она ввійшла в велику теплицю, де росли квітки й дерева; там під скляними накривками цвили нїжні гіяцинти, росли великі пишні півонії, тут — водяні ростини; деякі були сьвіжі та здорові, а деякі привяли і кругом них обвивали ся водяні гадюки та чорні раки стискали їх своїми клїшнями. Були тут і пишні пальми і дуби і явори; росла і петрушка і запашний ганус. Кожде дерево, кожда квітка мала своє імя; кожда квіточка, кожде деревце — то було людске житє, а самі люди розкидані були скрізь по сьвіту: той жив у Китаї, той у Гренляндиї, той ще десь. Були тут і великі дерева, що росли у деревляних вазонах; їм було дуже тїсно і вазони за малим не розскакували ся; та було й богато маленьких, кволих квіточок, що росли на чорноземі, пообкладані мохом; видно було, що про них дуже дбають, дуже їх кохають. Нещасна мати прихиляла ся до кождої квіточки, дослухала ся, як бєть ся єї сердечко, і поміж мілїонами — пізнала серце своєї дитини.

— Ось оно! — сказала мати, простягаючи руку до маленької блакитної квіточки, що сумно схилила головку.

— Не займай квітки! — сказала стара жінка. — Але стань біля неї, а як прийде Смерть, — я її що хвилини сподївaю ся, —

то ти не давай їй забрати звідси квітку, а нахваляйсь повиривати якісь інші квітки. Сього она перелякає ся, бо онаж відповідає за них перед Богом: ні одної квітки не вільно їй зірвати без Єго дозволу.

Нараз повійнуло великим холодом, і слїпа мати догадала ся, що то прилинула Смерть.

— Як ти знайшла сюди стежку? — спитала Смерть. — Як ти змогла попередити мене?

— Я мати! — відмовила жінка.

Смерть простягла свою довгу руку до маленької нїжної квіточки, але мати захистила її своїми руками, силкуючи ся не помяти ні одної пелюстиночки. Тодї смерть дихнула їй на руки; подих Смерти був холоднїйший за найхолоднїйший вітер і руки материні, мов неживі, спустили ся в низ.

— Не тобі змагати ся зо мною, — промовила Смерть.

— Але Бог дужший від тебе! — відказала мати.

— Алеж я тільки слухаю Єго наказу! — сказала Смерть. — Я Єго садівничий: беру Єго квіти й дерева, та пересаджую їх у великий райский сад, у невідому країну; але як они там ростуть і що дїєть ся в тім саду, того вже я не сьмію тобі казати.

— Віддай менї моє дитя! — благала мати, плачучи, а потім схопила дві чудові квітки і скрикнула: — Я повириваю всї твої квітки! Я в безнадії!

— Не займай їх! — сказала Смерть! — Ти кажеш, що ти нещасна, а сама хочеш зробити нещасною іншу матїр!...

— Іншу матїр! — сказала нещасна жінка і пустила з рук квітки.

— На тобі твої очи! — сказала Смерть. — Я добула їх із озера; они так ясно блищали там, але я й не знала, що они твої. Возьми їх, они стали яснїйші, нїж були — і глянь сюди, в отсей глибокий колодязь. Я назву імя тих квітів, які ти хотїла повиривати і ти побачиш усе їх житє на землї. Поглянь же, що ти хотїла знищити.

І мати глянула в колодязь. Радісно було дивити ся, яке добро було людям із житя одної квітки, скільки щастя й радости давала всїм навкруги себе она! Глянула жінка і на житє другої квітки — і побачила саме горе, недостатки, одчай та всяке лихо.

— Обидві долї — Божа воля, — сказала Смерть.

— Якаж із сих квіток має нещасливу долю, а яка щасливу? — спитала жінка.

— Сього я не скажу, — відмовила Смерть. — Але знай, що, дивлячи ся на долю сих двох квіток, ти бачила в одній із них долю свого дитяти, все, що єму судило ся в житю.

Мати скрикнула з жаху.

— Якаж доля судила ся моїй дитині? Скажи менї! Обратуй моє неповинне дитя від усього того лиха! Красше возьми єго! Понеси єго в царство Боже! Забудь мої сльози, мої благаня! Забудь усе, що я говорила й робила.

— Я не розумію тебе! — сказала Смерть. — Хочеш ти, щоб я віддала тобі твоє дитя, чи щоб віднесла єго в невідому країну?

Мати ломлячи руки, впала навколїшки і благала Господа:

— Не слухай мене, як я прошу в Тебе того, що йде проти волї Твоєї сьвятої! Не слухай мене! Не слухай мене!

І она похилила голову...

А Смерть понесла єї дитя в невідому країну...

Г. Х. Андерсен.

LVIII.

Мати.

Роби й роби. Затерпла спина
І вже не чую рук.
О Боже мій! Чи я спочину
Від тих незмірних мук?

Прийде спокійна нічка...

Настала ніч, усякий лїг,
Заснула вся родина,
А мати знай, валить ся з ніг:
Не спить чогось дитина...

Роби й роби. Затерпла спина
І вже не чую рук.
О Боже мій! Чи я спочину
Від тих незмірних мук?

Прийде сьвята неділя...

Прийшов сьвятий недїльний [день —
Усякий спочиває;

Онаж на клаптику стерень
Худібки доглядає.

Роби й роби. Затерпла спина
І вже не чую рук.
О Боже мій! Чи я спочину
Від тих незмірних мук?

Пожди, зима настане...

Прийшла зима. На теплім ложи
Простує всякий члени;
Лишень она одна не може
Спочить від веретена.

Роби й роби. Затерпла спина
І вже не чую рук.
О Боже мій! Чи я спочину
Від тих незмірних мук?

Як ляжеш в темнім гробі...

Почила мати. Тихо згас
Огонь, що грів всю хату,
А дїти плачуть: Хто про нас
Сиріток буде дбати?

Петро Карманьский.

LIX.

У вивозї.

Сумно прощали Тухольщї свої хати й подвіря й огороди та засїяні ниви, котрі нинї ще мала зруйнувати і столочити страшна татарска повінь. Матери несли своїх заплаканих дїтий, батьки гнали худобу, везли на возах домашний спряток, мішки з хлїбом і одежию. Курява стояла над селом; тілько потік сріблистою водою шумів собі, як звичайно...

Вже зовсїм опустїло село. Хати потонули в вечірньому тумані; курява уляглась по дорозї, замовкли голоси і крики, немов відвічна пустиня пожерла все житє сеї долини. Сїдало сонце за тухольскі гори, тонучи в легеньких червоних хмарах; темні смерекові лїси довкола Тухлї шептали тихо, таємничо, немов передавали собі якусь зловіщу новину. Тілько земля, не знати чому, глухо стугонїла; повітрє, хоч ясне й погідне, тремтїло якимсь дивним змішаним гомоном, від котрого дрож проймала й найсьмілїйшого.

А далеко-далеко по лїсах, у глубоких темних ярах, між недоступними ломами вили вовки, гавкали уриваним голосом лиси, бегетїли оленї, ричали тури. А в селї так тихо, так мертво! А на небі так ясно, так погідно! Але нї! Ось нараз щезло сонце за чорною живою хмарою, що стїною тягне з заходу, наповняючи повітрє диким вереском і спускаючись над Тухлею.

Се віщуни і невідступні товариші орди, гайворони та круки, тягнуть несчисленними стадами, чуючи поживу. Зловіще птаство бє ся в повітрі, розриває ся плахтами і кидає ся в ріжні боки, мов хмари биті бурею. Тухольскі сумирні стріхи від разу вкрили ся чорними гістьми, а гамір їх клекотів, мов кипяток у величезнім кітлї. Нїмо нерухомо стоячи над стрімкими берегами своєї кітловини, глядїли Тухольщї на погане птаство і в дусї проклинали тих віщунів смерти й руїни.

Але живо вид змінив ся. Мов через прірву в тьмі валить ся осїнна повінь, так почали в кітловину валити ся чорні почвари

з страшенним криком. Ряди тисли ся за рядами, без кінця і впину; мов вода під водопадом, так они зупиняли ся, вийшовши з тісного гирла, формували ся в довжезні ряди, посували ся звільна, без опору заливаючи пусту рівнину. Передом дорогою їхав на білім кони страшний велитень, Бурунда-бегадир.

Звільна їхали Татари, немов що хвилї ждали нападу з села. Але нападу не було, село лежало мов після чуми. З страшним криком кинули ся перші ряди Монголів на хати, щоб по свому звичаю різати й рабувати — але різати не було кого, хати були пусті. З лютим криком кидались Монголи від хати до хати, вивалюючи двері, руйнуючи плоти й ворота, розбиваючи дїжки й плетїнки, розвалюючи печі. Але вся їх лютість була даремна — в селї нїхто не показував ся.

— Прокляті пси! — говорив Бурунда, — зачули нас, поховали ся!

— Чи заночуємо тут бегадире?...

— Поки не зустрінемось із тими псами, поти не можемо ночувати, — відмовив Бурунда. — Треба забезпечити собі вихід із сеї ями!

Ось уже чільний відряд вийшов із села і спішив до вивозу, викованого в скалї. З долини нїчого не видно було в вивозї і безпечно підійшли Монголи аж під стрімку камяну стїну, в котрій викований був вивіз. Коли в тім разом з верха стїни посипалось величезне камінє на Монголів, калїчачи та розбиваючи їх. Зойк напасників, ранених і повалених на землю вдарив під небо. Закракала хижа птиця над своїми жертвами. Вже напасники почали подавати ся в зад і в боки, коли в тім Бурунда з голим мечем кинув ся їм навперейми.

— Куди ви, безумні? — кричав ярим туром Бурунда. — Ось перед вами вхід до вивозу, туди за мною!

І пхаючи перед собою цїлу юрбу, він кинув ся в темне горло вивозу. Але тут чекала напасників добра стріча. Градом посипалось камінє на їх голови і не одному з вояків джінгісхана кров залила очи. Мов з пекла ревнули крики і стогнаня з темного вивозу, але понад ними все голоснїйше гремів голос Бурунди: „Далї, заячі серця, далї за мною!“ — і нові купи, не вважаючи на новий град каміня, поперли ся в вивіз.

— Далї горі вивозом! — кричав Бурунда, щитом заслонюючи ся від спадаючого з гори каміня.

Але, побачивши на версї берега громадку молодцїв, велїв стоячим перед вивозом Монголам сипнути на них стрілами.

Зойки розлягли ся на горі — і голосно завили з радости Монголи. Але за своїх трьох ранених тухольскі молодці з подвійною лютостю почали кидати величезними плитами на напасників. Тількож се все не було би стримало завзятого Бурунду, колиб у середині, на скрутї вивозу, не показала ся несподївана завада: вивіз завалений був аж до верха величезним камінєм. А тут Тухольці нападали чим раз лютїйше, камінє сипалось мов град, Монголи падали один за другим — і Бурунда побачив вкінцї, що даремна єго завзятість, бо пройти туди годї, поки не вдасть ся зіпхнути Тухольців із верха.

— Назад, — крикнув Бурунда, і невеличка решта Монголів, що лишила ся зі штурмуючої купи, без духу мов камінь з пращі вилетїла з вивозу.

— Вивіз завалений! — сказав важко дишучи Бурунда, обтираючи собі піт і кров з лиця... — Зігнати тих псів відтам з гори! — крикнув люто, показуючи рукою на хребет скалистого берега. — Драбин сюди! Передні на драбини, а задні відганяти їх стрілами! Побачимо, чия возьме!

З поблизьких хат назношено драбин і позбивано їх півперечними жердками, немов у широку стїну. Тухольці з гори придивляли ся тій роботї спокійно. Ось уже Монголи з криком підняли свою збірну драбину і поперли її до камінної стїни. Камінєм, стрілами і рогатинами стрітили їх Тухольці, але не вдїяли нїчого Монголам, бо коли один та другий упав пораненый, то інші двигали велику драбину дальше, а на місце зараненого прискакували сьвіжі. А рівночасно задні ряди Монголів пускали в гору свої стріли і присилували Тухольців подати ся в зад. Страшна драбина живо наближала ся до стїни. Трівога почала опановувати Тухольців...

Они попадали ниць до долу, похапавши ратища в руки. Стріли ще сипались якийсь час, а відтак перестали — знак, що передний ряд почав спинати ся горі драбиною. Дух у собі запираючи, лежали Тухольці й дожидали ворогів. Ось чути вже скрип щеблїв, сапанє мужів, брязкіт їх оружя — і звільна, несьміло виринають перед очима лежачих мохнаті кучми, а під ними чорні, страшні голови з маленькими блискучими очима. Очи ті трівожно, несхибно, мов закляті, глядять на лежачих Тухольців, але голови підоймають ся висше, чим раз висше; вже під ними виднїють ся рамена, плечі окриті мохнатими кожухами, широкі груди — та в тій хвилї з страшним криком зривають ся Тухольці і ратища їх разом глубоко тонуть у грудях напасників.

Крик, ревіт, замішанє, тут і там судорожні рухи, тут і там коротка боротьба, проклятя, стогнаня — і мов тяжка лявіна валить ся ворог долі-драбиною до долу, обалюючи за собою дальші ряди — а на ту купу живих і мертвих, без ладу змішаних, кровавих, трепечучих і ревучих тїл людских валять ся з гори величезні брили каміня — і понад усїм тим пеклом, на пів закритим заслоною ночи, вириває ся в гору радісний крик Тухольців, жалібне витє Монголів і грімкі, страшні проклятя Бурунди-бегадира. Той скакав по майдані мов скажений, рвучи собі волосє з голови...

Нарештї могутним голосом казав своїм Монголам зараз зі всїх кінцїв підпалити село й очистити рівнину з усього, що могло би служити ворогови покривкою для нічного нападу. Радісно закричали Монголи — они давно вижидали такого наказу. Разом зі всїх боків запалала Тухля, прориваючи огненними язиками грубу пітьму, що залягла над нею. Дим бовдурами покотив ся низом і вкрив долину. Стріхи тріщали злизувані кровавим полумєм. Із стріх бухав огонь у гору, немов то присїдав, то підскакував, хотячи досягнути до неба. Часом знов від подуву вітру полумє стелило ся плазом, золотило ся іскрами, меркотїло, филювало, мов огняне озеро.

Хрускіт упадаючих кроквів і стїн котив ся глухо по долинї; стіжки збіжа й сїна виглядали мов купи розжареного вугля, а з їх середини де-де пролизували ся біляві огняні пасма; дерева горіли, мов сьвічки, високо в повітрє викидуючи огнисте, горіюче листє, мов рої золотих мотилїв.

Цїла тухольска долина виглядала тепер мов пекло, залите огнем; з диким верескоm гуляли й бігали серед пожежі Монголи, вкидаючи в огонь усе, що тілько попадалось їм під руки. З жалібним стогнанєм грепнула до долу підтята монгольскими сокирами прастара липа, сьвідок громадских копних зборів. Повітрє в тухольскій кітловинї розігріло ся, мов справдї в кітлї і живо схопив ся з гір страшний вітер, що курбелив іскрами, рвав горючу солому і головнї та кидав ними, мов огняними стрілами. Потік тухольский перший раз від роду побачив такий блеск; перший раз розігрів ся в своїм холоднім, камянім ложи.

Може зо дві години тревала пожежа, якій з високих берегів нїмо з виразом безсильних жалощів придивляли ся Тухольці. Тодї Монголи почали гасити недогарки, вкидуючи їх у потік і заходились обкопувати свій табор широким ровом. Посеред табору в одній хвилї виставлено шатра для старшини — решта війска мала ночувати під голим небом на розігрітій пожежою землї.

....Другої днини Тухольці загатили кітловину величезною скалою, спинили води потока, що почав розливати ся по цілій долині. В поміч прийшла їм злива у горах, наслїдком чого велика сила каламутної води заляла цілу кітловину. Даремні були всї зусиля Татарів. Нїяким способом не могли видістати ся із сеї долини смерти — хто з них не згинув від каміня, киданого із метавок Тухольців, того затопили спінені хвилї потока. Цілий віддїл татарского загона вигинув до ноги.

Іван Франко.

LX.

Татарский попас.

I.

Ой у полї береза стояла,
На березї зазуля кувала...
Питала ся зазуля берези:
— „Чом береза біла не зелена?...“
— Як я маю зеленою бути?
Підо мною стояли Татари,
Шабельками гиля обтинали,
Ясненькії огнї розкладали,
Копитами землю грасували,
Зпід коріня води добували,
Вороного коня напували.

II.

Чом ти гаю чорний стоїш?
Чом гаю не зеленїєш?
— Як я маю зеленїти?...
Була зима сутужная,
Ішло війско великеє,
Підо мною ночувало,
Корінєчко потоптало
І гілєчко постинало:
Корінєчко копитками,
А гілєчко шабельками.

Народня пісня.

LXI.

Старинний Галич.

Старинний Галич великий, богатий,
Обіймав пространь на пять годин ходу,
Вбирав ся в красні золотії шати,
Богатством ткані з гори аж до споду,
Котрим сияли церкви і палати,
І тверда кріпость князївского роду.
Стіл Осьмомисла золотокований
Поміщав раду пресьвітлих бояр,
Переговори і мира і брани
І всяк домашний тихомирив свар!
Єго торговню нїби густі хмари
Вкривали купцї з розличних сторон,
Переповняли богатством базари,
І несли місту золотий полон!
До єго княгинь приїзджали свати

Від царів можних і несли поклін;
Посли далекі і римські лєґати
Гостили часто серед єго стїн.
Твердим зелїзом покриті лицарі,
Своїм заслона, а ворогам страх,
Розполошили супостатів хмари,
Били султанів в далеких землях.
Землї столиця, щит поміж містами,
Сияв прекрасно, як порання зоря,
Підпирав сильних князїв раменами,
Владїв землями від Сяна до моря;
Красний і теплий, як нова сукмана,
Величав, красив і грів свого пана.
Нинї сукмана здерта, самі лати —
Яке дно було, тяжко відгадати!

Антін Могильницкий.

LXII.

Калїчка.

Великаньска завітна палата зносила ся гордо на цїлу охресність; у тій палатї жив богатий князь із княгинею; обоє мирні, щасливі хотїли, щоб і цїлий сьвіт був щасливий. Радо спомагали бідних щедрими дарами, радо подавали помічну руку нещасним, щоби їх ущасливити.

Кождого року на Сьвятий Вечер у великій сьвітлицї столи аж угинали ся під тягаром білих осухів, під усякими стравами й пирогами, а довкола столів сидїли селяни і весело гостили ся, бо сам князь сїяв кутю, кидаючи три рази золотою ложкою пшеницю з медом під золоту стелю, сам князь із княгинею вечеряв з хлїборобами і додавав їм принуки.

По вечері йшли всї гості під вікно колядувати „Бог предвічний народив ся“, а князь і княгиня стояли в вікнї і слухали; чудесно виглядали в тій хвилї обоє молоді, озарені сьвітлом, що миготїло і розливало ся з тисячних воскових сьвічок, уміщених у золотих сьвічниках.

По скінченій колядї вертали ся всї до сьвітлицї; князь і княгиня дякували за красну пісню, за щирі бажаня і роздавали коляду: старшим теплу одежину, молодшим пироги, яблока, оріхи; то була собі не будь яка, але славна, велична коляда.

Одного року, коли добрий князь із княгинею розділяли на Сьвятий Вечер коляду, був також поміж колядниками старий Се-

мен Тупиця з жінкою Катериною. Обоє старі заробляли в княжім огороді, помагали в дечім огородникови і чистили дороги. Мали они четверо дїточок, для котрих дістали від доброї княгинї також коляду: молодшим одїж, а найстаршому книжочку з байками.

Посоловів Семен Тупиця, не подобала ся єму коляда, призначена для найстаршого сина.

— Пощо малому книжки? — каже до жінки — лїпше би для нього тепленька кацабайка або чобітки здали ся.

Івась, найстарша дитина Семенова, уже від пятьох лїт не вставав на ноги. Лежав постійно на постели, але не дармував: шив хлопчина крисанї соломяні, а одну з дрібонької капелюшини єго роботи носила навіть сама княгиня; мав вправу в руках.

Дістав Івась Калїчка книжку з байочками, розглянув ся в нїй, Господи! що за чудесна книжочка; навіть не знати, котра з них красша.

— Панам усе щось дивоглядне приплине до голови, — говорив Семен немирний, — дадуть бідному щось таке, що самі не знають, де єго подїти, або що їм самим приємно дарувати. Якже то Господь не подїлом розсипав свої дари поміж людий: одному занадто, другому нїчого.

— То за гріх, Сеню, прародичів наших, — каже єму подруга Катерина. — Переступили заповідь Божу, тому й ми всї смертні, тому й бідуємо.

— Така сама точнїсенько є в тій книжцї байка про бідного рибака й єго жінку, — каже Івась Калїчка родичам. І став їм читати, якто обоє люди нарікали на прародичів, що согрішили, а богатий пан підслухав те, закликав їх до своєї палати, замкнув у сьвітлицї і повідає: — „Маєте що їсти, пити, словом, даю вам, чого забажаєте, тільки не рушайте тої миски, що стоїть на столї накрита. Як тілько заглянете під ту миску, то зараз пропало ваше щастє.“ — Згодив ся рибак із жінкою на такі умови, жиють собі в палатї, немов у раю, та щож із того, коли їм одна біда докучає: конче хотїли би знати, що стоїть під мискою. Скортїло невісту заглянути в миску, намовила мужа, старий рибак піднїс троха миску, а звідтам вискочили дві малі мишки і повтїкали. Щастє рибака скінчило ся; прогнав пан обоїх із палати і сказав їм на відходнім, щоби не нарікали на прародичів, коли самі так негарно поступили собі.

— Красна байка, — сказав Семен, — то щось таке, немов би нам самим на притик... Ану но прочитай єще раз ту байку.

— Тут ще є одна така про щасливого свинопаса, — мовить Івась Калїчка, — послухайте яка гарна. І став хлопець читати, якто один король занедужав і нїхто не міг єго вилїчити. Скликували лїкарів, ворожбитів, нїчого не помагало, аж ось знайшов ся один знахор і повів, що король виздоровіє, тілько треба затягнути на него сорочку з такого чоловіка, щó в своїм житю не мав нїякої гризоти. Але де знайти таку сорочку? Стали шукати по сьвітї, заходили до палат, до хат, не подибали нїде чоловіка без журби і гризоти. Йдуть раз лугом, стрічають при дорозї свинопаса веселого, безжурного, співає собі, скаче, нїщо єго в сьвітї не обходить.

Питають єго післанники, чи він пожурив ся, або посмутив ся чим у своїм житю? — „Нї, — повідає свинопас, — я не знаю нї журби, нї смутку.“ — „То дай же нам сорочку свою для короля.“ — „А менї пощо сорочки?“ — відповідає свинопас і зареготав ся, — „я в моїм житю не мав нїколи сорочки.“

— Знаєш що, жінко, то красна байка, дуже красна, де то могло так стати ся? — спитав Семен і задумав ся. Єму, бачите, прийшло на гадку єго власне нарікане і щось помаркотнїв. Від того часу уже не нарікав нї на Бога, нї на богачів.

В книжцї тій, як сказано, були сотки байок і то гарних байок, але старому Семенови лише ті дві припали до душі: одна про бідного рибака, а друга про щасливого свинопаса, і ті дві байки велів собі заєдно вечером читати, та все відкривав у них якусь нову гадку, якусь нову красоту.

Сидить одного вечера вся челядь Семенова в хатї, Івась Калїчка читає байки, всї слухають і сьміють ся. Семен курить люльку, також слухає, і глядить на жінку і собі сьміє ся.

Входить учитель до хати, поздоровив хатних з Богом і питає:

— Що тут у вас за радість? Люди на улицї стають і слухають. Чи може не гостина в хатї?

— Е, то нї, — відповідає старий, — але, бачите, пане учителю, хлопець дістав від княгинї книжку і з неї читає нам байку, одну про бідного рибака, другу про щасливого свинопаса, послухайте, яке то красне. Не знати, де то могло таке стати ся? Там є тих байок ще більше, але сї дві найкрасші; якось від чоловіка лихі гадки відганяють, тугу розводять.

Поговорив учитель з Івасем, зі старими і завважав, що Семен на диво змінив ся: говорить інакше, не нарікає на свою судьбу, як давнїйше, словом — Семен щасливий чоловік.

Пішов учитель до двора, розказує княгині за книжку з байками, розказує про Семенову родину і розводить ся над талантом та спосібностями хлопця-каліки. Шкода тілько, що каліка, могло би з него щось бути.

Вислухала того княгиня, пішла сама до Семена подивити ся і подарувала хлопцеви кілька корон та позолочену клїтку з чорною птичкою за те, що він їй ушив капелюшок з великими крисами і нїжненьким наголовачем.

Івась дав батькови гроші, а позолочену клїтку з птичкою помістив на шафі.

Минула зима, потеплїло, забрала ся челядь Семенова до двора на роботу, лишила каліčку самого в хатї. Сидить хлопчина на постели, плете капелюшину і слухає, чомусь пташка не щебече. Глянув Івась серед хати, а там присїв кіт, наїжив ся, задер голову до гори, очий не зводить із клїтки, а очи мало не вилїзуть з пухнатої голови; то блиснуть, то стемнїють і шерсть на хребтї уже не рушає ся, кождий волосок мов шпилька сторчить у гору. Налякав ся Івась Каліčка, серце в грудях товче ся, шкода гарної птиці — думає собі. А тут нема живої душі більше, нема кому прогнати лютого хижака. Верг Івась покривалом у кота — не вцїлив. Рушає собою, вимахує руками, кричить, та що з того, коли з місця нїкуди не кріне собою, бо ноги задеревіли, нема в них житя. Верг Івась у розпуцї своїм найдорожшим скарбом, своєю книжкою з байками і знов не вцїлив кота. Кіт тілько блиснув кровожадними очима, немов поглумлював ся з немочи, з єго каліцтва і хотїв єму сказати: Сиди, храмино, сиди, каліко, тихо, коли тобі на постелї добре, а в не своє дїло не мішай ся; я нинї мушу єго справити, другий раз така нагода не так борзо прийде.

І скочив кіт на клїтку, встромив одну лапу поміж щеблї, досягає нею добич. Закричав Івась Каліčка, затряс ся весь у трівозї, скочив на рівні ноги, вхопив клїтку, біжить босий у кацабайчинї на двір! —

— Боже, Боже! Я можу ходити!

Пішов Івась до учителя, з учителем до двора і перед княгинею тїшить ся, розповідає, який він тепер щасливий, який веселий. Прийшов і князь, прийшов і Семен із жінкою, позбігало ся все, що жило в палатї, подивляють усї Івася простоволосого в кацабайчинї; пять лїт лежав на місци, по пятьох лїтах Бог подвигнув єго на ноги і може ходити.

Птичка згинула з переляку, але Івась виздоровів, тїшив ся книжкою, тїшив ся птицями, цьвітами, комахами, всею вселенною тїшив ся.

Князь і княгиня взяли Івася до своєї палати і відослали до великого міста, щоби там ходив до школи. Попрощав ся Івась із родичами, взяв від них благословенє на дорогу і приємні спомини зпід рідної стріхи, все, що було єму дороге, забрав, тільки одно мусїв лишити: лишив свою книжочку з байочками для доброго тата, що кождого вечера велїв собі читати ті дві, заєдно тілько ті дві красні байки про бідного рибака та щасливого свинопаса.

Часом прийде лист від Івася і тоді всї хатнї радо читають, як єму там добре поводить ся у престольнім городї, і учить ся дуже добре, а пани професори єго страх люблять. Отець Семен слухає, слухає, а вкінцї каже:

— То щось таке саме дїє ся з нами достоменно, як у тій книжцї з байками написано. *Стефан Ковалїв.*

LXIII.

Зимою.

На вікнах зявляють ся квіти,
А всї такі білі та білі.
Морозом листочки їх сьвітять,
Блїді і немов скостенїлі.

Мабуть то не квіти — а душі
Тих квітів, що правди не мали.
Що лїтом всихали від суші,
А в осїнь від зимна зівяли.

Богдан Лепкий.

LXIV.

З Новим Роком.

З Новим роком, братя милі,
В новім щастю, в новій силї
Радісно витаю вас
І бажаю, щоб в здоровлю,
В мирі, з братньою любовю,
Від тепер ішов вам час.

І бажаю, щоб трудяще
Те житє вам як найкрасше
Без біди минуло всїм,
Щоб думками ви міцнїли,
Богатїли, не біднїли,
Щоб веселий був ваш дім.

І бажаю, щоб ми згідно,
Сьміло, сьвідомо, свобідно
Йшли до спільної мети:
В своїй хатї жить по свому,
Не корити ся нїкому,
Лад найкрасший завести.

Щирій працї — Бог поможе!
Дай вам Боже все, що гоже!

Іван Франко.

LXV.

Війна між Псом і Вовком.

Був собі раз у господаря Пес, що жив у великій приязни з Вовком. Зійдуть ся бувало на краю лїса під старим дубом тай балакають собі то про се, то про те: Пес оповідає Вовкови, що чувати в селї, а Вовк Псови подає лїсові новини.

Раз якось говорить Вовк до Пса:

— Слухай, Гривку. Я чув, що твого господаря Свиня мала молоді.

— Се правда. Дванайцятеро поросят привела. Гарні такі, кругленькі, рожевенькі, аж любо дивити ся.

— Ай, ай, ай! — зацмокав Вовк. — Аж менї слина на язик набїгає. Дванайцятеро мовиш? Ах, мушу ще сеї ночи навідати ся до них.

— Нї, Вовчику, — мовив Пес. — Не чини сего! Тямиш, яка була умова між нами? Будемо собі приятелями, я тобі буду розповідати все, що є нового в селї, а ти за те не сьмієш нїколи ходити до мого господаря. Раз ти єму шкоду зробиш, то й нашій приязни амінь.

— Е, що, — мовив Вовк, — про таку дурницю малиб ми сварити ся? Атже дванайцятеро поросят! Навіть значно не буде, як я одно або двоє схрупаю.

— Нї, Вовчику, — остерігав Пес, — не ходи до нас! Готова бути біда.

— Яка біда? Не бій ся! Я так легесенько залїзу до хлїва, так делїкатно там справлю ся, що нїхто не почує.

— Але я почую.

— Ти? Алеж надїюсь, що ти будеш тихо, що не схочеш видавати свого приятеля.

— Добре тобі говорити! — сумно мовив Пес. — Не видавати приятеля! Алеж господар ще більший мій приятель, дає менї їсти, то якже менї байдуже дивити ся на єго шкоду? І що він скаже менї потому?

— Роби, як знаєш, — мовив Вовк, — а я мушу до твоїх Свиний навідати ся і раджу тобі бути тихо.

Надійшла ніч. Вовк додержав слова, припліз ся з лїса тай суне просто до хлїва. Побачив се Пес тай міркує собі:

— Що маю робити? Зажду троха. Коли Вовк справдї справить ся тихо, то нехай собі робить, що хоче. Але при найменшім крику в хлївї і я не буду мовчати.

І справді, ледво Вовк крізь шпарку пропхав ся до хліва, почула єго Свиня тай як закричить! Поросята собі як не завищать, а Пес, почувши се, як не загавкає, як не завиє! Посхапували ся господарі та до хліва, аж там Вовк. Кинули ся на него і поки неборак успів назад шмигнути крізь шпарку, всипали єму такого бобу, що пару день нїкуди не ходив, тілько лежав у лїсї та вилизував ся.

Пес не ходив уже на край лїса з Вовком на розмову, але по якімсь часї Вовк сам вечером прийшов до него, станув за ворітьми тай мовить:

— Ага, Гривку! Такий то ти добрий приятель. Чекай, чекай! Не забуду я тобі сего.

— А хиба я не казав тобі, щоб ти не йшов до мого господаря? — мовив Гривко.

— А хиба я не велїв тобі мовчати? — огризнув ся Вовк.

— Але ти казав, що справиш ся тихо в хлїві, тямиш? Поки було тихо, я мовчав. А пощож ти зайшов собі в сварку зі Свинею?

— Та який там біс заходив з нею в сварку? — люто буркнув Вовк. — Ледво я до хліва, а она в крик. Але я не я буду, коли їй се подарую. Слухай, Гривку, не роби дурниць! Дай менї слово, що будеш мовчати, а я прийду сьогодня в ночи до Свинї в гостину.

— Про мене, приходи, — мовив Гривко, — тілько памятай, щоб у хлїві було тихо. Скоро там найменшого гармідеру наробиш, я не буду довше мовчати.

З тим Вовк і пішов, а о півночи суне знов до хліва. Але Гривко не дурний був і шепнув Свини, щоб не спала і мала ся на осторозї, бо Вовк обіцяв ся навідати ся до неї. Ще Вовк і голови не встиг просунути в шпарку, а вже Свиня з поросятами наробила в хлїві такого репету, а Гривко так жалібно зачав вити під хатними вікнами, що Вовк чим дуж мусїв драпцювати до лїса.

Знов минуло кілька день. Гривко не виходив під дуба на розмову з Вовком, а Вовк не приходив до Свинї навідувати ся.

Аж одного вечера дивить ся Гривко — стоїть Вовк за воротами і махає до него. Підійшов близше.

— А що, Гривку? — мовить Вовк нїби ласкаво, — чому не виходиш під лїс? Забув про старого приятеля? Не кортить тебе побалакати?

— Не кортить, — мовив Гривко.

— Ах ти Юдо! Ах ти Скаріоте! — крикнув на него Вовк. — Ти думаєш, що я тобі подарую? Думаєш, я не знаю, що ти остеріг Свиню? Але чекай, вийдеш ти мені колись за ворота, а вже я не я буду, коли не підстережу тебе, а тоді, будь певен, поти твого життя!

— Га, щож діяти, — мовив Гривко. — Раз мати родила, раз і вмирати треба. Я то й знав, що наша приязнь не довговічна, але памятай же й ти, Вовче, що я й тебе можу підстерегти і підвести на біду.

— Ах, ти собаче поколїнє! — лютував Вовк за ворітьми. — Ти ще сьмієш мені грозити? Зараз мені ладь ся зо мною на війну! Побачимо, чия возьме? Від нині на третїй день маєш мені ставити ся зі своїми лицарями коло дуба на полянї. Розумієш? А як не станеш, то горе тобі! Я зі своїми лицарями прийду сюди, витягнемо тебе за уха з твоєї собачої буди і розірвемо на шматочки.

З тим Вовк і пішов. Прибігши до лїса він подав ся просто до медвежої ґаври, а ставши перед Медведем поклонив ся єму чемно тай мовить:

— Слухайте, вуйку Бурмило, я до вас із великою просьбою. Зайшла у мене сварка з Псом Гривком і я видав єму війну. Так чи не булиб ви ласкаві станути менї до помочи?

— Розуміє ся, розуміє ся, що стану! — відповів Медвідь. — Сему драбузї варто вже раз доїхати кінця.

Радісний побіг Вовк далї і здибає дикого Кабана.

— Слухайте, стрику Пориличу, — мовив Вовк. — Станьте менї до помочи! За три дни у мене велика війна з Псом, то я збираю що найчільнїйше лїсове лицарство.

— Гаразд, гаразд, — мовив Кабан. — Стану напевно.

На третього покликав Вовк ще Лиса Микиту. Поміркували разом, що вже досить мають сили, а коли настав умовлений день битви, пішли під дуба, дожидаючи противника.

Тим часом Пес Гривко тяжко зажурив ся, почувши, як Вовк визиває єго на війну.

— Що менї на сьвіточку Божім робити? — думав він собі. — І яких менї лицарів кликати на сю війну? Нї, мабуть доведе ся таки пропасти.

Оттак думав бідний Гривко день, думав другий день і нїчого не міг видумати. Вже й їда єго не бере ся, звісив голову і ходить, мов сам не свій.

— Ей, Гривку, а тобі що таке? — окрикнув єго Кіт Мурко, єго добрий товариш і приятель.

— Ет, що тобі говорити! — нерадо мовив Гривко. — Нещастє моє тай годї. І ти певно не поможеш менї.

— Ну, говори, говори! — настоював Мурко. — Поможу — не поможу, а бодай розважу твою тугу.

Гривко розповів Муркови про свою пригоду з Вовком.

— Не турбуй ся, братїку, — мовив Мурко. — Я тобі стану до помочи. Іди тілько, поклич ще Гусака і Качура, то маю надїю, що ми не постидаємо ся в тій війні.

Послухав Гривко розумної ради, запросив Качура і Гусака, а ті обіцяли єму свою поміч у війні.

Настав умовлений день. Ще не сьвіт, не зоря, вирушив Гривко із своїм лицарством на війну. Передом іде Гусак і ґеґає в-одно, точнїсїнько, мов у барабан бє: тра-та-та! тра-та-та! За ним рядом маширують Гривко і Мурко, попіднимавши в гору хвости, мов вояки карабіни, а з заду йде Качур та все головою до землї нипає і розсудливо приговорює: так-так-так! так-так-так!

Вовк тим часом дожидаючи ворогів, звелїв Медведеви вилїзти на дерево і уважати на прихід ворожого війска та сповістити решту товариства, яке оно. Лис Микита став на передї і підняв свій хвіст, як фану; Вовк стоїть під дубом, а Кабанови велїли зарити ся в купі листя і там сидїти в засїдцї, щоби в рішучій хвилї міг наробити пострашку між ворогами. Ось показало ся вороже війско.

— Слухайте, братчики! — говорить із дерева Медвідь. — Ідуть уже, йдуть наші вороги! Тай страшніж! Попереду барабанщик іде — чуєте, як барабанить?

— Чуємо, — з острахом промовили лицарі.

— А за ним ідуть два люті стрільцї з карабінами.

— Ой лишенько! — скрикнули в один голос Вовк і Лис. — Буде по нас!

— А з заду якийсь чарівник іде, тим стрільцям духа додає, мабуть кулї за ними збирає та все в низ показує і говорить: так-так-так!

— Ой, се він на мою душу важить! — простогнав Кабан, лежачи під листєм.

— Щож робити братчики? — промовив Вовк. — Не гарнож нам утїкати з війни, навіть не пробувавши бою. Ану тільки сьміло на них.

Але не встиг він скінчити своєї промови, коли Кіт, побачивши здалека, як щось рушає ся і шелестить серед листя, подумав, що се миш і що духу кинув ся туди. Тим часом се був хвіст Кабана, що сам лежав тихесенько під листєм, але зо страху, сам про те не знаючи, рушав хвостом. Своїми острими пазурами впив ся Кіт Кабанови в хвіст і почав гризти єго зубами. Ошалїлий з перестраху Кабан закричав страшенно і кинув ся тїкати. Тодї Кіт, ще дужше переляканий, запрускав, згорбив ся, мов стріла скочив на дуба і поліз до гори деревом.

— Ой, Господи! — скрикнув Медвідь, що з гори слїдив за ходом битви. — Сеж мабуть смерть моя лїзе!

І він попер ся й собіж горі деревом, тїкаючи від лютого ворога, але швидко підхопив ся на таку тоненьку гиляку, що не видержала єго тягару, вломила ся і бідний вуйко як колода гепнув з дерева на землю. Та ба... і тут не було коли довго спочивати! Пес, побачивши Лиса, кинув ся на него і вхопив — що правда, не за голову, а тілько за хвіст. Неборака Лис шарпнув ся що сили і лишивши хвіст у Гривкових зубах, шурнув що духу. В тій хвилї гепнув і Медвідь з дерева і хоч був ледво живий з болю і зо страху, схопив ся на рівні ноги тай попер у лїс. Розуміє ся, що по такім страшнім розгромі всего лицарства не лишило ся й Вовкови нїчого, як дати ногам знати.

Оттак то Пес зі своїми товаришами одержали блискучу побіду над Вовком, а отрубивши її, як слїд, і постоявши троха на полянї, пішли радісно до дому. А розгромлені лицарі зійшли ся далеко в лїсї коло медведевої ґаври і почали пригадувати, які то страховища перетерпіли они в тій війнї.

— Е, не штука було побідити нас, маючи два карабіни, — мовив Вовк.

— А менї, братчики, адїть, який шмат хвоста мечем відсїкли! — мовив Кабан.

— А я не інакше міркую, тілько на мене кинули бомбу, що так менї весь хвіст гладко відчикрижила! — говорив Лис Микита.

— А я й не тямлю, що зо мною було, — стогнав Медвідь. — Се тільки тямлю, що я перший і остатнїй раз у житю пробував лїтати! Хай єму цур! Летїти ще сяк-так, але сїдати дуже погано.

Іван Франко.

LXVI.

Хуртовина.

Одного чудового зимового ранку від міста Лївєрпуля відплив корабель; він містив у собі більш як двіста людий укупі

з сїмома десятками тих, що служили на ньому. Капітан і всї майже моряки були Англійцї, але їхало й кількох Італійців: три панї, лїкар та якісь музики. Корабель плив до острова Мальти.

Було холодно і хмарно.

Серед подорожних у третїй клясї сидїв хлопець років дванайцяти, на зріст невеличкий, але здоровий та жилавий; відразу можна було вгадати, що він Сицилієць.

Він сидїв на купі мотузів, притулившись до щогли й поклавши руку на свій старенький тлумок. Обличє в нього було смагляве, а волосє чорне, кучеряве, майже по самі плечі. Одягнений він був бідно; закутав ся в стареньке рядно, а з боку почепив обдерту скіряну торбинку. Хлопець задумливо дивив ся на корабель, на моряків, що бігали поуз нього та на сердиті хвилї морскі.

Здавалось, що сей хлопець тілько отсе перебув якесь велике лихо: такий сумний та поважний, як у дорослої людини, вираз бив на єго дїточім обличі.

Незабаром після того, як корабель відплив, до хлопця наблизив ся старий моряк — Італієць і, підвівши до нього дївчинку, хлопцевого таки віку, сказав:

— Отсе привів тобі товаришку, Маріо.

Моряк пішов, а дївчинка сїла на мотузї поруч Марія.

Они пильно подивились одно на одного.

— Куди ти їдеш? — спитав хлопець.

— До Неаполю, — відказала она і трошки згодом додала: — там у мене тато й мама. Мене звуть Джулєта Фаджіянї.

Хлопець нїчого не відповів.

Помовчавши трохи, він виняв із торбинки хлїба та сушених овочів; у дївчинки були сухарі, отож они і поснїдали вкупі.

— Держїть ся! — гукнув, пробігаючи по при них, старий моряк. — Дивіть ся но, як затанцювало море!

Справдї вітер уже дужшав і кораблем сильно гойдало, але дїти, що не слабували на морску хоробу, мало вважали на се; дївчинка навіть усьміхалась. Она була певно такого віку, як і Маріо, але богато висша від нього, смаглява і худенька, дуже просто одягнена. Чорні, кучеряві коси були повязані червоною хусточкою, а в ухах білїли срібні сережки.

За снїданком дїти розбалакались. Хлопець був сиротою; єго батько робітник, помер перед кількома днями в Лївєрпулї і знайомі виправили маленького Сицилійця до рідного краю,

у місто Палєрмо, де були в нього далекі свояки. А дівчинка приїхала була на чужину до старої тітки, що її дуже любила й обіцяла лишити їй спадщину; батькиж дівчинки були дуже бідні люди. Колиж перед трема місяцями тітку переїхали коні і так розбили, що она вмерла, гроший після неї не знайдено ніяких. Тодіж і Джулєту виправили до Італії так само, як і Марія, і доручили старому моряковi.

— Тато з мамою думали, що я повернусь богата, — мовила дівчинка, — а я зосталась така, як і була. Ну, та щож робити: они мене люблять однаково, і брати так само. У мене аж чотирох братів — всі менші ніж я, а я сама найстарша. Ото зрадіють, як я приїду! Я потихенько увійду до них... Ох, а мореж яке страшне! А ти у свояків жити меш? — спитала она згодом.

— Не знаю... Коли они схочуть, — сумно відказав хлопчик.

— Хиба они тебе не люблять?

— Не знаю.

— Менї на Різдво буде тринайцять років, — усе цокотала дівчинка.

Далї они почали балакати про море, про подорожних. І так весь день сидїли вкупі, коли-неколи обзиваючись одно до одного. Їх уважали за брата та сестру. Дівчинка плела панчохи; хлопчик задумливо дивив ся на море, що все більш темнїло, більш та більш хвилювалось. У вечері перед тим, як ішли спати, дівчинка сказала:

— Спи спокійно!

— Нїхто з вас, сердечні, не спати ме сьогодня спокійно! — обізвав ся на се старий моряк, похапцем пробігаючи коло них.

Хлопець хотїв був сказати: „На добра ніч“, але нечайно єго облило водою всього чисто і так штовхнуло, що він упав, вдаривши голову об лаву.

— Господи! У крови! — скрикнула дівчинка, кинувшись до нього. Інші подорожнї не звернули на хлопця ніякої уваги, ховаючись аби-куди.

Дівчинка стала навколїшки перед Марієм, що зомлїв від болю, підвела єму голову й обтерла кров; далї зняла з себе червону хустку й замотавши нею хлопцеву голову, притиснула її до себе, щоб звязати красше кінцї і після сього на поясї єї жовтої сукнї лишилась велика крівава пляма.

Маріо прочумав ся і розплющив очи.

— Що, тобі красше?

— Тепер нїчого.

— Ну, добра-ніч! — мовила Джулєта.

— Добра-ніч! — відказав Маріо.

Обоє зійшли східцями й розійшлись по своїх каютах.

Старий моряк сказав правду: дїти й поснути не встигли, як знялась велика хуртовина. Налетїв нечайно вихор, переломив щоглу, відірвав із задної части корабля три човни і здмухнув із чердака чотирох биків як чотири комахи. Що тодї почалось — і не розказати: стогін, плач, молитви, — таке безладє, та такий одчай, що мороз поза скірою йшов! А хуртовина все буяла, все буяла і в досьвіта перейшла всяку міру.

Силенні хвилї з нечуваним гуком розбивались об корабель, нахиляючи єго на бік, вилїтали на чердак, били й забирали в море все, що тільки попадали. Хвилї пробились і до машини; вода линула з надзвичайним шумом у середину корабля і погасила сьвітло; машинїсти повискакували на гору. А хвилї линули з усїх боків.

— Помпуй воду! — почув ся гучний голос капітана.

Моряки кинули ся до помп, але в туж мить вдарило сильно в задну часть корабля. Всї подорожні на пів мертві від жаху кинулись до капітана:

— Капітане, капітане! — кричали они до нього. — Ну, що? Чи є надїя? Ратуйте нас!

Капітан почекав, поки всї трохи протихли і тодї сказав твердо і спокійно:

— Божа воля!

Якась жінка заголосила. Всї інші наче задубіли від жаху. Мовчали люди, як у могилї; тільки дивились одно на одного, білі, як полотно. А море все буяло і корабель якось дивно хрипів, наче людина, що конає. Капітан спробував був пустить човен; пять моряків вскочило в нього і вже були відплили, але наскочила хвиля, залила човен і двох моряків потопила, а інші з великим зусилєм, ухопившись за мотузи, вліэли знов на корабель.

Після сеї проби навіть моряки засумували. А годин за дві корабель уже до половини був у водї.

На покладї щось неімовірне робилось. Матери голосили, з одчаєм притискаючи до грудий свої дїти; други та кревняки прощались та обнимались в останнє; дехто сходив східцями до каюти, аби тільки не бачити розлютованого моря. Один подорожний, побачивши, що від смерти не втїкти, прострілив собі

голову, впав на східці і вмер. Деякі одурівши від жаху, чіплялись одно за одного; жінки били ся в корчах і риданях. Чути було стогін, дїточий плач, лемент, дивні дикі вигуки; деякі стояли з непорушними, блїдими, як у мертвяків, обличями, з широко розплющеними, безглуздими як у божевільних очима. Маріо та Джулєта теж дивились непорушними від жаху очима, учепившись за щоглу.

Нарештї море трохи утихло, але корабель все більше ринув у воду; він уже не міг довго продержатись.

— Спускай човен! — гукнув капітан.

Спустили єдиний цїлий човен, туди вскочило чотирнайцять моряків і троє подорожних.

Капітан лишив ся.

— Спускайтесь! — гукали на нього.

— Нї, я лишусь, — відповів він спокійно.

— Зустрінемо корабель, дасть Біг, то він виратує. Сїдайте!

— Все одно не поможе ся, коли ви зостанетесь!

— Мій обовязок лишитись! — твердо відказав капітан.

— Ще одному є місце! — гукнув із човна моряк.

— Давайте яку жінку!

Одна жінка наблизилась за помочию капітана, але, побачивши страшну, чорну просторонь між кораблем і човном, злякалась і знов упала на поклад. Інші не важились покинути сїмю, а деякі лежали непритомні зовсїм.

Аж тодї маленький Маріо й єго товаришка, що досї стояли, мов неживі, зрозуміли все й кинулись, штовхаючи одно одного, бо кождому хотїлось уратувати своє житє.

— Мене! — гукнули они обоє разом.

— Того, хто менший! — обізвались моряки. — Бо вже й так наважили човна. — Хто менший?

По сїй мові дївчинка попустила руки й зупинилась, наче закамянїла, дивлючись на Маріо померклими очима.

Тодї Маріо так само подивив ся на неї, побачив червону пляму на єї сукнї і згадав, як дївчина єго пожаліла.

— Ну, швидше! Хто менший! — нетерпляче гукали моряки, — ми рушаєм.

І Маріо крикнув нагло якимсь дивним чужим голосом:

— Она менша! Біжи ти, Джулєто! У тебе є батько й мати! А я сам! Біжи!

— Кидай її в море! — гукнули моряки.

Маріо вхопив Джулєту і скинув її в море.

Дівчинка скрикнула, її вкрило водою; тоді один моряк вхопив її за руку і висадив на човен.

А Маріо стояв край покладу високо знявши голову; вітер розвіяв єго волосє, обличє було спокійне й тверде.

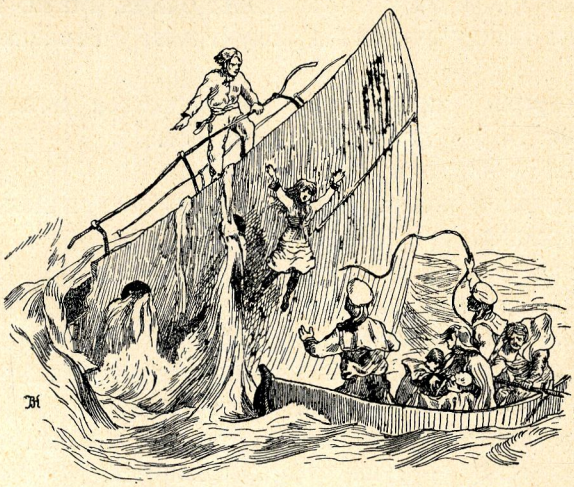

Човен рушив насилу-силу обминаючи великі хвилї, що йшли від корабля, який усе глибше й глибше заринав у море.

І тодї Джулєта, трохи стямившись, подивилась на хлопця й ревно заплакала.

— Прощай, Маріо! — крикнула она до нього, простягаючи руки, — прощай, прощай!

— Прощай! — обізвав ся хлопець.

Човен швидко плив схвильованим морем і небо над ним було сїре, похмуре... Нї стогону, нї крику не чутно було більше з корабля, а хвилї доходили по самий поклад.

Відразу хлопець упав навколїшки, склав на грудях руки й звів очи на небо.

Джулєта затулила руками обличє. А коли підвела голову, — корабля вже не було на водї.

Едмондо де Амічіс

LXVII.

Мірамаре.

В ніч під замком Мірамаре
Море плеще і шумить,
Блиснув місяць ізза хмари,
Срібне плесо мерехтить,
Плеще і шумить.

Серед замку у городї
Йде царівна молода, —
Чути ляк у дивнім ходї,
А на личеньку блїда,
Ох, така блїда!

Йде на кручу, — ручку білу
Приложила над чолом —
Дійсно видить: заясніло,
Гейби грав ся хто веслом!
Грав ся хто веслом!

Серед моря човник лине,
А в нїм лицар молодий —
А що місяць сьвітлом кине,
Блисне панцир золотий,
Цїлий золотий!

„Максиміліян, ти вільний?
Ти приїхав? преціньь раз!“ —
Крик вірвав ся божевільний
І той лицар щез нараз,
Щез, як дух, нараз!

І пішов по морю голос,
Серед моря зняв ся шум;
Побілів царівні волос,
Потемнів царівні ум —
Що за дивний шум?!

З тої ночи в ніч блукає
Та царівна і глядить:
Срібний шлях по морю сяє,
Ясне плесо мерехтить,
Плеще і шумить.

Василь Пачовский.

LXIII.

Мурашка та полевий коник.

Жвавий коник скакунець
Доцьвірінькав ся вкінець,
З гулянок йому й не счулось,
Як те лїтечко минулось,
Як у очи — гульк сама
Сива дядина зима!

Всї дїброви стали голі
І трава посохла в полї —
Сонця ясного нема!
Хмара хмару гонить, криє,
Вітер стогне, вітер виє,
Снїгом поле укрива.

А наш коник все трива,
Чи не вернеть ся ще лїто,
Чи не зійде з снїгу жито,
Де що-дня було наш грач
Мав і хату собі й харч.

Алеж лїтечко — шкода! —
Двічи на рік не впада!
От тепер, без хлїба й хати,
Довелось йому конати...
От він силоньки збирає
Й до мурашки прилїзає:

„Ой, кумасю, серце, любко,
Поратуй, моя голубко,
Безпритулу-сироту!
Прохарчуй мене до лїта,
Поки сонця, поки сьвіта,
Не забуду ласку ту!“

„Радаб я, мій куме любий,
Запобігти твоїй згубі —
Так бідуюж і сама.
Тільки дивно менї дуже,
Що ти хлїба просиш, друже:
Чом же сам ти не придбав?“

„Ох, голубонько-небого!
Чи булож менї до того?
Цїле лїтечко я грав:
Кругом пташки, співи, квіти,
Деж у ката тут робити?“

„А! так ти...“

„Та я й не спав:
Грав, кажу, все на басолї,
А тепер з лихої долї

У одному жупанцю
Й довелось менї зостать ся!“

„Ти все грав? І то, бач, праця...
Ну, тепер же потанцюй!“

Михайло Старицький.

LXIX.

Звертай.

Як був я маленьким, то батько завсїди брав мене з собою, коли їхав куди в гості або за яким дїлом: всеж єму було веселїйше зо мною. Запряжем бувало Карого, сядем тай поїдемо. Батько сїдає з заду, а я за візника. Ото радість була.

Карий у нас був славний кінь, наганяти єго було легко — тільки віжки тримай, а він уже сам біжить рівною ходою аж куди треба.

Раз ми вертались ще зарані з Вільхової. Карий моторно біг, бо намерз ся добре, стоячи біля ганку. Я, легко притримуючи віжки, обернув ся до батька і почали ми розмову. Батько був веселий і любязно балакав зо мною. У мене малого перш за все розмова була про конї.

— А що, тату, був у нас коли кінь красший від Карого?

— Був, але давно вже.

— А який?

— Воронко. Добрий кінь був! Хоч на зріст був він менший за Карого, але прудкий та дуже розумний. Раз були ми з твоєю мамою в гостях і посидїли там довгенько. Воронко застояв ся і, коли ми сїдали на віз, почав скакати. Всї налякались — кажуть, що він убє нас. Яж узяв віжки в руки і сїдаю собі повагом та ще й усьміхаю ся — знаю, що Воронко нам шкоди не зробить, тільки троха поскаче. Тодї він уже не видержав стояти і став дуба — тай стоїть так, а з місця всеж не рушить, аж поки ми не сїли. А за те опісля, коли сїли, то він як пішов!... От який розумний був наш Воронко!

— А тепер де він? — спитав я.

Але на сьому наша розмова перебилась. Ми зустріли вози чумаків з вагою.

Біда, як здибаєш ся з ким зимою, в снїг: дорога вузка — одному ледви можна проїхати. А як трапить ся зустрітись у лїсї, то ще здалека кричиш один одному, щоб вибрати місце, деб розминутись — бо дерева та корчі заваджають.

Тай на полї зле було тодї звертати. Снїгу тої зими було богато і коли звертаєш кому, то наче в прірву яку спускаєш ся. Не хотїлось менї звертати.

— Звертай! — гукнув я ще здалека до чумаків.

Але они й не думали звертати. Тодї я знов із серцем закричав яко мога голоснїйше:

— Звертайте, дурнї ви якісь!

Тут батько нахилив ся, взяв у мене віжки і повернув у праворуч. Кінь, почувши господарску руку, зразу звернув у снїг і застряг. Та не такий був наш Карий — сидїти в снїгу та ждати, поки проїдуть. Він шарпнув вперед і збив таку заверюху, що очи нам засліпило, сани наші кидало з одного боку на другий. Через хвилину наш Карий минув вози, витяг сани на дорогу, стрепенув ся, щоб струсити снїг із себе, і знов побіг рівною ходою.

Тільки бачу я — чогось батько засмутив ся. Дивить ся в бік, морщить інколи чоло і по своєму звичаю поводить губами, нїби полоще зуби; се знак, що він розсердив ся.

Сиджу я нї в сих, нї в тих. І так менї жаль стало, що наша веселість зникла, що наша приємна бесїда скінчилась і що батько чогось дуже хмурний.

Проїхали ми так з пів верстви і батько нарештї заговорив, але зовсїм не так, як перше. Слова єго хоч і були ласкаві, але се було ще гірше. В них було стільки смутку та жалю до мене, нїби став я не той зовсїм.

— От що, сину! — сказав батько, — зустрів ся ти з возами. Сам їдеш порожнем і тиж кричиш їм, щоб звертали та ще й лаєш...

Тільки й сказав тай знов замовк і мовчав до самісенького дому.

Вірите — тодї було менї років десять, а тепер без двох сорок — але з того часу, коли зустріну кого в дорозї, то так зараз і звертаю на бік. *О. Білоусенко.*

LXX.

Драбина.

Драбина десь під хатою стояла. І хоч щаблї у нїй усї однакові були, то верхнїй з них пишав ся й вихваляв ся, що він найперший і найвисший.

Ішов мимо чоловік, драбину взяв, перевернув і знов поставив. Верхнїй щабель опинив ся вже внизу, а нижнїй став найвисшим. Народня сьміховинка.

LXXI.

Богатий-бідний.

У Прокопа обід, у Прокопа хрестини,
У Прокопа бенкет, весілє, іменини:
Затеж у Прокопа куми і побратими,
І всякий Прокопови сват,
І всякий Прокопови брат,
За Прокопа усякий рад
І в воду і в огонь скакать.

Аж глянь —
У Прокопа пожар, все в Прокопа згоріло,
Насилу виніс сам з огню з душею тїло!...

Щож рідні та куми —
В пожежі помогли?

Не дуже: родичі[1]) єго й не пізнавали —
До Прокопа й стежки в бурян позаростали!

Не даром люди гомонять:
Поки богат,
То поти й сват.

Л. Боровиковский.

LXXII.

Молоді лїта Йосифа Гайдна.

Коло 1740 р. жив у невеличкім сїльци, положенім недалеко Відня, бідний колодїй, що мав звичку часом після тяжкої денної праці пригравати на плохенькій арфі до кількох народних пісень, які підспівувала єго жінка. До сього родинного концерту приставав ще й третий музика, що, хоч не поправляв досить уже попсовану гармонїю, то не міг і псувати її гірше, бо наслїдував тільки гру на скрипці на двох кусниках дерева.

Що правда, рухи сього дивного мистця вказували на те, що він мав музикальний слух, причім підчас цїлого концерту проявляв велику радість. Деколи, не обмежуючи ся до гри своєї уроєної скрипки, помагав матери співати. Тодї видавав приємні звуки і нїякого не взяв хибно.

Сей музика міг мати коло вісїм років; був се син колодїя, Йосиф Гайдн.

) -кревняки.

Дяк і учитель церковної музики в сусїдньому місточку Гайнсбургу був раз на такім родиннім концертї в домі колодія. Здивований гарним голосом Йосифа просив батька, аби віддав єму сина в науку; хотїв нїби то вчити хлопчину, а на дїлї мав надїю дістати в ньому пожиточного хориста.

Батько згодив ся. Дитя врадуване думкою, що буде вчити ся музики, яку так любило, пішло охотно до Гайнсбурґа і три роки було членом хору тамошної церковцї.

Досї хлопчина плекав музику інстинктово з радощами в душі; співав, як лїсна пташина, а за кожду добру ноту нагороджували єго родичі усьміхами й пестощами; они мимо свого убожества заспокоювали всї потреби й забаганки сина. Але, на жаль, в гайнсбурскій церкві змінило ся всьо для него!

Там треба було цїлими годинами повторювати одну ґаму, а часом одну ноту; — треба було брати влучно звуки з писаних нот; повиучувати ся їх вартости, знати, що то цїла, що пів, що чверть-нота, розуміти значінє вісїмки, шіснайцятки, трийцять другої, шістьдесять четвертої; видержувати павзи і врештї співати, вдаряючи до такту рукою. А всьо те під оком учителя суворого, який не вірив в обезсиленє, не хвалив за добрі успіхи, а вмів картати за ошибку, учителя, що гурткови маленьких співаків, повірених своїй опіцї, давав лише свободу... посту. Приневолений учити їх і враз годувати, був однако скупий у надїлюваню їх харчем, як щедрий у роздаваню стусанів; крім того за малу провину не давав снїданя, обіду або вечері.

Але кілько разів колодій із жінкою навідали ся до сина і розпитували єго, чи добре єму у пана учителя, Йосиф нїколи не жалував ся, все мовчав про пости, стусани, лайки, а згадував тільки про свої поступи в музицї. Музика була для него найвибагливійшою поживою, що викидала єму з памяти голод, терпінє й нелюдяне поведенє учителя.

„Без хлїба, але не без музики!“ — думав собі нераз Йосиф, бо справдї не раз не доставало єму хлїба. Обдарований найщасливійшою вдачею, яку собі можна уявити, усе веселий, усе дотепний Йосиф був розрадою для своїх малих товаришів, засуджених на таку саму працю, стусани й скупу поживу.

Одного дня учитель велїв закликати єго в обідню пору. Йосиф входить до їдальнї і застає учителя з якимсь чужим добродїєм при столї заставленім полумисками, тарелями, склянками, серед яких червонїла пірамїда прегарних вишень.

Тож Йосиф поглянувши раз на сю піраміду, не міг відорвати від неї очий; ковтав тільки слину. Як би так єго очи мали були зуби, горе пірамідї!

Скажім мимоходом, що відколи пішов зпід рідної стріхи, де часто розкошував ся такими вишнями, хлопчина не мав в устах сих овочів.

На всякий спосіб їв зором піраміду так дуже, що аж чужий добродїй не міг не добачити сего.

— Слухай но сину, мусиш сильно любити вишнї, — сказав до хлопчини.

— О, дуже люблю, — відповів, не спускаючи очий із пірамідї.

— Як заспіваєш менї що, дам тобі їх цїлі пригорщі.

— А щож маю співати?

— Заспівай який тропар.

— Дуже радо, — промовив Йосиф, не відриваючи очий від вишень; потім заохочений сподіваною нагородою, заспівав тропар так, як не співав нїколи, лїпше, нїж коли небудь.

— Дуже добре! — кликнув чужий пан, кладучи в руки хлопця половину вишневої пірамідї. — А тепер скажи: хочеш поїхати до Відня?

— До Відня? — повторило дитя із напханими устами, — щоби й там співати?

— Так, у великій церкві.

— Славно, поїду, хоч би й зараз.

— Коли так, — промовив тодї дяк гайнсбурскої церкви, — запакуй річи, бо ще сего вечера поїдеш з паном Райтером.

Хлопець пішов сповнити зараз приказ, не перестаючи заїдати улюблені ласощі.

Пан Райтер був учителем хору в церкві сьв. Стефана у Відни. Учитель з Гайнсбурґа відступав єму нераз своїх найлїпших учеників.

Таким способом малий Йосиф, що мав тодї дванайцять років, покинув без жалю Гайнсбург для церкви сьв. Стефана у Відни.

Там мусїв також працювати майже без віддиху, але бодай учитель Райтер не бив учеників і мав ще звичай від часу до часу сказати їм якесь слово заохоти, а вже цїлком не заголоджував їх.

В таких условинах праця була Йосифови приємна.

Зрештою новий єго учитель, першорядний музик, послугував ся розумним методом, при якім єго ученики робили

справдїшнї поступи. Йосиф працював із усїх сил, тож небаром віденьскі покровителї музики пізнали єго й говорили богато доброго про него. Гарний голос, добра дикция, глубоке почутє музикальне, були головними прикметами малого співака з хору сьвятого Стефана. Протягом пів року він став подекуди славний, як виконавець. Але Йосиф не вдоволяв ся сею славою. Досї грав або співав твори чужі, а в глубинї душі відчував покусу спробувати писати твори власного укладу.

Тож почав під диктат своєї буйної молодечої уяви записувати папір нотами; тайком подивляв свої композициї.

— Я думав тодї, — мовив у пізній старости, — що чим більше насиплю нот, тим красша буде музика.

Зразу компонував у глубокій тайнї, бо, коли прохолонув із першого одушевленя, вроджений інстинкт отворив єму очи на слабу вартість єго творів. Але одного разу, коли зачате дїло принесло єму троха треваліїйше вдоволенє, відважив ся показати новий твір учителеви Райтерови, який змірив ученика іронїчним поглядом і сказав:

— Го, го! Беремо ся вже до композиций!

— Пробую, — промовив несьміло Йосиф.

— Нїхто не боронить. Тільки, що проба не є ще виконанєм.

— Але треба зачати від чогось...

— На се маєш ще богато часу перед собою. Та на всякий по с б дай, перегляну.

І Райтер переглянувши працю, звернув її ученикови з отсими словами:

— Лиха основа, богато ошибок у гармонії; вчи ся, мій хлопче, як будеш знати стілько, скілько треба, будеш компонувати.

Йосиф не знеохотив ся сим не дуже то прихильним осудом; навпаки працював із подвоєною силою над пізнанєм музикальних правил і дальше намагав ся вводити їх у житє.

Знов шість місяців записував папір нотами, не показуючи нїчого Райтерови; але коли минув той час, молодий композитор знов прийшов до учителя з плодами своєї музи.

— Є дрібочка поступу, — рішив сим разом суворий судия, — але далеко ще сїй пробцї до того, аби назвати се твором. Вчи ся, Йосифе, вчи ся дальше.

І Йосиф вертав до студий з більшим ще запалом — а осуд учителя, майже так само суворий, як за першим разом, не вспів відобрати єму відваги.

В місяць пізнїйше він показав нову композицию Райтерови. Але той знов сказав:

— Є дрібочка поступу, але далеко ще сїй пробцї до того, аби назвати се твором. Вчи ся, Йосифе, вчи ся!

Цїлих два роки радив ся Йосиф Райтера, і цїлих два роки що місяць повтаряв Райтер своє: „Є дрібочка поступу, але...“ і т. д.

Йосиф студиював, компонував, не знеохочував ся тим, надїючи ся, що з сих дрібочок поступу виросте колись стілько, що стане на правдивий твір.

Сї студиї, сї композициї освоювали єго щораз більше з тайнами гарної музики; успіхи співака хору сьвятого Стефана росли разураз.

Але дожидаючи щасливого дня, коли учитель змінить нарештї свою однаку відповідь, Йосиф не числив ся з подїєю, якої повинен був сподївати ся. Сею подїєю була мутация голосу тобто зміна звуку дїточого в мужеский. Знана річ, що в часї такої мутациї голос тратить свою силу, стає захриплий і зневолює горляні й грудні знаряди до відпочинку, наказаного природою; хто хоче переломити сей доконечний відпочинок і співає під той час, може спричинити для голосу як найгірші наслїдки.

Коли почала ся зміна, Райтер прогнав Йосифа, що не міг тепер співати в церковному хорі. Хлопець мав тодї шіснайцять років.

Без знайомих, без гроша, полишений на улицї великого нїмецкого міста, син колодїя забрав ся ще завзятїйше до працї.

Два роки боров ся дуже завзято з нуждою. Мешкав на піддашу в кімнатцї, що її годї було огріти зимою, мусїв вдоволяти ся мізерним заробітком, який приносила єму гра на органах в одній приватній каплицї, бо не мав одежи, щоби міг давати лєкциї; але тим завзятїйше працював над собою, працював без віддиху. Композиция по композициї виходили з під єго пера; грав свої твори на органах, але сам тільки знав, хто їх писав; може тому, що нїхто не питав єго про се. А всеж таки вірив у свої сили і ся віра держала єго при працї і при надїї на гарну будучність. „Без хлїба, та коби лиш не без музики“ — отсе була єго засада.

Мистця Райтера не було при ньому, тож не було кому зимними осудами студити єго запал. Йосиф був сам для себе судиєю і чув, що відзискав уже правдиву силу. Але як дати себе пізнати, яку приєднати собі поміч? Се були два найбільш дошкульні питаня. Відповіди на них не було.

В додатку працювати о голоді й холоді не було вже в него сили. Йосиф не стратив ще відваги, але був би хиба вмер, як би не поміч добродія, не дуже богатого перукаря, який величав ся тим, що приняв у свій дім співака з катедральної церкви. Сей добряга жертвував Йосифови хату й харч. Йосиф приняв се, й почав працювати зі здвоєною пильностию.

Коли довершила ся переміна єго голосу, приняли єго знов до хору сьвятого Стефана, але яко надчисельного співака з дуже маленькою платою. Щоби заробити денно одного гульдена, Йосиф мусїв співати ще в другій церкві, а в третій грати на органах.

Нарештї, коли мав вісїмнайцять років, постарав ся о виставу своєї опери в однім із віденьских театрів. Ся опера подобала ся досить. Пізнїйше видав квартет і кілька симфонїй, що мали великий успіх. Але щастє ще не усьміхало ся до бідного Йосифа. Тільки в 1760 р., коли оголосив друком збірку своїх важнїйших творів, один із князїв іменував єго своїм капельмайстром з досить великою платнею.

Лиха доля минула, а дїяльність Йосифа стала тепер тільки поширювати ся й поглублювати ся. Твори скомпоновані й видані в достатку були богато красші, нїж ті, що їх видав у нуждї.

По кількох роках Йосиф Гайдн мав уже славу великого музика.

Евген Міллєр.

LXXIII.

Визвіл невольників із „Чорної вежі.“

Невеликий татарский загін перелетїв мов гураган крізь безборонні села Украіни і забрав великий полон. На базарах у Криму продали Татари полонених Украінців у неволю, а один із них, бандурист Кочерга дістав ся в неволю до турецкого паші. Єго посадили у Чорну вежу, де сидїло від давна вже богато Украінців-невольників.

За Кочергою зачинили ся двері тюрми.

Темно було в вежі. Тюрма находила ся в низу, в льоху. Віконця малесенькі — воробцеви не пролетїти. Підлога ховзка, вогка, камінна, із стїн капала вода. А попри стїни сидять заковані козаки. Сидять, говорять з собою.

Почув рідну бесїду Кочерга тай упав на підлогу, закрив лице руками тай заплакав...

— Господи! Господи! Ось де козацка сила!

Потім устав і каже:

— Здорові були, друзяки!

Нїчого не відповіли єму козаки, лише поглянули на него тай замовкли враз.

Зайшов слїпий Кочерга помацки на середину, став і каже знов:

— Ех, друзяки, друзяки! — тай заплакав! — Давно, — повідає згодом, — я не плакав, а тепер заплакав, що не бачу вас...

От один козак і каже:

— А хто ти?

— Бандурист, — каже Кочерга.

— Бандурист, егеж... і бандуру взяв сюди... А чому ти не в зелїзї?

— А тому, що я слїпий і нїчого не зроблю...

— А якже, бандуру взяв зі собою?

— Упросив, — каже, — пашу...

Сїв Кочерга тутже на землю, поклав на колїна бандуру тай заграв і заспівав стиха:

Не ясний сокіл квилить-проквиляє,
Як син до батька, до матери з тяжкої неволї
В го́роди християньскі поклін посилає,
Сокола ясненького рідним братом називає:
„Соколе ясний,
Брате мій рідний!
Ти високо лїтаєш, ти далеко буваєш....
Чому у мого батька, у матери нїколи не витаєш?
Полинь ти, соколе ясний,
Брате мій рідний,
У го́роди християньскі,
Сядь-пади
У мого батька-матери перед ворітьми,
Жалібненько проквили,
Об моїй пригодї козацкій припомяни.
Ще моєму батьку-матери більшого жалю завдай.
Нехай батько-матуся
Мою пригоду козацку знають,
Статки, маєтки збувають,
Скарби збирають,
Головоньку козацку з тяжкої неволї визволяють!
Бо як стане Чорне море согравати,
То не знати ме батько-мати,
У котрій каторзї шукати:
Чи у пристанї козловскій,
Чи у го́родї Цариградї на базарі.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА

Будуть ушкали [1]), Турки-яничари набігати,
За Червоне море, ув Арабску землю продавати,
Будуть за нас срібло-злото, не лїчачи,
Сукна дорогі, поставами, не мірячи —
За нас брати.“

То брат-товариш теє зачуває,
До брата-товариша промовляє:
„Товаришу, брате мій рідний!
Та не треба нам в городи християньскі поклони посилати,
Свому батьку-неньцї більшого жалю завдавати.
Бо хоч наші батько-ненька будуть добре дбати,
Ґрунти, великі маєтки збувати,
Скарби збирати, —
То не знати муть,
Де в якій тяжкій неволї турецкій
Синів своїх шукати:
Бо сюди нїхто не захожає,
І люд хрещений не заїзжає, —
Тілько соколи ясненькі лїтають,
Жалібненько квилять-проквиляють,
Нас, бідних невольників
У тяжкій неволї турецкій
Добрим здоровлєм навіщають.“

Тодї дала ся бідному невольнику
Тяжка неволя добре знати:
Кайдани руки-ноги позїдали,
Сирая сириця до жовтої кости
Тїло козацкеє проїдала.
То бідній невольники на кров, на тїло поглядали,
Об вірі християньскій гадали,
Землю турецку,
Віру бісурменьску
Проклинали:
„Ти земле турецка,
Віро бісурменьска,
Ти розлуко християньска!
Уже бо ти розлучила не одного
За сїм лїт війною:
Мужа з жоною,

Брата з сестрою,
Дїток маленьких з батьком-ненькою!
Визволь, Боже, бідного невольника
На сьвяторуский беріг:
У край веселий,
Між мир хрещений!

Скінчив Кочерга, — коли чує: плачуть козаки, аж стїни трясуть ся.

— Не плачте, друзяки, — каже, — швидко може всї ми побачимо матїр Украйну.

Задзвонили козаки зелїзом.

— Ех, — кажуть, не сьмій ся ти над нами, дїду... Чи знаєш ти, де ми сидимо?

— В тюрмі...

— А в якій тюрмі?... В „Чорній вежі!“

— Так он воно що! — каже Кочерга. — Та я про сю вежу й пісню знаю.

І заспівав ще одної пісні...

А в тій пісні говорило ся ось що:

Був на Украйні козак Тарас, коваль — та такий дужий, що сам підняв із землї дзвін і завісив на дзвінницї.

Навкучило єму ковалювати:

— Піду — каже — в козаки.

Зібрав до себе сто двайцять козаків таких же, як і він, тай каже:

— Підемо на Царгород!

Добули собі чайки та в Чорне море, та просто на Царгород.

Пускають кораблї на дно, розбивають галєри з невольниками.

Кличе султан турецкий свого везира:

— Спати, — каже, — не можу спокійно, поки не піймають оттого гайдамаку Тараса... Піймай єго... Ось тобі мій пояс: піймаєш — нагороджу, а нї — то повиснеш на сїм поясї!

Ось, як у них!

Зажурив ся везир. Зладив пять кораблїв з пушками тай кличе капітанів:

— Маєте, — каже, — піймати Тараса; а нї — то будете висїти на зелїзних гаках.

Поплили ті за Тарасом. Ледви-не-ледви найшли. Ну, тай булаж вам баталїя!

Але нарештї Тараса таки піймали, а з ним трийцять козаків. А девятьдесять порубано.

Привели їх до везира, той казав посадити їх у „Чорну вежу“, а сам поїхав до султана.

— Так і так, — каже. — Варто їх почетвертувати, або всадити на коли.

Султан похитав головою.

— Не злякаєш таких козарлюг. Видумай, — каже, — на них щось хитрійше.

Думав, думав везир дві неділі тай не міг нічого придумати.

А тим часом вийшло ось що:

Була у султана за служницю одна жінка з України. Пекла она хліб для султаньскої челяди, а як привели козаків, то казали їй і козакам пекти хліб. А що козакам давали гірший хліб, то для них усе й пекли й держали осібно. І ніхто того хліба не вживав, бо вважали єго за погань. І так усї й знали, що прийдуть із тюрми сторожі та заберуть хліб на тачки, повезуть у тюрму і кинуть, як собакам.

Самим хлібом їх годували!

Коли се раз якось кинули їм кождому по хлібі, значить, трийцять хлібів — козаки надломили їх, а в кождому хлібі по ножеви та по пилочці...

— Еге, гадають...

Сховали они те, а в ночи повідпилювали кайдани з рук і ніг.

Рано приходить узброєна сторожа дивити ся, чи всї они, а они метнули ся на сторожу з ножами, позабирали від неї шаблї, пістолєти, вдарили з тим на другу сторожу на дворі, відбили ся й від неї тай просто на море тай сховали ся в скалах, — а в ночи втекли, напали на одну галєру, визволили відти козаків-невольників, що були за гребців тай утекли.

Але Тарас мав голову на карку. Як перебили они першу сторожу, він відвалив у тюрмі в підлозї камінь, сховав туди пять ножів і всї пилки тай знов привалив.

— Не менї, мовляв, то може другим буде колись треба...

Про місце, де сховано ті ножі, в пісні не говорило ся, про се казав Кочерзї устно єго батько — Тарас, а він і нагадав собі те тепер, почувши від козаків, що він отсе попав як раз у „Чорну вежу.“

Скінчив Кочерга співати пісню козакам. Мовчать козаки. А далї й каже один:

— Ех, не для нас отсе.

— Що не для нас? — питає Кочерга.

— Та тота, мовляв, жінка, що пекла козакам хліб...

І поглянув на Кочергу.

— Чуєш, дїду! Ти може був у султаньскій кухні... може й тепер там є така кухарка...

— Нї, — каже Кочерга, — нема.

— А нащож ти нам співав оту пісню?

— Та яж її не всю проспівав...

— Як?

— А так...

Дивлять ся на нього козаки.

— В пісні, — каже Кочерга, — не все говорить ся.

Він розповів їм ще про ножі й про пилки.

А далї й каже:

— Треба пошукати.

— Ну, вже они певно заржавіли.

— Е, нї, вже коли такий козарлюга ховав, як Тарас, то не заржавіли.

Прийшла ніч. Почав Кочерга шукати в кутиках. Мацяє камінь в однім і другім і третім кутку — міцні, не рушають ся. Коли се в четвертім кутику немов трошечка рухнув ся камінь. Стукнув кулаком: загудїло.

— Еге! — думає. Потім і голосно говорить: Еге!

— Найшов? — шепчуть козаки.

— Еге!

Помоцював ся Кочерга коло каменя тай виняв єго.

А козаки сидять, притаїли віддих. Слухають.

Кочерга поклав камінь під стїну тай каже:

— Тепер моліть ся, хлопцї... Що Бог дасть...

Станув у яму, мацяє — клуночок, рукав від одїжи...

А козаки знов шепчуть:

— А що, дїду?

— Моліть ся, моліть ся, — каже Кочерга.

Посяг у рукав, пальцї дрожать, серце завмерло.

— А що?

Справдї ножі та не пять, але десять, а окремо позавивані всї трийцять пилок: І цїлїсеньких.

— Господи, Господи! — шепчуть.

І перепилили козаки кайдани, виострили ножі, а як настав ранок і прийшла до них сторожа — то они, як у тій пісні, вихопили ся з тюрми, перебили сторожу тай усї з Кочергою кинули ся просто до моря, а там на чайки, що стояли коло берега, ухопили за весла тай поплили.

Поки очуняли Турки, а они вже далеко на морі так, що й не було видно.

Післали за ними погоню та они втїкали, що сили, увесь день втїкали, до ночи, а там уже стелить ся перед ними шлях —

На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
Між мир хрещений...

І. Любич-Кошуров.

LXXIV.

Козацкий бенкет.

Люта орда з Перекопу
Жене в ясир бідні люди;
Плачуть та зітхають тяжко:
„Лихо-горе нам там буде!“
Женуть, як би коний стадо,
З шерсти аркан гризе руки,
Гризе людскі... аж до кости,
Не конець ще тої муки,
Бо нагаєм злий Татарин
З плечий тїло вириває:

„Гей, шайтани! гей, ви джаври!
У нас гірше вас чекає!
Будеш, дїду, сивоусий,
У степови стадо пасти;
А ти, хлопче кароокий,
Будеш з нами вівцї красти!...“

Таким словом християнів
Татарва та потїшала,
А нагаєм з плечий тїло
Кавалками видирала...

Днїпро старий, сивий батько,
Заграв, загримів водами.
Чи то вірли, чи соколи
Там так збили крилоньками?
Нї, то птаство з Запорожа
З Сїчи — гнїзда позлїтало —

Перекопску орду дику
Градом, тучею напало!
Чи то вихри, чи то буря
Там полову так розносить?
Чи вовчиця там в байрацї
За вовчатами голосить? —
Нї, то слава Запорожа
Татарина впень рубає
Бунчук, ганджар[1]), лук дов-
[жезний,
Ворон-коня відбирає.
„В славу Божу!“ — галасує,
Поган шаблею рубає,
Хиже птаство та воронє
На бенкети зазиває.

Дїд, дївчина, що в неволї
Мали марно погибати,
Втяли аркан... помагають
Кров невірну проливати.
Вража погань з жаху-страху
Розлетїла ся по сьвітї
А по степу лежать трупи,
Мов у лїтї з маку цьвіти.

Вертають ся невольники,
Радим серцем поспішають,
Старі думи козацкії
Степом — полем відживають.

І. Воробкевич.

[1]) Широкий татарский киндjал.

LXXV.

Днїпро.

Днїпро має для українського народа таке саме значінє, як „матушка Волґа“ для Москалїв, Висла для Поляків, Рейн для Нїмцїв. Днїпро — сьвята ріка України. Неначе на божество дивились на неї наші предки, київскі Поляни; з великою пошаною Українцї княжої доби, що називали єго Славутицею; неначе на батька кормителя дивили ся на нього славні наші Запорожцї. Від віків займає Днїпро велике становище в народнїй думі і пісні, в переказах, байках і оповіданях, здавна оспівують єго українськї поети, починаючи невідомим поетом Слова о полку Ігоревім. Наш незабутнїй Тарас Шевченко звеличав єго нераз у своїх, так дорогих усякому Українцеви, писанях, і у всїх новійших українських письменників Днїпро являє ся одним із символів українського народа, єго житя, єго бувальщини. Знав Шевченко, що робив, коли велїв поховатись на каневских горах, „щоб лани широкополї і Днїпро і кручі було видно, було чути, як реве ревучий!“ Бо нїхто не в силї віддати вражінь, що наповняють душу сьвідомого просьвіченого Українця, коли з сього чудового місця гляне на величну рідну

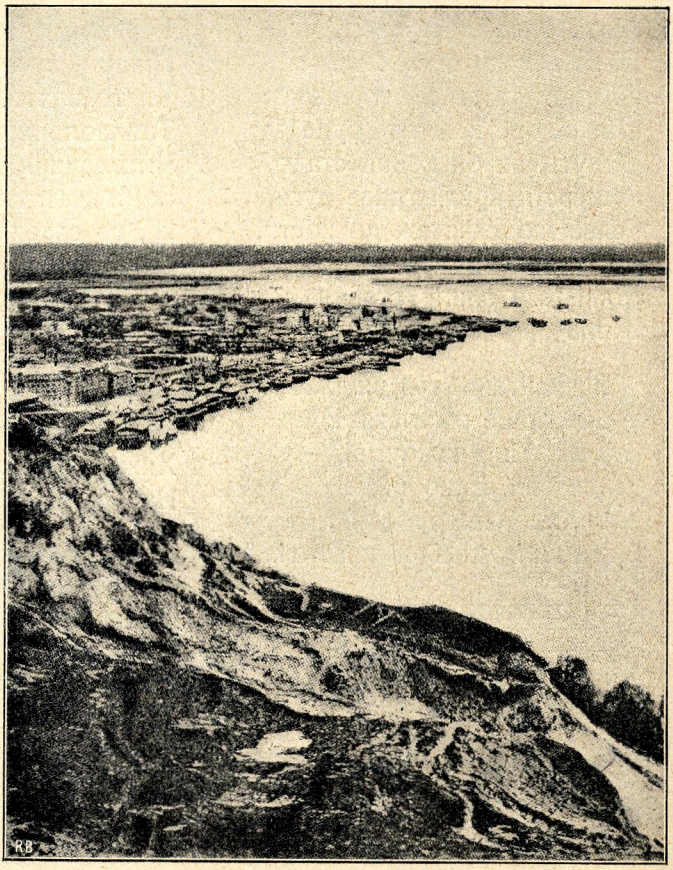

Днїпро

ріку. Скільки то спогадів пересуне ся через єго душу і про славні хвилї минувшини і про теперішню долю України і про єї будучину.

І не диво, що Днїпро заняв таке важне становище в душі Українців. Бо з ним вяжуть ся майже всї важнїйші події історичного житя України. Днїпро дав почин Київскій державі; Днїпром ішла до нас культура; на Днїпрі розвивалось козацтво. А все те через величезне торговельне значінє Днїпра як велитеньскої комунїкациї, як вигідного водяного гостинця між полуднем і північию.

Днїпро по Волзї і Дунаєви є третою що до величини рікою Европи. Єго довжина переходить 2.100 км. Днїпро належить до найбільших рік цїлого сьвіта і займає серед них трийцять друге місце. Жерела Днїпра лежать в околиці заселеній білоруским народом у північній части середущо-росийскої височини, недалеко від жерел Західної Двини, Волги і Неви.

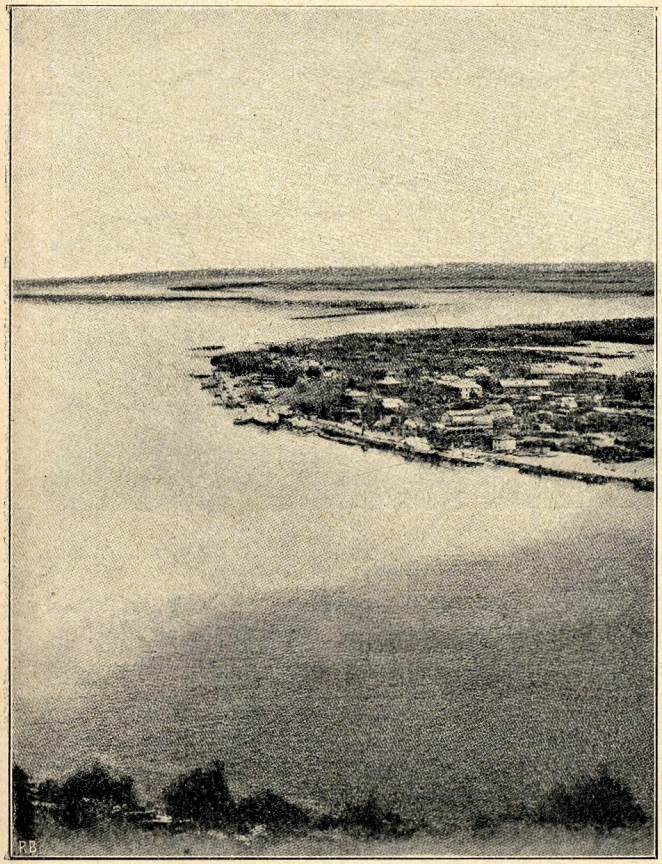

під Києвом.

Зразу Днїпро дуже маленький, болотяним потічком вє ся серед торфяних болот по широкій плиткій долинї на південь. Але скоро ростуть єго води, приймаючи відпливи сусїдних болот і ріка стає сплавною для менших суден.

На диво гарний вид Дніпра під Києвом. Єго жерельні струї, якими треба вважати Припеть, Березину, Десну і Сож вже всї зійшлись в одно русло й утворили великаньску ріку. Середна ширина Дніпра в тих сторонах виносить від 600 до 800 м. Та се лиш у малу воду.

В весняну повінь ріка розливає ся на 10 км. і ширше; з правого високого берега ледви-ледви видно лїси, що чорнїють далеко по другім боцї ріки. Се неначе пливуче море жовтавої води. Тодї всї острови, пісчані лави, прибережні болота і левади щезають під водою, нема вже рукавів, проток, озерець, охабів.

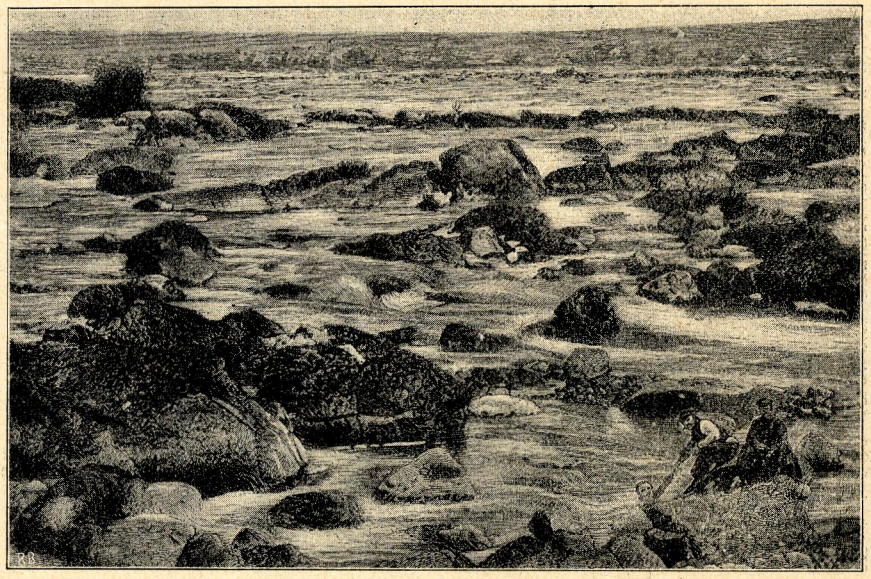

Ненаситецкий поріг.

Долинами приток заходять води Дніпра далеко в гору, а коли відпливуть, оставляють по собі урожайний річний глей.

Повенї відбувають ся на Дніпрі звичайно тільки раз на рік, весною, коли розтають снїги. І тою прикметою рїжнить ся Дніпро від Дністра, а цїлком схожий з іншими типовими ріками східної Европи. Лїтом, хоч тодї найбільше воздушних опадів (себто дощу) буває в области Дніпра, нема повений, бо вода всякає в землю, розходить ся по багнах і торфяних болотах, йде на потреби ростин тай у великій мірі відразу знов випаровує в повітрє. Натомість у зимі воздушні опади (в видї снїгу) громадять ся і ждуть весни, з весною тають і величезна скількість води тече в Дніпро й єго притоки, спричиняючи повени.

І колись були сї повени менші, та тепер вирубано лїси, що давно задержували з весною богато вогкости. Тож тепер повени грізнїйші і страшнїйші, бо неправильні. Звичайно треває повінь півтора місяця, а вода стоїть найвисше в половинї цьвітня.

Найбільше краси й величи в долїшньому бігу ріки в самім руслї Днїпра. Віковою роботою він вижолобив собі єго. Та хоч сила єго велика, але скала тверда і трудно було ріцї вижолобити її рівномірно. Длятого повно тут у ріцї підводних і надводних скель, рип та каменїв. Об них розбиває ся вода з шумом,

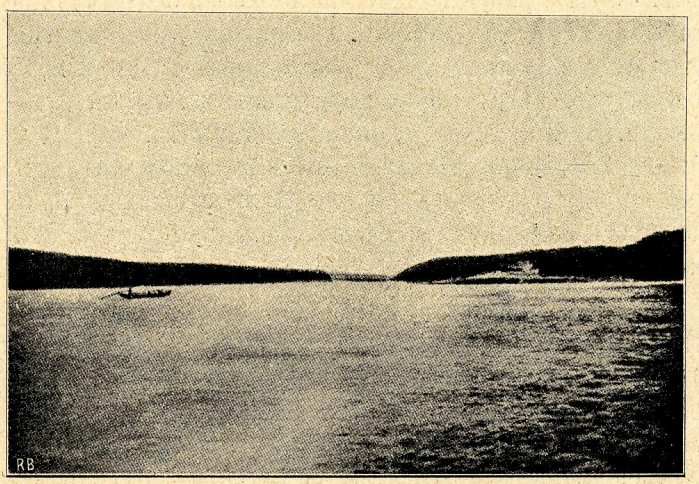

Днїпро випливає з порогів

і клекотом і, крутячись скаженими вирами, вимулює бездонні омути. Є також велика сила більших і менших островів з твердої ґранїтної скали, що приневолюють ріку дїлитись на рукави. Попри острови і камінє ще вспіла собі вода найти гладку дорогу. Але в кількананйцяти місцях Днїпро таки не міг проложити собі рівної дороги; гряди ґранїтових скал і каменюк лягли поперек ріки. Величезна маса води ллє ся з тих камяних лав до долу. Високі, могутні хвилї бють ся білою піною між каменюками, неначеб хотїли розвалити скалисті береги й камяні лави русла. Шум і рев води чути навіть у день на кілька верстов. Се Днїпрові пороги.

Пороги не можна звати правдивими водопадами. Спад Днїпра (35 м. на 75 км.) малий для сього. Найбільший спад води у порогах 6 центиметрів на 1 м. Через те тільки поменші струйки

води між камінєм творять маленькі водопадики, головна струя лиш бистро летить запіненими довгими пасмами поверх лав по похилій площі.

Лїтом у малу воду глубина ріки на лавах середно ледви півтора метра. Але у кождім порозї є „козачі ходи“ — куди можна провести судна і плоти. Щоб ще більше улекшити плавбу, уряд велїв у кождім порозї прочистити і порозсаджувати камінє і зробити сплавні канали для суден. Але ті канали мало помагають і Днїпрові пороги таки й тепер недоступні для більших суден і пароходів.

Всїх порогів рахують тутешнї лоцмани, потомки Запорожців, девять, а більших забор шість. Найбільший із порогів називає ся Дїд або Ненаситець. Біла піна вкриває єго зовсїм, зі скаженою скоростию летить вода долї і скаче з лави на лаву — а є їх дванайцять. Барка стогне, скрипить і тріщить, але за три хвилї переліта поріг, коли тільки її не вхопить камінь-крутько, або коли не попаде в страшенний вир Пекло. Трапляє ся, що судно пройде всї ті небезпечні місця, але зараз за порогом є Воронова забора, повна небезпечних каменюк, де легко розбитись судну.

Понизше Херзона вливає ся Днїпро девятьма гирлами в свій лиман. Із тих рамен тілько два судоходні, а лиман весь плиткий (найбільша глубина 6 м.). Днїпро несе велику силу піску та намулу і помалу засипує лиман так, що ледви при помочи машин, вичерпуючих намул, удає ся проложити дорогу для пароходів у Херсон.

Днїпро приносить Чорному морю що секунди 2000 кубічних метрів води. Плаванє по нїм спиняє ся зимою на украïньскій териториї тілько на три місяцї. Сплавний є Днїпро на просторї 1.900 км. навіть для більших річних кораблїв.

Стефан Рудницкий.

LXXVI.

Пороги.

Гремлять, гудуть старі пороги...
Гремлять і дзвонять і ревуть,
І хвилї в скелї чорні бють,
І лижуть боки їх відлогі.

Як на огнї вода кипить...
Виводять кола чорториї.
І в чорні пельки водянії
Втягають все, що набіжить.

Гойдає хвиля білі гриви...
Над нею носять ся чайки,
В воді шукаючи поживи,
Летять і скиглять здалеки.
Ось, підгорнувши білі крила,
Одна торкнулась до води,
Зняла ся з хвиль... летить сюди;
У кіхтях рибка бєть ся біла...

Днїпрож і стогне і шумить...
І все кипить і все біжить,
Повитий млою водяною,
Мов чує пекло під собою.
І тільки скелї мовчазні
Стоять гранїтною стїною
Над прудкоходою водою
І нерухомі і сумні.

За ними сонце погасає,
І темна тїнь од них ляга,
І берег млою одяга...
А Днїпр шумить, не затихає.

Шумиш ти, Днїпре, як колись
І наші прадїди шуміли...
А ми — затихли, занїміли...

Микола Чернявский.

LXXVII.

Значінє води для людского здоровля.

Вода — се без сумнїву один із найважнїйших середників, що удержують і скріпляють наш найцїннїйший скарб, здоровлє.

Завдяки великому єї розповсюдненю можна її мати майже все у відповідній скількости та якости. Довільному і частому уживаню води не стоїть на щастє нїщо на перепонї, хиба неуцтво та лїнивство.

Для людского здоровля має вода значінє як напиток, а також служить до зовнїшного ужитку т. є. до змиваня скіри.

Наша скіра має удержувати відповідну тїлови теплоту і забезпечувати єго від змінчивих впливів окруженя, головнож впливів атмосферичних.

Управильнюванє теплоти людского тїла вяже ся тїсно з правильним станом скіри, якої клїтини звужують ся під впливом студени, а розширюють ся під впливом тепла. Коли хочемо бути здорові, мусимо старати ся о те, щоби скіра була вразлива на сї зовнїшнї впливи. Ушкодженє сеї питоменности скіри може стати ся жерелом ріжних недуг, особливо перестуди.

Наколи скіра має відповідати свому великому завданю, наколи має бути добрим реґулятором теплоти тїла, то треба дбати передовсїм про єї чистоту. Пильне плеканє скіри є проте доконечною условиною здоровля. А що поверхня скіри стикає ся безнастанно з зовнїшним сьвітом і занечищує

ся, наслїдком чого проявляють ся деякі скірні недуги, як чираки — проте пильне й правильне береженє чистоти скіри має дуже велике значінє для здоровля.

Врештї, щоби скіри занадто не виніжувати, щоби загартувати її, значить ся, щоби піднести відпорність єї проти наглих змін теплоти, треба без упину заправляти клїтини нашої скіри до витревалости, виставляючи їх на дїланє тепла й зимна при помочи води.

Се знана з досьвіду річ, що люди, котрі часто уживають студених купелїв, або змивають зимною водою тїло, не мають такого наклону до перестуди, як ті, що сего не роблять; отже треба з того вносити, що розумне і правильне змиванє тїла водою є здоровою вправою для скіри, що гартує її і робить відпорною проти змінчивих впливів температури.

Та само зовнїшне уживанє студеної води не вистарчає до повного загартованя; оно лиш скріпляє гартованє воздухом. Тож коли хочемо встерегти ся недуг, мусимо узгляднити також відповідну одїж, правильний рух на сьвіжім повітрю і розумне провітрюванє хати.

Найбільше користуємо ся водою при купелях і щоденних змиванях.

Кождий чоловік повинен змивати цїле тїло водою що дня зараз, як тільки встане з ліжка. Розуміє ся, що тут можна обмити або цїле тїло відразу і потім обтерти єго, або змивати поодинокі єго частини, а потім обтирати. Змиваня сї не повинні тревати довго, навпаки можливо коротко, разом із обтиранєм не довше як 3—5 хвиль.

Змиваня тїла найлїпше робити вранцї, зараз як вийдемо з ліжка, коли скіра є ще добре тепла. Але не доконче треба тримати ся невільничо сеї пори і коли не стане тодї часу, можна змити ся в кождій іншій порі.

Змиванє — се найлагіднїйший спосіб уживаня води, а всеж таки вистарчає цїлком, щоби загартувати тїло. По нїм наступає реакция, яка проявляє ся у тому, що скіра червоніє й огріває ся. Змиванє крім того очищує вельми нашу скіру.

Хто не привик до зимної води, нехай зачинає в теплїйшій порі року, коло половини мая, змивати тїло що день рано, або рано й вечер.

Найлекше привикнути до загального змиваня тїла в той спосіб, що через кілька перших днїв робить ся тільки змиваня одної части, на пр. рук, потім грудий і шиї, а врештї цїлого тїла. Притім повинно ся уживати зразу води тої теплоти, що повітрє в комнатї (16°--18° R), і тільки помалу, навикаючи постепенно до зимна, послугувати ся водою щораз студенїйшою, аж нарештї дійде ся до сьвіжої води з водопроводу, криниці або жерела.

Для частий тїла так дуже виставлених на занечищенє, як лице й руки, не вистарчить само змиванє водою: побіч неї треба конче уживати мила, що очищує скіру не тільки з бруду, але й скірного лою, який розпускає ся в водї під впливом дїланя мила. Але щоби забезпечити ся перед запаленєм скіри, треба мило змивати до чиста і сполокувати чистою водою, найлїпше перевареною. Час до часу треба змити лице і руки теплою водою, яка лїпше очищує скіру, нїж зимна вода.

Так само треба правильно змивати голову, бо скіра голови видїлює богато товщу і поту, а сї видїлини розкладають ся на голові наслїдком того, що криє їх звичайно грубша верства волося. Голову можна змивати рано побіч щіткованя і чесаня волося, або ще лїпше вечером, щоби забезпечити ся перед перестудою.

До митя голови надає ся найлїпше вода з милом, а до сполоканя чиста вода зразу лїтня, потім зимнїйша. Зараз після змитя голови треба волосє осушити, бо оно, як добрий провідник тепла, може спричинити перестуду. Але і тут після частїйших змивань голови зимною водою запримічено деяку відпорність скіри і меншу вразливість єї на атмосферичні впливи.

Др. Герман Рідер.

LXXVIII.

Чубова редута.

Чубова оселя була знатна чотирокутна редута, недалеко ріки Бога. Звідсїля зорили за буджацкою ордою. З трох сторін околювали оселю високі земельні вали, порослі цїлі від долу до вершка густою терниною та дикою рожею. Від сього ті вали виглядали від степу наче високий якийсь лїс. За валами глубокий рів, а у ньому на днї повбивані прямовісно остро закінчені дубові коли. Хто туди попав, то неперемінно застромивсь на

шпицю. Четверта сторона редути та, що від півночи, притикала до густого великого лїса. В редуту вело двоє воріт від сходу і заходу сонця. Ворота дубові відчиняли ся з гори в низ так, що клались півперек рова і були відразу і мостом, та ще й з поручем.

Лїсом у редуту нїяк не можна було дістатись. Зараз з краю була велика гуща, а в нїй стілько вовчих ям та ровів, що не дійдеш живий. Тут стояла пасїка сотника Чуба. Від краю лїса до хати було трохи подальше і заки би сю просторонь хто перейшов, погиб би на певно від кулї. Щоб у тій части лїса оберегти неповинних людий від неминучої смерти, понаставлювано тут на осторогу на патиках повно¦ черепів із татарских голов, значить: не заходь сюди, бо тут смерть.

Між валами було просторо. Попід валами в землї стояли будівлї на всяку потребу: стодоли на хлїб і сїно, стайнї, клунї, возівнї, погреби — одним словом, було де розложити ся по хозяйски.

На серединї стояла хата, широка, приземиста, мов якась велика черепаха. З переду до півдня широкий ґанок, звідки йшли двері в широкі сїни. На лїво двері до сотника, на право до куреня. Сотникова половина була дубова. З комори, що була в другій половинї сїний і треба було до неї заходити зі спальнї сотника, йшли двері під землю до льоху. Нїхто сього не знав крім сотника та єго вірного товариша осаула Касияна.

У тім льоху були криті двері в печеру, якою можна було вийти геть далеко посеред лїса.

Усе те придумав сотник Іван Чуб, що сидїв тут більш трийцяти лїт. Він зорив за ордою, знав усї татарскі хитрощі та, щоб мати людий під рукою, він заснував тут козацку школу, яка стала славна на цїлу околицю. Збігали ся сюди молоді парубки вчитись козацкого воєнного ремесла. Вже вивчених висилав що року на Запороже. Хто був вписаний на сотникову „цидулку“, того приймали на Сїчи, не як новика, але як справжнього козака.

Сотник був гордий на свою редуту, над якою працював стілько лїт безупинно, щоб її зробити нездобутою. На те не жалїв він нїчого. Спроваджував найлїпшу збрую, мав кілька гармат, доволї олова і пороху. Припасів стілько, що міг видержати хочби і довшу облогу.

Поза редутою в степу сїяв сотник хлїб і випасав рогатий скот та кабани. В лїсї було богато всякого звіря. За рибою посилав до недалекого Бога.

В редутї держав звичайно сто або й більш козаків. Тут був заведений строгий воєнний порядок та взірцевий послух. Бродяг та неробів сотник гонив геть. Бувало тут кілька десятків товаришів старших, звичайно сїчових братчиків, для науки молодших.

Цїлим сим хозяйством правив старий сотників приятель, осаул Касиян Нетома. Се був старий дїдуган, високий та сухий з огорілим від сонця лицем. Подобав на вуджену козятину. Він був непривітний та острий для других. Хто провинив ся занедбанєм своєї повинности, то не простив такому, а карав болючо. Заєдно на других воркотїв. За те в походї не було над него. Хитрий мов лисиця, відважний мов чорт, за другого дав би себе в кусні порубати. На него здав ся сотник у всьому і нераз мусїв вислухати від него доброго „отченашу“ за те, що молодим потурає і возить ся з ними, мов баба. Та сотник вибачав єму, знаючи, яке в Касияна добре, справедливе серце. Касиян назначав, кому йти пасти скот або конї, кому орати, визначав розїзди і поготівля в редутї, розставляв сторожу на валах. Усюди було єго повно, нїщо не уйшло єго уваги.

Від місяця марта кождого року треба було пильно зорити за ордою. Се як раз була пора, коли орда набігала на Україну. Таких редут було на Українї повно. Як тільки зазорили орду, запалювали бочки зі смолою і таким побитом давали знати хрещеному мирови про небезпеку.

До сторожі вживано в Чубовій редутї ще собак, які здалека занюхували ворога і давали про него знати гавканєм і витєм.

В редутї жило ся всїм добре. Нїхто не був тут ні голоден ні голий. Сам сотник був людина з добрим серцем, для кождого приступний, балакучий та веселий. Він хотїв, щоб кождому жило ся добре та весело. За те осаул Касиян нїколи не засьмїяв ся — був усе суворий, насуплений. Здавалось, що сей чоловік не вагував сяб відрубати собі руку не скривившись. Козаки уважали єго за характерника, якого ні куля ні зелїзо не бере ся.

Андрій Чайковский.

LXXIX.

Козак вибирає ся в похід.

„Соколоньку-синку! Вчини мою волю,
Продай коня вороного, верни ся до дому!“
— „Соколихо-мати! Не хочу продати.
Мому коню вороному треба сїнця дати.“
— „Соколоньку-синку! Хто буде робити?

Риб нам не ловити, нїчого нам їсти,
Вже прийдеть ся менї, сину, голодом сидїти.“
— „Соколихо-мати, пусти погуляти!
Буду гулять попереду, доленьки шукати.“
— „Соколоньку-синку! Хибаж тепер время?“
— „Время, мати, время! Орлу раз то время!
Ой, привезу тобі, мамо, цїлі три жупани
Та щоб були ті жупани серебром проткані.
Ой, між ними один жупан із самого хана,
Ой, добю ся я до нього, злого бусурмана!
Ой, прощай же, мамо, прощай до морозів,
Привезу я худобоньки тобі десять возів.“

Народня пісня.

LXXX.

Марш Сагайдачного.

Невідомі струни задзвенїли і згрігнуло ся від їх голосу моє серце. Бачу — широкий, вільний степ, а далї синїй лїс. Золоті струни повітря дріжать понад млистим обрієм. На горі женцї жнуть жито.

Покірно падає під їх серпами золоте колосє. Задоволене їх серце... і тільки іноді прокидаєть ся турбота: колиб не наскочили Татари чи Волохи і не вирвали в них того золота і не пустили його під синє горяче небо червоними, хвилястими стовпами диму.

І озирають ся женцї навколо. І бачать: іде попід горою військо. Немов маком понялась уся долина. Вилискують на сонцї сталеві списи і золота збруя. Тупотять баскі конї...

Пройшла одна частина війска, іде друга. Попереду їде гетьман. Його соколині очи пронизують далечінь, а в зубах курить ся люлька-бурулька... І мають у повітрі бунчук і корогви, сурмлять сурмачі і гудуть бубни, цимбали і розстелюєть ся — розростаєть ся вільна широка пісня вільного народу:

Ой, на горі там женцї жнуть,
А попід горою,
Попід зеленою,
Козаки йдуть!...

Попереду Дорошенко, —
Веде своє військо,
Військо запорожске,
Хорошенько.

А поза ним Сагайдачний,
Що проміняв жінку
За тютюн та люльку
Необачний.

Їде старий гетьман і грає вітер його довгою бородою. І дивлять ся женці і питають самі себе: Куди він веде військо? У якій потребі загудуть самопали, затріщать списи і упють шаблі червоного вина крівавими устами? На якому полі положать свої голови оті завзяті люди? А вони їх мусять положити. Тепер такий непевний час, такі тепер настали скрізь страшні події... А у них же є і старі неньки і жінки чорноброві... Невже їм не жалко їх кидати?

І стискаєть ся їх серце великим жалем і гукають вони, нїби жартуючи:

Оберни ся Сагайдачний!
Возьми свою жінку,
Віддай тютюн, люльку,
Необачний!

Погляне на них гетьман і усьміхають ся у него глибоко-глибоко тільки самі очи соколині: Ех, ви, гречкосії, прикували ви свої душі до рілї, до плуга і нїчого ви не розумієте!

— А хтож добувати ме долю рідному краєви, хто дасть йому сили вибитись із неволї, хто положить за него, коли потрібно буде, свої голови?... Не розумієте ви того. Жалко і нам материй стареньких і дїточок дрібненьких та кличе нас від них інша, висша повинність і мусимо ми на нїй зложити голови свої.

І оповиває серце гетьмана жаль, коли він згадує свою жінку і дїток... Але перемагає він себе і весело гукає:

Менї з жінкою не возить ся!...
А тютюн та люлька
Козаку в походї
Знадобить ся!

І сурмлять сурми, гудуть бубни, тупотять конї, брязчить збруя і мають червоні корогви. Іде військо, іде запорожске на велику, страшну потребу.

Дивлять ся у слїд йому женці... Сумно поник старою головою старий батько; журливо схиливши на долоню голову, дивить ся стара ненька; уся аж тріпоче струнка, як молода тополя, чорноброва дочка; і кинувши серп на стерню побіг у слїд за військом з тремтячим серцем, з палаючими очима молодий син...

Не біжи, не наздоженеш!

Уже військо наближаєть ся до темного лїса і потопає в нему. І гремить у лїсї могутня пісня запорожска:

Гей, хто в лїсї — озови ся!
Та викрешем огню,
Та закурим люльку —
Не жури ся.

Не жури ся!... Нехай гречкосії орють лани, нехай крамарі сидять по своїх крамницях, а ми... ми положимо, коли буде треба, буйні голови за свій рідний край, за його долю!...

Микола Чернявский.

LXXXI.

Вибір гетьмана.

У неділеньку сьвятую,
В досьвітную годину
У славному, преславному
Містї Чигиринї
Задзвонили в усї дзвони,
З гармати стріляли,
Превелебную громаду
До-купи скликали.

З сьвятими коругвами
Та з пречистими образами
Народ з попами
З усїх церков на гору йде,
Мов та божа бжола гуде.
З монастиря сьвятого
У золотї аж сяє,
Сам архимандрит вихожає,
Акафист читає,
Поклони покладає.

Поважно та тихо
У раннюю пору
На високу гору
Сходились полковники
І військо, як море,
З знаменами, з бунчуками
З лугу виступало,
Та на трубах вигравало
І на горі разом стало.

Замовкли гармати,
Онїміли дзвони,
І громада покладає
Земнії поклони.
Молебствіє архимандрит
Сам на горі править,
Сьвятого Бога просить, хва-
[лить,
Щоб дав їм мудрости дознати,
Гетьмана доброго обрати.
І одногласне, одностайне
Громада вибрала гетьмана,
Преславного Лободу Івана,
Лицаря старого
Брата військового.

У труби затрубили,
У дзвони задзвонили,
Вдарили з гармати,
Знаменами, бунчуками
Гетьмана укрили.
Гетьман старий ридає,
До Бога руки здіймає,
Три поклони покладає

Великій громаді,
І, мов дзвоном дзвонить,
Говорить:

Спасибі вам, панове молодці,
Преславнії Запорожці

Та обрали молодого,
Завзятого молодця,
Преславного Запорожця
Павла Кравченка Наливайка.
Я стар чоловік, не здужаю [встати,

За честь, за славу, за повагу,
Що ви менї учинили!
А щеб красше ви зробили
Якби замість старого

Буду йому пораду давати,
По батьківски научати.
Тепер прелютая година
На нашій славній Україні:

Не менї тепер старому
Булаву носити...
Нехай носить Наливайко
Козакам на славу.
Громада чмелем загула.
У дзвони задзвонили
Гармата заревла
І бунчуками вкрили
Преславного Запорожця
Павла Кравченка Наливайка.

Тарас Шевченко.

LXXXII.

Напад чати.

1.

Семен Ярошенко сегодня з самого ранку у пасїцї. З восчини витопив камінь воску і принїс єго в хату. Віск був ще теплий, жовтий і від него так і понесло медовими пахощами по хатї. Стара Ярошенчиха саме тодї переглядала одежу: виймила із скринї чоловікову і синову рясу і широкі шаравари і довгі зелені хустки, що ними опоясували ся по штанах, виймила їх сьвяточні кучми і свої та невістчині кацавейки з лисами, три пари нових постолів і ще якісь хлопячі річи — усе те поскладала на постелї і задумала ся.

— Кудиж я те все подїю? — спитала ся она в чоловіка, коли той увійшов з воском у хату. — Як же се у землю захо-вати? Погниє, поніВечить ся.

— Ну, то нехай лежить у хатї! — відповів старий.

— Та бо зле і в хатї. Наскочить біда несподївано — наша хата при дорозї — забере — шкода.

— Найлїпше разом із скринею в льох покласти. Льох сухий і широкий — змістить ся. А єго за хащами й не видко, травою заріс. Зложи все у скриню і засунь; а Микула і Роксанда нехай зараз занесуть. Чи они вже змолотили пшеницю?

— Уже, здає ся.

Старий приступив до стїни від подвіря і відчинив мале віконце з болоною з міхура замість скла. Глянув на подвірє. Там біля стога стояла пара волів, що саме перед хвилиною витоптувала ногами зерно із снопів: невістка згортала на бік солому, а син пересївав зерно на решетї. Ранїшне сонце осьвічувало молоду, вродливу пару — і старий Ярошенко з охотою дивив ся на неї хвилину.

— Микуло, як упораєш ся, прийди у хату! — сказав батько і зачинив віконце. — От нещасна доля! — говорив він далї до

жінки. — Коли так подивлю ся на наших дїтий, страшний жаль бере мене. Нема тай нема нам спокійного житя! Як було з ранку, так буде і до останку і нам і нашим дїтям: усе тремти, усе не спи спокійно, усе бій ся, що буде завтра, усе держи шаблю в руках...

Сумні гадки старих розвіяли ся небавом, бо в хату вбіг малий чотиролїтний хлопчина, здоровий та веселий, з румяними щоками. Се був внук старих, Тодір.

— А ти куди бігаєш? — нїби з гнївом скрикнула бабуся.

— На Руїнї був.

— І казала я тобі: не лазь туди, там страшно, а ти все своє.

— Я не сам був, — боронив ся хлопець.

— І що з того? Камінє з замку розсуває ся, ще привалить тебе колись і буде по тобі...

— Е, нї, я вилїзу... Але я так хочу їсти!

— Може би ти меду попоїв? — спитав ся дїд.

— Давайте, дїду, а богато!

Дїд подав внукови меду на деревляній мисочцї, відрізав єму кусень хлїба — і хлопець почав їсти з жадобою.

Небаром надійшов і Микула.

— Чого вам треба, тату?

— Чуєш, сину: возьми но ти сю груду воску та понеси до Аґопси; казав менї колись то, що потребує. Вертаючи, купи у Татарина коло церкви добру шаблю турецку, бо треба буде, час непевний...

— Атже в нас є їх три; є й луки і самопал...

— Нїчого! Купи, коли кажу. Не дай Боже напасти, чим би боронила ся твоя Роксанда? Кочергою? Скілько душ у хатї, стілько збруї треба.

— І менї купіть, тату, — відозвав ся хлопчина, — таку маленьку шаблю, а остру!

— З патика?

— Не з патика, правдиву!

— Ну, ну, куплю, а ти тим часом обітри собі рот з меду. От, як замурзав ся. Ще до тебе пчоли злетять ся на мід і пожалять у сам носик.

Хлопець утер скоренько рот рукавом.

— А у пасїку не йди, — остерігав дїд, — бо пожалять тебе і будеш плакати.

— Нї, нї, вже не піду, не хочу! — запевнював хлопець. — Але шаблю менї купите? Або лук? Або нї! може би таку маленьку стрільбу, щоби я собі стріляв?

Дїд засьміяв ся:

— Ей, синку, стрільба не для тебе! А лук я тобі зроблю. Ходи, зараз змайструю! Нї, чекай, перше винесемо скриню у льох. Поможи нам, Микуло! А ти, — звернув ся до жінки, — зложи сюди одежу!

Задними дверми хати винесли скриню на подвірє, а з подвіря в сад між корчі, де була будована яма. Там Микула й лишив старих, а сам вернув ся у хату.

— В місто йду, — сказав він мимоходом до жінки, — віск продавати.

— А не бав ся там! — відповіла Роксанда, що вязала тодї околот соломи повереслом.

Микула одяг ся в довгу одежу, неначе рясу, поклав на голову кучму, взяв груду воску під паху і пішов до Вірменина Аґопси, що торгував усякими річами і мав свою господу для гостий.

2.

Микула продав Вірменинови віск і на хвилину вступив до господи. Тут за столом сидїло кількох вірменьских купців — між ними був відомий у цілій Молдові богатий купець, Дзерон Семен, що знав ся з Ярошенками здавна і нераз бував у них дома. Через жінку Микули він був і посвоячений з ними.

Микула хотїв нишком винести ся з господи, але Дзерон уже помітив єго своїми очима і скрикнув:

— Микуло, не втїкай! Маю тобі щось сказати. Я саме збирав ся до вас піти.

Потім устав ізза стола, взяв Микулу під руку і вийшов з ним на улицю.

— Батько здоров?

— Здоров.

— Має троха своїх людий, чи нї?

— Найдуть ся, та що з того? Сю гадку треба закинути тай годї!

— Не закинути! Нї! Тепер саме час, коли Могили можуть знову стати господарями. Заплатять нам добре. Нас у Сучаві цїла громада за Петрашком... Скажи старому, що Петрашко Могила писав до мене: казав мати своїх людий.

— Колиж батько мій уже такий старий! — відповів Микула спокійно, вислухавши горячої бесїди Вірменина.

— Такий старий, як і я! Ще говорити може.

— Але сили в него нема такої, як у вас.

— Ну, ну! Я там ще сегодня зайду до вас під вечер. Аби старий не виходив нїкуди. Розумієш?

— Добре, скажу.

Дзерон вернув ся до господи, а Микула пішов купувати шаблю до купця Татарина коло горішної церкви. У Серетї було тодї цїле татарске передмістє. Татарин мав усякої збруї богато: луки, списи, самопали, всякі шаблї, молоти, ножі; на все те був тепер значний попит, як звичайно перед війною.

Микула став перекидати ріжні шаблї: Найбільше сподобала ся єму коротка, але доволї тяжка і вже виострена крива шаблюка у похві зі скіри. Держак був вигідний, шабля не могла вихопити ся легко з руки.

— Сю шаблю носив сучавский паркалаб — прихвалював Татарин. — Я її наострив.

Микула не дуже вірив словам Татарина, але шаблю купив, ще й ремінь до неї і зараз таки припняв собі її до боку. Припнявши, випрямив ся на весь зріст. Мужчина був дужий, плечистий, а шабля при боцї зараз додала єму грізнїйшого вигляду.

— З вами яб не зачіпав ся, — замітив Татарин з усьмішкою.

— Бо нема чого.

— Вам нащо шаблї?

— Так, на всяку пригоду. Самі знаєте, час тепер непевний.

— Ой, непевний, непевний, — почав Татарин нарікати. — От, я трохи доробив ся, а тут за одну хвилину може все пропасти: спалять, пограбують, ще й убють... Чули ви, що султан веде триста тисяч війска з собою? Такої війни ще не було! Сам султан Осман їде!

— І не знаєте ви, де зійдуть ся?

— Чую, що Ляхи уже під Хотином окопи роблять.

— Котроюж дорогою іде султан?

— Іде поміж Прутом і Днїстром.

— Сеж не попри нас.

— Ну-ну, побачите, скілько турецких чат перейде через Серет, скілько ще в нас добра заберуть. А польскі чати люди вже бачили.

3.

Тим часом, коли Микула розмовляв з Татарином, на горі Руїнї з краю вартовий запалив ч у г у, великий стовп, обкручений

соломою і облитий смолою. Нїхто спершу й не замітив сего огню і тільки, коли у гору зняв ся дим, що закрив великий пласт зеленого лїса, у містї тут і там дехто скрикнув з острахом: „Чуга горить!“ Але на торговицях не дуже ще сим стревожили ся: не розуміли, звідки і хто би йшов на місто.

Микула з Татарином зовсїм не чули сих окликів. Тілько по добрій хвилинї серед розмови чудно їм стало, чому кількоро людий побігло так скоро улицею попри склеп. Далї хтось скрикнув страшним голосом: „Утїкайте!“ Обидва вибігли на улицю.

— Чуга горить! — скрикнув Татарин і кинув ся, мов божевільний, замикати двері свого склепу.

Микула вже нїчого не сказав, тілько зараз побіг у сю улицю, що вела до єго дому. Назустріч єму надбігла череда волів і овець, що її гнали люди зі скаженим криком, вимахуючи батогами. „Очевидно, звідтам іде ворог! Що там мої роблять? Колиб хоч видобути ся звідси!“ — мигнуло єму в голові. Він скочив у сад і побіг далї. На улицї счинив ся великий стиск, воли збили ся у таку купу, що тин подав ся і завалив ся. Вся череда кинула ся в сад. Воли стали колоти ся і ревіти, а вівцї блеяли і самі не знали, що з ними стало ся: то ставали й оглядали ся, то під напором худоби втїкали переполохані наперед.

Микула на хвилину осторопів. У цїлім містї настав нечуваний галас. На улицї перед ним дїяло ся щось несамовите. Доси тілько в один бік бігли люди і худоба, а тепер тою самою улицею з противного боку надбігла інша череда худоби і розбігла ся по саду. Микула підняв поли своєї одежі, перескочив якийсь рів, думав вийти на доріжку, що веде попід гору Руїну — коли дивить ся: там, де єго хата, уже ворог їде і блискає шаблями. „Хто він такий? Сеж не Турки!“ — приходить Микулї на думку. Він біжить до потока, перескакує єго, вилазить на високий берег і опинює ся знов між наполоханою отарою овець, що трохи не збила єго з ніг. Тепер уже не гадає йти дорогою, тілько біжить поза сади під гору стежкою до дому.

Біжить, що сили і бачить, як на дорозї — оттам низше від него — кінниця завертає череди волів назад і гонить їх у сторону ріки. Нїхто мабуть і не боронить напасникам, тілько десь не десь чути сварку.

4.

Насилу добігає Микула до свого саду, перескакує перелаз, біжить пасїкою і що перше бачить: низом у шопі стріха курить

ся. „Ох, Господи! ще все згорить!“ Він кидає ся до стріхи, що вже займала ся полумєм, скоренько зриває кички, мече на землю і затоптує ногами. Біжить потім до хати, але з дороги вертає ще раз, бо приходить єму на гадку, що може не добре погасив огонь. Здає ся, уже не горить, топче ще раз солому, відсуває її на бік і тілько тоді йде до хати.

Що се? Нїкого не видко? Поховали ся може?...

Дивить ся: у хатї пусто; вибігає на подвірє, нема нїкого; ворота відчинені. Вихоплює шаблю з похви і біжить на дорогу перед хату: анї перепхати ся! Всю дорогу залягли воли — більше сотнї їх, — а кількадесять кінних поганяє їх. Де не взяв ся коло Микули якийсь чура на кони — із саду вискочив, чи звідки — верещить, як скажений, та вимахує списом. Побачив Микулу і замірив ся в него. Микула відскочив на бік, але зараз знову підбіг, лївою рукою вхопив за спис чури, а правою вдарив єго шаблею по голові чи по плечах — уже того не бачив — бо в тій же хвилинї і чуру й єго коня потягла череда худоби з собою; в руках Микули тілько спис остав ся.

„Де мої подїли ся? може сховали ся у льох? Господи, що з ними стало ся?“ — спамятав ся Микула і побіг у сад між корчі. Припав до дверий льоху:

— Є ви тут? — спитав ся, хоч і не голосно, але так, що могли почути. Нїхто не відзивав ся.

— Я Микула! — сказав він знову, але у льоху було тихо. Може они в шопі? Побіг до шопи. І тут не було нїкого. Може на горищи хати? Вилїз туди по драбинї — дивить ся, також нема. Пішов знову на подвірє: тілько тепер помітив, що єго двох гарних волів не було, певно військо забрало. У хатї, здає ся, нїчого й не рушали; на подвірю коло шопи видко з кимсь бороли ся, бо ось на колику кров... Ой чияж се кров? Де батько, мати, жінка, дитина? Господи, а се що стало ся? Та невжеж се правда, що їх нема?

Микула немов тілько тепер зрозумів своє нещастє і мов божевільний вибіг за сад на стежку, що вела попід гору Руїну в сторону ріки Серета. Звідтам хоч побачить, куди ворог заверне ся. З гори побачив тілько, як громада людий утїкала дорогою до Сучави, а кінниця чати всїми улицями гнала худобу до ріки Серета. Уже декотрі були по тім боцї ріки, а декотрі завертали поза гору Руїну і щезали з очий за садами. Микула дивив ся, чи не побачить де полонених — не побачив між кінницею піших людий — здає ся, тілько худоби було треба їм

для прожитку і тому напали. Богато їх було? Може кількасот. От збирають ся над рікою... Уже вертають ся в обоз.

А се що? Коло церкви горить? Ой, Боже! Недоле наша! Там так густо хати! Ще огонь перекине ся і цїле місто згорить! А сегодня так сухо на дворі...

Микула мов у снї маячить; не розбере, що єму дїяти. Сходить знову стежкою на своє подвірє, а з подвіря на дорогу.

Тепер уже пішов просто дорогою до ріки. Застав тут громаду людий, що плакали і проклинали, але не важились пустити ся на вздогін за чатою. Єї вже й не видко було. Погнала перед собою кількасот волів та череду овець; здає ся, і декого з людий забрала для язика; оттам — показували люди — по тім боцї ріки скрутили попід лїс і щезли. Дорогу, котрою вертала ся чата, було справдї видко: траву і збіже столочили воли, а де була жовта стерня, то она й зовсїм почорнїла.

— Щож? Будемо їх здоганяти? — спитав ся Микула.

— Здоганяй сам, коли охота! — відповіли єму.

— Менї всю родину забрали! — скрикнув Микула з розпукою.

— Та де?! Нащо їм твоєї родини? Пошукай лїпше і знайдеш дома!

— Я шукав — нема! Ви не бачили єї?

— Нї! Може й забрали, хто там знає...

— І се християни?! Свої на своїх нападають! — обізвав ся хтось із громади.

— Чого будемо тут ждати? Они вже не вернуть ся. А в містї огонь, — промовив хтось інший і сим словом опамятав людий, що стояли над рікою, мов зачаровані.

Доки Микула ходив та шукав родини, доки вірив, що її віднайде, він і не думав, яке велике лихо спіткало єго; тепер же, як розважив, що стало ся, де могла дїти ся родина — може її порубали, може забрали? — він ухопив ся за голову руками, як ранений медвідь.

— Господи! Щож я тепер вдїю? Сирота я! круглий сирота!

Але надїя єго не вся пропала. Прийшло єму на думку, що родина могла утекти на Руїну. Хоч старі ледви чи так скоро могли вилїзти на гору, всеж туди було найбезпечнїйше утекти: у льохах старого замку, що ще не завалили ся, могли поховати ся. Лїс там дуже густий, місце певне. Може вартовий при чузї бачив, як они втїкали.

Микула пішов на гору. З краю під лїсом стояв вартовий.

— Чи втїкали які люди в лїс? Може моїх бачили?

— Та туди втїкали якісь. Або я знаю, хто? — відповів вартовий.

Микула пішов стежкою у лїс. Руїни старого замку були недалеко. В гущавинї сторчали ще деякі грубезні стїни, на котрих росли корчі, і зпоміж стїн, з давнїйших сьвітлиць, піднимали ся буйні дерева високо в гору. Довколаж мурів і на звалищах росли непрохідні хащі, трава і кропива. Микула застав тут громадку людий, що вже збирали ся вертатись у місто.

Дїти плакали наполохані й голодні, матери втихомирювали їх, а дехто ще сидїв, як прикований на каменю і мовчав. Микула сказав їм, що вже чата давно забрала ся з міста, можна людям вертати ся; але про своїх не дізнав ся нїчого. Нїхто не бачив їх, а повинні би були бачити. Може чата забрала? Чати забирають часто людий, щоби вивідати ся від них, чого їм треба.

Микула пішов мовчки до дому. Єму мов би думок не стало в голові. До самого вечера ходив, мов неприкаяний і втомив ся несказано. Все ще здавало ся єму, що або з саду, або з хати виходить хтось з єго родини; все причувало ся єму, що єго батько ось іде дорогою і приносить вістку, що вся інша челядь зараз також прийде. Скричала дитина у сусїда — він аж стрепенув ся, гадав, що се Тодірко. Але все те був тілько обман єго втомленої душі.

Настав уже й вечір. Пастух не пригнав коров — таки чата забрала. Микула вже й не думав довго про се, лежав, мов без думки, у саду: і їсти не їв і спати не спав — так тілько щось недоладне снувало ся єму в голові, чого він і розібрати не мав сили.

Тілько по півночи від ранного холоду нараз затрусив ся. Розкрив очи: на небі вже зорі блїдли. Він підняв ся з землї такий слабий, мов би перебув тяжку недугу. Тільки одна постанова неначе дозріла у него через ніч: треба, неминуче треба єму йти слїдом за чатою. Пропаде, то пропаде — єму й так нема житя, коли вся родина пропала.

Осип Маковей.

LXXXIII.

Татарский напад.

I.

Зажурилась Україна, що нігде прожити:
Гей, витоптала орда кіньми маленькії дїти,
Ой, маленьких витоптала, великих забрала,
Назад руки постягала, під хана погнала.

II.

За річкою огні горять,
Там Татари полон дїлять.
Село наше запалили,
І богатство розграбили,
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.

А в долинї бубни гудуть,
Бо на заріз людий ведуть:
Коло шиї аркан вєть ся,
А по ногах ланцух бєть ся.
А я бідний з дїточками
Піду лїсом стежечками.

Народня пісня.

LXXXIV.

Весна.

Весна прийшла; на синьому Дунаю
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зломала мости ледові зими,
Підсніжники збудила в голім гаю
І жайворонки вивела з тюрми.
І на Бескид нагнала хмари синї,
Й пустила мглу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою —
На ріках трісла крига і сплила;
Махнула знов наміткою тонкою,
Й землї плодюща сила ожила,
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами і мурами й церквами,
І в лїсї ляг спочити під вершками.

Таємна дрож проходить по природї,
Дожиданка воскресних, сьвітлих днїв;
Поглублюєсь лазур у небозводї,

Круг соняшний теплїйше заяснів;
Рожева заграва горить на сході,
І лїс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мельодийно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Іван Франко.

LXXXV.

Козацкий чура.

Запорожцї, як підмовлять було до себе на Сїч якого хлопця з Гетьманщини, то перше пробують, чи годить ся буть Запорожцем. Отто звелять єму варити кашу:

— Глядиж, вари так, щоб і не сира була, щоб і не перекипіла. А ми підем косить. То ти, як уже буде готова, вийди на такий то курган тай зови нас; а ми почуємо тай прийдем.

От, поберуть коси тай підуть, нїби то косить. А де їм хоче ся косить! Заберуть ся в комиш, тай лежать. То отсе хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу і зачне гукати. А они й чують та не озивають ся. То він гукає-гукає, та давай плакать:

— От занесла мене нечиста сила між сих Запорожців. Лучшеб було дома сидїти при батькови та при матери. А то ще перекипить каша, то прийдуть та бити муть. Ой біднаж моя головонько! Чого мене понесло між сих Запорожців?

То они, лежачи в траві, вислухають усе, тай кажуть:

— Нї, се не наш!

— А далї вернуть ся до куреня й дадуть тому хлопцеви коня і гроший на дорогу, тай скажуть:

— Їдь собі, небоже! Нам таких не треба.

А як же котрий удасть ся второпний і догадливий, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два:

— Гей, панове молодцї! Ідїте кашу їсти!

Та як не озивають ся, то він:

— Коли мовчите, то буду й сам їсти! — кликне, та ще перед відходом ударить на могилї гопака: „Ой, тут менї погуляти на просторі!“

Та затягнувши на ввесь степ козацку пісню і піде собі до куреня і давай уплїтати кашу.

То Запорожцї, лежачи в траві, й кажуть:

— Отсе наш!

Та, побравши коси, ідуть до куреня. А він:

— Де вас у біса носило, панове! Гукав-гукав, аж охрип; та щоб каша не перекипіла, то я почав сам їсти.

То Запорожці споглянуть один на одного, тай скажуть єму:

— Ну, чуро, вставай! годї тобі буть хлопцем: тепер ти рівний нам козак.

І приймають у товариство. Народнїй переказ.

LXXXVI.

Нічний похід.

Козаки без усяких пригод приплили до Кизикерменя.

Се була невеличка турецка кріпость, поставлена умисне на днїпровім лимані стерегти Запорожців, аби коли не впали в Чорне море та не зробили шкоди богатим турецким містам, як Козлов, Кафа, Синоп, Трапезунт, а то й самому Стамбулови.

На стїнах Кизикерменя стоять чорні гармати, звернені на Днїпро: они кождої хвилї готові сипнути огнем і принести смерть козакам, котрі хотїлиб із Днїпра прокрасти ся в Чорне море. А окрім того через ріку з одного берега на другий простягнуті були ланцюги, що перепиняли шлях чайкам. Та ще того мало. До тих ланцюгів поприкручувані були великі побрязкачі, гримухи — і як би їхали які човни в ночи та вдарялись би о ланцюги, то вартові учулиб той брязкіт, а гармати, наведені саме на се місце, гримнулиб усї відразу — і ворог доконче мусїв піти на дно раки ловити.

Всї ті хитрощі добре знав батько козацкий, старий Сагайдак, але взяв ся й Турків перемудрувати.

Не доїзджаючи до Кизикерменя, він звелїв козакам стати, вийти на беріг і рубати в лїсї як найтовстші дуби, осики, тополї та тягти їх до води. „Дїти“ добре взяли ся за роботу і скоро повалили на землю кілька десятків дубів та ріжного іншого дерева.

— Скілько чайок, стілько й дубів, дїти! — говорив Сагайдачний.

— Добре, батьку, — відповідали козаки і почали рахувати дерева.

— Рахуй ти, Хомо! — підсьміхували ся они над придурковатим Хомою.

Хома почав числити, перегинаючи свої обрубковаті пальці.

— Отсе раз, отсе два, отсе три...

До двайцяти девяти ще йшло добре, а вже там щось не так.

БІБЛІОТЕКА

— Отсе двайцять девять, отсе двайцять десять, отсе двайцять одинайцять...

Запорожці реготали ся.

— Добре, Хомо, добре! Рахуй далі: двайцять люлька, трийцять кресало! — і знову регіт.

Нарештї інші порахували зрубані дуби.

— А тепер, дїти, в воду їх та привязуйте легенько до човнів, звелїв старий батько Сагайдачний.

— Ну й хитрий же наш батько, стонадцять кіп, — муркотїв про себе новик-козак.

Коли всї дуби вже постягали в Днїпро, Сагайдачний велїв попривязувати їх до чайок, але так, щоб они плили попереду човна. Потім всї козаки сїли на відпочинок, повечеряли, не розводячи огню, щоб не дати знаку вартовим Туркам і Татарам.

Уже смеркло, а потім прийшла й ніч темна, вітряна. Підняв ся північний вітер.

Так коло півночи рушили чайки далї, але йшли лавою, весло в весло. Ішли тихонько, бо не гребли, лиш посували ся по течії, а впереді чайок плили якісь темні дива — чи то люди-велетні, чи то звірі, чи то чорні якісь риби. Сторчали з води якісь руки, величезні пальці на тих руках: се плили привязані до чайок дуби та осики.

Тихо... Не дихне нїхто.

Десь там у темряві запіяв когут — се в Кизикерменї турецкий когут, а піє так само, як і козацкий на Украïнї... Ще один кукурікнув... Північ. А небо все в зорях: ондечки Петрів хрест, он Чепіга горить, Волосажари. І з Днїпра, з темної води дивлять ся зорі. Одна покотила ся по небу і, здавало ся, упала в Днїпро... Десь сова застогнала.

На передній чайці непорушно стоїть сам Сагайдачний і не зводить очий із туманної далечини.

Ледви-ледви замріяв далеко впереді огник. Се певно у вікні вартової вежі.

— Весла на воду. Зупинїть чайки. Анї кроку далї, — тихо, але твердо сказав Сагайдачний. Почули близші чайки, передали далї.

Чайки стали. Впереді видко було темні вежі Кизикерменя.

Прийшла рішуча хвиля.

— Пускай дуби. Ріж! — знов звелїв кошовий.

— Ріж! Спускай дуби, — пішло по всїх чайках від одного берега Днїпра до другого.

Відрізані від чайок дуби та осики, ворушачи над водою обрубаними гильками, мов великаньскими руками, поплили вниз по течії, а чайки стримані веслами, стояли на воді непорушно.

От уже дубів не видко. Дехто з козаків перехрестив ся.

Тихо, незвичайно тихо довкола.

Пройшло кілька хвиль.

Нараз в передї, далеко в тій тьмі почув ся якийсь брязкіт... Потім ще і ще...

— Зачіпили! — прошепотїли козаки, налягаючи на весла.

В сю хвилю роздав ся вистріл із гармати, за ним другий, третій... Прокинула ся кріпость, загреміла. Бють Турки з гармат по колодах, дубах та осиках, гадаючи, що стріляють по козаках. „Алла, Алла, Алла!“ — виють у темряві голоси.

Вистріл за вистрілом гремлять зі стін кріпости. Чутно, як кулї бухають у воду, дзвенять ланцюгами, рвуть їх, мутять воду, бючи по колодах.

— Тай хитрий же у нас батько, — шепчуть молоді козаки.

Гармати погремівши ще трохи, замовкли: чи всї набої вистріляні, чи може Турки думають, що вже повбивали всїх козаків.

Тихо й темно впереді — хоч у око стрель.

— Рушай, дїти! А тихо-тихесенько — водою не плесни, — знов чути у темряві голос Сагайдачного.

— Рушай! рушай! — знов пішло від берега до берега.

Як на щастє знов подув північний вітер і чайки понесли ся вперед. От они вже проти кріпости... На мурах чути неясні голоси.

Минули кріпость чайки.

— От так батько! От так Сагайдак!

— Тисни, тисни, братя! Щоби весла тріщали!

— Або добути — або дома не бути!

І чайки летїли стрілою, далеко з заду зоставивши Кизикермень.

Уже під ранок козаки дали собі відпочинок в необсяжних комишах. На десятки миль довкола тягли ся комиші, а в них могло сховати ся цїле військо. Тут гнїздили ся несчисленними стадами всякі водяні птиці: чайки, гуси, качки, кулики, лисухи, дикі курочки... Від птичого голосу над лиманами стогін стояв. Іноді по кошимах мов буря пролїтала — се бігли чимсь перелякані дикі кабани, що їх у лиманах була велика сила.

Любили козаки комиші. Тут они і від поганих бісурман ховали ся, тут полювали на птицю й звіря, тут і рибу ловили. І в піснях своїх козак не забував про комишів.

Алеж за те повні були комиші карою Божою, що затроювала козакови єго роботу, спокій і сон, затроювала все житє в сім краю. Се — комарі. То вже була правдива кара Божа! Навіть думи козацкі, згадуючи про темні сторони козачого житя, не забували про комарів, бо кождому Запорожцеви доводило ся „козацким білим тїлом комарів годувати.“

От у таких то комишах і розташували ся Запорожцї, утїкши від Кизикерменя. Хто заснув у човнах, хто на березї, хто в комишах. По краях війска стали вартові, хоч теж межи травою, але височенько, щоб бачити й лимани і далекий необзорний степ.

Вартові стояли по два, по три, щоб, як один задрімає, то другий би не спав.

Нараз десь у траві, чи в комишах почув ся крик перепела: „під-подьом! під-подьом!...“

— „Сховав-сховав-сховав,“ — відгукнув ся на те Запорожець.

— „Сховав-сховав-сховав,“ — повторило ся в ріжних місцях.

Се обережний Небаба провіряв варту. Горе булоб тому, хто заснув: чекали єго страшні запорожскі киї.

Гнат Хоткевич.

LXXXVII.

Оциганив.

Вивів циган на ярмарок
Коня продавати...
Посходились ярмаркові,
Стали оглядати...

Оглядають — кінь як сокіл,
І ганчу не має.
А сам циган кругом ходить
Та все промовляє:

„Що конина, то конина!
А щоб язик мала,
То онаб вам люди добрі
Всю правду сказала“.

Купив якийсь ту конину
Дома оглядає...
Аж єго конина справдї
Язика не має...

Степан Руданьский.

LXXXVIII.

Кому зозуля кувала.

Було собі два чоловіки: Тарас і Кузьма. Жили они сусїдами. У кождого з них був гарний садок і огород і притулювались они один до другого помежно.

От якось по веснї був ясний теплий день. Повиходили оба сусїди у садок, бач, на теплиню, повештались по садочку і полягали під сонцем. Довго так они собі лежали мовчки, не чуючи

один одного, як де не взялась зозуля, перелетїла тай сїла на вербі, як раз на перетиці[1]) і почала кувати. От і є нова забавка! Зараз і сей і той запитав зозулї:

— Зозуленько, зозуленько! скажи менї, скільки я лїт жити му на сьвітї?

Накувала зозуля аж пятьдесять раз. Зрадїли оба, що так довго їм жити і біжить мерщій один до другого похвалитись — а они, бач, жили собі гарно, по сусїдски — тай зустрілись на перетиці.

— Кузьмо, а Кузьмо! Чи чув, скільки менї зозуля накувала?

— Та чув, — озвавсь Тарас, — та то она не тобі, то она менї кувала.

— Нї, менї, Кузьмо.

Почали споритись, а далї пішли до отамана, щоб розсудив їх.

Зібрав отаман громаду, і почав розпитуватись, де сидїла зозуля, і кому кувала, і чия то верба, що зозуля сидїла? До пів верби один і другий був хозяїн. Давай міряти гилє — гилє рівне, як раз порівну — на обіруч. Давай копати вербу, викопали, поміряли корінє й корінє порівну. Як єго розсудити? От отаман і каже:

— Тепер я не знаю, кому зозуля кувала! Ідїть по пана сотника: хиба він вас розбере.

Пішли до пана сотника. От сотник вислухав наперед Кузьму і взяв у него карбованець за свій суд і поклав на стіл, а далї вислухав Тараса, взяв карбованець і каже:

— От, бач, Кузьмо і ти, Тарасе: зозуля не тобі, не єму кувала, а менї. Ідїть собі з Богом та не сваріть ся.

— Бач, — каже Кузьма, — як пан сотник розібрав дїло!

— Еге! На те він і пан сотник, що розумнїйший над нас із тобою і отамана з громадою. Народня шутка.

LXXXIX.

Веснївка.

Цьвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
— „Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай менї долю:
Щоб я зацвила,
Весь луг вкрасила,
Щоби я була,
Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоб я згорнула

[1]) перетика — перегорода, пліт.

Весь сьвіт до себе!“
— „Доню, голубко!
Жаль менї тебе,
Гарная любко.
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,
Краса змарнїє,
Личко счорнїє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,
Жаль серцю буде.

Маркіян Шашкевич.

XC.

Дивувалась зима.

Дивувалась зима,
Чом се тають снїги,
Чом леди присли всї
На широкій ріцї?

Дивувалась зима,
Чом так слабне вона,
Де той легіт бересь,
Що теплом пронима?

Дивувалась зима,
Як се скріпла земля
Наливаєсь теплом,
Оживає що дня?

Дивувалась зима,
Як посьміли над снїг
Проклюнутись квітки
Запахущі, дрібні?

І дунула на них
Вітром з уст ледяних,
І пластом почала
Снїг метати на них.

Похилились квітки,
Посумнїли, замклись;
Шуря-буря пройшла,
Вони знов піднялись.

І найдужше над тим
Дивувалась зима,
Що на цьвіт той дрібний
В неї сили нема!

Іван Франко.

XCI.

Гусїй.

Збудили єго рано, разом зі сходом сонця. Від матери дістав спорий кусень хлїба, на плечі закинув вереньку і пігнав гуси. Не богато їх було. Стара грива гуска і двоє маленьких, жовтавих гусенят. На єго щастє сего року не вилїзло більше. Грива була дуже поважна і спокійна, словом — чемна гуска. За те гусята не вдались у свою маму. Она гнївала ся на них, сичала, лопотала крильми. Гринуньо не мішав ся до них. Узагалї він не знав, пощо єго так рано будять і на таке зимно висилають

у поле, коли грива й без нього потрафила би піти попасти себе і гусят і вернути до дому.

— Правда грива? — повторив голоснїйше і цьвігнув її батіжком. Грива злопотїла крильми, покругила своєю довгою шиєю і закричала: Ґе, ґе, ґе!

— А видиш, дурна гуско! — відповів Гринуньо і вже не питав більше, бо хотїв спати. Він умів іти й спати. Замикав очи, підтягав вереньку аж на голову і уявляв собі, що спить. Ноги тим часом дріботали по зимнім, веснянім болотї і приносили єго над брід. Тут він підводив повіки і будив ся. Був певний, що виспав ся і спати не хоче.

Бродом називали річку, що в тім місци заледви слезила ся по бруднім, болотнистім лану. Береги мала на метер високі, вкриті муравою. За бродом було лишень кілька хат, що відскочили від села, а там лїс, поле і знов поле.

Грива з криком пустила ся до броду, гусенята покотили ся за нею. Гринуньо став над берегом. Був мало що більший від гривої, подібний по великої груди землї; сїрий, мовчаливий і неповоротливий. Лишень очи сьвітили ся у него, як два великі вуглї. Тай тілько єго, що тії очи, очи тай живіт надутий, як тарабан.

Став він тай подивив ся довкола. Сїро було і непривітно. Весна якось спізнила ся. По болотах ходили голодні збіджені бузьки, по корчах сумно відзивали ся птахи. За скоро прилетїли. Гринуневи жаль стало тих птахів і він хотїв їм кинути хлїба. Але не йшли до него, тому їв сам.

Хлїб був чорний, разовий, з муки меленої на жорнах. Часто густо між зуби попадав ся вістяк, а навіть і камінець дрібний, але Гринуньо не зважав на те: навіть не погадав, що може бути красший, питльований книш або колач. Де єму про те думати. Колись давнїйше приносили єму мамуня з гостини або з міста булку чи обарінок. Але то колись. Тепер маленькій Маруни приносять і то рідко. Чогось тепер білого хлїба не видати, лише чорний, чим раз чорнїйший.

Зїв, який був, останок кинув між гуси і сїв на беріг. Але на березї дув дуже вітер, тому зсунув ся низше під беріг.

Тепер лишень у чоло єму дуло і стару татуневу шапку підносило. Насунув її аж на очи, веренькою обтулив ся а ноги взяв під себе. Хвилю чув зимно, але не довго. Чи він землю розігрів, чи земля єго, досить, що якось робило ся немов теплійше — в груди і в руки. Про ноги він не дбав. Були они

у него, як два приправлені патики. Тонкі, чорні, з великими пороззявлюваними пальцями, з грубою скірою на підошві; більше подібні до пташачих кігтів, як до ніг людини. Ходив він ними так само добре по острім каміню, як по шовковій траві, по горячім піску, як по холоднім болоті; навіть стерні у жнива не робили єму нїякого болю.

Скулив ся й думав. Думав про те, як довго він гонить ті гуси та як довго буде гонити. Хотїв навіть числити, але вмів лишень до пять і не знав добре, чи вівторок приходить по середї, чи середа по вівтірку. Тай що тут богато числити? Гонить від сьвят, а буде гонити доти, доки Маруня не підросте. А Маруня чогось анї руш не хоче рости. Мудра нївроку. Та все таки колись она мусить підрости, а тодї він накине на неї вереньку, а сам піде до іншої роботи.

А може до школи буде ходити?... Таки так; трохи буде яку іншу роботу робити, а трохи буде ходити до школи... Що таке школа — Гринуньо не знав. Видїв її лиш ізверха, а в серединї нїколи не був. Зверха собі нїчого. Привітненька. І дзвінок має. Боже милий! Яка то десь розкіш дзвонити! Але де єму про те думати? То лишень старшим школярям позваляють деколи пан „навчитель“ дзвонити тай то лиш тодї, як сторожа Стаха пішлють зо школи. В школї тій, як чути, часом бють, кажуть клячати, руки в гору держати. То Гринуневи не дуже подобалось. На бійку він не був ласий. І без школи всї єго били... Та овва! най бють. Або то єго болить? Колись болїло, а тепер нї.

Та най там. Підросте Маруня, інакше буде. Але коли она підросте, коли то буде?

Тут Гринуньо аж задумав ся і не знав, чого єму страшно стало. Немов у перше почув те їдке зимно, ту самоту тиху, всю свою нужду. Та нараз і погадав собі: Чого боятись? Таж то день! Ще трохи, тай прийду до дому, мамуня дадуть у миску борщу і мятої бульби, потім спати, а завтра знов пожену гуси оттут, на те саме місце, над брід. Глипнув і той брід прийшов єму так, як би єго не мав нїколи видїти, нїколи. І Гринуневи стало жаль.

Те почутє жалю не трівало довго, уступило місце почутю болю.

Гринуня не раз болїло, але не так, як у ту хвилю. Єго здавило під грудьми так, як би єму хто руку тамки всунув і вхопив,

що там є, і держав і давив. А тут єго страх якийсь невідомий обхопив, страшенний страх. Може болячка?

„Болячка“ в уяві Гринуня — то було щось найстрашнїйше, що лишень може бути. Навіть смерти він так не бояв ся.

Що смерть? Худа, як Стецева Палагна, з вищіреними зубами, з ясною косою. Ходить собі і косить. Прийде до чоловіка — шах! тай спокій. Він видїв ту смерть під церквою на образї, а Стецева Палагна то таки недалеко від них мешкає. Нема чого бояти ся.

Але „болячка“, о то погане!

Зелена, як ропуха, з качачим писком, із котячими очима. Дуже погана. Одна Горпина ворожбитка вміє її виганяти з середини. — Лиши мене — просить ся болячка. Десяте твоє поколїнє оминати буду, тілько лиши.

А Горпина своє: вилази, та вилази! І часом она вилїзе, а часом нї. Є така, що вилїзе, а є така, що нї.

З їх Гилька то таки не хотїла, хоч який був, корець пшениці брав, а „она“ єго взяла.

Гринуньо тямить. То було тамтого року на весну в оранє. Захорував Гилько, покликали Горпину, поклали єго на ослін посеред хати і — виходи! То дуже сьмішно було.

Гилько кричав, а Горпина єго місила, як тїсто в дїжцї. Він видирав ся, єго тримали, він єще дужше видирав ся, єго ще дужше держали, Горпина ще гірше місила, вже не руками, але колїнами, а він ще гірше кричав. А далї перестав, посинїв і захарчав. Тодї Гринуневи зробило ся страшно. Він утїк із хати в город і від тої пори боїть ся „болячки.“

А на завтра було по Гилькови...

Чи не болячка?

Він почув, що єго зуби дзвонять, руки і ноги трясуть ся, а голова ходором ходить. Дивить ся він на річку, а там, де була річка, там тепер мурава, а де мурава, там річка, а потім на переміну тай знов на переміну тай знов... тай знов...

Що тут почати? А вжеж нїчого іншого, лиш займати гуси тай вертати до дому.

* * *

Конав Гринуньо щось три дни. Приходили сусїди, приходили жінки, жалували, потїшали, але не радили нїяк.

— Таке єму від Бога прийшло, — казали.

На дворі було тепло, журчав потік на броді, розвинули ся верби коло броду, а хлопці поробили собі з них дудки і грали. А Гринуньо не чув того граня; єго занесли під берези.

Богдан Лепкий.

XCII.

Метелик.

Холодний вітер ще гуляє,
Укрито снїгом все кругом,
А в мене в хатї вже лїтає
Малий метелик над вікном.

Злотими крильцями тріпоче,
Летить до сьвітла — у вікно:
Він чує весну — волї хоче,
Вже не страшне морозне скло.

Людмила Волошка.

XCIII.

Олеся.

Се було давно, ще тодї, як Україну шарпали Турки і Татари, а гетьмани українські ходили з козацтвом бити ворогів.

Тодї на Волинї було невеличке село. Вкруг него були лїси. В селї жили прості люди хлїбороби. Як би не Татари, то їм жити булоб не погано. А то часто й густо набігали Татари, грабували, палили й руйнували села. Старих та молодих убивали, а молодших брали в неволю і продавали рабами на тяжкі роботи Туркам. Іноді гнали Татари з України тисячі нещасних людий.

І сїй слобідцї довелось зазнати лиха, але, поки ще Бог боронив, тільки один раз. Она заховала ся в лїсах і знайти її було не легко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пишавсь рясний садок. У садку гули пчоли. Там була пасїка.

У сїй хатцї жив старий дїд Данило. Колись він козакував, був у неволї турецкій, але визволивсь відтіля. Тепер він жив дома, пасїчникував. Жінка єго давно вмерла. Він приняв до себе двоє сиріт: дївчину — Олесю і хлопця-стрибунця Михайлика. Олеся була невеличка дївчина, років шіснайцяти.

Дїд був щасливий з дїтьми, а дїти були щасливі з ним. Дїти дуже любили, як дїд балакав з ними. Він розказував їм

про Україну, про Січ, про гетьманів, розказував їм про турецку та татарску неволю. Бувало сидить дїд у пасїцї, робить щонебудь коло улия, або там граблї чи що. І Михайлик теж щось тут майструє і дївчина Олеся сидить зі шитєм. Сонце сияє, пташки щебечуть, пчоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дїдусю, про неволю турецку.

А дїдусь:

— Та я вже розказував — тиж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дїдусю! Так гарно слухати!

І дїд починає оповідати, а дїти слухають і очий не зведуть з него. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик стрибунець уже не стрибає, а теж сидить та слухає.

А дїд розповідає, як був він у турецкій каторзї:

— Три роки був я у турецкій каторзї прикований до місця. А каторга, се корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А наші голі плечі разураз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою.

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дїд.

— Яб їх усїх побив, тих Татар та Турків проклятих! — гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нїчого не каже, тільки все обличє єї зблїдне. А дїд далї:

— Покаліченo тодї мене добре. Як визволили мене козаки, не здатний я вже був козакувати. Вернувсь я до дому. Тут я ваших батьків пізнав: і твого, Олесю, і твого, Михайлику. Ви були сусїди; Михайлик був тодї ще дуже малий — років зо два єму було. А тобі, Олесю, років з сїм було і ти бігала вже швиденько. Жили ви гарно — коли набігла Татарва. Що тут казати? Відбивались ми люто та нїчого не вдїяли. Село Татари спалили, богато людий повбивали, богато у неволю забрали. А дехто повтїкав. Отсї втїкачі вернулись сюди потім тай знов тут побудувались. Мене вдарено чимсь важким по голові — я й упав. Але я не вмер і в ночи очутив ся. Дивлюсь — місяць сьвітить, видко. Тихо скрізь. Коли гляну круг себе, аж я на пожаринї, а круг мене трупи, трупи... Прийшов ранок. Пішов я поміж трупами і знайшов тебе, Михайлику. Ти лежав і плакав біля мертвої матери. Тут і батько твій був із розрубаною головою.

— Прокляті! Ой прокляті! — скрикує Михайлик.

— І твої тут батько й мати були, Олесю, мертві... А тебе вже я потім знайшов у лїсї. Ти забігла якось туди. От і все.

Змовкне дїд. Олеся сидить — не ворухне ся. У неї обличє бліде, в очах палає огонь. Дїд гляне на неї тай похитає головою:

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко. Але щож робити? Без лиха не проживемо. Не журіть ся, дїточки: ваші батьки полягли доброю смертию, рідний край боронючи. Кождий чоловік повинен боронити від всякого ворога свою рідну країну, не жаліючи свого житя.

— Еге, не жаліючи свого житя! — промовить дївчина тихо тай замислить ся ще дужше і кілька день замислена ходить.

Ото одного разу була неділя. Олеся з Михайликом лагодились іти в лїс по ягоди, а дїд казав:

— Глядїть, дїточки, далї від багновища, а то лихо буде.

У лїсї було величезне болото-багновище. Інодї, не знаючи, надбреде на него людина тай утоне. Дїд і боявсь, щоб із дїтьми чого не було. Олеся каже:

— Не бійтесь, дїдусю; хиба ми не знаємо?

А Михайлик стрибунець і собі тоненьким голосочком:

— А вжеж знаємо!

Побрали дїти глечики тай пішли. Дїд довго дививсь їм у слїд.

Михайлик каже:

— Олесю, сестричко! ходїм аж на той бік!

Лїса не можна було перейти, бож болото там було серед него. А обходити далеко, верстов шість. Олеся каже:

— Алеж се далеко.

— Нїчого! — каже Михайлик, — там ягід так богато. Ходїм, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

Пішли. Не увійшли у лїс, а пішли по узлїсю. З одного боку був височезний старий темний лїс, а з другого простягав ся степ. Дївчина й хлопець ішли швидко. Відійшли вже верстов на пять від дому, коли се Михайлик скрикнув:

— Глянь, Олесю — що се таке?

Олеся глянула. Серед степу їхали люди. Они були верхи. То були не наші люди. Островерхі шапки маячіли здалека. Таких шапок наші не носять. Олеся богато чула дечого від дїда. Она пізнала сих людий: се були Татари.

Татари! Они приїхали на Вкраїну палити села, вбивати або в неволю забирати людий. Ось-ось они побачать їх і заберуть. Олеся ухопила Михайлика за руку і мовчки потягла в кущі.

— Що таке? що таке? — питав ся Михайлик.

— Цить! Татари!

Михайлик так і занімів. Острах обняв єго такий, що він і слова не міг вимовити. Олеся зза кущів бачила, як Татари їхали просто на лїс, як поводили сюди й туди головами. Се они шукають, де слобода. Ще якийсь час і они знайдуть її... Що тоді буде?...

Село запалять, людий повбивають... І дїдуся вбють... Боже мій! треба бігти, треба сказати!... Алеж Татари їдуть кіньми: доїдуть швидше, чим она добіжить. Як би они тут загаялись... Та якже те зробити, як се їй зробити?

Бідне серденько Олесї мучилось. А Татари підїздили все ближше та ближше... Уже видно погані обличя. І відразу Олеся надумала...

Она вхопила Михайлика за плече:

— Братїку, біжи лїсом до дому, скажи дїдусеви, що їдуть Татари! Чуєш!

І потрусила хлопця за плече. Він немов прокинувсь від того і глянув на дївчину.

— Біжи, а то дїдуся вбють.

— А тиж? — спитав хлопець.

Олеся штовхнула єго, щоб біг і каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бійсь! Нїколи балакати — біжи!

Хлопець не думав довго. Він кинувсь у лїс і побіг з усеї сили. Олеся лишила ся сама. Постояла ще кілька хвилин. Обличє єї було блїде. Але она не бояла ся. Вийшла зза куща і пішла попід лїсом зовсїм не в той бік, де була єї слобода. Йшла так, мов не бачила Татар. Але Татари її побачили. Кинулись до неї. Олеся скрикнула і побігла що сили далї. Та бігла она не довго. За хвилину Татари наздогнали її, щось закричали, загукали й ухопили. Їх було чоловіка трийцять. Они зупинились і почали проміж себе балакати. А далї один високий прийшов до дївчини. Забалакав по нашому, але так погано, що дївчина ледви зрозуміла, що він каже:

— Хороша дївчина! хороша дївчина! Ми тобі нїчого не зробимо, пустимо на волю, тільки ти нам покажи, де тут єсть слобода.

Олеся каже:

— За лїсом. Отсей лїс перейти та слобода на тім боцї.

А Татарин до неї:

— То ти нас проведи сим лїсом, а то ми дороги не знаєм.

Олеся каже:

— Проведу!

А Татарин знов:

— Та не одури, не тїкай! Ато бачиш отсе!

І він виняв з піхви криву остру шаблюку і лиснув нею перед очима дївчини. Бачиш отсе? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу.

Олесї накинули на шию аркан. Високий Татарин узяв той аркан у руки, пустив дївчину поперед свого коня і каже:

— Веди:

Олеся повела. Але она йшла зовсїм не в той бік, куди Михайлик побіг. Ще трохи обійшла лїс, тодї найшла стежку, що бігла в лїс із степу, і пішла по нїй. Татари їхали слїдком за нею. Де далї лїс усе густїйшав; Олеся вела ворогів просто в середину лїса, де було болото. Вела й думала: „Чи добіг же Михайлик до дому? Чи сказав же дїдусеви? Ох хоч би менї довше поводити бісурменів, поки він добіжить.“

Ішла тихо, іноді звертала у бік, тодї знов назад верталась. Татари сердились, а високий кричав:

— Що ти плутаєш? Веди гарно, а то ось!

І показав рукою на шаблюку.

Дївчина казала:

— А ось зараз лїс скінчить ся, там і слобода.

І вела далї. Лїс зробив ся страшенно густий. Алеж Олеся добре єго знала. Она так часто ходила сюди по гриби та по ягоди. Она знала, де болото. Невеличка смужка твердої землї вганялась у дряговину. Олеся повела Татар туди. За деревами болота не було видно. Она вела їх аж до краю твердої землї і зупинилась. Навкруг було темно і пуща така, що тільки той, хто добре знав лїс, міг відсїль вийти, не загрузши в болотї. Татари лїса не знали.

Високий Татарин скрикнув:

— Чогож ти стала? Веди!

Дївчина повернула ся до ворогів. На блїдому обличї палали темні очи. Она глянула ворогам в очи і тихо промовила:

— Я далї не піду.

Татарин підїхав аж до неї, показав їй нагая і вилаяв. Дївчина усьміхнула ся.

— Я не поведу вас далі, хоч би ви й убили мене. Я вас, вороги, завела у сей ліс і ви певно не вилізете відсіль.

В тій же хвилі ніж блиснув у татарській руці і вдарив дівчину в груди. Як билина підрізана, впала она до долу. Але ще не була мертва. Она підняла ще руку.

— Кождий повинен рідну країну боронити!... Знайте се вороги!

Єї головонька схилилась і чиста душа покинула тїло. Татарин плюнув на неї і всї вороги повернули назад.

А Михайлик тим часом добіг до дому. Він казав, що Татар хто й зна скільки. Люди покидали все і повтїкали в ліс. Дїд Данило думав, що він там і Олесю знайде.

День просидїли люди в лїсї. Потім їм не стало їди. Треба було вертати ся. Другого дня післали одного парубка подивити ся, що в селї. Парубок вернувсь і сказав, що в селї все цїле. Люди зрозуміли, що Татари їх обминули і вернулись до дому. Алеж Олесї там не було. Дїд Данило попрохав кілька чоловіків й усї узброївши ся, гуртом пішли шукати єї в лїсї. Михайлик привів їх до того місця, де він покинув Олесю. Тут знайшли татарскі слїди. По тих слїдах пройшли у лїсову пущу. Довго йшли, аж поки побачили кілька татарских коний, що позагрузали в болотї; Татар не було. Мабуть они позлазили з коний тай потопились у багнї.

Дїд Данило йшов попереду. Він перший побачив Олесю. Лежала мертва, з ножем у грудях. На шиї у неї був татарский аркан. Тут тільки зрозумів дїд Данило і всї люди, що она своєю смертию вратувала рідне село. Зробили мари з гильок і понесли дороге тїло до дому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги дївчата несли труну. В нїй лежала Олеся убрана, як до вінця. На голові був вінок. Навкруг співали пташки, в горі сияло сонце. А она лежала тиха, спокійна. Навіть здавалось, що на обличі єї сияла радість. Еге, їй можна було радїти...

Ридаючи, проводили її до холодної ями, ридаючи засипали землю. Не сам дїд Данило плакав — плакали всї: і старі й малі, чоловіки й жінки і подруги-дївчата. Але як кинули на могилку останню лопату землї, дїд Данило підвів голову. Він уже більше не плакав. Обличє єго було поважне. Він простяг руки над могилкою і сказав:

— Кождий повинен боронити свій рідний край, не жалїючи житя! Дай Боже усякому такої смерти. *Борис Грінченко.*

XCIV.

Татари під Львовом 1675. р.

На весну 1672. р. вислав султан турецкий Магомет дві великі армії, щоби вдарили на Польщу. Одна армія, то було турецке військо, що єму проводив Ібрагім баша, а друга то була татарска орда під проводом кримского хана Селїм Гирея. До Турків з мусу пристали й Волохи під проводом своїх двох господарів. Оба ті війска разом числили до 200.000 оружного люду.

Ян Собєский пробував тоді з невеличким військом на Україні. Бачучи страшенну ворожу перевагу, він надумав стягти свою силу до Львова і тут дожидати ворога. Тим часом султан нетерпеливо дожидав кінця походу і разураз листами напоминав Ібрагіма до поспіху, та сей відписав єму: „Я вже давно був би зловив і доставив до Стамбулу польского короля, але він утїкає передо мною так прудко, що я й не знаю, де він пропав.“

Бажаючи протягти дїло і тим часом стягнути як мога більше сили, Собєский вислав послів до татарского хана, щоби той був посередником між ним а Ібрагімом для заключеня мира. Та Ібрагім баша гордо приняв послів, казав закувати їх у кайдани і везти з собою як сьвідків своїх будучих побід.

Посуваючи ся наперед Турки і Татари страшенно пустошили край, палили села і місточка, людий мордували, вбивали на палї або волокли в неволю. З самих Підгаєць погнали їх 30.000. Більше як 30 міст і укріплень пішло з димом. По всїм краю пішла страшенна трівога, особливо коли Турки зрадою здобули і спалили укріплений Збараж.

Тим часом у Львові Собєский готовив ся до оборони. Правда, війска більше над 8.000 він не міг стягнути, та львівске міщаньство виступило зоружене боронити мурів і брам Львова. Присутність короля додавала всїм відваги.

Зі Збаража вирушили Турки в напрямі до Зборова. Тут зупинили ся на широких полях на нараду. Довідавши ся, що Собєский у Львові, Ібрагім постановив ударити на него швидко й несподївано, і або відразу здусити, або відігнати аж за Сян, а тоді всїми силами добувати Львова. В тій цїли він вислав 40.000 Татар під проводом Нурединa баші під Львів. Дня 25. серпня донесено Собєскому, що они вже наближають ся. Зараз у містї ударили у всї дзвони, цехи ремісницкі поспішили на мури на свої становища, а з Високого Замку Собєский казав разураз стріляти з гармат, щоби остерегти доохресних людий, що надходять Татари, та щоби тїкали до міста.

В само полудне показали ся на гостинці, що веде до Глинян, величезні тумани куряви — знак, що надходять Татари. Тоді Собєский вирушив з міста до табору, щоби уставити військо до битви. Щоби не допустити Татар, він уставив своїх вояків півколесом поперек рівнини від Збоїск аж до Кривчиць, а сам з головною силою станув у середині сего півколеса, близько села Лисенич в тім місци, де нині лежить присілок Знесінє. В ту пору там не було оселї, а довгий яр, в котрім нині стоять хати, був покритий лїсом. Тут заховав король свою найлїпшу силу, щоби з боку вдарити на Татар тоді, коли они будуть заняті битвою з тим віддїлом, що стояв по конець Збоїск.

Та щоби ще лїпше відвести очи Татар, Собєский придумав ось яку штуку. Головну силу польского війска з давен-давна становила гусария: се була кіннота в тяжкій зелїзній збруї, з тяжкими довгими копиями, що наче вихор спадала на густі ряди ворожі і майже завсїди ломила їх за першим приступом. Але в битвах з Татарами гусария була непридатна, бо Татари не бороли ся збитими рядами, а купками, що безладно герцювали на легких конях, при кождім нападї розскакували ся, та по хвилї знов збирали ся і окружали ворога з усїх боків. До бою з таким ворогом спосібнїйша була легка козацка кіннота. От тим то Собєский порішив покористати ся козацким способом боротьби з Татарами. Він велїв своїм гусарам поскидати важку збрую і копиї, а дав їм легкі козацкі списи. А важку, блискучу гусарску збрую велїв понадївати чурам та паньским слугам непривиклим до бою і уставив їх рядами на верху гори так, щоби з далека було їх видно, та щоби Татари думали, що власне се й є головна сила Собєского. Оттак уставивши своє військо Собєский обїхав усї становища, всюди загріваючи вояків до витревалости в битві і повторяючи часто: „Тут нам або голови зложити, або побідити.“

Около четвертої години з полудня надсунула орда. Мов темна хмара она заняла всю широку, мочаровату рівнину між Кривчицями і Збоїсками. Як Собєский міркував, так і стало ся. Побачивши польский віддїл коло Збоїск, Татари вергли ся на него і там розпочала ся битва. Бачучи се, Собєский почав виводити один по другім свої віддїли, що стояли на лисеницких узгірях закриті лїсом і корчами, не рушаючи тих, що були в яру. Битва ставала ся що раз горячійша. З міста розлягав ся разураз гук дзвонів; на Високім Замку ревли гармати, але Татари, бачучи невеличку силу королївску, чим раз більше набирали відваги.

Вже зачинало вечеріти і тоді Собєский задумав виконати остатний, рішучий удар. Він дав розказ і з яру вирвала ся го-

ловна сила що доси стояла закрита і люто вдарила на Татар. Змішали ся поганці, не знаючи, що се значить. Та Собєский не дав їм часу отямитись. З усїх боків грянув напад, татарскі ряди змішали ся і цїле їх військо обняв страшенний переполох. Они не пробували вже опирати ся. В дикім перестраху вся орда кинула ся втїкати, а вояки Собєского гнали якийсь час за ними, поки не змеркло ся. Заки військо побідою вкрите вернуло до міста, вже Татар не видно було й слїду.

Неописана радість запанувала у Львові на звістку про славну побіду. По всїх церквах правлено богослуженя, дякуючи Богу за ратунок від страшного ворога. Коли другого дня народ висипав за мури на побоєвище, тілько тодї можна було зміркувати всю величність віднесеної побіди. Все поле вкрите було трупами людий і коний та обломками оружя. З християньского війска мало хто погиб, та зате Татар упала величезна сила. А який великий був перестрах Татар по тій битві, видно найлїпше з того, що тої ночи, хоч змучені битвою, убігли они 8 миль і не опинились аж коло Поморян і Озірни.

Ібрагім баша, переляканий звісткою про таку побіду християньского війска над силою пять разів більшою, стратив віру в свою силу, стратив охоту до дальшого походу і звинувши шатра, потяг на схід в напрямі до Теребовлї.

XCV.

Похорон матери короля Яна Собєского.

В завіщаню своїм поручила мати синови, Янови Собєскому, щоби єї похорон відбув ся як найскромнїйше, без нїякої виставности. Послушний Ян сповнив волю матери і справив похорон убогий, котрий тільки тим визначав ся, що за простим возом похоронним несено таблицю з написом:

Sic mater voluit (Так мати хотїла).

Але другого дня відбув ся ще один похорон, величавий; бо любячий син не міг перенести того на собі, щоби не віддати мощам матери остатної послуги в спосіб, на який здобуває ся виставність сьвітова для оказаня жалю і почести посмертної. Величний похід гостий, що прибули на похорон, і безлїч народу супроводили похоронний віз. За ним несено знов таку таблицю як попереднього дня, але вже з написом:

Sic filium decuit (Так син повинен).

Гарний то обяв синівского чувства, получений з пошаною матерної волї.

XCVI.

У Страстний Четвер.

На ґетсеманьский сад,
на дерева оливні
клав місяць срібну ткань,
а нічка тїни дивні.

Дрімав на вітцї птах,
кругом дрімали квіти —
й ті, що Він їх любив,
поснули всї як дїти.

Лиш Він один не спав,
не спав з Ним біль нестримний.
Впав замість рос в ту ніч
дощ слїз на камінь зимний.

Василь Щурат.

XCVII.

Недобрий брат.

Давно, дуже давно було се. Жив бідний чоловік.

Мав він маленьку нивку землї, але не мав коня, не міг своєї нивки зорати.

— Позичте менї коня, нехай я зорю свою ниву, — просив він то сего то того сусїда, але кождий відказував:

— Мушу наперед свою рілю справити, своє поле зорати, заволочити.

Чекає той бідняга, вичікує, коли єму хто коня позичить, але й весна вже далї кінчить ся, а він коня не може дістати.

А поля інших уже гарно зорані, збіжа засїяні, ярина засаджена, а нивка бідака анї торкана.

Мав той бідак у селї брата, великого богача. Йде він до брата раз, другий, десятий, іде, просить, благає.

— Позич менї коня! У тебе шість коний, чотири воли, позич менї одного коня, аби й я зорав свій загін.

— Не маю часу тепер, позичу тобі пізнїйше.

Йде знов просить.

— Хоч на пів дня позич менї конину.

— Не маю як.

Аж прийшла Великодна Субота.

Приходить бідак знов просити брата:

— Позич сегодня. Атже вся твоя робота вже покінчена.

— Завтра тобі позичу.

Зажурив ся бідняга, коли се почув, бо й тяжко й сумно стало єму на саму думку, що він на Великдень орати ме; але щож було робити? Нема іншої ради, треба взяти коня й іти з плугом.

На Великдень золоте сонїчко зійшло на небо, весняні пахощі розливають ся довкола, радість на землї і в небі. Йдуть люди сьвяточно прибрані; йдуть до церкви на Службу Божу, дзвони дзвонять... здає ся, чути церковний спів, а бідак іде на свою мізерну нивку і на серцї тяжко єму, начеб оловяну гору двигав на собі.

Вийшов на ниву, став орати...

— Тягни, конику, тягни!... І тобі дивно, що сегодня один ти тільки працюєш, коли цїлий сьвіт веселить ся, та щож я винен, що брат не хотїв помогти менї. Край ся, сьвята землице, край ся!... І тобі тяжко розкривати свої груди в таке сьвято... та щож дїяти, коли я такий бідний і нещасливий.

Жалує ся бідний чоловік і йде за плугом.

А сивий дїдусь заступає єму дорогу.

— Гей! Що ти тут робиш? Що ти дїєш, чоловіче? Сегодня в таке рокове сьвято ти орати йдеш?

— Ой, дїдусю мій! — оправдував ся гірко бідний чоловік. — Я просив, благав, аби хто позичив менї коня, але люди немилосерні... тільки сегодня дав менї коня мій...

— Хто тобі дав?

— Мій брат...

— Остав тут коня з плугом, до церкви йди, про оранє не жури ся.

Задумав ся сердечний, та коли бачив, що старик бере єму коня з рук, покинув плуг і пішов до церкви.

В церкві люди весело співали, а бідакови було сумно.

Вертає з церкви й очам віри не дає. Єго нивка зорана, засїяна й заскороджена. Нї коня, нї плуга у полї нема.

Здивував ся й богач, коли в стайнї найшов свого коня. Пішов поглянути, чи брат поле зорав. Але заки ще станув при зораній ниві, сонце зайшло за хмари, повіяв острий вітер, а незнайомий дїдусь витягнув грізно руки й кричить:

— Ти на Великдень орати велїв! У таке рокове сьвято ти ту бідну нивку краяти казав! Ти жалував на один день відорвати коня від роботи... Будеш тепер орати цїле житє, будеш копати у темнотї і сьвіта Божого не побачиш нїколи!

Щез дїдусь.

А богач перемінений в кертицю риє й риє під землею, оре її там, як може, і вічно ховає ся перед сьвітлом сонця.

Українська леґенда.

XCVIII.

Як цїсар Йосиф орав.

Було се під конець серпня 1769. р., коли цїсар Йосиф їхав у відкритім повозї через край Моравію гостинцем із Берна до Вишави. Єго лице зарумянило ся, а єго синї очи розясняли ся видом погідного неба, видом далеких синїх гір, поки не спочили радісно на придорожних полях. Велика часть збіжа вже була зібрана з поля, а декуди починали вже на-ново переорювати поле.

Довго сидїв Йосиф потонувши в тихій задумі, не бачучи й не чуючи нїчого довкола. Нараз звелїв зупинити повіз. Порскаючи зупинили ся конї, а за цїсарским поїздом спинила ся вся єго свита. Цїсар вийшов із повозу. Старий селянин орав двома кіньми переліг край дороги. І він зупинив ся, не доходячи троха до дороги, і глядїв з зачудованєм на довгий ряд повозів і на вистроєних панів, що поставали на гостинцї. Цїсар кликнув до него, щоби доорював скибу, до кінця, до дороги. На крик селянина заперли ся конї в шлиях і потягли плуг — і швидко селянин разом з кіньми і плугом був коло цїсаря. Він ще не знав єго і цїсар дав знак свому окруженю, щоби єго не зрадило.

— Позволите менї своїм плугом відорати одну скибу? — запитав цїсар.

— Чому нї! — мовив селянин, — тілько не знаю, чи вдасте. Коли дивимо ся з боку, се здає ся так легко, а все таки треба й сего навчити ся.

— Ось я хочу спробувати, — мовив цїсар, — і всї присутні глядїли з зачудованєм, як цїсар узяв чепіги в руки і попросив селянина, щоби поганяв конї. Сей учинив се; якийсь час скиба йшла рівно. Нараз селянин зупинив конї і мовив:

— Гов! Ви панцю ще не розумієте сего добре. Занадто міцно натискаєте на плуг і він виорює неврожайний глей; моя ріля сего не зносить, бо на нїй чорноземна верства дуже тонка. Правда, сего ви не могли знати.

Цїсар глянув з многозначучим усьміхом на свою свиту, даючи знати, що в тих селянинових словах є дещо й таке, що можна приложити до него і до всеї держави. І знов рушили далї, та швидко плуг вискочив зі скиби. Цїсар силував ся вдержати єго, навернути і знов запустити в землю, та конї йшли та йшли, плуг совгав ся по стернї, здрапуючи ледво тонесеньку кору і волїк за собою цїсаря, що з усеї сили старав ся вперти єго в скибу і все на дармо. Прийшло ся знов спинити коний.

— Що так разураз покрикуєте на коний? — запитав цїсар.

— Не можна без того, — відповів селянин, — а то худобина засне, коли не чує за собою погонича.

Сим разом цїсар усьміхнув ся сам до себе, всьміхнув ся й не один з єго двораків. Цїсар передав плуг селянинови і сей показав єму, як то поперед усего треба держати плуг на одній мірі, а конї самі зроблять решту. Власне нинї, по вчорашнім дощику, ся робота є найлекша з усїх полевих праць. При оборотї узяв знов цїсар плуг і тепер селянин часто потакував головою і мовив:

— А пан таки швидко навчив ся!

Рівно вивів цїсар скибу від одного кінця ниви до другого. Та не так від утоми, як від напруженої уваги піт капав єму з чола. Він обтер єго і мовив:

— Отсе найприємнїйший піт!

— Еге! — всьміхнув ся селянин, — коли хтось так для розривки поробить, то може оно й приємно. Але коли чоловік мусить отак робити цїлий рік, а ще до того пять день панщини, а лиш день для себе — то оно зовсїм не те. Але тепер хоч те гарно, що хоч раз вельможний пан попрацював для мене. А сьмію запитати, хто пан такий?

— Я вам потому й так скажу, — відповів цїсар і велїв докладно розповісти собі про панщизняні відносини.

Селянин зміркував уже, що се якийсь великий пан і всьміхаючи ся добродушно, виявлював усї недогоди панщизняних відносин, а вкінци мовив:

— Здає ся, що ви якийсь великий пан. Коли побачите нашого доброго цїсаря Йосифа, то прошу Вас розповісти єму се все.

— Чи думаєте, що цїсар міг би вам помогти?

— Нї, цїлком помогти нам не може, але міг би нас добре поратувати. Нехай тілько не дасть звести себе на хибну дорогу, коли будуть вмовляти в него, що се зовсїм не дасть ся зробити.

— Чи думаєте, що будуть в него вмовляти?

— Він чоловік по серцю Божому, та все таки не що, як лише чоловік. А ще має зноровлену худобу і погану упряж. Він занадто добрий і думає, що кождий такий, як він, а се так не є. Він уважає всїх людий подібними до себе, а они зовсїм до него не подібні. Скоро тілько відверне ся, они псують усе добро, яке він зробив. А він не може бути всюди. Одно тілько рад би я єму сказати: нехай більше береже себе, щоб ми ще довго-довго ним радували ся, а до нашої недолї нехай бере ся остро!

— Так ви любите цїсаря, хоч він ще так мало зробив для вас?

— Кожда дитина знає, який він добрий і як би мені колись довело ся поцїлувати єго руку, то не бажав би собі нїчого лїпшого в житю.

Цїсареви бризнули сльози з очий. Він узяв селянина за мозолисту руку і промовив:

— Я є Йосиф, ваш цїсар!

— О Господи милосерний! — скрикнув селянин і впав на колїна, а всї присутні познимали капелюхи з мимовільного зворушеня.

— Встаньте! — мовив цїсар. — Не годить ся клякати перед нїким, хиба перед Богом. А виж самі сказали, що я тілько чоловік, хоч і добрий. Так, любий господарю, як я тут держу вашу руку, так рад би стиснути руку всего понад усї стани чеснїйшого селяньства. Не перестаньте мене любити, так як я не перестану любити вас. Допоможіть менї зробити вас щасливими і себе самого через вас. А отся скиба, що я тут виорав, нехай буде доказом, як високо я шаную ваш стан і як щиро дбаю о єго піднесенє. Згадуйте про мене, коли мене на сьвітї не стане!

— Нї! — скрикнув селянин, — Господь Бог покаже чудо! Такому як ви... як наш... як цїсар Йосиф, такому у десятеро причинить житя для добра всего сьвіта.

— Бувайте здорові! — кликнув цїсар, ще раз стискаючи селянинови руку. Зі зворушеня не міг він більше й слова промовити, поступив до повозу, сїв у нїм і весь поїзд заторохкотїв по битому гостинцї. *Бертольд Авербах.*

XCIX.

Перший Великдень на волї.

Великдень! Боже мій великий!
Ще як сьвіт сьвітом, не було
Для нас Великодня такого!
Від досьвіта шум, гамір, крики,
Мов муравлиско все село
Людьми кишить. Всї до одного
До церкви пруть. Як перший раз
„Христос воскресе!“ заспівали,
То всї мов дїти заридали,
Аж плач той церквою потряс...
Так бачилось, що вік ми ждали,

Аж дотерпілись, достраждали,
Що Він воскрес — посеред нас.
І якось так зробилось нам
У душах легко, ясно, тихо,
Що, бачилось, готов був всякий
Цілій земли і небесам
Кричать, співать: минуло лихо!
Найзлійші вороги прощались,
Всї обнимались, цілувались,
А дзвони дзвонять, не стають!
А молодь бігає мов пяна,
Кричить що сили в кождий кут:
„Нема вже панщини нї пана!
Ми вольні, вольні, вольні всї!“
Ба й дїтвора, що в старших баче,
Й собі вигукує неначе
Перепелята по вівсї.

А як скінчилась Божа Хвала,
На цвинтар вийшов весь народ,
І як було нас тілько сот —
Від разу ниць на землю впала
Ціла громада й заспівала
Той величний, хвалебний гимн:
„Тебе, о Господи, хвалим!“
Мов грім зарокотїли з раня
Слова високі, звуки втїшні —
Але конець сьвятої пісні
Покрили голосні риданя!
Дармаб і силуватись, дїти,
Щоб розказать хоч щось - не - щось,
Що в той день славний довелось
Менї на власні очи зріти.
Народ мов безумів з утїх:
Старі скакали, мов хлопята...
Той пару коників своїх
Цілує кождого мов брата,
Та приговорює, пестить;
А там гуртом сїльскі дївчата
Всї скиндячки з голов знимають
І бють поклони і складають
Перед іконою; кричать

Усякий на витанє друга:
„Христос воскрес!...“

А там старий дїдуга,
В селї найстарший чоловік,
На давну, ледви замітну
Могилку аж грудьми приник
І обнимає дернину
Й кричить що сили: „Тату, тату!
Ми вольні! Тату, озовись!
Таж ти цїлих сто лїт
Неволю двигав і вмирати
Не хтїв, а волї ждав! Дивись
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг — аж нам той промінь блис!
Вже моїх внуків пан в палату
Так як мене не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свобідним вже умре!“

Іван Франко.

С.

Закладини Народного Дому.

Дня 16. жовтня 1851. р. прибув наш цїсар Франц Йосиф до Львова. На Високім замку і на верху ратушевої вежі повівали

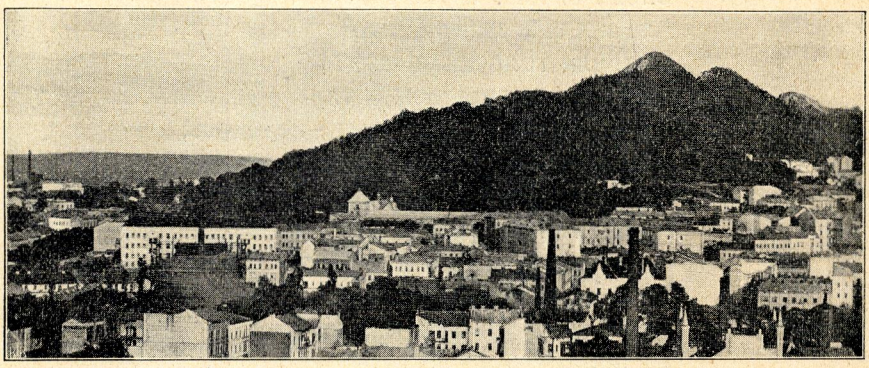

Високий Замок у Львові.

австрийскі хоругви. На дорогах, куди мав виздити цїсар, построєно триюмфальні брами, між ними одну на Городецкій дорозї з прапорами прикрашеними синожовтими стяжками і з на-

Церков сьв. Юра і митрополича палата у Львові.

писом „Многая лїта Франц Йосифу!“ Вікна і балькони при переїздних улицях аж до намісництва пристроєно шовками, цьвітами і вінцями.

Небо було ясне, сонце сьвітило тепленько, в повітрі було тихо — все як би в сьвяточнім настрою вижидало рідкого гостя. Десять хвиль перед другою годиною з полудня роздали ся з замку вистріли з пушок, що обвіщали приїзд цїсаря. Цїлий Львів вирушив на повитанє монарха і серед радісних окликів відбув цїсар достопамятний свій вїзд до Львова.

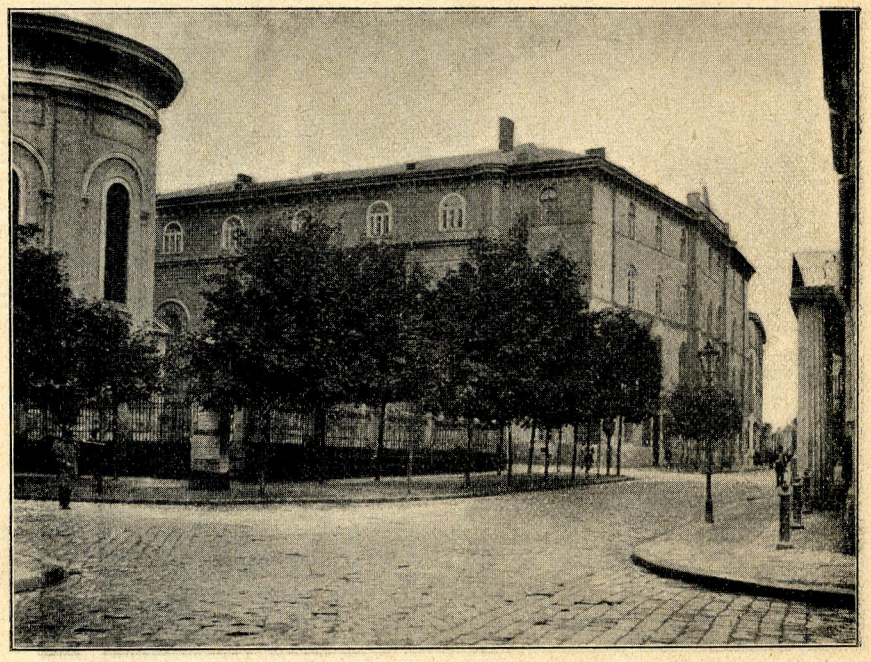

Народний Дім у Львові.

В два днї пізнїйше, дня 18. жовтня, відбували ся торжественні закладини Народного Дому. О пів до десятої години рано приїхав цїсар зі свитою на кони в синій ґенеральскій одежи, щоби положити угольний камінь під Народний Дім і другу міску церков. На се торжество приготовлено камінь із валів. Стїну з давної університетскої бібліотеки прибрано адамашками, в серединї вінцем, а на верху трома хоругвами. По правім боцї стїни виставлено на підвисшенім місцї престол для монарха; по лївім боцї приготовлено вівтар для відправленя Служби Божої. По се-

рединї приміщено угольний камінь у проломаній стїнї. В сьвятї взяли участь рускі епископи: Григорий Яхимович і Іван Бохеньский, обі рускі капітули, ОО. Василияни, члени Ставропигійского Інститута і Головної Рускої Ради і богато духовеньства й народу навіть з подальших сторін. По правім боцї від стїни були підвисшені місця для руских співаків, а по лївім для женщин.

Цїсар зсїв з коня, оставив адютантів і свиту, і зближивсь до свого престола, окруженый рускими достойниками. Там сказав він приязно в голос:

— Ось тут я між моїми Русинами.

Межи зібраним руским народом запанувала поважна тишина, а предсїдатель Комісиї для будови Народного Дому повитав цїсаря привітним словом в імени рускої народности. Відтак відчитали грамоту, в котрій коротко зібрано історичні вісти про будинок, на якого місци мав станути нинїшний Народний Дім.

По прочитаню грамоти зблизив ся цїсар до стола і підписав грамоту. Підчас того відспівав руский хор грімким голосом: „Господи, силою Твоєю возвеселить ся царь и о спасеніи Твоємь возрадуєть ся зѣло!“ Потім сїв цїсар знов на престолї, а по відправленій Службі Божій приступив до угольного каменя, в котрий зложено грамоту, і власною рукою наложив тричи вапна і тричи ударив молотком у камінь, а тимчасом хор відспівав многолїтствіє. Наконець цїсар переглянув будівляні пляни церкви і Народного Дому і приняв в память сего торжества напечатаный руский вірш, котрий роздавано також всїм присутним.

Потім цїсар звидїв ріжні заклади і церков сьв. Юра, де тодїшний завідатель митрополії епископ Яхимович повитав єго сердечною промовою. Годї було лїпше висказати тодїшний настрій Русинів, як се вчинив Яхимович отсими словами:

— На широкім просторі цїсарства знайдете, Ваше Величество, чимало коронних країв, що висші від нас добробутом і просьвітою. Не завидуємо їм тої висшости і будемо старати ся догонити їх. Але вірностию і привязанєм до Вашого Величества і династиї они не можуть нас перевисшити.

Зі Львова виїхав цїсар далї до Золочева і Тернополя, всюди витаний ознаками безконечної радости всего населеня.

За Читанкою рускою з 1909 р.

CI.

В сьвіт за очи.

1.

Ранні зорі серед неба мерехтїли,
Як лебедї тиху воду сколотили.
Не лебедї злопотїли крилоньками,
Виходили бідні люди з дїтоньками.
У незнану вибирались сторононьку,
Покидали свою рідну родиноньку...
Покидали рідні хати без опіки,
Мандрували за далекі гори-ріки.
Може річку глибокую переплинем,
А у рідній сторононьцї марно згинем.
Ой, чужая сторононька, чужі люди,
Та вже гірше на всїм сьвітї нам не буде!...
Опадають чорні руки від роботи;
Марно гинуть наші дїти попід плоти...
Та не жаль нам працювати-гарувати,
Аби пальців із голоду не глодати!...

2.

Відлїтали всї ластівки рядочками,
Та кликали ластівочку: „Лети з нами!“
— „Ой, як менї летїтоньки аж за море,
Коли одно ластівятко в мене хоре...“
— „Як ти свого ластівятка не покинеш,
Ми полетим у вирії, а ти згинеш!“
—„ Почекайте подружечки, на тій гильцї,
Возьму хоре ластівятко я на крильцї...“ —
То не бідна ластівочка з ластівятком,
Ой, то мати мандрувала із дитятком...
Перебрили бідні люди через річку:
Дала мати дитиночцї в руку сьвічку.
Ой, сьвічечка ледви горить-догоряє:
Плаче мати: дитяточко умирає.
На дубочку буйне листє зашуміло;
Плаче мати: дитяточко скостенїло...
— „Розступи ся, сира земле, під ногами,
Возьми мене з дитяточком враз до ями!...“

Олександер Колесса.

CII.

Рідна землиця.

У Великодну суботу над вечір на стації Белебей Самаро-Златоустівскої зелізниці до зелізничого лїкаря прийшов сторож-Татарин із двірця і промовив:

— Начальник стації просять, щоб ваше благородіє потрудились до переселенців. Хорих є кілька душ.

— Де стоять? — спитав лїкар.

— У теплушках, у вагонах так, як і приїхали. Нема для них іншого поміщеня.

— Добре, піду, — мовив лїкар, одягаючись. — Звідкіля переселенці, не чули?

— Хохли, ваше благородіє.

Боляче стиснуло ся серце лїкаря: він сам був „хохол“...[1]) Відорвала єго доля від рідного краю, опинив ся він тут, у тій на-пів татарскій, на-пів московскій країні, одружив ся з московкою, обжив ся тут і мало-мало не вважав себе за тутешнього „рассєйскаго“ чоловіка. Тільки іноді, як переходили оті переселенці-земляки, він навідував ся до них, коли там бували хорі — а хорі там завсіди бували — і тоді всякий раз тяжкий сум стискав єго серце: згадував він рідний край, дивлючись на тих бідних і нужденних земляків, що покинули, як і він, свою батьківщину і мандрували у далекий сьвіт шукати красшої долї. А ще гірший біль почував він у серці, коли бачив ще інших переселенців: тих, що повертали з переселеня назад до дому, бо не могли вижити у тій чужині; повертали ся з торбами, у лахмітю, пішки, прошеним хлїбом, поховавши у чужині далекій і дїтий малих і родичів своїх, що слабші або старі були, поховавши на віки і надїю на красшу долю.

Сторож ішов попереду і сьвітив лїхтарнею, бо вже стемнїло було. Холод був: вітер лїпив снїгом в очи тай усе навкруги застеляв той снїг. Йшли они поволи: переступаючи через шини і стрілки, спотикаючись на слизькі злежнї під шинами та оглядаючись, щоб не наскочив паровіз.

Нарештї дійшли до „запасних путий,“ де стояли ваґони з переселенцями. Се були прості товарні ваґони і напис був на кождому у кутку в горі: „40 людий або 8 коний.“ Звали ся ті ваґони „теплушками“, бо у кождому по середині стояла маленька

[1]) Хахлами прозивають в Росиї Москалї Українців, а Українці знов Москалїв кацапами.

зелїзна грубка. Та знав добре лїкар, як мерзнуть люди зимою у тих „теплушках“ з тонкими стїнами, з зелїзною покрівлею і з великими щілинами і в дверях і в стїнах і в покрівлї і в долївцї. Крізь невеличкі шибки у горі та щілини у дверях сьвітило з „теплушок“ убоге сьвітло і чув ся де-не-де гомін людскої мови.

— Чуєш, де хорі? — питав сторож, стукаючи.

— Тут... тут! — озвав ся голос з одного ваґону і з гуркотом відсунулись важкі двері на колїсцятах.

Лїкар ухопив ся руками за держальця, сторож підсадив єго і поміг вдерти ся якось у той ваґон.

При неясному сьвітлї єдиної закоптїлої лїхтарнї, що висїла на стїнцї, лїкар побачив купу людий і купу вбогого манатя, а все те було так перемішане, що трудно було відразу розібрати: де люди, а де ті клунки, торби, скриньки та інші річи.

По середині стїн був улаштований поміст, неначе високий пїл: на ньому містили ся люди, бо там було теплїйше; здебільшого виднїлись тільки ноги у чоботях зпід купи всякої одежі та лахмітя, а під полом поскладане було переселеньске добро. Був важкий і прикрий задух: і кожухів і чобіт і людского поту і тютюну і часнику та ще хто-зна чого.

— Здорові були, люди добрі! — привитав лїкар. — Як вам тут їде ся? Як сидить ся?

Декілька людий піднесло ся на полу і здивованим поглядом подивились на лїкаря. Видима річ — здивувало їх те привитанє рідною мовою.

— Ой, як уже тут сидить ся та як їде ся — бодай уже гіршого й до віку не знати, — промовила одна жінка.

— А ви хто будете, пробачайте? — спитав один переселенець, середнього віку чоловік.

— Я лїкар, доктор. Слабі у вас тут є, казали менї.

— Та є. Ось дївчина у молодиці спухла вся, аж очий не видко та дїд ось тут лежить, уже зо три днї не встає, тільки ще теплий та дише...

— А ви, пане доктор, дозвольте спитати, чи не будете з наших сторін?

— Та з ваших...

— Тож бо: по мові вашій знати.

— А ви звідкіля їдете, люди добрі?

— З дубеньского уїзду, волиньскої губернії, коли знаєте.

— А вжеж знаю. Та хибаж у вас така вже тїснота стала, що покинули батьківщину та у такий далекий сьвіт забиваєтесь?

— А хиба хто від добра втікає? — спитав один із переселенців. — Колиб не голод, то хтоб у таку дорогу охотно пішов?

— Ой, Господи милий! — з одчаєм промовила одна жінка. Та ще куди нас та дорога нещасна заведе?

— У вас же, я знаю, — мовив лїкар, — Чехи та Нїмцї живуть, кольонїсти — як пани живуть.

— Живуть добре, що й казати!... — мовив переселенець. — Ті у Сибір не підіймуть ся.

— А чомуж би вам так не жити?

— Не така у нас вдача, як у них! Землї у них більше тай земля красша.

— Більше землї, бо прикупили, як розжились, а красша земля — бо красше порають її.

— Оно правда; доходу они більше мають... хміль садять...

— То й ви садилиб, і ви робилиб, як они...

— Не сила наша, не вдача...

— А щож ви з такою силою та вдачею у тій невідомій чужинї зробите? — спитав лїкар. — Атже ще труднїйше буде?

— Землї там більше: по 15 десятин на душу дають.

— Та земля не така, вся природа не така. Ось холод — бачите який? Великдень завтра, а який мороз та снїг. А там ще холоднїйше буде.

— Ой, лихо з тим холодом, — простогнала жінка. — З дому їхали — було тепло: вже озимина зеленїла, під картоплю городи копали, а тут зима.

— Не Великдень, а Пилипівка, сказав би!...

— Отож то й бачите, — мовив лїкар. — Що з того, що землї більше? Не вродить она так, як наша, а колиб і вродила навіть, то цїни там на хлїб нема.

— Аби собі стало.

— Та окрім хлїба требаж людинї також дечого й до хлїба, а там того й нема: требаж і сьвітла, треба й одежі, а там того не дістати.

— У нас і ковалї свої їдуть і шевцї і майстри всякі.

— Та дай Боже, щоб добре вам там було, — казав лїкар. — Та тільки я тут живу, то бачу, як вертають ся оттакі переселенцї, як ви: вертають голі й босі, з торбами, прошеним хлїбом і проклинають те переселенє.

— Проклинаєм ми єго вже й тепер, — озвав ся хрипкий старечий голос зпід якоїсь драної кожушини. — Спродались

геть, а не маємо нїчого... Мучимось оттак уже від коли... Як товарину везуть нас... Баби вже очи виплакали.

— Третїй тиждень їдемо, горячої страви й не бачили, — заплакала якась молодиця. Дїти спаршивіли, нужа зїла в отсїй тїснотї. Сьвята настають: нї писаночки, нї крашаночки, щоб розговітись... О, Матїнко Божа!...

— Ну, деж ваші слабі? — спитав лїкар.

— Ось сюди потрудїть ся, ваше благородіє, — мовив один переселенець, підсуваючи лїкареви скриньку, щоб лекше було піднятись на той піл. — Ось тут, старик слабий... Як за Київ виїхали, так і занедужав.

— А що вам, дїду? — спитав лїкар, підсївши до старого на піл.

— Дихать не дає... в грудях заперло... мов корець пашнї на грудях лежить... Не відкашляю, не віддишу нїяк... Від холоду задубів...

— Та вже що й казати, — озвав ся якийсь голос із кутка, — стара людина, тепла потребує, спокою. Як би дома, то оно ще й жило сяб якось може, а тут...

— А чогож ви, дїду, потягнулись у такий сьвіт? — питав лїкар. — Хибаж ваша сила?

— Ой, де вже моя сила!... Дїти пішли, то й я за ними... Деж менї було сиротою лишатись, одинокому!...

Лїкар відкрив трохи кожушину і придивив ся на старе, худе дїдове обличє, що аж посинїло було з холоду, потемнїло, як земля, з тих злиднїв та хороби; обслухав старі костляві груди: там аж клекотїло, пищики грали, а дихав дїд важко, аж стогнав.

— Не доїду мабуть я туди? — сумно прохрипів дїд.

— Якось то Бог дасть... Чому не доїдете?... — мовив лїкар, потїшаючи старого, та відвернув ся від него, бо почув, що неправду каже.

— Ой, де вже там! — безнадїйно озвав ся старий. — Чую я добре, що недовго вже... Та колиб хоч дихати лекше було!...

— Буде лекше, дїду, — мовив лїкар. — Дам вам попить дечого, то відляже від грудий.

— Де вже там поможе! — промовив безнадїйно той самий голос із кутка. — Коли вже стемнїла людина на виду та дух від неї холодний іде, то вже тут... видима річ...

— Ну, а дитину покажіть, — казав лїкар.

— Ось тут, осьдечки, — озвалась молодиця. — Паночку, голубчику! Порадьте, змилуйтесь! — заплакала она. — Однаж отсе осталась... Маленьке вже поховала позавчера! Ой-ой-ой! — заридала голосно.

— Не вбивайтесь молодичко, — заспокоював лїкар.

— Якже менї не вбиватись? — хлипала молодиця. — Як щеня закопали, хрестика навіть не поставили... І не знаю, в якому місцї... отут, у тій чужинї... Отак само було спухло, як і ся.

Дївчинка опухла була, аж очий розплющити не могла.

— Застуджена она серденько, — казав лїкар. — Не можна її тут держати, бо пропаде. Колиб ви тут у лїкарнї лишили її, то можнаб було вилїчити.

— Якже я її покину? — сплеснула руками жінка. — А щож тут з нею потім буде?

— Самі хиба лишайтесь з нею.

— Кудиж я потім подїнусь? Якуж я собі раду дам сама?

— Трудна рада! — зітхнув лїкар. — А так без лїків, у тій холоднечі, не вийде она.

— Не вийде!

— Нїяк не вийде.

— А можеб якого дали лїку? — благала жінка, дивлючись на лїкаря очима, повними слїз.

— Дорогою душею дав би та даремна річ. Горячі купелї треба їй робити, у теплї держати, молочком напувати... Де ви тут такого дістанете?

Молодиця вже не голосила, тільки схилилась над дитиною, похитуючи головою, а сльози струмками бігли їй по виду.

— Донечко моя, дитинонько моя! — тихо мовила она — нащо я тебе сюди завезла?

Она нахилилась до дитини. Якийсь вузличок загорнутий у темну хустиночку висунув ся їй ізза пазухи і впав коло лїкаря.

Лїкар, задумавшись сумно, взяв ту хусточку в руку. Важке щось було.

— Що се у вас? — питав лїкар.

Молодиця взяла у лїкаря той вузличок, припала до него лицем і заридала так гірко, що аж душу надривав той плач.

— Що се вам, молодичко? — питав лїкар, взявши її за руку.

— Землиця... рідна! — прохлипала молодиця.

У лїкаря аж серце стиснуло ся.

— Ой! Землиця рідна! — прохрипів дїд.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

По нужденному, счорнїлому виду єго бігли сльози на ріденьку сиву бороду і безпомічно хиталась стара голова і тремтїв той хрипкий, старечий голос.

Щось підступило лїкареви до горла і стиснуло там. Він відвернув ся головою до холодної, брудної стїнки „теплушки.“

Не видержав і він. По лиці єго бігли горячі сльози...

М. Пилипович.

CIII.

Підбрехач.

Просив Парфим Остапа, щоб пішов за него старостою до Хиврі. Хивря була дївка годяща; була хозяйка, роботяща; мала й худобинку; а Парфим теж парубок хоч куди. Остап — нїчого робити — каже:

— Добре, піду, аби лиш товариша зискати.

Зустрів ся із Самійлом.

— Зроби милость, Петровичу Самійло, — каже Остап, — іди зо мною підбрехачем за Парфима до Хиврі.

— Добре, Остапе! Піду, добуду паличку і зайду за тобою,— сказав Самійло і потяг до дому.

Зібрали ся старости, як довг велить, узяли хлїб сьвятий, палички у руки, пішли до Хиврі.

Увійшовши в хату, помолили ся, хозяїну поклонили ся і почали казати законні речі про порошу, про князя, про куницю, — і звели на красну дївицю.

Добре все. Старі Хиврині усе слухають, далї почали розпитувати, що є у молодого.

— Та у него чимало є чого, — каже перший староста.

— Де то чимало! — каже підбрехач. — У него всього є богацько.

— Є й волики.

— Та які волики!... Таки справедливі воли!

— Є й овечата, — починає перший староста.

— Та які овечата? Таки справедливі вівцї! — підбріхує Самійло.

— Є й хатина.

— Та яка хатина? Таки хата, новісїнька, простора!

— І у господарстві не дуже кому дає волї.

— Та таки й нїкому. Сам усїм орудує і що хоче, те й робить.

Хиврині старі аж плямкають, що таке добро достане ся їх дочцї; тай почали питати, хто іменно парубок.

— От, коли знаєте, Парфим, — сказав Остап.

— Терешкович Понура, — договорив Самійло.

— Е! себто той кривий на ногу? — спитала мати Хиврина.

— Та він так трошки храмає, на одну ногу, — сказав перший староста.

— Де то храмає? І не на одну, а він і обома ногами нездужає ходити, — підправив підбрехач.

— Та трохи чи не косий? — питає батько Хиврин.

— Та так, косенький на одно око, — каже староста.

— Де то вже на одно? І не косенький! Він і обома нїчого не бачить! — доповнив підбрехач.

— Та він щось горівку часто вживає? — питає ся батько.

— Так випє по трошку коли та коли, — каже Остап.

— Де то вже коли та коли? Таки по весь день; і таки не потрошку, а пє, поки звалить ся.

— Та кажуть, що там нашкодив, так чи не буде єму біди? — допитує ся батько.

— Яка там біда? Може провчать трошки, — сказав староста.

— Як то можна трошки? Єго таки гарно кат батогом попібє тай на Сибір зашлють, — закінчив підбрехач.

Після такої розмови що батькови та матери Хивриним робити? Випровадили з нїчим старостів і трохи чи й не позивали за бешкет[1]), що за такого жениха приходили сватати їх дочку. А на парубка пустили славу, що й по вік не збув!

Дуже не добре дїло минати ся з правдою.

Григорий Квітка-Основяненко.

CIV.

Землї Запорожців.

Запорожцї звали свої степи і всю свою землю, яку они займали і яка була під їх присудом — запорожскими вольностями. І звали они її так, мабуть, через те, що на їх землї панувала справжня воля, яка тільки була коли небудь в людскому товаристві: Запорожцї самі собі вибирали всю старшину, самі себе судили і порядкували усїма громадскими справами; воля їх була обмежена тільки тими звичаями, які виробило само запорожске товариство.

[1]) нечесть.

Запорожска земля починала ся від Днїпрових порогів і простягала ся у низ по обидва береги Днїпра аж до саміського моря. Границї Запорожа в ріжні часи були не однакові.

Спершу они оселили ся на острові Хортиці на Днїпрі, низше порогів.

Тодї власне той остров — ото й була вся земля Запорожців, бо по обидва береги Днїпра — то був безлюдний степ, або так зване Дике поле, степ, що нї до кого не належав, був нїчий, а на ньому тільки гарцювали хижацкі татарскі орди під час їх наїздів на Україну та Польщу.

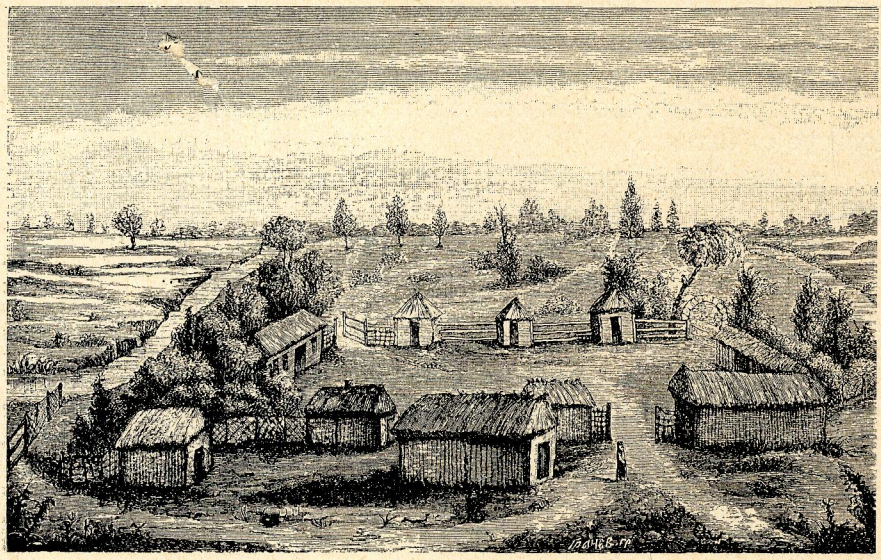

Запорожский зимовик.

Потім, як запорожцї набирали ся дужшої сили, они що далї, то все більше займали собі землї, а польскі королї, бажаючи підгорнути Запорожців під свою владу, почали надавати їм права на землї по обидва береги Днїпра вгору і вниз.

За часів Богдана Хмельницкого земля запорожского вийска була вже дуже велика і Богдан Хмельницкий, як казали Запорожцї, признав за ними право на всю ту землю і видав їм грамоту або, як тодї казали, унїверсал.

Головне місто на Запорожу була С ї ч — столиця Запорожа, де жив Кошовий отаман зі старшиною і все сїчове товариство,

нежонаті козаки, що завсїди були на поготові до війни ; се все звало ся Кіш запорожский. Всяж остання запорожска земля поділяла ся на вісїм округів, що звали ся у Запорожців паланками, як от тепер уїзди, де жили жонаті козаки і всї ті, хто хотїв займатись господарством. Звали їх зимовчаками, бо жили они по селах та по зимовиках, як звали Запорожцї свої

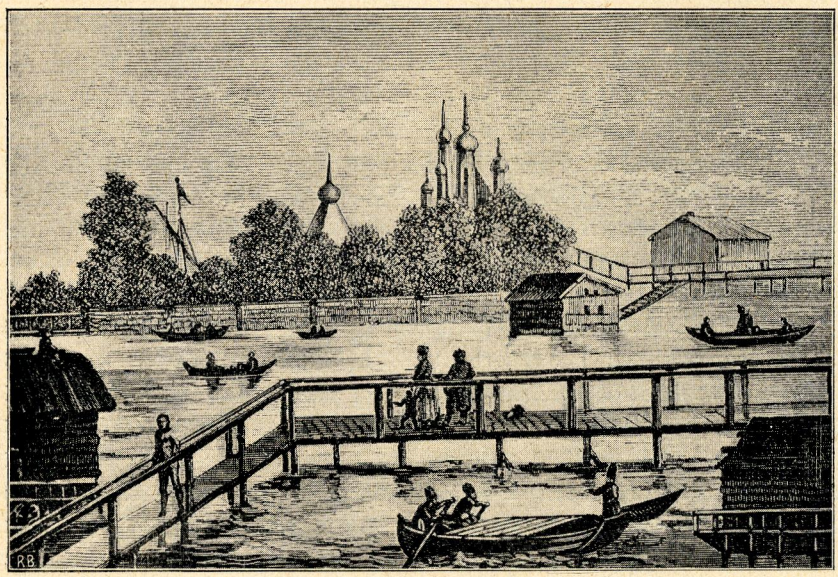

Запорожска Сїч на ріцї Підпільній.

хуторі. В останнї часи на Запорожю було сїл 64; зимовиків або хуторів, де було по скілька хат, часом 3—4 хати, було до 4000 і окрім того скрізь по запорожских степах було скілька тисяч бурдюгів. Се були землянки, де подорожні люди знаходили собі притулок від непогоди, а часом і від Татарів, коли они іноді гасали по запорожских степах. На всїм отсїм широкім просторі людий було всього коло сотнї тисяч, тож із сього вже можна бачить, що скрізь на Запорожу було просторо і вільно всїм. *М. Комар.*

CV.

Як Запорожцї живили ся з своєї землї.

Запорожска земля була дуже богата і родюча, проте Запорожцї зовсїм мало займали ся хлїборобством. Самі сїчовики, як люди військові, зовсїм не працювали на землї: бо се перш усього вимагає спокійного житя, а сїчовики мусїли бути

разураз на поготові до війни, до походу, до відсїчи татарского нападу, то їм уже було не до плуга. І зимовчаки мало займали ся хліборобством, бо то в сій південній і найбільшій границі, що межувала з Кримом, було неспокійно від Татарів, що разураз робили наїзди.

Але й без хліборобства Запорожці мали добрий зиск від скотарства, рибальства та звірячого промислу. Розкішні запорожскі вольности: степи, річки, озера та гаї, давали всї вигоди до сих промислів.

Тай степи то були, степи! Тодї цьвіти усякі цвили, тодї трави великі росли. Ось тут, де тепер церква, так така була тирса у хлопа, як глянеш, так наче жито стоїть; а комиш, як той лїс — здалека так і білїє, так і вилискуєть ся. А що вже пирій, ковила[1]), горошок — то як увійдеш у них, так тільки небо та землю і видно — дїти було гублять ся в траві.

Отсе підойметь ся трава в гору, виросте та опять і впаде на землю, та так і лежить, як та хвиля на морі, а поверх неї уже і друга росте. Підеш косить, косою не відвернеш, поженеш пасти коний, то й не побачиш їх, загониш волів, тільки роги мріють. Чи випаде снїг, чи настане зима — байдужісїнько: хоч який буде снїг, а трави не закриє. Пустиш собі коня чи товарину чи овець, то так они пустопаш і пасуть ся, тільки коло отари ходили чабанцї, а як заженеш овець у траву, то они поміж нею наче комашня мріють. А що вже поміж тою травою та всяких ягід, то й казати нїчого. Отсе вийдеш, було, у степ, то як розгорнеш траву, то полуницю так і бери руками.

А бжоли тієї? А меду? Мід і по зимовиках, мід і по бурдюгах так і стоїть, було, у липовниках: скільки хочеш, стільки й бери, більш усього від диких пчіл. Дика пчола скрізь, було, сидить: і на комишах і на вербах і у траві.

А лїси то? Бузинина, свидина, вербина, дуби, груші! Грушок, було, як напада з гиля, то хоч бери граблї та горни валки, так і лежать на сонцї, поки не попечуть ся.

А звіря, а птиці? Вовки, лисиці, борсуки, дикі кози — так один за одним біжать, так і пластають по степу. Були ще й дикі свинї, такі гладкі та здорові; они більш усього по плавнях шниряли. Були й дикі конї: они цїлими табунами ходили. А що вже птиці було! Качок, лебедів, дрохов, хохітви[2]), диких гусий, диких голубів, лелек, журавлїв, тетерваків, куропят — така сила,

---

[1]) степова трава. [2]) Otis tetrax.

що, як підойметь ся з землї, сонце застелить, сяде на дерево, то й гиля не видно, а як спустить ся на землю, то она, наче долївка, так і зачорнїє. А риби скільки! Отся риба, що тепер, так і за рибу не числила ся. Тодї все чечуга, пістрюга, коропи та осетри за все одвічали. У одну тоню єї витягали стілько, що на ввесь курінь ставало.

Коло самої Сїчи на велику просторонь простягав ся Великий Луг — так звали плавнї, а разом і лїс великий, де в озерах і балках риби, а в лїсї і плавнях звіря і птицї — аж кишіло. Тож і не диво, що Запорожцї звали Сїч — матїрю, а Великий Луг — батьком. „Сїч — мати, а Великий Луг — батько!“ — казали они. Добре там було скотарювати і Запорожцї справдї розводили богато худоби, коний та овець, як для своїх потреб так і на продаж в Українї і Польщі. Розміри скотарства були такі великі, що коли в 1769 роцї Татари зробили несподіваний напад на запорожскі степи, то за один раз відбили у Запорожцїв більше чим 10.000 коний і рогатої худоби і більше як 100.000 овець. Конї запорожскі славились навкруги далеко, Запорожцї навіть посилали в подарунок своїх коний в Петербург.

Богато они займали ся і польованєм, у них були навіть такі козаки, що цїлий рік полювали за звіром. Звали ся они лисичниками, бо найголовнїйше ловили лисиць, хоч богато ловило ся й іншого звіря, як от вовків, диких кіз і т. п. Рибальство теж було добре поставлене у Запорожцїв. Они мало вживали мяса, а за те дуже любили рибу, вміли добре вялити та солити її і богато єї вивозили на продаж в Україну, Польщу і навіть у Московщину.

От із чого, та ще й з військової здобичі жили Запорожцї і нїколи нужди не мали. Ходили они звичайно в простій одежі а хто мав охоту, то міг ходити трохи не в золотї.

М. Комар.

CVI.

Наш рідний край.

Велика — простора земля, яку заселює нинї наш нарід. Она належить до двох держав: Австро-Угорщини і Росиї. Менша єї частина, що належить до Австро-Угорскої держави, задержала свою старинну назву Русь, а наш нарід на сїм просторі називає себе Русинами. Сї назви задержали ся ще від тодї, коли наш

нарід мав свою руску державу, що нею правили наші давні рускі князї, як от Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Ярослав Осьмомисл, Роман Мстиславич і король Данило. Побіч сеї назви витворила ся з часом на означенє нашої рідної землї також друга назва Україна, а нарід став звати ся українським. Назву „Україна“ подибуємо в старій лїтописи перший раз 1187. р.

Обі сї назви сплели ся опісля так, що побіч назви „Русь“ і „Русини“ на цїлім просторі нашої землї уживає ся рівнобіжно також друга назва „Україна“ — „Українцї“ в однім і тім самім значіню.

Крім того подибують ся на означенє нашого народу також зложені назви „українъско-руский“ і „малоруский“ для відріжненя єго від народу „великоруского“ і „білоруского.“

Простір землї, заселений нинї українъско-руским народом, лежить межи 43° і 54° північної географічної ширини та між 21° і 47° східної довжини від Ґрінїча. Від піднебесних Татр, соняшної Гедялї і величної Чорногори, від срібнолентого Сяна, темної Біловежскої пущі і бездонних болот Полїся, по оспівані устя синього Дунаю, по Чорне море, велитеньский Кавказ і далекий рудими степами оточений Каспій простяглась наша рідна Україна.

Велика наша земля. Розкинула ся она на широкім просторі 850.000 квадратових кільометрів — мало не півтора тисячі кільометрів завдовжки, а тисячу кільометрів завширшки. Два з половиною місяцї часу треба, щоб пройти її здовж, та коло двох місяцїв, щоби пройти її впоперек, ідучи що дня по 20 кільометрів.

Можна в якім небудь напрямі і кілька сот кільометрів переїхати, а зміни в краєвидї або зовсїм не видно або, як і видно, то дуже малі. Правда, не така то вже велика одностайність, бо є на Українї і височенні, вічним снїгом вкриті гори, є й низші верховини з високими живописними горбами і глубокими ярами, багнисті низи і широкі, могилами вкриті, степи.

Здовж південних меж України простягає ся в двох місцях перервана полоса пасмових гір. Складають їх три гірскі системи: Карпати, Яйла (Кримскі гори) і Кавказ.

Всї ті гори обнижують ся помалу на північ до своїх підгірь. За підгірями Яйли й Кавказа починають ся зараз таки великі низи — чорноморский і надкаспійский і простягають ся широкою полосою. Під Карпатами є тілько вузенька несуцїльна низова полоса (над Днїстром і Прутом), а за нею зараз простягла

ся велика область чорноморских височин, що обіймає Розточе (Львівско-Люблиньский хребет) та височини: Волиньску, Подільску, Покутско-бесарабску і Правобічну. Поза тою височинною областию простягли ся від півночи і північного сходу низини: Підлясє, Полїсє і Наддніпряньска низина. Обмежують їх від сходу Лївобічна височина і Донецкий кряж.

Сї низи перепливають великі українські ріки як Днїстер, Бог, Днїпро, Дон і Кубань, що пливуть до Чорного моря. До наших рік зачислюємо й інші як Сян, Прут і Тису, що тільки в горішнім бігу пливуть на українських землях.

Народу українского живе на тій землї понад 30 мілїонів людий. Коли ми прирівнаємо український народ до інших народів, що живуть разом з нами в Европі, то побачимо, що тільки Англійців, Нїмців, Великоросів, Французів та Італійців є більше чим Українців.

На Україні є богато великих і малих городів. Головні є три: Київ над Днїпром, з усїх українських міст найбільший і найкрасший, серце України, мати українских городів; в Галичині — Львів; а на Буковині — Чернівцї.

За С. Рудницким.

CVII.

Рідний край.

У всїх людий одна сьвятиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Раднїйша їм своя пустиня,
Нїж земский у чужині рай.

Микола Чернявский.

CVIII.

Де срібнолентий Сян пливе.

Де срібнолентий Сян пливе,
Хрустальноводний Прут реве,
Де Славутиця наш Днїпер
І бистротечний дїд Днїстер:
Оттам мій рай, той руский край!
Оттам мій край, мій рай!

Верхами, де Бескид стремить
Упрямо в небеса,
Де полонини, де степи
Простерлись без кінця:
Оттам мій рай, той руский край!
Оттам мій край, мій рай!

Де руске слово гомонить,
Де рідним звуком пісь звенить,
Луна лунї де вість несе,
Що мати Русь живе:
Оттам мій рай, той руский край!
Оттам мій край, мій рай!

Гр. Цеглиньский.

CIX.

Буковина.

Як би крила соколові
Мав я, сиротина,
Полетів би, де зелена,
Люба Буковина,

Де Прут, Черемош, Бистриця,
Де гори Карпати...
В Буковині мило жити,
Мило й умирати.

Ізидор Воробкевич.

CX.

Поділє.

Красо України, Подоля!
Розкинулось мило, недбало!
Здаєть ся, що з роду недоля,
Що горе тебе не знавало!

Хвилюють лани золотії,
Здаєть ся, без краю — аж знову
Бори величезні, густії
Проводять таємну розмову.

Онде балочка весела,
В нїй розкішнї, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сел стоять тополї,
Розмовляють з вітром в полї.

Он ярочки зелененькі
Стежечки по них маленькі
Перевиті, мов стрічечки,
Збігають ся до річечки.
Річка пливе, берег рвучи,
Далї, далї попід кручі...

Красо України, Подоля!
Розкинулось мило, недбало!
Здаєть ся, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало.

Леся Українка.

CXI.

Волинь.

Волинь незабутня, країно славутня,
У пишній красі ти красуєш;
З давен твою бачу українську вдачу,
З давен мою душу чаруєш;
Я рідную мову, ту любу розмову
В краях твоїх всюди вчуваю:
Те слово живуще, віки невмируще
Я скрізь в тобі серцем витаю.

Олена Пчілка.

CXII.

Наша слава.

Наша дума наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива
Як Господа слово.

Тарас Шевченко.

CXIII.

Балки на Україні.

Дуже яскравою ознакою краєвиду української височини на лівому березі Дніпра являють ся сильно розвиті балки і водорії — яруги. Їх можна стрінути і на інших українських височинах, але на лівобічній они найбільше розвинулись.

Балки се твір пливучої дощевої води. Всякому відомо, що дощева чи снігова вода в части парує у повітрє, по части всмоктує ся в землю, там збирає ся і потім творить жерела і керниці, а в части спливає зверху по землі. Та вода, що тече зверху, шукає собі все найнизшого місця і збирає ся зараз у поодинокі струмки. Струмок води, спливаючи з гори на діл, риє собі русло (корито) хочби і в найтвердшій скелї і розширює та поглублює єго щораз більше.

Робить се вода так: ударяє з розгоном в дно і стїни свого русла, відриває грудочки глини і каміня а потім ними ударяє і тре дальше об дно і стїни сего русла. Чим більший спад і похил води, тим більший розгін єї, тим більша сила і тим скорше она поглублює і розширює своє русло. Колиж єще підложе мягке і податливе, то вода дощева і снігова може протягом

кількох літ вирити собі русло на кільканайцять верстов, кількана-йцять сяжень шириною і глубиною.

А всї ті умови зібрані найкрасше на лївобічній височинї. Спад води тут досить значний, а саме не далеко від високих правих берегів річних дощ паде найбільше в літї і часто проявляє ся зливами, а підложе тут дуже податливе. Почва тут чорноземна, з виїмком хиба Чернигівщини, де переважно підзолисті суглинки і піскувата почва. Підпочву складає лєс, себто легка жовтава глина. Верстви землї, що лежать під лєсом, є за-

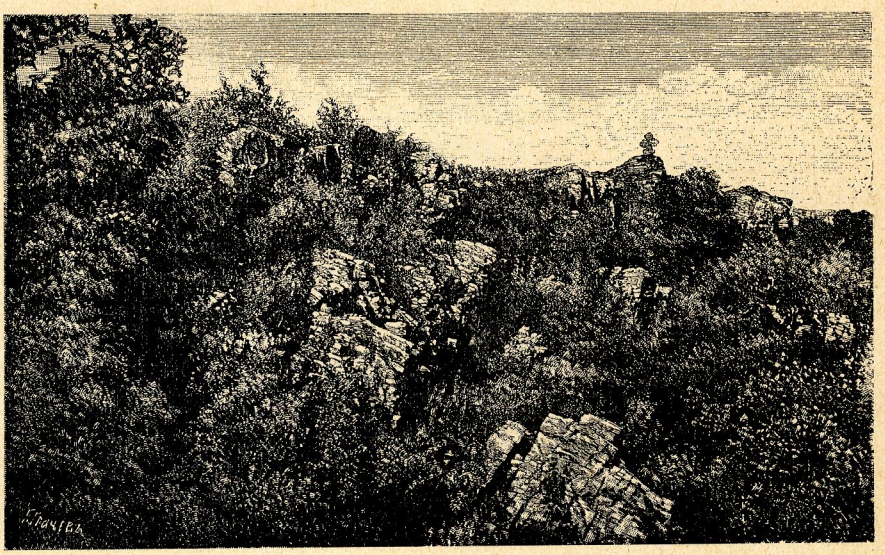

Вид балки.

галом дуже сипкі (піски і глини), а найглубше положені крейдяні верстви (рухляки, піски, глеї) також мягкі.

Отже має дощева вода дуже легку роботу. Чорнозем у літї при спецї і посусї, в зимі при морозї легко тріскає. В такі щілини легко попасти дощевій водї, она скоро їх розширює, врізує ся в глину, піски та глеї і творить широку і глубоку балку з крутими стїнами і заваленим дном. Така балка росте дуже скоро у всїх напрямках, найскорше в зад, але також і по боках, бо від великої балки-матери розходять ся дуже скоро бічні балки. Ті знов розширюють ся й поглублюють ся, ростуть у зад і дістають бічні балочки. Тим робом околиця спершу майже зовсїм рівна, за кільканайцять літ зміняє ся в дику сїть балок. Де про-

стягали ся колись розкішні лани збіжа, тепер глубокі яруги нї до чого непридатні.

Балки се найтяжші вороги хлїбороба. Они можуть за кільканайцять років зробити богатиря безземельним прошаком. Будують у них гати і плоти, засаджують їх деревцями, та се мало помагає і балок з року на рік стає більше.

А колись, давнїйшими часами, їх було дуже мало, або й зовсїм не було там, де тепер ціла околиця ними розрита. Чому їх саме тепер стало так богато?

Причина сьому одна: вирубанє лїсів і заоранє під хлїб давних сїножатий, лугів, лук та степів. Бо нїяка сила так міцно не держить почви, як корінє лїсних дерев і корчів. Дощева вода, коли стїкає по схилї порослім лїсом, не може жолобити собі глубокого русла. Корінє і пнї дерев, корчі, густе зїлє і трава спиняють розгін води і держать почву вкупі. Навіть луку чи степ труднїйше воді розрити, як хлїборобске поле. Бо зїлє і трава все таки держать корінцями хоч верхню верству почви вкупі. А поле оре ся весною і під осїнь; кожда борозда — се полегша для води і дає їй спромогу нищити почву. Лиш через тих кілька місяців, що збіже стоїть на пни, оно трохи вяже почву, а решта року догідна для дощевої води в єї погубній роботї.

Тож на балки одна рада: всї місця, де они є і до яких они добирають ся, як найскорше залїсити. Тодї їх шкідна дїяльність перепинить ся. *Стефан Рудницкий.*

CXIV.

Село на Українї.

Село! І серце одпочине!
Село на нашій Українї
Неначе писанка, село
Зеленим гаєм поросло.
Цвитуть сади, білїють хати,
А на горі стоять палати
Неначе диво, а кругом
Широколистії тополї,
А там і лїс і лїс і поле
І синї гори за Днїпром...
Сам Бог витає над селом!

Тарас Шевченко.

CXV.

Які села тепер на Україні.

Богато сїл на Україні і богато їх одно на одно скинулось. Стоять наші села найбільше при водї. — Як не біля річки, то біля річечки, як не біля річечки, то біля ставка.

По однуруч річки отсе розкинулось село, а по другу простяглось громадске оболонє та зеленїють людскі луки; через річку перекинулась обсаджена вербами гребля, посеред села зміж дерев виринає церква; за селом на вигонї, мов сторожі, стоять млини, а там геть і кладовище з похилими хрестами.

Богато українських сїл розляглось по ярах та долинах. Тут і на воду зручнїйше: на огородину прикладнїйше, деревина всяка лучше росте. Та не через се одно у нас облюбували яри та долини. Колись у нашому краю небезпечно жилось — от люди й позвикали жить по захистних місцях.

Не тілько з окола, але і в серединї на Україні село на село схоже. Дворики маленькі з хлівцями, соломою або очеретом криті, хати з виструганим током перед порогом; на боцї від хати повітка, комірчина — ото по найбільш і все господарство. Тілько денеде кидає ся в очи велике господарство якого дуки з стогами, з скиртами, з клунею або безверха, обскублена, одинока хата якої вдови.

Не розкішні і не богаті, не блищать всячиною українські села та гарні они всякому, хто знає їх. Чепурні в селах білі хати, чепурні двори, вкриті зеленим морогом, гарні, високі та кучеряві верби; сьвіжа калина над водою, або й біля колодязя; мило пахнуть квітки в огородчиках, а ще красше щебечуть соловейки в садках.

Андрій Молодченко.

CXVI.

Як живуть в українському селї.

Гучне село в осени. Селяни й забули про важку лїтню працю у полї. Оранка й сїйба озимини вже пройшла. Богато хозяїнів упораний хлїб уже й змолотили; що змолотили — те й позсипали, а то й попродали чимало. Не голодне село: є хлїб, є й до хлїба — огороди й садки повіддавали своє добро. Видко в осени по селу нові свитки, шапки, пояси, зазирні теж на дївчатах юпки, хустки, чоботи рантові — одягнене село! В осени по селах часто ярмаркують, весїля гуляють, обіди справляють. Брязчить у сїльских кишенях — і веселить ся, гуляє село.

Не те село зимою. Не таке веселе оно. Холодно по хатах, а як де, то й голодно. Придбало сьвяте лїто, а зима пробирає. — Робіт надвірних зимою в селї не богато: скотинї дать, на водопій погнать її, у лїс іноді поїхать за чагарником на топливо — ото й уся праця. Тілько у заможнїх молотять по токах та возять дерево на нові хати, на клунї, на комори. Зимою пряде село. На всї сорочки, запаски, рядна, мішки й інше таке напрядено зимою. Пряло ся дома при каганчиках, пряло ся на досьвітках при веселих співах.

По весні село їде у поле. Треба орать, ралить, сїять, волочить ярину. Хоч і пройшла холодна зима, хоч і заворушилось весною село, та не зовсїм бадьорить ся оно. Зазимована худоба тягне ся в поле, плутаючи ногами; невесело й хозяїнам. Зима упоралась добре, засїки й комори спорожнїли; ожередів сїна і соломи мов не було. — Та зеленїє кругом, сьвітить, пригріває сонечко — буде наша скотина сита, буде праця людям, буде й за працю хлїб.

А ось і лїто настало. Тихо в селї, пусто. Трохи не все село на роботї в полї. Лишили ся дома тілько старі та малі. На дорозї нї лялечки. Коли-не-коли пройде стара баба з неповними відрами, а ген-ген на перелазї сидить старий сивоголовий дїд, а недалечко него грають ся в замазаних сорочках підперезані поясочками унучата.

Андрій Молодченко.

CXVII.

Вечір на Украïнї.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугаторі з плугами йдуть,
Співають ідучи дївчата,
А матері вечерять ждуть.

Семя вечеря коло хати.
Вечірня зіронька встає...
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких дїточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все... Тілько дївчата
Та соловейко не затих.

Тарас Шевченко.

CXVIII.

Білавка.

Ось послухайте лиш!

За городом край шляху стояв будинок. Ви певне бачили єго? Ще коло него невеличкий садочок, обгорнений пофарбованими деревляними штахетами.

Недалеко від будинку край рівчачка росла в мягкій зеленій траві білавка. Сонечко гріло й пестило її на рівні з пишними квітками, що цвили в садку перед будинком, і наша чічка росла, як із води йшла. Одного прегарного ранку она зовсім розцвила ся; жовта, кругла, як сонечко, середина оточена була сяєвом з біленьких дрібних промінів-пелюсточок.

Білавка ні трохи не журила ся тим, що она така вбога, така простенька, що ніхто не бачить і не помічає її в густій траві; ні, она була задоволена з усього, жадібно тягла ся до сонечка, любувала ся ним і слухала, як десь високо-високо в небі співав жайворонок.

Білавка була така весела й щаслива, ніби сьогодня була неділя, а справді то був простий понеділок. Усі діти сиділи тихо на ослонах у школі і вчили ся у своїх учителів; нашаж чічка теж тихо сиділа на своїй стеблинці і вчила ся у ясного сонечка та в усеї природи круг себе, вчила ся розуміти добрість Божу. Она слухала жайворонків спів і їй здавало ся, що він своїми голосними, дзвінкими піснями виспівує саме те, що є у неї на серці; через те квіточка дивила ся на щасливу легкокрилу співучу пташку з якоюсь особливою повагою, але ні трохи не заздрила їй і не журила ся, що сама не може ні лїтати, ні співати.

— Яж бачу і чую все! — думала она. — Сонечко ласкаво гріє мене, вітрик цїлує. Яка я щаслива!

У садочку цвило богато пишних, гордих квіток, найгордїйші були ті, що ніяк не пахли. Півонії так і роздимали собі щоки — їм усе хотїло ся стати більшими за троянди; та хиба в великости річ? Рябійших та чепурнїйших за тульпани не було; они дуже добре се знали і силкували ся яко мога випростувати ся щоб дужше звертати на себе очи. Ніхто з гордих квіток не помічав маленької білавочки, що росла десь край рівчака. А она часто задивляла ся на них і думала:

— Які они гарні, чепурні! До них неминуче прилетить у гостину гарна співуча пташка! Хвала Богови, що я стою так близенько — побачу все, надивлю ся до схочу!

Коли се почуло ся: „квір-квір-квіріт!“ і жайворонок злинув... не в садок до півонїй та до тульпанів, а простїсїнько в траву до простенької білавки. Квіточка зовсїм збентежила ся з радощів і просто не знала, що їй думати, що робити.

Пташка скакала круг неї й співала:

— Ах, яка гарна мягка травичка! Яка люба квіточка в срібній суконцї, з золотим сердечком!

Жовте сердечко в квіточцї справдї сияло, мов золоте, а білесенькі пелюсточки блищали мов срібні.

Білавка була така щаслива, така рада, що й не сказати. Пташка поцїлувала її, заспівала їй тай знову зняла ся до блакитного неба. Добра часина минула, покіль чічка стямила ся з такого щастя. Радісно-соромливо глянула она на пишні квітки що були сьвідками єї щастя — комуж і зрозуміти єго, як не їм. Але тульпани почервонїли з пересердя, а півонії просто за малим не луснуть! Добре, що не вміли говорити, а то впалоб від них білавочцї! Бідолашна відразу зрозуміла, що они гнївають ся і щиро пожалїла про се.

Та в сей час у садок увійшла дївчина з острим блискучим ножем у руцї. Она підійшла просто до тульпанів та до півонїй і почала зрізувати їх одного за одним. Білавка так і охнула:

— Яке страхітє! Тепер їм край!

Нарізавши квіток, дївчина пішла, а білавка вже така рада була, що росте в густій траві, де її нїхто не бачив і не помічав. Сонечко зайшло, она згорнула пелюсточки і заснула, але й у снї їй усе ввижала ся люба пташка та ясне сонечко.

Вранцї квітка знову розгорнула пелюсточки і простягла їх, як дитина рученята, до ясного сонечка. Тоїж хвилини почув ся голос жайворонків; пташка співала, але як же сумно! Бідолашна піймала ся в сильце і сидїла тепер у клїтцї, що висїла край відчиненого вікна. Жайворонок співав про волю, про воздушні небесні простори, про сьвіжі зелені поля, про те, як гарно та весело було лїтати на волї. Тяжко, тяжко було на серцї в бідної пташки — она була в неволї!

Білавка щирим серцем хотїлаб помочи невільницї, але чим? Она забула й думати про те, як гарно було навкруги, як любо гріло сонечко, як блищали єї срібні пелюсточки, її мучила думка що она нїчим не могла помогти бідній пташцї.

Коли се з садочка вийшли два хлопчики; в одного в руках був такий сам великий та острий ніж, як той, що ним дївчина

зрізувала тульпани. Хлопці підійшли просто до білавки, а та ніяк не могла зрозуміти, чого їм тут треба?

— Оттут можна вирізати гарну дернину нашому жайворонкови, — сказав один хлопець і глибоко встромивши ніж у землю почав вирізувати картисту дернину; білавка опинилась саме посеред неї.

— Зірвімо квіточку! — сказав другий хлопчик і білавка затремтіла зо страху: як що її зірвуть, то она вмре, а їй так хотїло ся жити! Бо тепер же она могла достати ся до бідного жайворонка.

— Нї, красше нехай лишить ся! — сказав перший хлопець. — Так гарнїйше.

І білавка опинила ся в жайворонковій клїтці.

Бідний жайворонок голосно нарікав на свою неволю, кидав ся й бив ся об зелїзні крати в клїтці. А бідна білавка не могла розважити єго анї словечком. А як їй сього хотїло ся! Так проминув увесь ранок.

— Тут нема води! — жалїв ся жайворонок. — Они забули дати менї напити ся, пішли і не зоставили менї й краплї води. У мене зовсїм пересохло в горлочку. Я ввесь горю і мене морозить! Ох, як менї важко дихати! Менї доведе ся вмерти, розлучити ся з ясним сонечком, з сьвіжою травицею, з усїм Божим сьвітом!

Щоб хоч трохи відволожити ся, жайворонок глибоко вгородив свій дзьобик у сьвіжу холодну дернину, побачив білавку, кивнув їй голівкою і сказав:

— І ти зівянеш тут, бідна квіточко! Тебе та клаптик зеленої дернини — ось що дали они менї замість усього Божого сьвіту! кожда травинка мусить стати менї за зелене деревце, кожда твоя пелюсточка — за запашну квіточку. Лишенько моє! Ти тільки нагадуєш менї, чого мене позбавлено!

— Чим би менї розважити єго! — думала білавка, але не могла ворухнути нї одною пелюсточкою і тільки все дужше й дужше пахла. Жайворонок помітив се, і не заняв квіточки, хоч, мучивши ся зо спраги, повискубав усю травичку.

Ось і вечір прийшов, а нїхто так і не принїс бідній пташці води. Тодї она розпустила свої коротенькі крилечка, затріпала ними і ще кілька разів жалібно запищала:

— Пить! пить!

Потім голівка єї схилила ся на бік і сердечко розірвало ся з нудьги та з муки.

Білавка теж не могла більше згорнути своїх пелюсточок і заснути так, як перше; она була зовсім недужа і стояла, сумно похиливши голівку.

Тільки другого дня вранці прийшли хлопці і, побачивши мертвого жайворонка, гіренько заплакали, потім викопали єму гарненьку ямку і всю її закрасили квітками, а самого жайворонка положили в чепурну червоненьку коробочку — єго хотіли поховати пишно. Бідолашна пташечка! Поки она жила й співала, хлопці забували про неї, зоставили її вмирати в клітці без води, а тепер уряжали їй пишний похорон і проливали над єї могилкою гіркі сльози.

Дернину з білавкою викинено на курний шлях; нїхто й не подумав про квіточку, яка всеж найдужше за всіх любила бідну пташку і всім серцем бажала її розважити.

З Андерсена — Мария Загірня.

CXIX.

На службу.

(З Конопнїцкої).

Плаче мати і ридає
І хитає головою,
Шапку з скринї витягає
І татуня камізолю...

Дала хлїба на дорогу,
Дала чоботи личкові:
— В сьвіт далекий йди, небоже,
Йди мій сину, будь здоровий!

Не пустилаб тебе, сину,
Нї від себе нї від хати,
Щож дитино, йде година,
Що на службу тра ставати.

Станьже, сину, в добру хвилю,
В добру хвилю і годину,
А годи ся по спромозї,
Хоч за білу сорочину...

А йди, сину, там служити,
Де буде богацька хата,
Може вислужиш по роцї
Хоч старенькі чоботята...

А до дому не вертай ся
І служи так довго, сину,
Аж заслужиш, запрацюєш,
Хоч подерту кожушину!

— А чи довго, моя нене,
На кожух служити треба?
— Довго, сину, поки Господь
Не погляне з свого неба.

— А чи довго, моя нене,
Тра на чоботи служити?
— Довго, сину, аж робота
Стане спину в діл хилити...

Йде наш наймит стеженькою
І на хату поглядає —
Бєть ся з думкою важкою,
То йде трохи, то вертає.

А старі при стежцї верби
Кивають за ним гильцями
І скриплять і мало-мало
Не промовлять слівоньками:

— Не зазнав він анї волї,
Нї вигоди в тій хатинї,
Так колиж єму між люди,
Як не в службу, як не нинї.

Богдан Лепкий.

CXX.

Прогулька до Яремча.

Радість переповнювала наші серця, коли ми дожидали нетерпеливо тої днини, що в нїй зелїзниця мала нас завести у Високий Бескид. Перерізаний вузкою долиною горішнього Прута

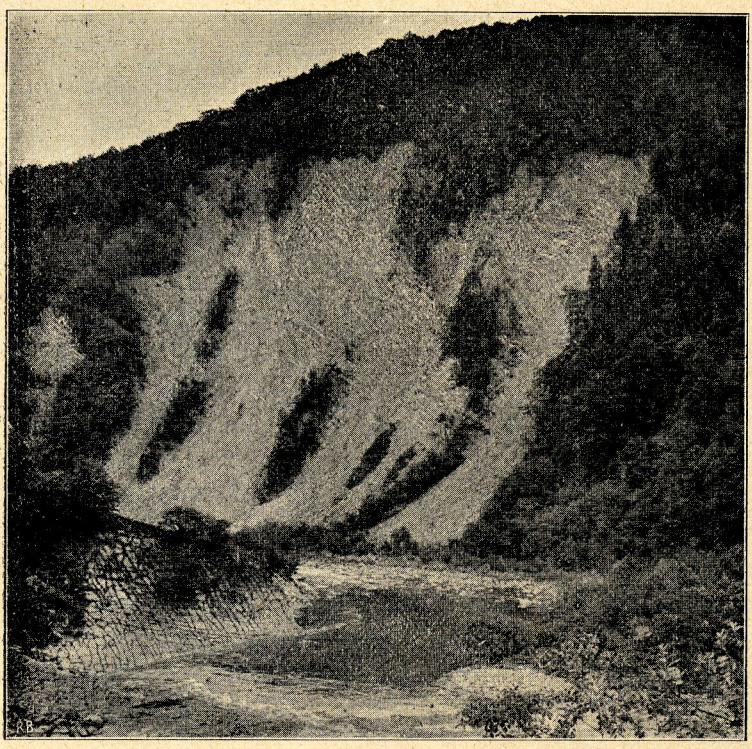

„Берди“ в Яремчу.

повикидав він із свого нутра здовж ріки таємні чуда природи, які надили нас своєю красотою уже давно в гостину до себе.

Заосмотрені в поживу на один день розміщену по ташках і в наплечниках, ми всїли до поїзду Станиславів-Воронянка о 5 год. вранцї.

НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА

Погода була гарна. Поїзд рушив з місця і почав нести нас у гори, яких прегарну панораму ми стільки разів подивляли із оболоня на Дуброві. За мостом над Бистрицею поїзд спинив ся в Хриплині. Праворуч із вікон побачили ми на полудни голубий рубець гір: се Ґорґани, зпід яких пливуть дві Бистриці. Ділить нас від них велика рівнина; вкривають її розлогі ниви, поля, гаї, оболоня, а на їх тлї зарисовують ся то зелені дерева сусїдних сїл, то плоти, обороги і стріхи сїльских хат.

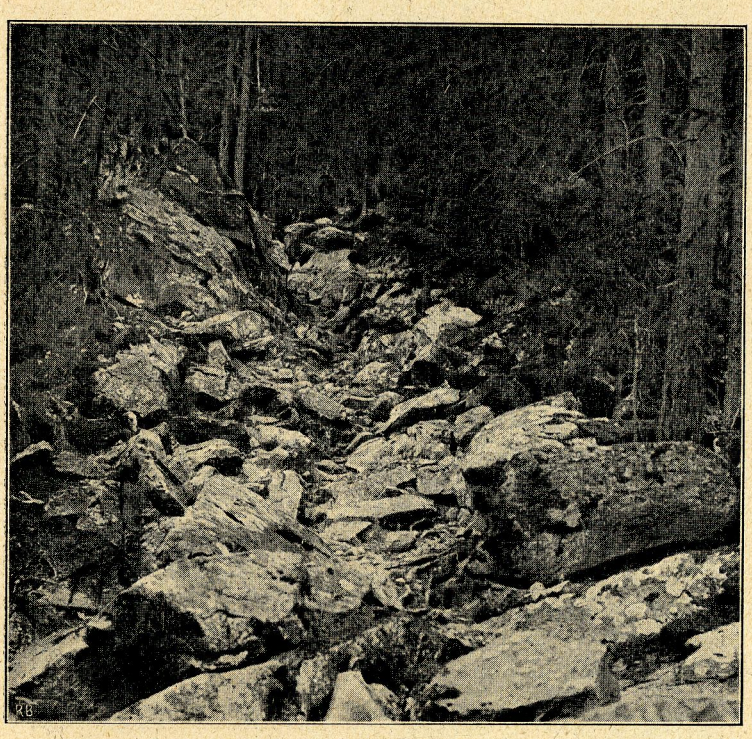

Плай в Ґорґанах.

Минаємо стациї Братківцї, Тисьменичани, Тарнавицю лїсну, положені в сїй безмежній здає ся кітловинї Бистриці, врештї поїзд спинює ся в Надвірнї. Тут уже зміняє ся краєвид цїлком. Заступили нам дорогу темно зелені стїни гір на полудни й заходї — перед ними зелїзничий шлях скручує ся ід сходови, щоби передістати ся з долини надвірняньскої Бистриці в долину Прута.

Минає хвилина й ми вже за Надвірною. Поїзд зачинає вдирати ся на вододїл Бистриці і Прута, звертаючи ся розлогим луком ід сходови. Летить стрілою крізь чимраз то старші лїси,

що з них віє подих праліса. Верхи гір множать ся без настанку; з вікон на право кидає ся в очи чорнїюча віковічним бором Страхора, побіч неї близша Надвірни Лиса і Черлений.

В Лойовій зелїзничий шлях дістає ся на вододіл на висотї 550 м. над рівень моря, 110 м. над Надвірною.

Ми вже в области ріки Прута. За хвилину розкриває ся перед нашими очима з лївого боку поїзду розлогий краєвид на

Комори Довбуша.

місто Делятин, що розложило ся в долинї Прута враз із Зарічем, обведене навкруги горами. У гарнім сім краєвиді визначають ся гірскі ворота, що ними Прут звертає в доли ід Коломиї. У сих воротах виднїє в далї Ланчин і цїлий ряд сїл поза ним.

Від Делятина їдемо вже гірскою долиною Прута, як би на днї великаньского проваля; по обох боках шляху товаришать нам стрімкі стїни, подекуди скалисті, подекуди вкриті лїсом; перері-

зують їх тут і там поперечні долини, а в напрямі їзди виступають перед нами нові вали альпейскої висоти, одні зпоза других без кінця. Здавлюють нас що раз тїснїйше в своїх обіймах зелені склони гір. Минаємо перестанок Дору, що роїть ся одягненими в сьвяточні пестрі строї Гуцулами, які додають сїй околиці питомого чару. Нарештї виринає перед нами цїль нашої дороги — Яремче й ми висїдаємо з поїзду.

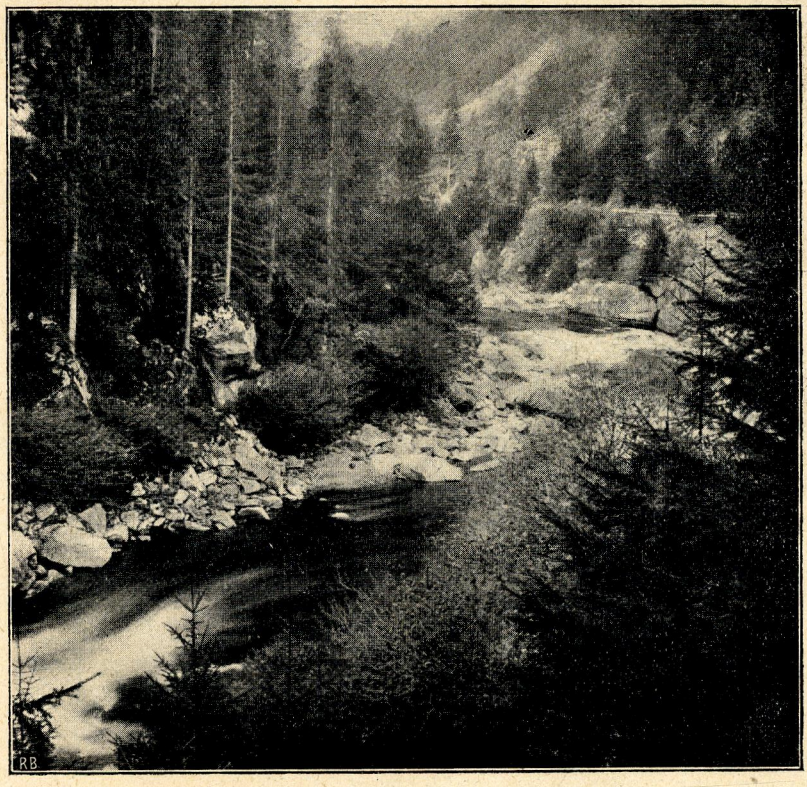

Русло Прута в Ямнї.

Обчисливши ся з часом, ми уложили плян нашої прогульки в той спосіб, щоби по черзї, не тратячи часу на поворот, оглянути всї найкрасші подробиці сеї так богато наділеної красою околиці.

Вже з зелїзничого двірця запримітили ми грізний вид майже 100 метрового узбічя, урваного прямовісно від самого сливе вершка, з верствами скель неначе поломаними в ріжних напрямах — се немов ворота, якими природа вводить нас у казочний край Довбуша.

Ідемо д ньому поміж рядом стилево збудованих вілль. Після десяти хвиль дороги спинило нас стрімке урвище русла Прута. Перший раз мали ми нагоду оглядати таке явище природи. Могутня струя води, що рвала з собою великі камінюки, краска води то понуро-зелена, то голуба, то на шипотах біла, а вкінці ті великаньскі скельні обрамованя верхів зробили на нас могутнє вражінє.

Прут в Ямні коло тунелю.

Звідси завернули ми в гору Прута, дійшли по хвилині до завішеної відважною рукою Гуцула вузкої бири[1]) понад водами ріки і перейшовши нею на другий беріг, увійшли ми в старий буковий лїс, що ним вела дорога до славних комор Довбуша. Сею дорогою входимо на збоче гори: небаром опинюємо ся посеред глухого нутра бору. Товаришать нам з обох боків дороги скелї розкинені без ладу по лїсї, менші і більші — а скількість їх росте разураз. На наше здивованє стежка переміняє ся із добре удержаної лїсової алеї в запущену дорогу, на яку накидано не-

[1]) кладка.

дбало безлїч нерівного каміня. Бо так виглядає плай у Ґорганах, одинокий рід комунїкацийної лїнії по тутешнїх гірских збочах. Скелї чим далї ростуть що раз більші, перекидають ся в велитів, що дивно якось визирають із посеред лїсової гущавини. Дика околиця вводить нас у зачудованє і заставляє призадумати ся над силою, що здвигнула тут сї скелї й порозкидала їх.

Входимо з одної на другу, врештї дорогу замикає нам скельна стїна, висша понад верхи смерік, із чорнїючою в споді челюстию. Се вхід до комор Довбуша, а цїла громада сих великаньских скель — се замок найпервіснїйшого стилю. Про

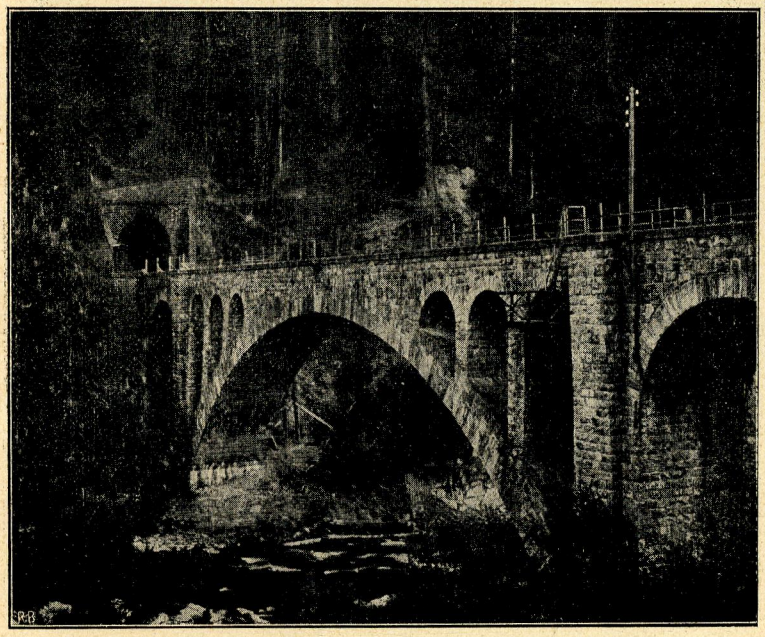

Ямна: Зелїзничий міст і вїзд до тунелю.

такі замки чували ми в казках, яких наслухали ся в дїточих наших лїтах без лїку.

Глухий ропіт грому від Делятина привитав нас, коли ми дійшли до сих комор, а густий дощ приневолив нас до довшого побуту в їх нутрі. Приглядаючи ся їм, ми пересьвідчили ся, що сих комор анї не виковала людска рука, анї не вижолобила вода, але, що они є витвором безладного укладу скельних стїн.

При сїй нагодї ми попоїли, а коли буря пройшла, ми вспіли видерти ся, помагаючи собі ногами і руками, на верх скель, що

замикали комори Довбуша. Несподіваний вид розкрив ся звідси перед нами. Ото мали ми перед собою глубоко в долї кітловину Прута, на якій розсїло ся село Ямна; понад селом, починаючи майже від наших стіп, зависло цїле стадо більших і менших білих облаків; були се мричі, що виринали по дощи непомітно з лїсів, гуртували ся в хмарки-облаки, плили помалу понад долиною, сплїтаючи своїми повісмами верхи висших дерев в одно,

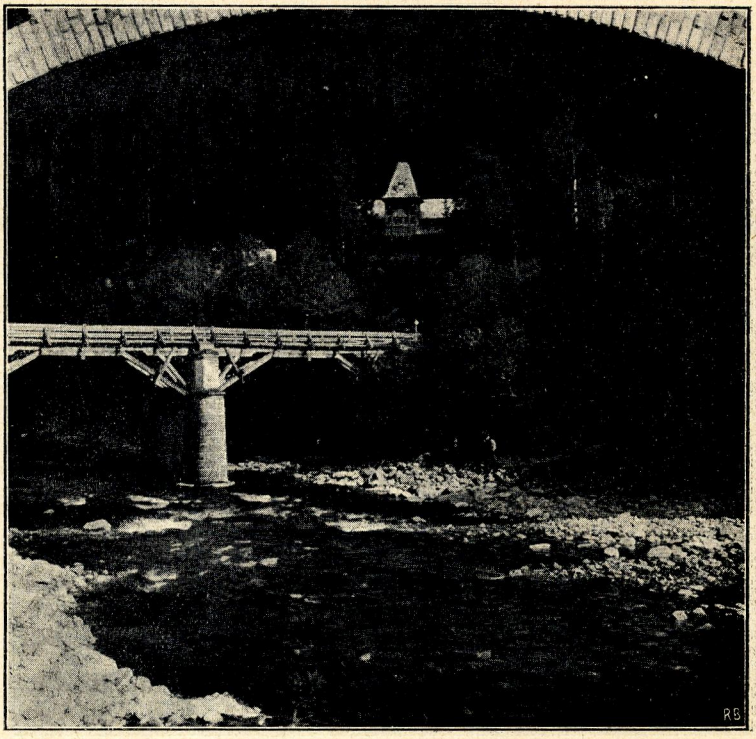

Яремче: Вілля на збочи; міст на Прутї, у горі лук зелїзного моста.

навіваючи на цїлу околицю якогось невисказаного чару. Такого явища на долах не бачили ми нїколи.

Ямна так принадно розкинула ся у наших стіп, що ми порішили зійти з комор Довбуша на те село. Несповна в пів години були ми на гостинци, що вів в діл Прута до Яремча.

По дорозї до Яремча ми звидїли між іншим величавий, зелїзничий міст, що веде до тунелю, та чималу скелю, що лежить недалеко зелїзничого мосту, із хрестом на верху, також звязаним з іменем славного Довбуша. Але найбільше вражінь давав

нам Прут, відкриваючи що раз то нові, що раз то більше цікаві подробиці гірскої природи.

Входимо до Яремча. Стаємо знов над Прутом, щоби перейти по мості на той бік, але поки що маємо нагоду оглянути новий зелїзничий міст, про який знатоки говорять, що є архитвором будівляної штуки. Впадає нам в очи широкий розмах

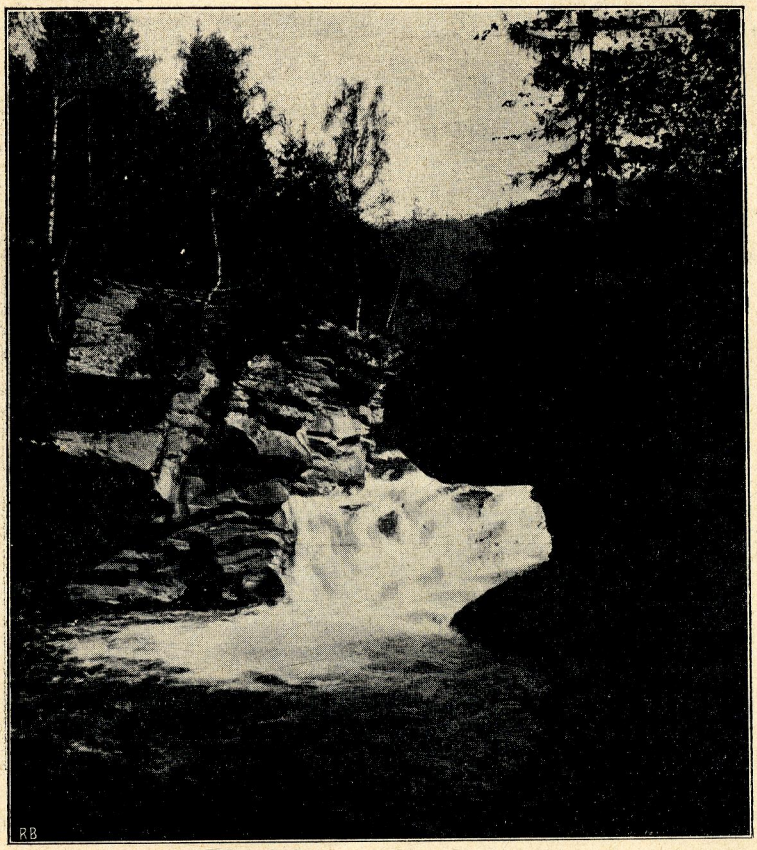

Водопад Прута в Яремчу

єго сьміливого лука, опертого на стрімких берегах русла, і простота будови. Як там чуда природи, так тут для відміни подивляємо твори рук чоловіка, розмірами й стилем приноровлені до буйного гірского краєвиду, до чарів гірского сьвіта, сего дивного твору природи.

За мостом завернули ми лїворуч, звертаючи свої кроки в напрямі водопаду Прута. Перед нами потік Жонка, що впадає тут до Прута. Ми перейшли єго по кладці, а після

кількох хвиль ударив о наші уха зразу шум, а потім лоскіт і гук. Ми станули в розкішнім амфітеатрі скельнім, перерізанім по середині білими валами спіненої води. По боках прикучнули пошарпані скелі. Чорна велика стїна зависла праворуч над бездонним плесом, вибиваючи ся на перший плян у сьому повному грози краєвиді.

Наближаємо ся до спінених хвиль води, приголомшені єї гуком, просто стрівожені. Прут здавлений тут з обох сторін твер-

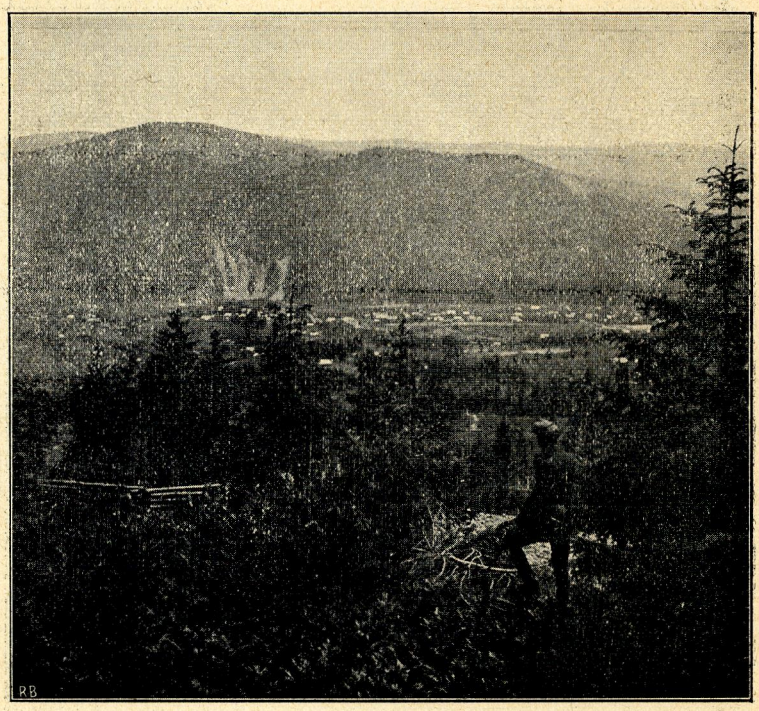

Вид на Яремче з узгіря проти зелїзничого двірця.

дою скалою, кидає свої води на цїлій своїй ширині у пропасть з висоти кількanайцять метрів, а води єго, спадаючи з непогамованим розмахом, вводять цїлу масу набережних скель у дрожанє.

Сидимо мовчки і вдивляємо ся в те незвичайне явище. Вода перекидає ся снїжно білими бовванами, що наче варять ся у розпаленому кітлї. А спадаючи із своєї висоти розбиває ся на острих рогах скель в тисячні частинки, що наче тумани мричі нависають над водопадом і мінять ся красками дуги. Ми попали в задуму.

До відїзду поїзду ми мали ще більш як годину часу. Щоби використати до останньої хвилї нашу гостину в горах, ми вийшли ще на узгірє проти зелїзничого двірця. Там засїли ми під високим кріслатим буком до вечері, що складала ся з останків хлїба, бриндзї і редькви. Перед нами розпростирало ся гарно забудоване Яремче з цїлим своїм принадним окруженєм; в полуднево-західній сторонї чорнїв велитнїй Горган, пошарпаний на хребтї. Ми тїшили ся чудово прожитою дниною, нерадо розстаючи ся з горами.

Коли поїзд нїс нас з поворотом до Станїславова, ми укладали собі вже нову прогульку в Карпати.

Генрик Гонсьоровский.

CXXI.

Цїсарска сльоза.

Цїсарску кімнату тиша залягає,
Довкола неначе у церкві спокій,
Се цїсар якесь то писанє читає,
І голову хилить в задумі тяжкій.

Письмо се, то засуд. За вбійство кроваве
„На смерть“ чоловіка закон засудив, —
Та серце цїсарске, батьківске, ласкаве
Рішає, чи вмре він, чи буде ще жив.

Тиша! І Франц Йосиф той засуд читає
І голову хилить в задумі важкій...
Кровавая драма з письма оживає,
Цїсарского серця мішає спокій.

„На смерть!“ По закону... Кров люто пролита
Знай смерти жадає убийця свого...
Та він молодий ще! Натура сердита!
Противник довів до безумства єго!

„У серцї є зароди доброї вдачі...
Занедбані... Ще би поправитись міг...
Та кров ся пролита... І сльози горячі
Сиріт... І закони однакі для всїх!...“

Так в серцї цїсарскім, батьківскім, ласкавім
Чутє й справедливість провадять війну.
Минають години. Ось в блиску кровавім
Скриває ся сонце за хмару страшну.

Гремить! Стрепенув ся монарх. „Нї, не можу!
Не сьмію! Закони однакі для всїх!
На сьому папері свій підпис положу.
Бог бачить, з сумлїнєм боров ся як міг!“

Перо взяв у руки — рука затремтїла.
Сеж смерть чоловіка на тому пері!
Та совість цїсарска писати велїла
І розум, що правду суспільну беріг.

Рука покорилась. Ось „Франц“ вже готово...
Стиснуло ся серце, немов замерза...
Та нї! Оно плаче! Ще слово! Ще слово!...
Та бризнула з ока цїсарска сльоза.

Та бризнула з ока і підпис змазала,
І цїсар мов сьвітлом осяяний встав:
„Сльоза менї правду найкрасшу сказала.
Най Бог єго судить, мій суд вже устав!“

Секретар приходить і цїсар звіщає —
Турботная хмара з облича щеза:
„Най Бог єго судить, а цїсар прощає,
Сей засуд змазала цїсарска сльоза.“

CXXII.

Серебренник.

До Ісуса приступив фарисей і поспитав єго хитро, чи треба платити цїсареви данину?

На се відповів єму Ісус:

— Віддайте цїсареви, що цїсареве, а що Боже — Богу.

Отся подїя послужила маляреви Тициянови предметом до малюнка: Серебренник.

Пригляньмо ся сій картинї, щоб побачити, як змалював згадану подїю артист.

Він вивів перед нами два ріжні противні собі характери.

Ото держачи в руцї серебренник, підходить фарисей з боку до Христа, неначе би бояв ся стати просто перед Ним в почутю свого лукавства. Коли ставить Христови питанє, старає ся він прибрати невинний вираз лиця та удає, немовто лиш із чесної цїкавости питає Христа. Легко звертає ся Христос до фарисея

і вичитавши спокійними очима усю погань гадок облудника, дає єму відому відповідь.

Тициян не доповняє образа нїякими зайвими, побічними подробицями, а зображує перебіг хвилї як найкоротше. Не розсївающись зосереджує ся наша увага відразу на головах Христа і фарисея та на їх руках. Одностайне темне тло позволяє повнїйше виступити обом головам.

Обі голови незвичайно влучно підхоплені. Голова Христа божественно нїжна, з блїдим лицем, з легко червоним сяєвом коло очий; Єго чоло погідне, непооране зморщинами; Єго тихі очи глубоко пронизують душу фарисея; гармонїйна лїнїя брів та носа виявляє великий супокій душі Христа і певність себе. По мистецки віддана ледви слїдна черта відрази на Єго устах, що є немов відповідию на облуду фарисея. В серединї затиснені а по кутах трохи підтягнені губи.

Обличє фарисея якеж відмінне! Грубе, здорове, переворотне та нахабне. Зпід темної, неспокійної брови паде острий, хитродопитливий погляд, а кінчастий, сильно в діл загнений ніс та туга долїшна щока з широкою долїшною губою надають єму вигляд хижої птиці. Стягнені на чолї зморщини та нервово видуте крильце носа знаменито віддають хвилю дожиданя відповіди. Коли фарисей почув в душі, що програє, непевність та невдоволенє почали огортати єго.

Богато причиняє ся до характеристики обох осіб осьвітленє. Голова Христа ясно осьвітлена, голова фарисея, котра і так уже з природи темнїйша, поставлена в тїнь. Рівнож нїжна рука Христа осьвітлена, коли мускулиста та груба рука фарисея ледви відбиває ся від темного тла Христової одежі.

До всїх наведених знаменитих прикмет образа долучає ся ще і добре зіставленє обох осіб, що підпомагає нам відразу відчитати внутрішне відношенє їх до себе. Фарисей наче злий дух заходить до Христа з боку і з облудною допитливостию нагинає ся близько до Него. В скорчених пальцях держить серебренник наче в кігтях. Христос лиш з легка повертає ся до него. Єго рука лиш вказує на серебренник, але не дотикає руки облудника.

Із цїлого образа так і промовляють до нас лагідні слова Ісуса:

— Віддайте цїсареви, що цїсареве, а що Боже — Богу.

Володимир Кобринський.

CXXIII.

Верба і зірка.

Давно-давно в одній країні було страшне лихолїтє. Війна лютувала по всьому краю, городи й села горіли, хлїб у полї увесь витолочено, а десятки тисяч людий загинули від шаблї, з голоду, у вигнаню і з страшних хороб. Нїчого тодї не видко й не чуть було — тільки зітханя та сльози та риданя, та пожарини та кров. Той, хто чого небудь ще сподївавсь, упевнив ся, що не було вже й надії виратувати ся, бо настигли на країну біди великі, що нїколи не забуде їх память народна. Тодї богато людий тїкало з рідного краю, деяких у полон забрано, а деякі поховали ся по лїсах та по пущах, або вийшли у чужий край. Було так, що жінка не знала, де чоловік пробуває, брат сестру губив, батько й мати дїтий своїх і нїхто не знав, чи живі були єго рідні, чи нї. А як уже запанувала згода і деякі, що живі полишали ся, до своїх повертали ся, то виявило ся, що кожде шукало когось і плакало, не знаходячи. Богато тодї людий дивило ся на свої хати-пустки, що нема тепер у них людий серцю любих і питали ся, тяжко сумуючи: „Чи не видко, не йде хто? Чи вжеж нїхто не йде?“ І ото найчастїйше почули відповідь, що нїхто не йде. Але бувало й так, що здалека на шляху замрїє курява, а з куряви тодї відрїжняли ся купки втїкачів, що до своїх простували. Тодї батьки й матері шукали своїх дїтий і як що часом після довгої шуканини знаходили, то радощам і впину не було, а лихо десь щезало. І знову швидко, мов з землї, виростали хати, поля житами й пшеницями вкривали ся і новий щасливійший час надходив після проминулого лихолїтя.

Заведено тодї далеко у чужу землю двоє маленьких дїтий: хлопчика й дївчинку. Там їх узяли добрі люди. Минали лїта, дїти виростали, нїякого лиха не знаючи. Алеж, хоч і гарно їм було жити, не могли они забути батька, матери і рідного краю. Не могли нї бавити ся, нї співати, нї танцювати на чужинї, бо серцем своїм завсїди були у рідному краю.

А як нарештї прийшла чутка, що у рідній землї вже згода і що всї, хто хоче, може туди до дому вернути ся, то дїтям ще тяжше стало жити на чужинї й они почали просити ся до дому.

Чужі люди, що дїти у них жили, усьміхнули ся й сказали:

— До дому хочете? От дурні дїти, чи знаєтеж ви, як вам далеко треба йти? Кількасот верстов!

— Нам се однаково, — відповіли дїти, — нам аби тільки до дому дійти.

— А хибаж ви у нас не дома? Сеж вам новий рідний край ваш! Маєте тут що пити, що їсти й у що гарно одягти ся і хата у вас гарна і у людий ви у добрих, що вас щирим серцем люблять. Чогож вам ще треба?

— Се все так, — сказали дїти, — але ми хочемо вернути ся до дому.

— Та у вас дома тепер всякі недостатки. Там ви будете жити в убожестві, спати мете на землї, доведе ся самий хлїб сухий їсти тай того може ще не буде, жити мете з голодом та холодом. Ваш батько й мати, брати й сестри і всї ваші други давно повмирали; шукати мете їх слїду, а замість того тільки слїд вовчий знайдете, бо там уже вовки бігають, де стояла колись ваша хата.

— Еге, — сказали дїти, — але ми всеж хочемо вернути ся до дому.

— Алеж десять лїт минуло, як вас узято звідти. Тодї ви були ще маленькі, нерозумні дїточки — братови пять, а сестрї чотири роки було. Тепер вам пятнайцять і чотирнайцять років і ви ще мало сьвіта знаєте. Ви усе забули, не то шлях туди, але й батька й матїр ваших, а они так само вас забули.

— Еге, але ми всеж хочемо до дому вернути ся, — відмовили дїти.

— Хтож вам шлях туди покаже?

— Я памятаю, — сказав хлопець, що на нашому дворї стоїть велика верба, а на нїй уранцї соловейко співає.

— А я згадую, — додала дївчинка, — що у вечері крізь листє тої верби сияє ясна зірочка.

— От дурні дїти! — сказали добрі люди, — нерозумне ваше бажанє і тільки занапастить вас. — І они заборонили дїтям навіть думати про се. Але що більш їм заборонювано, то частїйш дїти думали про те, як би вернути ся до дому — і се зовсїм не тому, щоб неслухняні они були, а тим, що думка ся не виходила у них із голови. Нарештї одної місячної ночи, як хлопець за думками своїми не міг і очий стулити, він обізвавсь до сестри:

— Ти спиш?

— Нї, — сказала она, — менї не спить ся: Я думаю про наш рідний край.

— І я, — каже хлопець. — Давай повстаємо, позвязуємо свою одежу у вузол тай утечемо відси. Мені здаєть ся, немов щось раз-у-раз каже у моєму серці: іди до дому! іди до дому!

— Ходїм! — згодила ся дївчинка й они тихенько вийшли.

Ніч була гарна й місяць ясно сьвітив їм на шляхи й стежки. Мовчки йшли они скільки часу.

— Знаєш що, братїку, — каже дївчинка, — бою ся я, що не потрапимо ми до дому.

— А ми все йти мемо на південь — там наша хата; тай ще у нас є признака: Як побачимо у дворі вербу, що поміж листєм у неї ясна зірочка блистить, тоді ми й пізнаємо свою хату.

І ото йшли они жваво й сьміливо все далї. Хлопець вирізав собі добру палицю з молодого дубка, щоб у пригоді оборонити сестру й себе. Але їм не трапило ся нїякої пригоди.

Через кілька днїв прийшли они на розпутє — там два шляхи розходили ся на два боки. Тут они зупинили ся, не знаючи, яким шляхом простувати. Коли се на шляху лїворуч заспівало двоє маленьких пташок.

— Ходїм, — каже брат, — отсе наш шлях, бо там пташки щебечуть.

— Еге, — сказала сестра, — ходїм.

І они пішли тим шляхом, а пташки тим часом почали попереду їх з гілки на гілку перелїтати, немов дорогу їм показуючи. Дїти йшли за ними. Годували ся они овочами лїсовими та ягідьми, пили з криниць воду чисту, а в ночи спали на мягкій траві. Дуже їм дивно було, що де они не стануть у день, там собі й їсти знайдуть, у вечері завсїди трапляло ся їм таке місце, де могли відпочити. І так ішли все далї.

Нарештї дївчинка почала приставати.

— Колиж ми почнемо нашу вербу шукати? — спитала брата.

— А тодї тільки, як почуємо круг себе людий, що тоюж мовою розмовляють, якою до нас батько й мати говорили, — каже брат.

І знову йшли все далї на південь; лїто вже минало і в лїсї робило ся холодно.

— Чи не видко нашої верби? — спитала ся дївчинка.

— Нї ще, — відмовив хлопець.

Країна, що по нїй они йшли, почала зміняти ся. То йшли они лїсами й болотами, а тепер протягли ся перед ними степи, забовванїли могили, а іноді й гори, заблищали ріки.

— Як же ми перейдемо через сї круті гори? — питає ся дївчинка.

— Я перенесу тебе, — каже хлопець.

І він переносив її через гори.

— Як ми переїдемо через сї бистрі ріки? — знову питає ся дївчинка.

— Ми переїдемо човном, — каже хлопець.

І він перевозив її через ріки, усюди край берега є човен, немов нарочно хто їм покинув. Але через деякі ріки брат і сестра плили й у плав і перепливали їх легко, бо надія побачити рідний край допомагала їм.

Одного разу так їм було, що йшли они не відпочиваючи увесь день і дуже втомили ся. У вечері підійшли до одинокої хатки, що на пожарині її тільки що покладено, ще й не обмазано. На дворі хлопя мило огірки.

— Чи не дав би ти нам хоч одного огірка, — спитав хлопець.

— А вжеж, ідіть у хату, — каже хлопя, — мама дадуть вам попоїсти.

Тільки почув се брат, кинув ся до хлопяти, обняв малого, почав цїлувати єго й заплакав з радощів.

— Чого ти так зрадів, братїку? — питає ся дївчинка.

— Як жеж менї не радїти? — каже хлопець. — Атже се хлопя говорить тою мовою, що й наші батько й мати. Тепер ми почнемо шукати нашу вербу й зірочку.

Тодї они увійшли в хату й люди ласкаво їх привитали й спитали ся, відки они йдуть.

— Ми вертаємо ся з чужого краю й шукаємо свою рідну хату; але у нас є тільки одна признака, що у нас у дворі стоїть велика верба і вранцї на нїй співає соловейко, а в вечері крізь єї листє миготить ясна зірочка.

— Бідолашні дїти! — сказали добрі люди, жаліючи їх. — На землї ростуть тисячі великих верб, а на небі сияють тисячі зірок. Чи тож можна, щоб між тими тисячами верб і зірок ви знайшли те, що вам треба?

— Якось то буде, — сказали хлопець і дївчина. — Атжеж знайшли ми рідну країну, то може знайдемо і рідну хату.

— Наш рідний край великий!... — казали люди, головами похитуючи.

— Що буде, те й буде, — відказав хлопець. І они подякували господареви й господинї тай пішли далї.

Тепер їм уже не доводилось лїсовими ягідьми живити ся і по лїсах ночувати. Они йшли від одної оселї до другої і хоч великі пустинї розтягались між людскими житлами і скрізь видко було велике вбожество, їм таки всюди було де притулити ся й попоїсти у добрих людий, що приймали їх, жаліючи. Алеж верби і зірочки они досї не знаходили. Йшли від хати до хати і шукали їх і богато бачили верб і зірок, та все те були не ті, що они шукали.

— От, — зітхнула дївчинка, — наш рідний край такий великий, а ми ще такі малі! Нїколи не найдемо ми своєї рідної хати.

— Аби ми вірили, що найдемо, то й побачимо свою зірочку, — сказав брат, — треба тільки вірити.

— Се правда, правда, — сказала дївчинка. Она бо звичайно завсїди згоджувала ся з братом. І ото, повні надій, ішли они далї.

Так проминув уже рік з того часу, як они пішли.

Нарештї одного разу в вечері підійшли они до одинокої селитьби. То було перед Великоднем, як на деревах уже порозвивало ся найперше листє.

Як увійшли они в двір, то побачили серед двору вербу велику з рясним молодолистим верховітєм, а крізь те листє сияла блискуча зірочка вечірня — найбільша й найяснїйша між усїма.

— Се наша верба! — крикнув хлопець.

— Се наша зірочка! — додала дївчинка.

І они заплакали з радощів.

— Ось загорода, що тато у неї воли загоняли, — каже хлопець, немов пригадуючи собі щось.

— А се наш колодязь, що з него мати воду брали, — говорить дївчинка.

— Глянь, онде під вербою стоять два маленькі хрести. Що се значить? — промовив хлопець.

— Менї страшно увійти в хату, — сказала дївчинка, а що, як наших татка й мами нема вже й на сьвітї, або они не пізнають нас! Увійди ти перший, братїку!

Послухаємо вперед під вікном, — каже хлопець, а серце єго так і тремтить у грудях.

А в хатї сидїв пристарілий уже чоловік із своєю жінкою, але видко було, що не лїта, а горе й недостатки завчасу постаріли єго.

— Ось і Великдень надходить, — каже чоловік жінці; — у сей день усім смутним Бог радість посилає, а нам нівідкіль радости сподівати ся. Усіх наших четверо дітий нема; двоє сплять у ямі під вербою, а двоє у ворожу землю узято і мабуть они вже ніколи не вернуть ся до нас. Ой тяжко старіти ся одиноким!

— Може коли й повернуть ся наші дїти. А скільки лїт булоб старшим дїтям, як би они були живі? — сказала жінка.

— Хлопцеви булоб тепер шіснайцять, а дівчині пятнайцять років, — каже він. — Мабуть не заслужили ми в Бога такого щастя, щоб коли небудь бачити свої любі дїти.

Тільки він сказав, аж відчинили ся двері і в хату увійшли хлопець і дівчинка. Они сказали, що йдуть здалека і прохали дати їм шматок хліба.

— Ідїть близше, дїти, — каже батько, — і переночуйте у нас. Ох, такі булиб тепер і наші старші дїти.

— Глянь, — говорить жінка, — які гарні дїти. Ох, були би й наші такі, як би були живі й були з нами.

І кажучи се, бідолашні батько й мати гірко заплакали. Тодї дїти вже не втерпіли більш. Плачучи, кинулись они на шию батькови й матері й скрикнули:

— Хиба ви нас не пізнаєте? Атжеж ми ваші дїти, що вернули ся до вас із чужої землї.

Батько з матїрю обняли дїтий і не знали що й казати з радости.

Дїти розказували їм про все, що они зазнали з того часу, як їх у полон узято, а батько й мати й собі розповідали їм, як они пережили увесь сей час і хоч ім усім довело ся зазнати дуже богато горя, але тепер, здавалось, те горе зовсім забувало ся і на радість обернуло ся. Залюбки дививсь батько на дужі руки синові а мати втїшала ся темним волосєм доччиним і хто й зна, який раз уже знову починала цїлувати єї щоки рожеві.

— Ходїм, подивимось на вербу і на зірочку, — сказав хлопець. — Глянь сестричко, під нею спочивають наші маленькі братчик і сестричка.

— Не судило ся нам їх побачити, — промовила сестра. — Та будемо любити їх і не бачивши.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

— Се правда, — сказав хлопець. — А подивись, як крізь листє ясно сияє на небі зірочка! Тепер, сестричко, ми вже не підемо далї.

За Топелїусом — Б. Грінченко.

CXXIV.

Згадую про Вкраїну.

Згадую про тую Вкраїну,
Забутий в далекім краю,
Вкраїну, де щастя покинув,
Де душу покинув свою.

Вкраїну, де степом синїють
Могили, де плаче сова,
Де в північ цвите на могилах
Плакун — запорожска трава,

Барвінок в садку зеленіє,
І явір край поля дріма —
Злетїв би на ту Україну,
Злетїв би... та крилів нема.

В. Тарноградский.

CXXV.

Червона калино!

Червона калино, чого в лузї гнеш ся?
Чого в лузї гнеш ся?
Чи сьвітла не любиш, до сонця не пнеш ся?
До сонця не пнеш ся?

Чи жаль тобі цьвіту, на радощі сьвіту?
На радощі сьвіту?
Чи бурі боїш ся, чи грому з блакіту?
Чи грому з блакіту?

Не жаль менї цьвіту, не страшно і грому,
Не страшно і грому,
І сьвітло люблю я, купаю ся в ньому,
Купаю ся в ньому.

Та в гору не пну ся, бо сили не маю,
Бо сили не маю;
Червоні ягідки до долу схиляю,
До долу схиляю.

Я в гору не пну ся, я дубам не пара,
Я дубам не пара;
Та ти мене, дубе, отінив, як хмара,
Отінив, як хмара.

Іван Франко.

CXXVI.

Смереко, смереко!

Смереко, смереко,
Отось затужила,
Ото задивилась
У ту даль, мов з ле́лії́й,
У той край веселий
Далеко...

Смереко, смереко,
Не шуми так шумно,
Бо і менї сумно
Й менї болить серце
І менї, сестрице,
Не легко...

Смереко, смереко,
Смерекові шуми,
Чи шлеш свої думи,
Де твоя родина
Й де твоя дружина,
Смереко?

Смереко, смереко,
Зелена, висока,
І ти одинока,
І я одинока:
Обі ми від роду
Далеко...

Марійка Підгірянка.

CXXVII.

Похвалка берези.

Ой хвалила ся березонька,
Що на менї кора біленькая,
Що на менї листє широкеє,
Що на менї гилє високеє.
Ой обізвав ся зелений дубочок:
Ой не хвали ся березонько,
Не ти свою кору вибілила,
Не ти своє листє широчила,
Не ти своє гилє височила; —

Вибілило кору яснеє сонце,
Широчив листє буйний вітер,
Височив гилє дрібен дощик.

Народня пісня.

CXXVIII.

Турова круча.

Ляснув погонич пугою; коні заржали, почувши лугову пашу; потюпали і зникли з очий і з возом і з погоничем і з дівчатами.

От уже й луг перед ними. І сюди зелено і туди зелено. Було се на весні, як ще трава, сьвіжа та молода, тільки що вкрила землю. Скільки в горі синього неба, стільки в низу зеленого лугу. І як ясна зоря в ночи покотить ся, палаючи по небу, так Орися проїздила широким лугом з своїми подругами. Аж ось — шумить-реве Трубайло за левадами. Як розступить ся дерево, а сонце як заблищить у тім місци, де вода рине через камінє, то тиб сказав, що то не вода, а саме чисте скло, самий добрий криштал рине з гори і бє ся на дрібні склянки об камінє. Над річкою стоїть висока круча, вся обросла кучерявим вязом, а корінє обвисло над самою річкою. Дикий хміль почіпляв ся за те корінє і колише ся кудлатими жмутками. А в низу вода рине та рине:

— Отсеж то Турова круча.

Дивлять ся на неї дівчата тай питають старого Гриви, чого она прозвалась Туровою?

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Атжеж ти на щось знаєш, так і нам скажи!

Як узяли просити, не видержав старий, сїв на камені над річкою тай почав говорити:

— Колись то давно, ще до татарского лихолїтя, правив Переяславом якийсь князь. Та був собі той князь стрілець такий, що аби зуздрів щось на око, то вже й єго. Отже раз поїхав той князь на польованє тай відбився у пущі від своєї челяди. Йде та йде пущею, колиж дивить ся, аж на лїщинї пасе ся стадо турів.

— А щож то, дїдусю, за тури? — спитала Орися.

— То, — каже, — були такі звірі з золотими рогами; тепер уже їх нїде не зуздриш. Бачить князь тих турів; тілько не дивує ся на їх золоті роги, а дивує ся, що при них стоїть дївчина така, яка так сияє, що й приступити не можна. Забув

князь і про свою челядь і про те, що заблудив у пущі: вхопила єго за серце та чудова краса.

— Дївчино! — сказав, — будь моєю жоною!

А она сказала:

— Тоді я буду тобі жоною, як Трубайло назад верне ся.

А князь їй знову:

— Як не згодиш ся на мою просьбу, то я твої тури постріляю!

— Як постріляєш мої тури, то вже більше нїчого не стріляти меш!

Розсердив ся князь, зняв лук з плеча і почав стріляти золоті тури. Сунулись ті тури в пущу, так і позвалювали дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло, а Трубайло тоді був не такий вузенький, як тепер — прибігли над високу кручу і всї: шубовсть у воду! тай нї один не переплив, усї каменем лягли на днї, аж річку загатили. Сплеснула тоді дївчина руками:

— Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всї вічні роки!

Отже і блукає, кажуть, той князь до сего часу по пущі і нїяк не найде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в татарских руках — чого вже не було із тим Переяславом! А він не найде єго тай не найде. А дївчинині тури лежать і доси камінями в водї і от прислухай ся: то не вода рине, а ревуть тури глухо зпід води. Отже, кажуть, буде такий час, що князь прийде на Турову кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ на Українї. *Пантелеймон Кулїш.*

CXXIX.

Сонце.

Найбільше із усього на сьвітї цїкавить нас сонце.

Та правду кажучи оно й вагу має найбільшу для нашого мешканя — землї. Ми не помилимось, коли скажемо, що сонце дає нам житє, що сонце вливає те житє в усякі ростини, в усякі живі істоти і колиб єго не було, то земля уявлялаб собою якусь дику сумну пустиню. Ми замічаємо, що, коли наступає весна і сонце осьвітлюючи нашу землю все прямійш та прямійш посилає на неї свої промінї, то вся природа пробуджує ся від зимового сну і весело прагне житя. Починає зеленїти трава, цвитуть сади заповнюючи повітрє пахощами своїх квіток, повертають ся з теплих країв табуни пташок і веселять своїми піснями повітрє, розбуркують ся звірі, що лишають ся на зиму

у нас, оживають усякі комахи і все те живе, радіє, росте, навіть людина, що зуміла і зимою огородити себе теплом, радіє весні разом з іншими істотами. І всю ту радість вливає сонце.

Щож то оно таке те сонце?

Коли ми глянемо на него в ясний день, то оно здає ся нам кружалом, від якого йде тепло, та ще й кружалом невеликим, подібним денцеви з маленького барильця. Яке сонце велике, ми знаємо се; оно около 1,300.000 разів більше чим наша земля і здає ся нам таке мале тілько тому, що єго віддаленє від землї страшенно велике, бо виносить 150 мілїонів кільометрів.

А чомуж оно здає ся нам кружалом? — запитаєте хтонебудь. Колиб оно було подібне до кулї, то ми таким би єго бачили!

Але се тілько так здає ся.

Коли ми знаємо, що земля подорожує кругом сонця, то легко можем і самі впевнитись у тому, що сонце кругле й опукле. Возьмем для сего наприклад тарілку, поставимо її на чому небудь сторчаком і почнемо ходити кругом неї. Круг єї будем бачити тілько тодї, коли станемо проти неї чи з переду чи з заду. Ставши з боку, побачимо лише рубець. Колиб сонце було плесковатим кружалом, то подорожуючи разом із землею кругом него, ми бачилиб єго то повним кругом, то бачилиб тільки краєчок єго, але, коли сего не буває, то оно подібне до кулї й опукле.

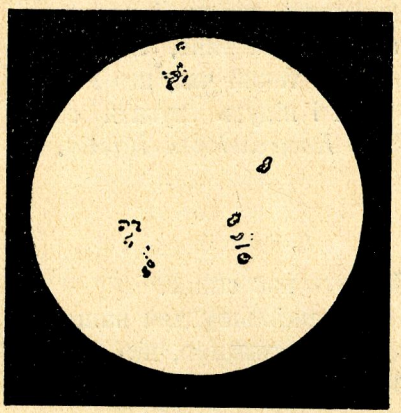

Плями на сонцї.

Посилаючи тепло і сьвітло навкруги, сонце удїляє єго землї лиш малу частину. Учені допевнились, що, коли порівнати те тепло сонця, що використовує земля, із усїм теплом, що оно пускає від себе, то се булаб лиш одна двомілїярдова частина. Одначе і сего тепла досить, щоб підтримувати житє на землї. І знаючи се, ми можемо уявити собі, що то за страшний огонь і тепло, що йде від сонця.

Се такий огонь, якого ще нїхто не зміг добути на землї і тілько завдяки тому, що земля далеко від сонця, ми можем єго витримувати. Дивлячись на сонце, ми помічаємо, що оно так яскраво сьвітить, що очи наші не можуть довго витримати того сьвітла. Оно здає ся нам таким ясним і гладеньким, як

полумє без найменшої цятиночки плям. Але учені люди, дивлячись на него у далековиди, побачили, що єго поверхня не зовсїм гладенька і блеск не всюди однаковий. Оно нїби то складає ся з блискучих зерен і вічно рухає ся.

Крім того на поверхні сонця часто показують ся якісь чорні плями ріжної величини. Що то за плями, рішучо ще не дізнались, але деякі кажуть, нїби то они зявились від того, що сонце помалу тухне.

Коли ми будемо стежити за тими плямами, то запримітимо, що они не стоять на одному місці, а пересовують ся до західного краю сонця, зникають на якийсь час, а потім знову зявляють ся на східному боці сонця. Таке явище дало можливість зрозуміти, що сонце так само, як і наша земля обертає ся кругом своєї оси, та не за двайцять чотири години, як наша земля, а за 26 діб.

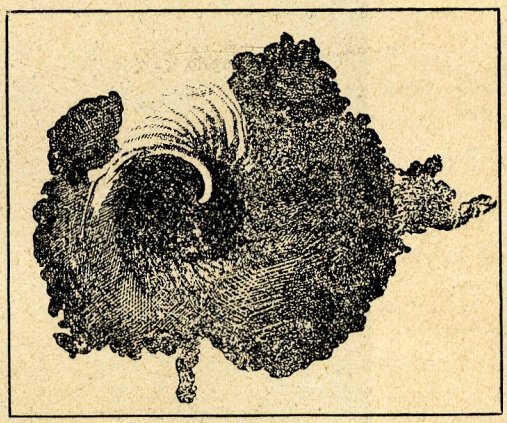

Соняшна пляма побільшена

Закінчуючи сей коротенький огляд сонця, мушу ще раз зауважити, що сонце є жерелом житя на землї. Поки оно сьвітить і гріє, доти житє буде йти на землї. Колиб настав такий день, що оно потухло би — земля наша захолонулаб і зробилась би непригідною і для найменшого житя. Все на нїй вимерлоб і она булаб великою пусткою великим кладовищем, над яким панувалаб темрява ночи, холод і вічна смерть. Та не тілько наша земля сталаб такою, але й богато інших планет подїлилоб єї долю, бо не одна она користує ся ласкавим промінєм сонця. Крім нашої землї є богато інших подібних до неї куль. Всї они звуть ся планетами, як і наша земля і всї они так само як і земля ходять кругом сонця. Всї отсї планети вкупі з сонцем називають ся соняшною системою. Тепер уже відомо, що крім землї та місяця кругом сонця ходить сїм великих планет: Меркур, Венера, (Вечірня зірка), Марс, Юпітер, Сатурн, Уран і Нептун. Крім сих головних планет числять ще декілька сотень менших, що обходять кругом сонця між шляхами (орбітами) Марса та Юпітера.

Коли ми дивимось із землї на сї планети, то они здають ся нам такимиж, як і всї зірки. Але коли їх почнемо розглядати

через побільшуюче скло прозорних труб, то замітимо, що они ріжнять ся від зірок і підходять більш до місяця. Они не мають такого сьвітла як зірки і крім того поверхня їх часто нагадує поверхню нашої землї. Так наприклад при помочи сихже про-

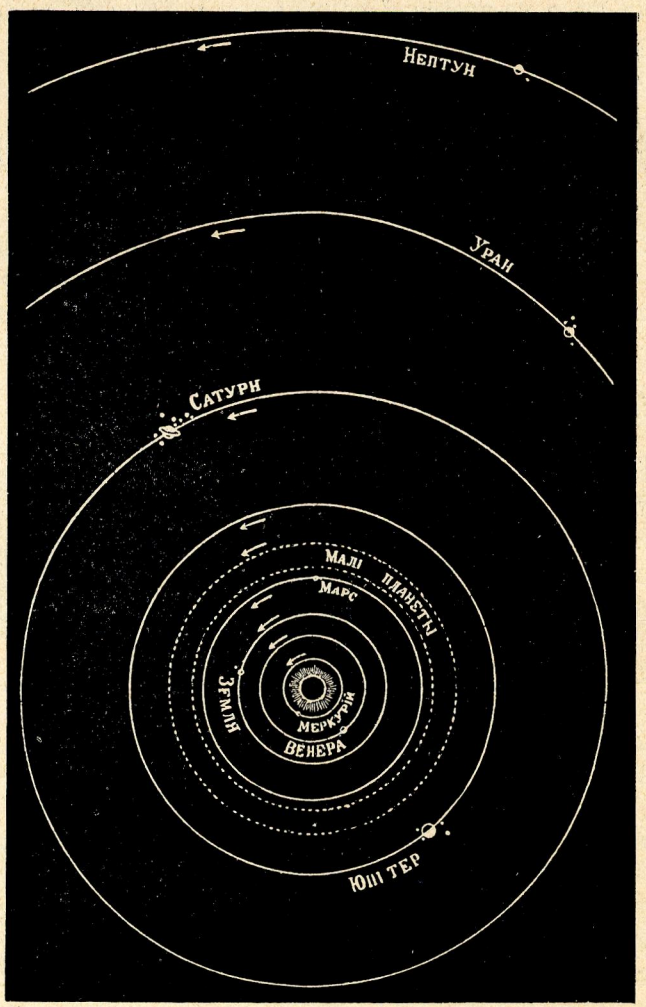

Соняшна система (сонце, планети).

зорних труб дізнались, що одна з планет по своїй будові дуже нагадує землю. Та планета зве ся Марс. Деякі вже й запевняють, що на сій планетї так само, як і на землї, йде житє, що всї обставини повинні там сприяти розвиткови сего житя. Але се тілько гадки і покищо нїхто допевне не пересьвідчив ся в тому. Можливо, що й є на тій планетї житє, тілько не таке, як на нашій землї.

Юрий Сїрий.

CXXX.

Зелені сьвята.

Нема над зелені сьвята. Годі описати, як красно, як любо тогди у нас. Вийдеш у поле — рай! Земля пристроєна в цьвіти, красує ся, мов у вінци відданиця гожа, а лїси зеленїють ся, якби в сьвяточних ризах. Поля, засїяні золотим зерном, випускають перший колос, а в садах деревина, облита вонним молоком, аж тягне в свій холодочок. Чисте і тепле небо палає, гріє і любо усьміхає ся до тебе; а весела птиця щебетами своїми аж носить дубровою.

А прийдеш до села — який там новий вид, яка там нова радість! Хати всї побілені, вичищені; а на кождім подвірю гай. То кленові то липові то ясенові галузки стоять і на воротах і на підсїню; сторчать у віконцях, виглядають зо стріхи і всюди-всюди, що аж чоловікови здаєся, немов він у якім лїсочку.

А люди повбирані в сьвяточнім строю то проходжують ся по улицях, то сидять попід хати, або гомонять по садочках. Там купка господарів, поспиравши ся коло нових плотів, розповідають собі за ярмарки, за худібку та за пригоди; тут знов кілька жінок, посїдавши на воротах, пригадують собі молоді, веселі та щасливі лїта. А там хлопцї водять ся з музикою, грають, танцюють; а тут знов купка дївчат шепче собі жартуючи.

Ах! як любо у нас на Зелені сьвята!

Николай Устиянович.

CXXXI.

Погідна ніч лїтна.

Погідна ніч лїтна в підгірскім краю.
О кілько чарів, кілько в нїй краси!
Там в дали гори-велитнї дрімають,
Тут цьвіти, трави в перлах із роси;
Лящать так дзвінко соловії в гаю,
Чорнїють грізно бори та лїси,
Ріка шумить, бурлять холодні чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у поли,
В городї конї спутані хрумтять
Траву росисту; пес в округ стодоли
Вартує; другий гавкнув зпоза хат

І стих... О горю чи о красшій доли
В хатах малії і старії снять....
Витайте ясні сни на віках сего люду,
І золотіть хоч ви житє їх повне труду!

А понад всїм тим сонним, тихим раєм
Склепить ся чистий, тьмавий звід небес,
Кровавий місяць вирина за гаєм,
На хвильку поза срібну хмарку щез
І знов явив ся. Незміримим плаєм
Пливуть зірки, і кілько то чудес,
Сьвятих великих мрій о щастю і любві,
О земле, в ніч таку нашіптують тобі.

Іван Франко.

CXXXII.

Калинова сопілка.

Був собі дїд і баба. У дїда дочка і в баби дочка. От і пішли они в гай по ягоди. Так дїдова збирає тай збирає тай назбирала повну миску, а бабина, що возьме ягідку, то й зїсть. От і каже дїдова:

— Ходїм, сестро, до дому, подїлимось.

От, ідуть та йдуть шляхом, а бабина говорить:

— Ляжмо, сестро, відпочиньмо.

Полягали. Дїдова втомившись заснула, а бабина взяла ніж тай устромила їй у серце та викопала ямку тай поховала її. А сама пішла до дому тай каже:

— Дивіть ся, скілько я ягід назбирала.

А дїд і питає:

— Деж ти мою дочку дїла?

— Іде з заду.

Колиж ідуть чумаки тай кажуть:

— Станьмо, братця, оттут відпочинем.

Тай стали. Глянуть — над шляхом могила, а на могилї гака гарна калина виросла. Вони вирізали з тієї калини сопілку тай став один чумак грати, а сопілка говорить:

„Ой, помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька в край,
Мене сестриця з сьвіта згубила —
Ніж у серденько тай устромила.“

А другі кажуть:

— Щось воно, братця, значить, що калинова сопілка так промовляє.

От прийшли вони в село тай натрапили як раз на того дїда:

— Пусти нас, дїду, переночувати, ми тобі скажемо пригоду.

Він їх і пустив. Тілько вони ввійшли у хату, зараз один сїв на лаві, а другий став біля його тай каже:

— А ну, брате, вийми сопілку та заграй!

Той виняв. Сопілка й говорить:

„Ой, помалу-малу, чумаченьку, грай,
Та не врази мого ти серденька в край!
Мене сестриця з сьвіта згубила —
Ніж у серденько тай устромила".

Тодї дїд каже:

— Що воно за сопілка? Вона так гарно грає, що аж менї плакати хочеть ся! А ке, я заграю!

Він йому й дав. А та сопілка говорить:

„Ой, помалу-малу, мій таточку, грай,
Та не врази мого ти серденька в край!
Мене сестриця з сьвіта згубила —
Ніж у серденько тай устромила."

А баба, сидячи на печі:

— А ке лиш сюди, старий, і я заграю!

Він їй подав, вона стала грати — сопілка й говорить:

„Ой, помалу-малу, мамусенько грай,
Та не врази мого ти серденька в край!
Мене сестриця з сьвіта згубила —
Ніж у серденько тай устромила."

А бабина дочка сидїла на печи аж у куточку. Злякалась, що дознають ся. А дїд і каже:

— А подай їй, щоб заграла!

От вона взяла, аж сопілка їй одказує:

„Ой, помалу-малу, душогубко грай,
Та не врази мого ти серденька в край!
Тиж мене, сестро, з сьвіта згубила —
Ніж у серденько тай устромила!"

Тодї вже всї дознались, що воно є. По дїдовій дочцї обід поставили, а бабину прогнали.

Народня казка.

CXXXIII.

Чорногора.

Чорногора — се найвисше і видами найкрасше пасмо в наших Карпатах, оспіване в народних піснях і творах поетів. Простягло ся оно широким кряжом від північного заходу — від долин Прута і Чорної Тиси до південного сходу до долини ріки Вишова і Золотої молдавскої Бистриці.

Велика ріжнородність виявляє ся в ріжних частинах сього просторого пасма. В широкім крайнім поясї хребти і верхи не-

Верх Шпицї в Чорногорі.

високі, заокруглені, як у Бескидї, лиш зрідка по боках долин і по верхах виступають скали з пісковика. Зараз же за широкою Жабівскою долиною підносить ся величаво найвисша часть тутешьної верховни. Она зложена з твердого обсипаного блискучим лосняком пісковика і двигнула свій хребет на висоту 2000 метрів. Ряд стрімких щовбів стремить у небо; найвисша тут Говірля, 2058 м. Майже три четвертини року всї щовби Чорногори вкриті снїгом: то жевріють у соняшніх промінях ясним полумєм, то бовванїють у густих туманах, що вкривають їх мов велитеньскою шапкою. В лїтї снїг щезає, але рідко коли зовсїм, а єго місце займає під верхами розкішна полонина з чудовим гірским зїлєм та густі іглясті жерепники, похожі

на коряві сосни. Круто спадають боки чорногорских щовбів на південну сторону, більше полого на північ. По боках богато чудових скал (напр. на Шпицях, Кізлах, Кізїх Улогах і др.) і глубоких кітловатих заглубин. Колись лежали в них вічні снїги і крига, а тепер на днї ями часом блищить ясне зеркало гірского озерця, або темно зеленїє багно. Срібними стяжками падають води потоків із шумом вниз, річка Прут творить тут дуже гарний водопад. Всї низші боки і верхівя долин Чорногори вкривають величезні буйні праліси, долом мішані, горою смерекові. Полонини тутешнї дуже великі і богаті пашею; що року з весною роять ся чередами рогатого товару, отарами овець і табунами коний.

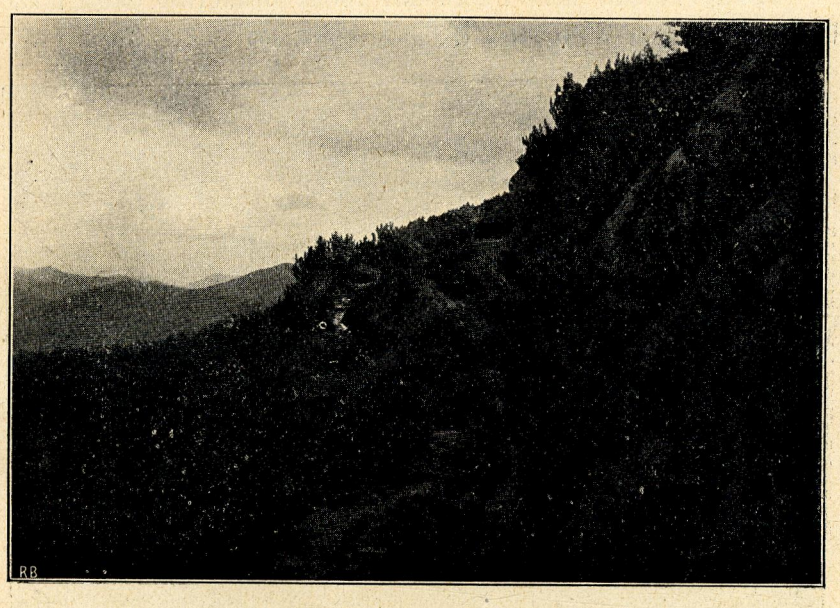

Плай на Говірлю.

Коли станемо на однім із Чорногорских щовбів чи на Петрозї чи на Попі Івані, то побачимо на південнім сходї цїлий новий гірский сьвіт. Се мармароскі гори, положені на верхівях Тиси і її перших притоків. У богатьох місцях були тут перед мілїонами лїт вулькани. Від того вигляд мармароских верхів дуже ріжнородний. Дикі скелї виступають тут скрізь і додають краєвидови красоти і принади тим більше, що підносять ся з дуже глубоких річних долин. Вся країна вкрита величними пралїсами, над ними стирчать понад 1900 м. скельні верхи мармароского Попа Івана, Петроза, Фархаула і Трояги. І тут були

колись ледняки, але остались після них кітли і озерця так само, як у Чорногорі. По буковиньскій стороні південна полоса гір трохи низша. Останні єї причілки — се скалисті гори, що сїли між гарними культурними долинами Молдави і Золотої Бистриці неначе граничні стовпи українськоі території на тім місци.

Стефан Рудницкий.

CXXXIV.

На Чорногорі.

Сегодня зачинали ми шестий день нашої прогульки в Чорногору.

Сонце встало ясне і великим своїм огнистим оком цїкаво придивляло ся відслоненим ґруням, кичерам, плаям та потокам,

Говірля й козьміский котел.

що довший час були перед ним закриті хмарами та мраками. Ми вибрали ся в похід на Попа-Івана.

Зараз за хатою зачали ми вступати на ґрунь Погорілець лишаючи на боцї гарне озеро Шибене. Погорілець — се неначе перший поверх Чорногори. Спочивши троха, пішли ми далї, обійшли стрімкий спад полонини Гропа (1773 м.), другий поверх

Попа-Івана і сїли відпочивати коло якоїсь стаї. Побережник, що йшов з нами, пішов у колибу, а за хвилинку вийшов звідтам з якимсь молодим Гуцулом-вакарем. Кождий з них нїс у блящанцї молоко.

Заки прийшли до нас, ми мали час оглянути сего вакаря. Одяг єго був цїлий чорний від стіп аж до голови. Онучі і штани з чорного сукна, чорна мов ніч сорочка, намочена маслом і киптар почорнїлий від поту, пороху і диму курної колиби. Руки чисті, але за те шия і лице чорнїсїнькі. Коли до того додамо ще гарну борідку і вусики та удатну крисаню перевязану почорнїлим шихом, що колись був срібний, будемо мати менше-більше вірний образ полониньского легіня, жвавого мо-

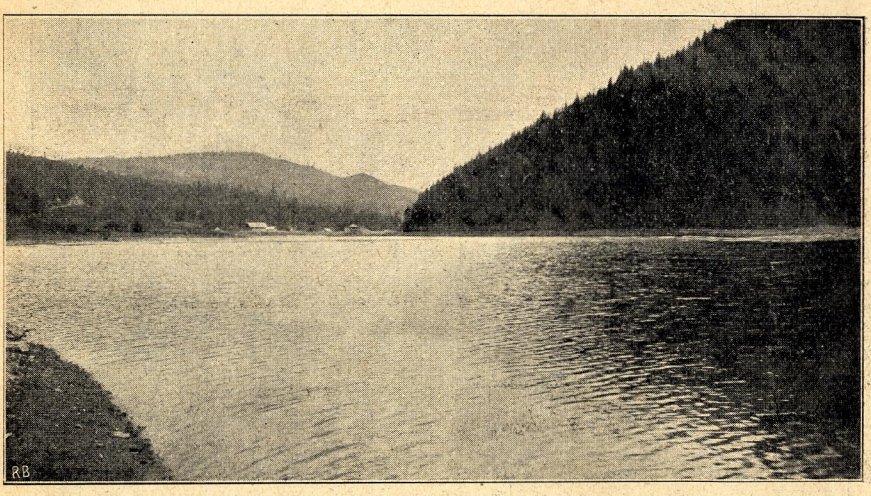

Озеро Шибене під Чорногорою.

лодця, що цїле лїто жиє високо в горах, нераз самий, а нераз з одним, а найбільше з двома товаришами і обслугує та пильнує худобу в полонинї, доїть корови і вівцї та робить сир або бриндзю.

Дальша дорога була дуже стрімка і тяжка. Величезні зломи каменюк застелювали цїлий спад горба і ми мусїли перескакувати з одного на другий, вдираючи ся рівночасно в гору. Трудна се була дорога і тому від часу до часу треба було припочити, а за той час ми оглядали околицю.

Заки ми ще вийшли понад доохресні горби то здавало ся нам, що цїлі Карпати — се один величезний смерековий бір. Чим висше ми посували ся в гору, бори спадали чим раз глубше в дїл, а перед нами виринали чим раз більше полонини, що по-

кривають вершки горбів так, що вся верховина — себ то всї верхи — без мала всїх доохресних горбів зливали ся в одну велику хвиляcту леваду. Вкінци ще кількасот, ще кількадесять, ще кільканайцять кроків, ми перейшли скорою ходою і станули на східнім вершку Чорногори, Попі-Івані (2.026 м.).

Студений вихор, що нагадував зимну погідну пізну осїнь, ударив на нас, остудив в одній хвилї наші лиця і руки, а ми загорнені в манти стояли хвилину без слова, вдивляючи ся в прегарний не до описаня вид розстелений перед нашими очима. Просто нас пасмо Чорногори видне як на долони, аж до

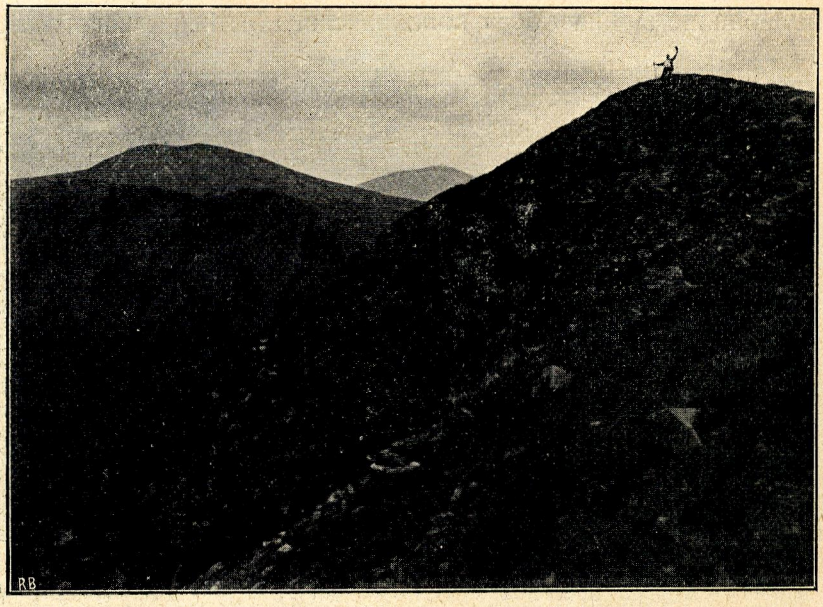

Піп Іван (в середині) і верх Ребра в Чорногорі.

Говірлї, получене зі собою камянистим плаєм. По заду, по лївім та правім боцї нескінчене море неначе хвилюючих перед нами горбів. Лиш від семигородскої та мадярскої сторони ще могутнїйші гірскі великани спинають ся гордо д горі своїми синїми верхами і заслонюють здалека нашому Попови-Іванови необмежене пановане над рештою єго карпатских побратимів. Нїякий голос, нїякий відгомон з долів не доходить на гору. Нїякий птах тут не лїтає, лиш орли та соколи сьмілим своїм летом кружляють високо понад верхом і бистрим оком слїдять за добичею в долинї. З деревини тут анї слїду нема. Навіть кедрини анї жерепу, малих, повзаючих по земли, шпилькових корчів, уже

нема. Царство цьвітів заступлене є лиш кількома родами. З тих по кілька жовтих та по кілька синіх зірвали ми з обох боків, мадярского та галицкого і переховали на памятку.

Наш провідник, сповнивши свою задачу виведенєм нас на поверх, попрощав ся з нами і скоро відійшов долї в потік Погорілець, а ми лишили ся самі. Одиноким товаришем остав нам лиш студений вихор, що віяв безупинно і пронизував аж до стрижня костий. Та про те жаль нам було відходити, бо рідко коли лучає ся чоловікови дивити ся на сьвіт з так висока. Рідко коли чоловік чує ся так малим супроти великанів природи, а рів-

Північні збочи головного хребта Чорногори над жерелами Дзембронї.

ночасно пізнає, що є і сильний і могучий, коли потрафив сю дику природу завоювати і приневолити її, щоби заспокоювала єго потреби і хоч як могуча, хоч як величава — підчинила ся єму, перед єго волею покорила ся і стала єму служити. Тут на верху Чорногори чує ся, що чоловік є паном сотворіня.

По мягкім ісляндскім моху зачали ми іти хребтом Чорногори на північний захід в напрямі Говірлї. Схиливши ся по жменю сего моху, натрафили ми під ним на лїд, що по північнім боцї Чорногори щезає в лїтї лиш на короткий час. Минувши Смотрець

(1901 м.), ми завернули в долину потока Дземброня, що пливе між горбом сеї самої назви а Смотрцем. Тут знов інший сьвіт Над головами превеликі зломи камяних скель висять сперті о другі скелї. В долинї лежать, одна при другій, такі самі скелї, що посточували ся з верха і уложили ся в найріжнороднїйші

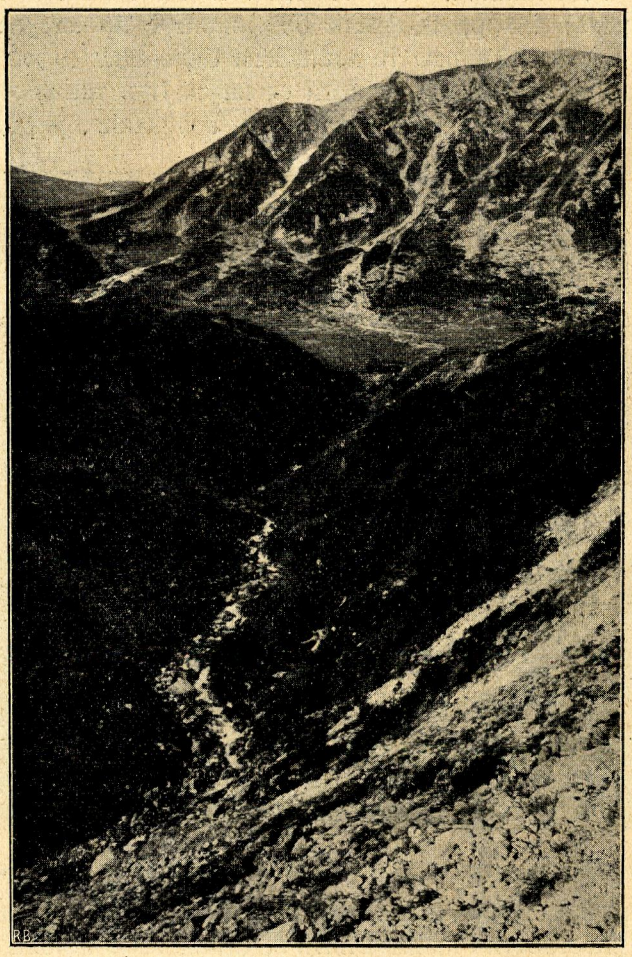

Долина Кізї Улоги в Чорногорі.

громади, а по них з шипотом і гуком спадають спінені по останнїх дощах води потока Дзембронї.

Такі водопади тягнуть ся аж до Черемоша, званого Гуцулами Чорною Рікою, на просторі около 4 кільометрів. Сріблисто-хрустальна вода пінить ся, перескакує з каменя на камінь, творить закрути і кручі, перебігає з місця на місце. Хвилями як

би для відпочинку задержить ся в закрутї берега, потім знов летить з гуком по скелях в дїл. Розприслі каплї розбитого водяного пилу уносять ся над водою і так принадно грають ся в сонци, що аж тут зрозуміти можна віру наших предків в русалки, які серед розіграних филь співом, грою та гульбою забавляють ся над водою і приманюють прохожого мандрівника, щоби пішов до них в живу здає ся воду незважаючи, що там в лискучих ріжноманїтних филях найде і смерть.

В нутрі Чорногори.

Щоби придивити ся близше тому прегарному видови, ми зійшли із стрімких збочий Смотрця, полишили вигідну стежку, минули отару овець і єї вакаря, що накликував розбіглі вівцї якимсь дивним, неначе перлистим свистом і посували ся здовж потока. Тут нераз треба було ужити великої зручности і сили, щоби або обминути скелї, що лежали по дорозї, або перескакувати з одної на другу, аж на противний бік сильно запіненого потока. Дорогу вказував нам молодий Гуцул з ясним волосєм

і синіми очима; в руці держав він барду, що без неї ніодин Гуцул не вийде з хати ані за поріг. Она служить єму і за оборону і за підпору, нею він промощує собі дорогу серед лїсів та гущавини.

По дорозї ми стрічали Гуцулів, що кінчили косити на царинках. Я вже бачив всяких косарів, але менї здає ся, що Подоляни не в силї соперничати з Гуцулами в тім напрямі. Треба бачити такого Гуцула, як він стане широко, як присяде і як своєю косою, на короткій ручці, займає широкий покіс. Куди коса Гуцула перейде, там земля виглядає не як скошена, але як виголена. По такім приземнім виголеню левади, никнуть всякі слїди стежок. Аж коли трава по якім тижнї відросте бодай на два, або три центиметри, тодї добре око туриста може розпізнати напрям стежки по троха темнїйшім закрашеню трави на тім місци.

По обох боках потока на збочах гір пняв ся голими біло-попелястими пнями висохлий бір; він робив на нас вражінє якогось опущеного, сумного цвинтарища. Се лїси Гуцулів. Не знати, чи се може який шкідник, чи може таки полониньский вітер лїси ті понищив. Ідучи слїдом молодого Гуцула, що перескакував сьміло з каменя на камінь, запускав в гуки потока зазубець від вудки та ловив „по дорозї“ пструги — ми зійшли в половину потока вже сумерком. Тут наш Гуцул перервав своє заняте і запросив нас до своєї хати ночувати. Небаром ми вийшли на плай, що від Черемоша веде аж на верх Чорногори і опинили ся в хатї положеній на висотї 804 м. та сїли на приспі спочити. Вид, що розкривав ся перед нами, пояснює вповнї ту глубоку тугу, яка обхоплює Гуцула, наколи він зійде із своїх улюблених гір, від своєї буйної природи в спокійні, оспалі доли.

По вечері ми попрощали ся з господинею і пішли за господарем в леваду. Там в оборозї на високо вистеленім сїнї ми вснули а вітер, що з верха Чорногори з шумом перелїтав над нами, оповідав нам, що в єї верхах, в єї лїсах славний колись ватаг Довбуш враз зі своїми товаришами — після слів Федьковича — вірлині побудував гнїзда, щоб звідтам або вольним повернути або щоб ворон їм пісню заспівав надмогильну.

Альфред Будзиновский.

CXXXV.

Громом розбита ялице!

I.

Громом розбита ялице,
Гень на верху одинока,
Рідна моя ти сестрице,
Горда й висока.

Скільки пісень ти навчила
Птахів весною в розмаю!
Птахам тим виросли крила,
Сьвітом буяють.

Тиж остала ся самотна,
З лоном розбитим від грому,
Близька ти, сестро скорботна,
Серцю мойому.

II.

Громом розбита ялице,
Гень на верху одинока!
Рідна моя ти сестрице,
Горда й висока.

Скільки казок ти сказала
Квітам, що цвили при тобі,
Нині самотна остала
В тихій жалобі.

Квіти на сонці зівяли.
Трави вода замулила,
Вколо каміня і скали,
Пустка, могила.

Богдан Лепкий.

CXXXVI.

Церкви у Києві.

Архітектура на Україні розвиває ся пишно з принятєм християньства від Візантиї, хоч і до тої пори будівництво в Києві, особливо деревляне, стояло досить високо. У IX. віці княгиня Ольга мала муровані палати в Києві й у Вишгородї біля Києва.

Але від Володимира Великого починає ся справжнїй розцьвіт церковної архітектури, що доходить до вершка при Ярославі Мудрім, а року 1240 разом із зруйнованєм Києва кінчить ся. В Києві найкрасшими церквами були: Софійска катедра заложена 1037 р., Печерска Лавра 1073 р., Михайлівский Монастир 1109 р., церква Спаса на Берестові в XI. віці, кирилівский монастир XII. в., Василя XII. в., Михайлівска церква у Видубицкім монастирі XII. в. Нїодна із сих церков не дійшла до нас у повній цїлости, один тільки Софійский Собор та Михайлівский і по части Кирилівский монастир уцїлїли від повного знищеня.

Головні риси українъско-візантийскої архітектури такі:

Плян був візантийский. Зовнї він мав вигляд чотирокутний з трома півкруглими закапелками на сходї, в котрих були вівтарі; в серединї чотири великі сохи, що на них тримають ся луки.

На всїм тім підбанник, а на нїм баня. Західна половина церкви занята хорами. В більших церквах кругом середньої бані ставляло ся менші бані, що тримали ся на відповідній системі сох і луків.

Спосіб мурованя був також візантийский. Мур складав ся з великих майже квадратових цегольних плит, цементом була вапняний розчин з дрібно битим камінєм. Часом у перемішку з цеглою йшов у мур камінь званий шифер; з него також робило ся ґзимси і прикраси. Вікна були високі, але досить вузкі,

Церков Печерскої Лаври в Києві.

проте давали дуже богато сьвітла так, що церква виглядала в серединї весело, привітливо.

Оздоблювано церкви часом статуями і плоскорізьбами, різьбленими з шиферного каменя, й іншими оздобами, але найбільше було розповсюднене мальовило т. є фрески і мозаїка. Останки мозаїки заховили ся в Софійскім Соборі і Михайлівскім монастирі, а фрески у Кирилівскім монастирі і Софійскім соборі. Розміри Софійского Собору 40 м. × 39 м. З єго прикрас дійшли до нас мозаїки на вівтарній стїнї, на сохах, луках і в бані а фрески на стїнах над сходами, що ведуть на хори. Ся церква була ушкоджена Татарами 1240 р. При гетьманї Мазепі єї по-

правлено, але дуже закрито новими прибудовами так, що цілковито змінив ся єї вигляд.

По лїтописним звісткам число церков у Києві доходило до 400, але більшість їх знищили ще перед нападом Татар сусїдні таки князї. Так напр. оповідали лїтописи, що при Сьвятополку І. року 1017. пожежа знищила нїби 400 церков (мабуть тут раховано вівтарі і престоли, а їх мало бути до 5 і більше навіть в одній церкві). Але найбільше їх знищив князь Андрій Боголюбский, що заклав собі нове князївство в Суздальскій землї (пізнїйше се

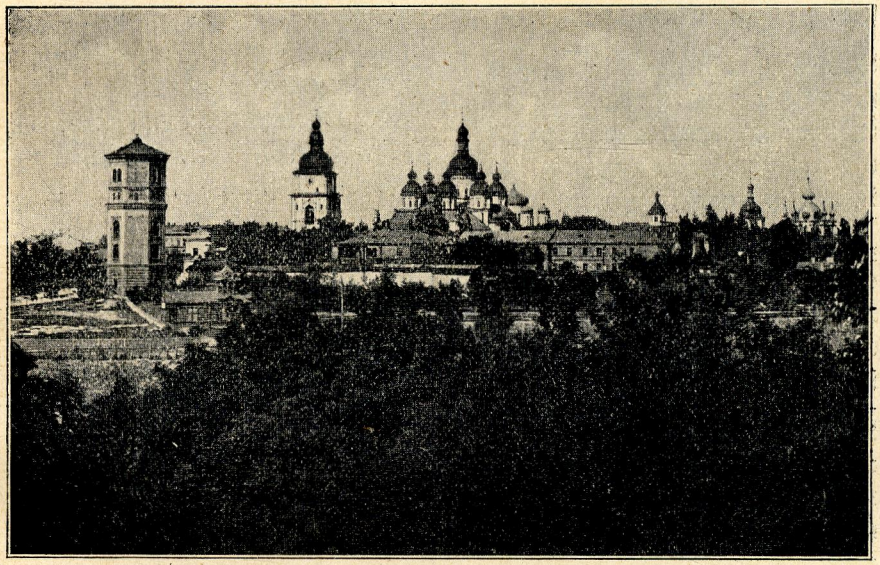

Михайлівский Монастир у Києві.

була Московщина), і розумів, що знищити свого соперника, т. є українську державу можна найлїпше, знищивши єго культуру; і взявши Київ 1124. року він спалив до 600 церков, а також мабуть усї лїпші будинки. Після того Київ уже не міг підвести ся.

З року 1240. старий Київ замовк на довший час і погасла єго блискуча культура. А житє тлїло в менших містах та по селах; там ще жили традициї попередного, там берегли ся заповіти славної старовини, берегли ся форми житя, віри, штуки і т. п. Там же плекала ся і своя питома архітектура або, лїпше сказати, деревляне будівництво.

Вадим Щербаківский.

CXXXVII.

В жнива.

Хвилює нива, як вода,
Жита від вітру гнуть ся,
Бренять серпи, звенить коса,
Наїжилась густа стерня,
На нїй снопи кладуть ся.

А деж той вітер - похожай,
А деж то він подів ся?
Пішов собі в холодний гай,
А ти роби, не спочивай,
А жар мов напосів ся!

Такий горячий, ясний жар,
Неначе з пекла родом,
Під лист ховаєть ся комар
І з паші криєть ся товар
Під верби понад бродом.

І лиш одним - одним женцям
Немає прохолоди,
Нема спочинку їх рукам,
Нема пощади їх ногам,
Земля не даром родить!

Від неї кождий сніп, покіс
На силу тра дістати.
Не жалуй поту, крови, слїз;
Отсей цінний, гіркий навіз
Ти мусиш їй віддати...

Кінчить ся нива. Вже снопи
В полукіпки зійшли ся.
В дугу зігнули ся хребти,
Болять і терпнуть всї кістки,
А жили мов зісхли ся.

На щастє вітер тихий йде,
Біжить вітрець знад яру.
Холодить спочене лице,
І на крильцях своїх несе
Таємну силу чару.

Дивний, предивний є той чар,
А ще дивнїйша сила!
Забув ся днини лютий жар,
Забув ся весь житя тягар,
Ростуть незримі крила.

На них та постать, що весь день
Над нивою зігнута
Робила, мов бездушний пень,
Летить тепер в край мрій, [пісень —
Велика, незбагнута.

А якби так, немов на глум,
Музики де заграли,
То в кут пішовби біль і сум.
Злій долї і житю на глум
До ранаб погуляли.

Богдан Лепкий.

CXXXVIII.

Притча.

Дощу каплина впала
на травку в ранний час
і промінем засяла
під сонцем як алмаз.

Дощу каплина впала
в пустини на пісок
і щезла в мить — пропала
немов імли димок.

Так всї дїла, всї страсти —
раз дим, а раз алмаз;
блищать при добрій власти,
при злій — їх блиск погас.

Василь Щурат.

БІБЛІОТЕКА

(6р. 20к)

3069
7р. 86к (1986)
4738
Р.А.
БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.
Ч.